

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZİ

**TÜRKİYE'DE VERGİ DAVRANIŞLARINI
ETKİLEYEN SOSYAL, KÜLTÜREL VE
EKONOMİK FAKTÖRLER:
ANKARA, İSTANBUL VE DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

ALPER MUMYAKMAZ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

AĞUSTOS 2014

**TÜRKİYE'DE VERGİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN SOSYAL,
KÜLTÜREL VE EKONOMİK FAKTÖRLER;
ANKARA, İSTANBUL VE DİYARBAKIR ÖRNEĞİ**

Alper MUMYAKMAZ

**DOKTORA TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2014

Alper MUMYAKMAZ tarafından hazırlanan "Türkiye'de Vergi Davranışlarını Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Faktörler; Ankara, İstanbul ve Diyarbakır Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

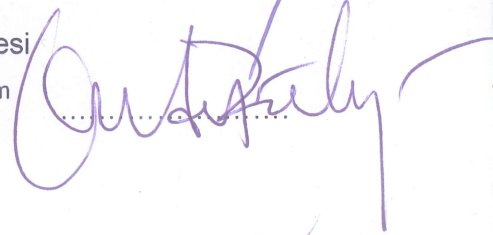
Danışman: Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
Sosyoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

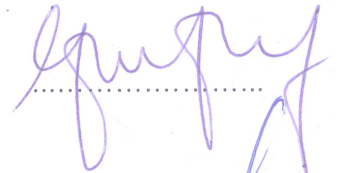
Başkan : Prof. Dr. Vedat BİLGİN
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç Dr. Cahit GELEKÇİ
Sosyoloji Anabilim Dalı, Hacettepe Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman ŞİMŞEK
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 27/08/2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Alper MUMYAKMAZ
27/08/2014

TÜRKİYE'DE VERGİ DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK FAKTÖRLER; ANKARA, İSTANBUL VE DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Alper MUMYAKMAZ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2014

ÖZET

Bu çalışma, vergi mükelleflerinin devlete ve otoritesine olan inanç ve bağlılıklarını vergi üzerinden anlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda mükelleflerin otoriteye dolayısıyla meşruiyete yönelik algı ve düşünceleri hermenötik yöntem kullanılarak Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerindeki toplam 30 mükellefle gerçekleştirilen derinlemesine mülakatlarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Vergi ve vergilendirme süreçleri üzerinden mükelleflerin sahip oldukları devlet düşüncelerini kapsayan bu çalışma; hukuk, siyaset bilimi, maliye ve sosyoloji disiplinleri temelinde şekillenmiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik sistem gereği giderek artan rekabet ve bireyselleşme süreciyle birlikte mükelleflerin devleti ve meşruiyetini sorgulayan yaklaşımlarının altındaki temel sorununun “adalet” olduğu görülmüştür. Bu sonucun egemenlik yetkisini tekelinde bulunduran devlete itaat edilmesi ve meşruiyetine rıza gösterilmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Bilim Kodu : 1138

Anahtar Kelimeler : Devlet, Egemenlik, Otorite, Meşruiyet,
Vergi, Maliye Sosyolojisi, Vergi Sosyolojisi

Sayfa Adedi : 231

Danışman : Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

TAXES AFFECTING THE BEHAVIOR IN TURKEY SOCIAL, CULTURAL AND
ECONOMIC FACTORS; ANKARA, İSTANBUL AND DİYARBAKIR EXAMPLE

(Ph. D. Thesis)

Alper MUMYAKMAZ

GAZİ UNİVERSİTY

THE INSTITUE OF SOCIAL SCIENCES

August 2014

ABSTRACT

This study aims to understand taxpayers' faith and loyalty towards government and its authority in terms of the attitudes towards paying. Within this context, taxpayers' perception and opinion using hermeneutic methods related to authority, correspondingly legality were tried to be analyzed by conducting depth interview with total of 30 taxpayers in Ankara, İstanbul and Diyarbakır. This study, which including taxpayers' conception about government that they held related to tax and taxation process, was framed on the basis of disciplines of law, political science, finance and sociology. As a result of the study, in conjunction with the increasingly growing process of rivalry and haecceity because of economic system, it is seen that the concern framing the taxpayers' approach the state and its legitimacy is "justice". It is thought that this conception is effective in terms of obeying the authority of the state as the sole sovereign power and consenting to its legitimacy.

Science Code : 1138
Key Words : State, Sovereignty, Authority, Legitimacy,
Tax, Fiscal Sociology, Tax Sociology
Page Number : 231
Supervisor : Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkma sürecinde ve öncesinde hem kütüphanesini kullanmam konusundaki cömertliğiyle hem de yol açıcı yaklaşımı ve desteği ile tezin şekillenmesinde, danışmanlığı yapan Hocam Prof. Dr. Hayati Beşirli'nin katkısı büyüktür. Bu vesile ile tüm katkı ve destekleri için Hocam Prof. Dr. Hayati Beşirli'ye çok teşekkür ederim. Sosyolojiye olan ilgimin ve bu yoldaki adımlarımın lisans, yüksek lisans ve doktora sürecindeki tüm aşamalarında katkıları ile belki de en uzun soluklu öğrencisi olduğum Hocam Prof. Dr. Vedat Bilgin'e; doktora sürecindeki yardımları ile akademik kimliği, kişiliği, entelektüel derinliği ve insanlığıyla benim için örnek olan Hocam Prof. Dr. Gonca Bayraktar Durgun'a, tezin başından sonuna katkıları ile farklı bakış açıları getirerek sosyoloji dünyamı zenginleştiren ve yapıcı eleştirileriyle bir arkadaş yakınlığı gösteren Hocalarım Doç. Dr. Cahit Gelekc'i'ye ve Yrd. Doç. Dr. Osman Şimşek'e ise ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezin akademi dışında seyreden sürecinde ise birçok insanın ve arkadaşımın katkıları olmuştur. Bu vesile ile adlarını burada sayamayacağım tüm arkadaşlarıma ve Gelir İdaresi Başkanlığı Organizasyon Metot Müdürlüğündeki mesai arkadaşlarıma ve özellikle Özden Karadağ'a, Turan Yüksel'e ve Sultan Uçar'a, doktora yol arkadaşım Dr. Mustafa Koçancı'ya teşekkür ederim. Tezin uygulama kısmında birçok kişinin katkıları olmakla birlikte özellikle İstanbul'daki görüşmelerdeki yardımları nedeniyle Kürşat Bütün'e, Turgut Albaş'a, Kubilay Mumyalmaz'a, Diyarbakır'daki görüşmeler için ise İnci Özmakas'a teşekkür ederim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında görüşmeleri kabul ederek katkı sağlayan ve samimiyetle duygu ve düşüncelerini paylaşan Ankara, İstanbul ve Diyarbakır'da ki tüm görüşmecilere buradan teşekkür etmekse benim için bir borçtur. Bu borçların en büyüğü ise daima yanımda olup bu süreci kolaylaştırarak yanımda olan annem ve babama aittir. Teşekkürler anne ve baba... Hayatın tüm zorluk ve güçlükleri karşısında daima yanımda olan ve desteğini bir eş, bir hoca ve daha da önemlisi bir insan olarak esirgemeyip yanımda olduğu için eşim Yrd. Doç. Dr. Hatice Mumyalmaz'a; özellikle de bitmeyen bu ödev için gösterdiği sabır ve sebatı ile yaşına rağmen büyük olgunluk gösteren ve kendisinden çaldığım zamanı affedeceğini umduğum arkadaşım ve kızım Gökçe İdil'e ise sonsuz şükranlarımla...

Alper MUMYAKMAZ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
TABLolar LİSTESİ	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ	1
1. TOPLUMSAL BİR OLGU OLARAK VERGİ.....	7
1.1. Maliye Sosyolojisine Göre Vergi	7
1.1.1. Maliye sosyolojisinin ortaya çıkışı ve yapısı.....	7
1.1.2. Avusturya maliye sosyolojisi	11
1.1.3. İtalyan maliye sosyolojisi	17
1.1.4. 1940 Sonrası maliye sosyolojisi.....	18
1.1.5. Maliye sosyolojisi açısından vergi.....	19
1.1.6. Vergide yeni bir paradigma ihtiyacı ve vergi sosyolojisi	23
1.1.7. Vergide ideoloji ve zihniyetin rolü	32
1.2. Maliye Teorisine Göre Vergi	36
1.2.1. Verginin tanımı ve yapısı	36
1.2.2. Verginin özellikleri.....	40
1.2.3. Vergi ilkeleri	45
1.2.4. Türk vergi sisteminin değerlendirilmesi.....	51
1.2.5. Türkiye’de vergi idaresi.....	54
1.2.6. Türkiye’de vergi denetimi.....	56
2. DEVLETİN MEŞRU GÜCÜ; OTORİTE	59
2.1. Devlet, Toplum ve Siyaset.....	59
2.1.1. Devletin tanımı ve yapısı	59
2.1.2. Toplum ve siyaset.....	67
2.2. Devletin Özü: Egemenlik	69
2.2.1. Egemenlik, güç ve iktidar.....	71
2.2.2. Egemenlik, itaat ve rıza birliği	77

2.3. Devletin Meşru Gücü Otorite ve Temelleri	80
2.3.1. Otoritenin anlamı üzerine.....	81
2.3.2. Meşruiyet meselesi ve meşruiyetin temelleri	88
2.3.3. Meşruiyet krizi.....	92

3. OTORİTE VE VERGİ İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA; ANKARA, İSTANBUL VE DİYARBAKIR ÖRNEĞİ..... 97

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Yöntemi ve Problematiği	97
3.2. Mükelleflerin Vergiye Bakışı	112
3.2.1. Vergi anlam ve algısı	112
3.2.2. Vergi oranları ve çeşitliliği	117
3.2.3. Vergi adaleti ve ahlak anlayışı	121
3.2.4. Vergi afları ve rant ekonomisi	130
3.2.5. Kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı	136
3.2.6. Vergi uyumu, denetimi ve cezaları.....	144
3.2.7. Vergi dairesi ve çalışanları.....	148
3.2.8. Dolaylı ve dolaysız vergiler	154
3.2.9. KDV tahsilatı ve matrah artırımları.....	157
3.2.10. Türk vergi sisteminin yapısı	162
3.3. Ticari ve Ekonomik Yapı	165
3.3.1. Ticaretin ve ticari ilişkilerin yapısı	165
3.3.2. Ticaretin ve siyasetin iç içeliği.....	170
3.3.3. Batıdan doğu, doğudan batı	173
3.3.4. Ticarete özgüven ve iç kontrol gereksinimi	177
3.4. Devlet, Otorite ve Meşruiyet	180
3.4.1. Mükellefin dünyasında devlet ve kanunun anlamı	180
3.4.2. Devletin kutsallığı ya da bürokratik devletin çözülüşü.....	188
3.4.3. Kutsal devlet karşısında bireyselleşen toplum	191
3.4.4. Sosyo-Kültürel farklılıklar üzerinden verginin ideolojik tasnifi.....	194
3.4.5. Vergi, meşruiyet ve devlet	198

SONUÇ .....

KAYNAKÇA..... 211

EKLER..... 225

Ek-1: Soru Formu	225
Ek-2: Derinlemesine Görüşme Yapılan Mükelleflerle İlgili Tablo	228
ÖZGEÇMİŞ	231

TABLolar LİSTESİ**Tablo**

Tablo 3.1: Toplam faal mükellef sayıları (31.12.2013 tarihi itibariyle).....	107
Tablo 3.2: 2012-2013 yılları itibariyle nüfus durumu.....	107
Tablo 3.3: Son 5 yıldaki faal mükellef sayıları	107
Tablo 3.4: 2013 yılı itibariyle genel bütçe gelirleri.....	108
Tablo 3.5: 2013 yılı itibariyle gelir ve kurumlar vergilerinin bütçe gelirleri içindeki yeri.....	108
Tablo 3.6: İllere göre bağlı vergi dairesi sayıları.....	108
Tablo 3.7: 2013 yılı itibariyle genel bütçe vergi gelirleri.....	108

KISALTMALAR LİSTESİ**Kısaltmalar****Açıklama**

GEP	Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GV	Gelir Vergisi
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
KDV	Katma Değer Vergisi
KV	Kurumlar Vergisi
KVK	Kurumlar Vergisi Kanunu
SMMM	Serbest Muhasebeci Mali Müşavir
VDK	Vergi Denetim Kurulu
VUK	Vergi Usul Kanunu
YMM	Yeminli Mali Müşavir

GİRİŞ

Devlet ve toplum arasında önemli bir ilişki kaynağı olan verginin, devlete ve onun otoritesine etkileri üzerine yapılan bu çalışma, mükelleflerin devletle ilgili düşüncelerini ve görüşlerini teorik ve uygulamalı olarak ele almaktadır. Vergi ve vergi uygulamalarının devleti ve otoritesini nasıl ve ne yönde etkilediğinin ayrıntıları üzerine yapılan çalışmanın odağında, vergi mükellefleri bulunmaktadır. Bu kapsamda mükelleflerin vergi ile ilgili sorunları ve görüşleri üzerinden şekillenen devlet algı ve düşüncesi, kişisel tecrübeler ve hikâyeler üzerinden anlaşılmaya çalışılarak verginin etkilediği ve belirlediği bilinmezlikler içerisindeki karanlık alan, bir parçada olsa aydınlatılmaya gayret edilmiştir. Bu çerçevede problemin temelinde vergi değil, vergi üzerinden devletin toplumla ve bireyle (mükellef) geliştirdiği ilişkinin ayrıntıları yer almaktadır.

Vergi iktisadi hayatı olduğu kadar toplumsal hayatı da etkileyen sosyolojik bir olgudur. Bu yüzden sadece maliye disiplini içerisinde değil, diğer sosyal bilim dalları içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Birey-devlet ya da toplum-devlet arasında önemli bir ilişki kaynağı olan vergi, bugüne kadar maliye disiplini içerisinde kabul edilmiş ve bu alanda gizlenmiştir. Bu durum, zaman içerisinde verginin sıkı bir mali mevzuat çerçevesine hapsedilmesine ve teknik bir konu olarak ele alınmasına neden olmuştur. Verginin var olan gerçekliğinin ötesinde teknik ve mevzuata sıkıştırılan bu konsepti, paradigmatik bir bakış açısına işaret etmekle birlikte bu yaklaşım verginin diğer gerçekliklerinin kavranmasında yetersiz kalmış, hatta görmezlikten gelinmesine yol açmıştır.

Bilimsel anlamda 20. Yüzyıl bilim anlayışı ve metodolojisinin belkemiğini oluşturan pozitivizm, genelde maliye disiplinini, özelde ise vergiyi belirlemiştir. Verginin bu edilgenleştirilmiş boyutu, sıkı kanuni düzenlemeler ve teknik bir boyuta indirgenmiş bir vergi konseptini karşımıza çıkarır. Bu yaklaşım tarzı hem vergisel işlemlerin işleyiş ve mekanizmasında, hem de bu bürokratik mekanizmanın zihinsel dünyasında kendini gösterir. Öyle ki, mükellefe bakış açısının da bu yaklaşım üzerine kurulduğu yapı, pozitivist paradigmanın belirleyiciliği ve etkisi altında kalan bir bürokratik mekanizmayı ifade eder. Vergi üzerinden şekillenen bu ilişkiler ağının sosyolojik bir yönü bulunmasına rağmen

bu paradigmal yaklaşım, vergi üzerindeki bilinmezlikleri yeteri kadar aydınlatamamıştır.

20. Yüzyılın başlarında Joseph A. Schumpeter ve Rudolph Goldscheid tarafından verginin sosyolojik yönü üzerine yapılan çalışmalarla sağlanan açılım devam ettiril(e)memiş, 1970'lerin sonuna kadar yeterli ilgi ve çalışma olmamıştır. 1970'lerin sonuna doğru neo-liberal politikalarla birlikte gelişen serbest piyasa ekonomisi, ortaya çıkan yeni ekonomik ve toplumsal konjonktürle beraber vergiyi, dolayısıyla verginin sosyolojisi üzerine yapılan çalışmaları yeniden gündeme getirmiştir. Yaklaşık yarım yüzyıl süren bu sessizlik bu iki ismin çabaları üzerinden yeni boyutlara ulaşmış "maliye sosyolojisi" akademik mana da dikkati çekmiştir.

Verginin doğrudan ve dolaylı etkileri hakkında çok boyutlu bir değerlendirmenin yapılabilmesi, disiplinler arası bir çalışma ve bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle verginin maliye disiplini dışında diğer sosyal bilim dalları ile de sıkı bir ilişkisi vardır. Bu kapsamda verginin devletle ilişkisinin incelendiği bu çalışma; maliye, siyaset bilimi, hukuk ve sosyoloji disiplinleri arasında yer almakta, yukarıda bahsedilen paradigmal yetersizliğin eksik bıraktığı yanlara dikkati çekerek verginin çok boyutlu etkilerini açığa çıkarmaktadır. Verginin sadece maliye teorisi ya da mali hukuk kapsamında yer alan bir konu olmadığı, sosyolojik yönüyle de öneminin giderek arttığını gösteren bu çalışma, bir yandan verginin devlet otoritesinin sağlanmasındaki etkisini, diğer yandan da devlet otoritesinin vergi ile ilgili uygulama ve süreçlere etkileri üzerinde durmakta, konuyu iki yönlü ve sarmal boyutuyla değerlendirmektedir.

Çalışma kapsamında mükelleflerin kendilerine ait dünyalarını nasıl oluşturduklarını ve sürdürdüklerini anlamak ve ortaya çıkan verileri analiz edebilmek için hermenötik yöntem tercih edilmiştir. Weber ve Dilthey'in de üzerinde durduğu öte yandan Husserl ve Heidegger tarafından geliştirilen hermenötik yöntem, yalnızca insanların dış ya da gözlemlenebilir davranışlarını değil, anlamlı toplumsal eylemlerini açıklamaya çalışarak görülmeyen dünyayı

görünür hale sokmaya çalışır. Gizli olanı açığa çıkarmaya çalışan hermenötik yöntem, insan bilincinin ve insanların içinde yaşadıkları dünyayı yorumlamak için katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme gibi teknikleri tercih eder. Bu kapsamda görüşme yapmayı kabul eden mükelleflerle temasa geçilerek onların kişisel görüşleri, duyguları ve bakış açıları derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak hermenötik yöntemle anlaşılmaya gayret edilmiştir. Bu sayede açık uçlu ve keşif odaklı bir metot olan derinlemesine görüşme tekniği mükelleflerin (sınırlandırılmış soru ve cevap kıstasından ziyade) vergi ile çevrelenmiş dünyalarını nasıl yorumladıklarını aralamak için kullanılmıştır.

Vergi ve otorite ilişkisi üzerine eğilen çalışmada, vergi uygulamalarının muhatapları olan mükelleflerin bireysel tecrübeleri derinlemesine mülakat yöntemiyle elde edilmiştir. Yapılan bu nitel uygulama çalışması, bugüne kadar vergi sosyolojisi alanındaki çalışmalardan bu yönüyle ayrılmaktadır. Daha önce yapılan çalışmaların çoğu nicel araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilen veriler üzerine şekillendirilmiş olmakla birlikte, kısmen nitel çalışma yöntemlerine başvurulduğu da görülmektedir. Bunlardan Burhan Baloğlu'nun yapmış olduğu "Türkiye'de Vergi Mükelleflerinin Vergiye Bakışı" (2010) isimli çalışması nicel araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilmiş ve çalışmanın bir bölümü de nitel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Ancak bugüne kadar mükelleflerin bireysel dünyalarında verginin nasıl bir yere sahip olduğu ve bunun onların devlet ve otorite düşüncelerini nasıl etkilediği ise pek ele alınmamıştır.

Bu çalışma Ankara, İstanbul ve Diyarbakır'da ki mükellefler adına temsil yeterliliğini karşılamayacak olan 30 mükellefle gerçekleştirilmiş olup derinlemesine mülakat yöntemiyle elde edilen bu veriler hiçbir şekilde buralardaki mükellefler hakkında kesin bilgilere ulaşmamızı sağlamayacaktır. Ancak vergi ve etkileri üzerine bir tespit ve durum değerlendirmesi yapmaya da imkân verebilecek niteliktedir. Öyle ki, yapılan görüşmelerde her şehir için belirlenen 10 mükelleften görüşme yapılan beş ya da altıncı mükelleften sonra sorulan sorulara verilen cevapların belli bir noktada kesişmeye başladıkları ve genel bir eğilim gösterdikleri söylenebilir. Dolayısıyla elde edilen veriler ve veriler üzerinden yapılan yorumlar görüşmelerin yapıldığı 30 mükellefin

görüşleri üzerinden bir genelleme olarak görülmeli, genele teşmil edilmemelidir. Çalışma da mükelleflerin en az beş yıl mükellefiyetlerinin bulunmasına, en az 10 kişi çalıştırıyor olmalarına ve yedi gelir unsurundan ticari ya da serbest meslek kazancı elde ediyor olmalarına dikkat edilmiştir. Bunun sebebi, vergi gibi spesifik ve çetrefilli bir alanın kendisine ait bir terminolojisi ve ayrıntılarının bulunmasıdır. Vergi ile ilgili yaşanmışlıklara bu kriterler ekseninde ulaşmanın daha anlamlı ve gerçeklikleri yansıtabileceği düşüncesi de bu durumu etkilemiştir.

Verginin mükellefin dünyasındaki meşruiyetinin, devlete olan güven, inanç ve itaate olan etkileri ile bireysel tutum ve davranışlara olan belirleyiciliği sosyolojik bir süreç olarak toplumu analiz edebilmek için önemlidir. Bu mana da çalışma mükelleflerin bireysel hikâye, tecrübe ve yorumları üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu durum görüşmelerin süresine de yansımıştır. Çünkü görüşmelerin bazıları yaklaşık yarım saat sürerken, bazıları ise bir buçuk saati geçmiştir. Aradaki bu fark mükelleflerin sorulara yönelik ufukları, değerlendirmeleri ve düşüncelerinin yoğunluğu ile bağlantılı olmasından kaynaklanmıştır.

Bu çerçevede çalışma teorik ve uygulama şeklinde iki kısım olarak tasarlanmıştır. Teorik kısmın birinci bölümünü vergi, ikinci bölümünü ise otorite oluşturmaktadır. Bu çerçevede birinci bölümde vergi iki yönüyle değerlendirilmiştir. Birinci yönü verginin maliye sosyolojisi içerisindeki yeri üzerine, ikinci yönü ise maliye disiplini içerisindeki yeri üzerine odaklanmıştır. Verginin maliye ve sosyolojik yönleri üzerine durulan bu bölümünde vergi ile ilgili kavramsal ve sosyolojik bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüm ise; egemenlik, iktidar ve otorite üzerine odaklanmıştır. Vergi toplama tekel ve yetkisinin kaynağını oluşturan egemenliğin ayrıntıları üzerine durulan bu bölümde, devlet iktidarının nasıl otoriteyi sağlayacağı meşruiyetinin gerekçeleri üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır.

Uygulama kısmından oluşan üçüncü bölüm ise; Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde ticaretle uğraşan mükelleflerin vergi ile ilgili sorunlara, ticarete, devlete ve otoritesine olan düşüncelerine ayrılmıştır. Mükelleflerin bireysel tecrübe ve hikâyeleri üzerinden şekillendirilen bu bölümde vergi ve otorite ilişkisinin ayrıntıları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Genelde devlet, özelde ise maliyenin mükelleflerle ilişkisinin ayrıntılarının görüleceği bu çalışma mali idarenin perspektifine değil, mükelleflerin perspektifine dayanan bir çalışma niteliğindedir. Mükelleflerin gözünden vergi, devlet ve otorite olguları ve ilişkilerini anlamlandırmaya çalışan çalışma, verginin sadece belli bir kısmı ve yönü üzerinden bir değerlendirme olarak görülmelidir. Bu bakış açısının mali idare ve çalışanları yönünden ele alınması ise başka bir çalışma konusunu gerektirmektedir. Bu nedenle elde edilen veriler ve değerlendirmeler mükelleflerin perspektifinden yansıyanları göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL BİR OLGU OLARAK VERGİ

1.1. Maliye Sosyolojisine Göre Vergi

Maliye sosyolojisinin doğuşu ve ayrıntılarının ele alındığı bu kısımda Avusturya ve İtalyan maliye sosyolojisine değinilmekte, verginin maliye sosyolojisindeki yeri paradigmatik değişim ve ideolojik ayırım temelinde ele alınmaktadır.

1.1.1. Maliye sosyolojisinin ortaya çıkışı ve yapısı

Mukaddime adlı ünlü eserinde maliye sosyolojisinin öncülüğünü yapan İbn-i Haldun, toplumun medenileşmesi sürecinde devletin izlemesi gereken normatif mali önerilerle ilgili olarak bugünün liberal ve keynesyen politikalarına vurgu yaparak vergi oranlarının düşük ve düz olması gerektiğini belirtir ve uygulanan iktisadi ve mali politikaların sosyolojik yönlerine dikkati çeker. Bu kapsamda İbn-i Haldun'un 14. Yüzyıldaki öncülüğünden sonra 20. Yüzyılın başlarına kadar ihmal edilen maliye sosyolojisi (Çelebi, 2012) vergilemenin sosyal bilimlerdeki gelişimi ile ilgili olarak 20. Yüzyılın başlarında Goldscheid ve Schumpeter'le yeniden gündeme gelmiştir (James, 2010). Bu iki ismin yanında verginin sosyolojik analizinin yapılabilmesi konusunda Avrupa'da ortaya çıkan Kamusal Bilimler ve İktisat sosyolojisi alanında sağlanan gelişmeler de maliye sosyolojisinin gelişimi ve anlaşılabilirliği konusunda etkili olmuştur.

Almanca "*Staatswissenschaften*" olarak ifade edilen ve sadece İktisat ve maliyeyi değil, bunların yanı sıra kamu yönetimi, siyaset bilimi, sosyoloji ve tarihi de içine alan kamusal bilimler (Backhaus, 2002, Schmidt, 2001), Kıta Avrupası geleneğinde gelişen ve özünde kamu maliyesini ifade eden bir alandır (Backhaus, 2002). İktisat ve kamu maliyesi disiplinleri içerisine sokulan ve temel bir kaynak olarak devletin kurumlarıyla ilgili geniş bir sosyal siyaset yaklaşımını

ifade eden kamaral bilimlerin (Backhaus, 2002) tarihi geçmişini merkantilizme¹ kadar dayandırmak mümkündür (Schmidt, 2001). Kamaral bilimlerin bu geniş ve köklü boyutu Kıta Avrupası geleneğinin metodolojik esasları bakımından maliye sosyolojisi için bir temel oluşturmuştur (McLure, 2003). Buna karşın Anglo-Sakson geleneği ise devlet karşısında birey odaklı liberal geleneğe uygun olarak ortaya çıkan iktisadi, ulusların zenginliğinin nedeni ve doğasını incelemek olarak belirlemiştir. Bu geleneğin kurucularından sayılan Adam Smith², devleti ele alışı bakımından Alman geleneğinden ayrılır. Bu yaklaşımda devlet, iktisadi faaliyetin aktif bir katılımcısı olmaktan ziyade kamu düzenini sağlama ve vergileme gibi sınırlı işlevler üstlenmiştir (Backhaus, 2002). Bu nedenle siyasal süreci etkileyen vergi, Adam Smith'ten³ bu yana iktisadi bir konu olarak görülmektedir. Buna karşın aynı dönemlerde yaşayan bir başka sosyal bilimci olan Tocquivelle ise Adam Smith'in yanında vergiyi sosyal bir süreç olarak görmüştür (Leroy, 2008).

Maliyenin sosyolojik ve tarihsel temelden yoksun kalması nedeniyle ortaya çıkan bu metodolojik kırılma, günümüzde de halen hâkimiyetini devam ettiren Anglo-Sakson gelenekten kaynaklanmaktadır. Liberal çizgide şekillenen bu gelenek, devletin gelir ve giderlerini bir denkleştirme aracı ve piyasanın aksaklıklarını da kamu müdahaleleri ve dışsallıklar çerçevesinde ele alarak devleti rasyonel bir aktör olarak neo-klasik etkinlik kriteri çerçevesinde değerlendirir. Bununla birlikte yöntem açısından ise günümüzde bilim olarak

---

¹ Merkantilizm; 15.yy'ın sonu ve 16. yy'ın başlarında İtalya, İspanya ve İngiltere'de ortaya çıkmış 17. yy.'ın sonuna doğru İngiltere ve Fransa'da hakim olmuş ve 18. yy.'ın başlarına kadar devam etmiş düşünce sistemine merkantilizm denilmektedir. Merkantilizmin amacı, dış ticaret yolu ile değerli metal ve mallar sağlamaktır. Buna göre değerli metal (altın, gümüş) birikimi zenginliğin ve refahın ölçüsü olarak düşünülmüş bunun içinde uluslar arası mal değişimi ekonomide gelişmenin temeli olarak görülmüştür (Giray, 2001:23).

² Adam Smith'in bütün vergiler üzerine geliştirdiği ve vergi ilkeleri olarak ifadelendirilebilecek dört ana kuralı vardır. Bunlardan birincisi, "hükümetin masraflarını karşılamak için her devletin uyrukları kendi güçlerine imkân ölçüsünde en yakın oranda yani devletin koruyuculuğunda her birinin yararlandığı gelir oranında katkıda bulunmalıdır." İkincisi, "her bireyin ödemek zorunda bulunduğu vergi kesin olmalı ve keyfi olmamalıdır. Ödeme vakti, ödeme biçimi, ödenecek miktarın hepsi, yükümlü için ve bütün herkes için belli ve açık seçik olmalıdır." Üçüncüsü, "her verginin yükümlüye ödemenin uygun gelmesi en olası zamanda ya da biçimde gerçekleştirilmesi gerekir." Dördüncüsü, "her vergi öylesine düzenlenmelidir ki, halkın cebinden devlet hazinesine getirdiğinin yanı sıra aldığı miktar hem imkân ölçüsünde az olsun hem halkın cebi dışında olabildiğince az süre kalsın"dır (Smith, 2012:927-929).

³ Adam Smith'e göre "bütün milletler vergilerini, yolunu bulabildikleri kadar eşit kılmaya ödemenin gerek zamanı gerek şekli bakımından yükümlü için imkân ölçüsünde kesin ve elverişli kılmaya hükümdara getirdikleri gelire oranla da halka imkân ölçüsünde az yük olacak hale getirmeye" çalışmışlardır (Smith, 2012:930).

maliyeyi, gerek sosyoloji, gerekse tarihle bağı koparılarak ele alır (Sert, 2011). Bundan dolayı bugün genelde maliyenin, özeldense verginin mevzuata ve teknik bir çerçeveye indirgenmesi ile maliyenin daraltılmış bir alan içerisindeki uygulamalarının hem bürokratik mekanizma içerisinde hem de akademik alanlarda bu şekilde değerlendirilmesi de bu yüzdendir. Hatta verginin iktisadi, sosyal ve siyasi yönlerinin bu konseptin dışında bırakılması verginin baştan sona tüm aşamalarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesini engellemektedir.

Kamusal bilimler ekseninde maliyeyi ve mali olaylar üzerinden toplumu anlamaya yönelik çabaların iktisatla bağlantısı, iktisadında toplumla kurduğu ve toplumsal ilişkileri şekillendiren yönü, mali olayların sosyolojisini yapabilmek için önemlidir. Bu nedenle iktisat sosyolojisindeki gelişmeler maliye sosyolojisinin gelişiminde etkili rol oynamıştır.

Max Weber ve Emile Durkheim'in ortaya koyduğu bir terim olan iktisat sosyolojisi, malların ve hizmetlerin üretimi, değişimi, dağıtımını ve tüketimi ile ilgili karmaşık faaliyetlerin açıklayıcı sosyolojik modelleri, değişkenleri ve çabalarını konu edinir (Smelser-Swedberg, 2005:4). İktisat sosyolojisinin klasikleri arasında eşsiz bir yere sahip olan Weber'in geliştirdiği teorik yapı, bu disiplinin gelişimini son derece etkilemiştir. Çünkü iktisat ve sosyoloji arasındaki ilişkiye daima dikkati çeken ve bir iktisat profesörü olan Weber'in kariyerinin neredeyse tamamında toplumun doğasını belirleyen iktisat yer alır. Modern kapitalizmin kaynağını anlamaya çalışan Weber'in sosyolojik ve bu yöndeki teorik çalışmaları da bu çabanın bir göstergesidir (Smelser-Swedberg, 2005:8). Kapitalizmin ortaya çıkış serüveni ve batı toplumu üzerindeki etkilerini "anlayıcı sosyoloji" ile açıklamaya çalışan Weber, klasik iktisadın insanı, toplumu ve siyaseti göz ardı eden ve iktisadı dar bir çerçeve içerisine hapseden yaklaşımının aksine, kıta Avrupası iktisadının sosyolojik yönüne katkıda bulunmuştur.

Ancak 1920'li yıllardan sonra iktisat sosyolojisinde yer alan klasiklerden Weber'in çabaları 1980'li yıllara kadar tam olarak değerlendirilememiştir. Bu durumun nedeni tam olarak anlaşılacakla birlikte muhtemel sebeplerinden birisi Weber'in taraftarlarının bulunmaması olarak gösterilir (Smelser-Swedberg,

2005:11). İktisat sosyolojisinin onlarca yıl ihmal edildikten sonra 1980'lerin ortalarında birdenbire tekrar ortaya çıkması ise şaşırtıcıdır. 1980'lerin başlarına tekabül eden bu dönemde Reagan ve Thatcher'in gücüyle gelen neo-liberal ideoloji popüler olmuş ve her şeyin merkezine iktisat oturmuştur (Smelser-Swedberg, 2005:14). Serbest piyasa ekonomisi ve ihracatın büyümesini destekleyen ve 1980'lerde ortaya çıkan bu neo-liberal paradigma vergi reformu önerileri çerçevesinde kurulmuştur (Stewart, 2006).⁴ Bu nedenle kapitalizmin geçirdiği sürecin 1980'lerde ulaştığı bu yeni aşama, vergi sistemi ve uygulamalarına yönelik bir değişimi de beraberinde getirmiştir. İktisadın geçirdiği değişim süreciyle birlikte verginin önemi ve konsepti de bu değişim sürecini yaşamıştır. Ekonomide meydana gelen ve vergi sistemini yeni boyutlara taşıyan dolayısıyla toplumu ve devleti ilişkileri itibariyle farklı formlara girmeye zorlayan bu süreç, maliye sosyolojisi ekseninde yeni durumları ortaya çıkarmıştır.

Kapitalist iktisadın belkemiğini oluşturan mülkiyet hakları ise iktisat sosyolojisinde büyük bir öneme sahiptir. Yalnızca üretim anlamlarını açıklamakla kalmayan iktisat sosyolojisi, onların kimler tarafından kullanıldığı ve kullanımından elde edilen faydaları da açıklamaya çalışır. Mülkiyet hakları içerisinde önemli bir yeri olan vergilendirme yoluyla devletler özel mülkiyet ve ekonomiler üzerinde büyük etkilere sahiptirler. Çünkü devletler vergi politikası yoluyla özel mülkiyet ve haklar üzerinde bireylerin kazançları ile firmaların elde ettikleri karları etkilerler. Bu nedenle vergi politikası hem firmaları, hem de bireysel yatırım stratejilerini etkiler ve böylece insanların özel mülkiyetlerini nasıl kullanacaklarını belirlerler. Örneğin vergi politikasındaki bir değişiklik yatırımları, bireysel hesapları, sermaye yatırımlarını, üretimin dönüşümü ile firma ve sektörler itibariyle sermaye dağılımını etkileyebilir (Campbell, 2005). Dolayısıyla vergilendirme iktisadi enerjinin ortaya çıkmasını hem engelleyebilir hem de kolaylaştırabilir. Böylece kapitalist faaliyeti hem sınırlandırabilir hem de imkân sağlayabilir. Çünkü vergilendirme üretimi, tüketimi, bölüşümü ve sermayenin

---

⁴ 1985 yılında Max Granovetter tarafından teorik bir deneme olarak yayımlanan "*İktisadi Eylem ve Sosyal Yapı: Gömülü Sorun*" isimli çalışma anlaşılabilir bir "yeni iktisat sosyolojisi"nden bahseden bir çalışmadır (Smelser-Swedberg, 2005:14).

verimliliğini etkileyebilir. İşte bu dört süreç kapitalist iktisat sosyolojisinin merkezini oluşturur. Bundan dolayı iktisat sosyolojisi vergilendirme üzerinde önemli bir açıklama değişkenidir (Campbell, 2005).

Bu çerçevede iktisat sosyolojisinin şu üç temel soru üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Birincisi iktisadi süreçlerin sosyolojik analizleri, ikincisi iktisat ve toplum arasındaki etkileşim ve bağlantıların sosyolojik analizleri, üçüncüsü ise iktisadın sosyal bağlamının kurumsal ve kültürel parametrelerindeki değişimlerdir (Smelser-Swedberg, 2005:6). İktisat sosyolojisinin çözümlenmeye çalıştığı bu noktalar iktisadın toplumsal boyutlarının anlaşılabilirliğinin sağlanmasına yöneliktir. İktisat sosyolojisi alanındaki bu yaklaşım maliyeyi, maliye sosyolojisi ekseninde anlamak için önemlidir. Bu yüzden iktisat sosyolojisi vergiyi sosyolojik bağlamında anlaşılabilir kılmak için teorik ve metodolojik bir temel sağlar.

1.1.2. Avusturya maliye sosyolojisi

I. Dünya Savaşı'nda yaşanan büyük insani ve maddi kayıplar sonucunda Almanya ve Avusturya'nın mali sisteminde meydana gelen çöküntü (Backhaus, 2002) savaş sonrasında bu ülkeler için çeşitli çözüm yolları için zorunlu bir arayışı beraberinde getirmiştir. Bu süreç içerisinde Avrupa'da ortaya çıkan maliye sosyolojisi, biri Avusturya'da diğeri ise İtalya'da olmak üzere iki farklı ülkede doğmuş ve gelişmiştir. Bunlardan Avusturya'da öne çıkan isimleri Rudolph Goldscheid⁵ ve Joseph A. Schumpeter olarak belirtmek mümkündür (McLure, 2003).⁶ Goldscheid'le birlikte I. Dünya Savaşı'ndan sonra maliye sosyolojisinin Avusturyalı iki kurucusu olarak vergi üzerine yaptıkları analizlerle vergi devletinin krizini ve kapitalizmin analizini yapan Goldscheid ve Schumpeter, verginin iktisadi yönü, sosyal sınıflar ve grupların vergiler üzerindeki rolü ve verginin tarihsel yönünü oluşturan sosyo-politik boyutları üzerine eğilmişlerdir (Leroy, 2008).

⁵ Rudolf Goldscheid 1870-1931 yılları arasında yaşamış Avusturyalı sosyologtur.
http://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Goldscheid

⁶ Mesut Sert tarafından hazırlanan "Ulus Devletler ve Vergiler: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz" isimli yayımlanmamış doktora tezinde (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara, 2010) Goldscheid ve Schumpeter mali sosyolojinin öncüleri olarak nitelendirilir.

Maliye sosyolojisinin isim babası Goldscheid'le birlikte "Vergi Devletinin Krizi" adlı klasik eseriyle önemli bir yer elde eden Schumpeter'e (Backhaus, 2002) göre vergi devleti fikri; mali krizler, mali tarih ve kamu borcuna dayanır (McLure, 2003). Weber'in hem teorik hem de metodolojik mirasına sahip modern Avusturya iktisadının (Zafirovski, 2002) bu iki isminin katkılarıyla 20. Yüzyılın başlarında gelişmeye başlayan maliye sosyolojisinin kökenlerini Jean Bodin'e kadar geriye götürmek mümkündür. Öyle ki Bodin'in (1583) "mali konular devletin sınırlıdır" şeklindeki görüşü bu durumun örneğidir. Mali sosyoloji üzerine öne çıkan bu isimlerden Goldscheid'in "bütçe tüm aldatici ideolojileri soyan devletin omurgasıdır" (Schumpeter, 1918/1991, Padgett, 1981) ifadesi ise maliyenin gelir ve harcamaları bir bütün olarak ele alır. I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın kamu borçlarının iyileştirilmesi üzerine Goldscheid'in Schumpeter ile birlikte yaptıkları tartışmaların bir ürünü olarak ortaya çıkan maliye sosyolojisi (Sakinç ve Cura, 2012) konusunda Karl Marx'tan etkilenen Goldscheid, mali olayların sonuçlarının analiz edilmesinde Marx'ın sınıf analizlerine dayanır (McLure, 2003).

Weber ve Schumpeter arasındaki ilişkiler üzerine odaklananlar, Schumpeter üzerinde Weber'in etkisini ise açıkça görürler. Çünkü Schumpeter, Weber'in iktisat disiplininin yeni ve geniş bir çerçeveye dayanan yaklaşımından oldukça etkilenmiştir. Rivayete göre Schumpeter iktisat sosyolojisi fikirlerini Weber'den ödünç almıştır. Bilhassa Schumpeter'in girişim sosyolojisi fikri, Weber'in iktisat sosyolojisinden etkilenmiştir. Bu nedenle Schumpeter, iktisat sosyolojisi alanında Weber'in en büyük varisi olarak tanınmaktadır (Zafirovski, 2002). Bu nedenle Weber'in çalışmalarıyla bağlantılı olarak Schumpeter'in iktisat sosyolojisi çalışmaları onun bütün kariyeri boyunca etkili olmuştur (Zafirovski, 2002). Bu nedenle Schumpeter iktisat sosyolojisinden iktisat teorisine kadar iktisatçılar arasında bazılarına göre eşsiz bir yere sahiptir ve bu gayretinde Weber'den esinlenmiştir (Smelser-Swedberg, 2005:12).

Maliye sosyolojisi alanında önde gelen isimlerden birisi olan Joseph A. Schumpeter⁷ ulusların kaderi, insan ruhu ve kültürü, toplumların yapısı ve ekonomik örgütlenmeleri üzerinde etkiye sahip devletlerin vergi gelirleri üzerine araştırmalar yapmıştır. Vergilendirmenin arkasındaki sosyal süreçleri anlamak için toplumsal ve siyasal yaşamın en önemli başlangıç noktalarından birisi olan maliye sosyolojisi üzerinde duran (Campbell, 1993) Schumpeter, 1918 yılında Viyana’da Sosyoloji Derneği’nde verdiği “Vergi Devletinın Krizi” konulu konferansta, mali tarihin önemine vurgu yaparak bir toplumun ruhunun, kültürel seviyesinin, sosyal yapısının, siyasal eylemlerinin hepsinin ve daha fazlasının onun mali tarihinde yazılı olduğunu ve kamu maliyesinin bir toplumun yalnızca siyasal yaşamının değil, o toplumun araştırılmasının en önemli başlangıç noktalarından birisi olduğunu ifade etmiştir (Schumpeter, 1918/1991).

Kamu maliyesinin arkasındaki sosyal süreçlerin, toplumsal yapının ve siyasal hayatın anlaşılmasında iyi bir başlangıç noktası olduğunu göstermeye çalışan (Pitt, 2009) Schumpeter’in iddiası o zamanda olduğu gibi bugünde geçerlidir. Bu nedenle vergi rejimlerinde ortaya çıkan değişiklikler sayesinde küresel kapitalizmin dinamikleri hakkında çok şey öğrenme imkânı elde edilebilir (Campbell, 2005). Verginin toplumsal yapıyı anlamada sağladığı bu imkânlar onun sosyolojik bir olgu olduğunu dolayısıyla Schumpeter’in günümüz vergi sisteminin teknik ve hukuki bir çerçeveye sığdırılmış yapısının sosyolojik imkânlarla genişlemesi gerektiğine ve verginin çok boyutlu etkilerinin anlaşılması zorunluluğuna katkı sağlamaktadır.

Bireysel ve kollektif ihtiyaçlar arasındaki karmaşık ilişkilerde ortaya çıkan vergi devletinın doğasını analiz eden Schumpeter, kollektiflik adına devam eden ve bireysel amaçlara bir karşı çıkış argümanı olarak devlet terimini kullanmış (McLure, 2003) ve devletin gelişmesi ve sosyal değişme içinde merkezi bir öneme sahip olan mali olaylar konusunda Weber’in çoğulcu yaklaşımını takip

---

⁷ Joseph A. Schumpeter 1883 yılında Trest’de doğmuş bir iktisatçı ve sosyologtur. 1919 yılında Avusturya Maliye Bakanı olarak görev yapmıştır. “Crisis of the Tax State” ve Türkçe’ye de çevrilen “Capitalism, Socialism and Democracy” en önemli ve bilinen eserleridir. Daha sonra Harvard Üniversitesine geçen Schumpeter yaptığı çalışmalarla politik iktisat alanında önemli eserler vermiştir. 1950 yılında ölmüştür.

Web: http://tr.wikipedia.org/wiki/Joseph_Alois_Schumpeter

etmiştir. Mali sisteme uygun bir sosyal yapı oluşturmak için sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel somut olaylara bir cevap olarak mali olayların gelişmesini gören (Musgrave, 1992) Schumpeter'in makalelerini bir araya getiren Richard Swedberg, kapitalist devletle Schumpeter'in "vergi devleti"ni bir tutmuştur (Backhaus; 1994:77). Bu nedenle vergiyi anlamak için kapitalizmi anlamak ve aralarındaki ilişkiyi çözümlenmek gerekir.

Almanya'da (Bonn) bulunduğu süre içerisinde kamu maliyesi ve sosyoloji arasındaki bağlantıya olan inancı çalışma hayatını ciddi manada etkileyen Schumpeter, 1932 yılında Almanya'dan ayrıldıktan sonra gittiği Amerika'da çalışmalarını Harvard Üniversitesinde sürdürmüştür. Bu dönemde siyasal iktisat, iktisat sosyolojisi, iktisat teorisi, istatistik ve iktisat tarihi gibi çalışma alanları ile ilgili olarak farklı metotlar üzerine çalışmalarda bulunmuş, ilgi alanları zımni olarak maliye sosyolojisi üzerine gerçekleşmiştir (Backhaus, 2004).

I. Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın içine düştüğü mali krizi anlamaya çalışan Schumpeter, bu durumun basit bir bütçe krizi olmadığını, aksine Avusturya toplumun yapısal zayıflığından kaynaklanan derin bir sorun olduğunu, bunun içinse bütçe verilerinin yüzeyselliğinin ötesinde mali sorunlar ve sosyal yapı arasındaki ilişkinin anlaşılması gerektiğini vurgulayarak bunların arasındaki tarihsel karşılıklı etkileşimin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir (Musgrave, 1992). Bu durumu açıklamaya çalışan Schumpeter'in 1918 yılında yayımlanan ve iktisat tarihi içerisinde geniş kapsamlı uygulamalara yönelik okumalara dayanan "Vergi Devletinin Krizi" adlı eseri (Backhaus, 2004) bireysel ve kolektif ihtiyaçlar arasındaki kompleks ilişkilerin terimi olan vergi devletinin doğasını analiz eder (McLure, 2003). Bu nedenle ona göre kamu maliyesi, toplumları araştırmak için önemli başlangıç noktalarından birisidir (Campbell, 2005).

Vergi devletinin doğası nedir? Nasıl ortaya çıktı? Vergi devletinin başarısızlığı ne anlama gelir? Şimdi ise neden ortadan kayboldu? Bütçe rakamlarının arkasındaki sosyal süreçler nedir? (Schumpeter, 1918/1991) gibi sorulara cevap vermeye çalışan Schumpeter'in "mali gereksinim olmadan

modern devletin akla gelen ilk kurulma gerekçesi ortadan kalkar” yaklaşımının gerekçesini Charles Tilly, (1975:42)⁸ “Avrupa’da vergilerin neredeyse tümü savaş halinde ortaya çıkan “olağanüstü ödemeler” olarak doğdu ve sonra hükümetlerin düzenli gelir kaynaklarına dönüştü” düşüncesi açıklığa kavuşturur (Pierson, 2011:49). Bu konuda Avrupa’da modern devleti açıklamaya çalışan klasik sosyal bilimcilerden Weber, modern devleti rasyonel-yasal bürokrasiye, Marx kapitalizme, Durkeim ise işbölümüne dayanarak açıklamaya çalışır (Leroy, 2008). Bu kapsamda daha çok Weber’den etkilenen Schumpeter’in ortaya koyduğu vergi devleti, tarihsel olarak mali fonksiyonlarıyla Avrupa’da ortaya çıkmış, ancak bu yapı zamanla dönüşmüş ve geriye müdahaleci yönü kalmıştır (Leroy, 2008).

Gelişmiş ülkelerdeki gerçekçi olmayan vergi krizlerini modern devletlerin çöküşü olduğunu söyleyen Schumpeter, Avusturya’daki duruma değinerek I. Dünya Savaşı sonunda Avrupa’daki kötü finansal durumlardan kurtulmak amacıyla kamu borcunu azaltmak, para arzını ise artırmak için tüketim üzerinden alınan vergileri yükseltmek ya da tüm sermaye üzerine vergi koyarak “vergi devletinde bir kriz yoktur” sonucunun çıkarılmaya çalışıldığından bahseder (Leroy, 2008).

Bu çerçevede Schumpeter’in sosyolojik çalışmalarını üçe ayırmak mümkündür. Birincisi sınıf kavramını kullanan iktisatçılar ve sosyologlar arasındaki ayrımla ilgili sosyal sınıflar üzerine olan çalışmasıdır. Schumpeter’in buradaki iddiası sınıf kavramının önceden formel bir kategori iken, sonradan yaşamsal bir gerçeklik olmasıdır. İkinci çalışması, Hobson, Lenin vb.’nin eşitlik teorilerini kıyaslayabilen emperyalizmin doğası hakkındaki çalışmasıdır. Burada Schumpeter’in temel düşüncesi kapitalizm öncesi irrasyonel ve duygusal doğadaki sömürgeciliktir. Üçüncü çalışması ise, çağdaş iktisat sosyolojisindeki bakış açısında belki de en ilgi çekicilerden birisi olan ve mali sosyoloji içerisinde Schumpeter’i farklı bir yere koyan “vergi devletinin krizi” adlı eseridir.

---

⁸ Pierson’un atıfta bulunduğu Tilly’nin çalışması için bkz. “*Reflections on The History of European State-Making*” in C. Tilly (ed.) *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1975.

Schumpeter'in temel tezi bir devletin maliyesinin devletin davranışlarının ayrıcalıklı durumunu göstermesidir (Smelser-Swedberg, 2005:12).

Buna karşın Kyoto'daki uluslararası bir toplantıda Schumpeter'in öğrencilerinden birisi olan Musgrave, Schumpeter'in kamu maliyesine katkılarının minimal düzeyde olduğunu ifade etmiş ve sadece gelirin vergilendirilmesinin neden olduğu tahrifatları vurguladığını ifade eden bir görüş belirtmiştir. Aslında bakılacak olursa Schumpeter'in adı kamu maliyesi alanındaki ders kitaplarında nadiren görünür ve bununla birlikte kamu maliyesi alanındaki katkıları sosyolojik ve siyasal bir eğilim gösterir (Backhaus, 2002). Öte yandan Schumpeter'in "kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi" adlı eseri ise sosyoloji ağırlıklı bir çalışma olmamasına rağmen, temel tezi doğasında sosyolojik bir temele dayanır. Bu temelde Schumpeter'e göre "kapitalizmin motoru sağlam, fakat onun kurumsal yapısı yetersiz ve zararlıydı. Sosyalizm ise onun yerini dolduracak muhtemel bir yaklaşımdı. Girişimcilik ise Schumpeter'in ekonomik (iktisadi) davranış değişikliğinin kalbiydi" (Smelser-Swedberg, 2005:12).

Çalışmalarında sınıf analizlerini kullanan Goldscheid'e karşın devlet faaliyetleriyle ilgili olarak rollere ve grupların üzerine eğilen Schumpeter'in genel fikrinin, saf ya da kolaylaştırıcı olmamakla birlikte gruplar arasında ve içerisinde yer alan sosyal güç ilişkilerinin genel yapısı üzerine olduğu söylenebilir (McLure, 2003). Bugün ise maliye sosyolojisi alanındaki Schumpeteryan yaklaşım günümüz vergi sisteminden kaynaklanan hoşgörüsüzlüğün sosyolojik araştırmasına dahi uzanabilecek bir yeterliliğe sahiptir (McLure, 2003).

Sonuç olarak, maliye sosyolojisine yönelik çabalarıyla maliye disiplinine farklı bir katkı sağlayan Goldscheid ve Schumpeter, verginin toplum ve devlet için önemini ortaya koyarak etkileyici gücünün anlaşılabilirliğini belirtme gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu sebeple her ne kadar maliye sosyolojisi kendilerinden sonra derin bir sessizliğe gömülse de son otuz yılda tekrar gündeme gelmiş ve onların ortaya koyduğu teorik temel üzerine şekillenmiştir.

1.1.3. İtalyan maliye sosyolojisi

Maliye sosyolojisi alanında İtalyan geleneğindeki katkılar Gino Borgatta ve Guido Sensini tarafından sağlanmıştır (McLure, 2003)⁹ 1880 ve 1940 yılları arasında büyük bir gelişme gösteren İtalyan maliye bilimi, kamu maliyesini iktisat içerisinde yer alan özel bir konu olarak değil iktisatla, siyasetle, hukukla ve yönetim bilimiyle bağlantılı bağımsız bir çalışma konusu olarak işlemiştir (Backhaus-Wagner, 2005).

İtalyan maliye sosyolojisinin gelişmesine katkıda bulunan ve Vilfredo Pareto'nun önde gelen eski öğrencileri ve yardımcıları olan Borgatta ve Sensini'nin yanında Griziotti'nin Eylül 1917'de yazdığı bir mektupta Pareto'nun bilim olarak maliyenin bir ekonomik denge unsuru olarak bilinmesine karşın bir sosyal denge unsuru olarak görülmemesinden yakındığından bahseder (McLure, 2003). Pareto'nun bu yaklaşımı İtalyan maliye sosyolojisinin eski öğrencileri ve yardımcılarını etkilemiştir. Öyle ki bu isimler sosyal denge üzerine odaklanan kamu maliyesini, iktisat ve sosyolojiyi barındıran analitik bir çerçeveye oturtmuşlardır. Onların sosyolojik bakış açısı süreç içerisinde değişen iktisadi faaliyetleri, grupları ve bireyler arasındaki iktisadi malları yeniden bölüşmeye çalışan bir kamu maliyesidir. Bu çerçevede İtalyan maliye sosyolojisi bir toplumun yapısını ve onun sosyolojik dengesini belirleyen sosyal fayda özelliklerini, yöneten ve yönetilen sınıf ilişkilerinin ekonomik ve sosyal özelliklerini, genel sosyal düzenlilikler bakımından mali olayların rolü ve onu belirleyen sınıf ilişkileri ve ekonomik şartlar üzerinde durur (McLure, 2003). Dolayısıyla söylenebilir ki, Pareto bütünlüklü bir kamu maliyesi teorisi önermemesine rağmen Borgatta, Griziotti ve Sensini'yi vergilendirme, iktisat ve sosyal denge arasındaki ilişki üzerinde çalışmalar yapmaya teşvik etmiştir (Leroy, 2008).

20. Yüzyıl ortalarında Griziotti üç yoldan İtalyan mali araştırmalarındaki gelişmeler üzerine özellikle de Pareto tarafından yapılan çalışmaları yenilemeye yönelik çabalarını kamu maliyesi, siyasal maliye ekonomisi ve maliye sosyolojisi

⁹Gino Borgatta'nın "*I Problemi Fondamentali Della Scienza Finanziaria*" (1913) ve "*Lo Studio Scientifico Dei Fenomeni Finanziari*" (1920) çalışmaları ile Guido Sensini'nin "*Cenni di Finanza Teorica*" (1929) isimli çalışmaları vardır (McLure 2003:2).

üzerine gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalara rağmen belki de şaşkırtıcı bir şekilde, İtalyan maliye sosyolojisi modern maliye sosyolojisini en az etkileyen alan olmuştur. Bunun nedeni ise İtalyancanın bir bilim dili olmaması ve bu süreçte ortaya çıkan İtalyan faşizminin İtalyan maliye sosyolojisindeki araştırmaların ve çevirilerin bilinmesini engellemesi olarak gösterilebilir (McLure, 2003).

Borgatta'nın "Mali Konularda Bilimsel Çalışma" (*Lo studio scientifico dei fenomeni finanziari*) isimli eserinde maliye sosyolojisinin tarihsel önemi üç başlık altında şu şekilde vurgulanmaktadır. Birincisi Pareto'nun genel sosyolojisinin maliye ile ilişkisini vurgulamak. İkincisi Pareto'nun özellikle mali yeniden dağıtım, spekülörler, yenilikler ve uzun iktisadi gelişmeler gibi konular arasındaki ilişkilere bir bütün olarak katkıda bulunduğu yönleri açıklamak. Üçüncüsü ise Pareto'nun katı deneysel metodolojisinden sapan ve maliye sosyolojine giren mali olayların bir ekonomide büyüyen rolünü ve katkılarını ortaya koymak. Borgatta'nın bu çalışması ile İtalyan maliye sosyolojine yapmış olduğu katkılar Pareto'nun zihinsel mirasından önemli etkiler barındırır (McLure, 2004). Dolayısıyla söylenebilir ki, kamu maliyesi alanında İtalyan geleneğinde Pareto'nun metodolojik katkıları İtalyan maliye sosyolojinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur.

1.1.4. 1940 Sonrası maliye sosyolojisi

Goldscheid ve Schumpeter'in maliye sosyolojisine yönelik çalışmalarının ardından 1940 sonrasında bu alanda göze çarpan iki isim ise Fritz Karl Mann¹⁰ ve James O'Connor'dır.

1940'larda sosyolojinin tekrar mali sorunları incelemeye başlanması F.K. Mann'ın çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Maliye sosyolojisinde verginin işlevsel analizine dayanan Mann, vergilendirmeyi kamu maliyesi alanından ayırmayı teklif etmiştir. Çünkü I. Dünya Savaşıyla müdahaleci devlet sosyoloji alanına girmiştir. Bu yolla devletin mali işlevi sosyal kontrolle birleştirilmiş ve

---

¹⁰ 1883-1979 yılları arasında yaşayan Mann'ın, kamu maliyesi ve maliye sosyolojisi üzerine yaptığı "*Finanztheorie und Finanzsoziologie (1959)*" bir çalışması vardır.

vergilendirme tarafından sosyal kontrolün üç formu kullanılmıştır. Birincisi istenmeyen insan davranışlarını sosyal olarak düzeltmek, ikincisi sosyal gruplar ve sınıflar arasındaki iktisadi gücü yeniden düzenlemek, üçüncüsü ise kapitalizmin sosyal suçlarıyla mücadele etmek ve başka bir ekonomik düzene geçişine yardımcı olmaktır. Diğer bir makalesinde ise Mann, sosyal reformun bir parçası olarak “vergilendirmenin sosyal işlevi” fikrini kullanır (Leroy, 2008).

Maliye sosyolojisi konusunda Nazi Almanyası’ndan bir sürgün olarak ayrılan Mann’ın çalışmaları İngilizce konuşan bilim adamları arasında ve özellikle de Amerika’da dikkati çekerken, Goldscheid’in “Kamu Maliyesi Problemlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım” ve Schumpeter’in “Vergi Devletin Krizi” adlı eserleri ve çevirileri bu dönemde pek dikkat çekici değildi. Bunun sebebi belki de o dönemdeki Amerikan maliye sosyolojisindeki birinci tema olan mali krizler üzerine ortaya çıkan klasik konunun sürpriz olmamasıydı (McLure, 2003). Çünkü mali krizler mali sistem ve kapitalizm arasındaki ilişkinin sonucunda meydana gelmekteydi (McLure, 2003)

20. Yüzyılın başlarında Goldscheid ve Schumpeter’in maliye sosyolojisi alanındaki katkılarından sonra uzunca süren bir sessizliğe bürünen ve 1970’lerde ortaya çıkan krizle birlikte tekrar gündeme gelen maliye sosyolojisi, James O’Connor’un katkıları ile yeniden dikkat çekmeye başlamıştır. O’Connor’la birlikte “mali kriz kavramı, iktisat ya da maliyenin konusu olmaktan çıkıp sosyolojinin konusu haline gelmiştir. O’Connor’ın bu süreçteki katkısı krizi basit bir şekilde belirlemek ve teşhis etmekten ziyade sosyolojik bir bağlama oturtmuş olmasıdır” (Sert, 2011). Bu dönemde ortaya çıkan ve Marksist geleneğin entelektüel bir temsilcisi olan O’Connor’un “Devletin Mali Krizleri” ve Richard Musgrave’in “Mali Krizler Denemesi: Maliye Sosyolojisinde Bir Deneme” isimli makaleleri büyük bir oranda Schumpeteryan çizgideki analizleri takip eden eserler olmuşlardır (McLure, 2003).

1.1.5. Maliye sosyolojisi açısından vergi

Bir boşluktan ziyade iktisadi ve sosyolojik yönlerden oluşan ayrı bir alan olarak maliye sosyolojisinin (Backhaus, 2002) mali politikaların ve onun

etkilerinin şekillendirdiği toplum ve devlet ilişkilerinin tarihsel, kurumsal ve sosyal etkileşim bağlamına açıkça odaklanan diğer yaklaşımlardan farklı bir yönü vardır (Campbell, 1993). Bu özelliği ile maliye sosyolojisi kamu politikası konularında ekonomik, sosyolojik ve siyasal bir kavrayışa sahiptir (McLure, 2003).

Bugün bir disiplin olarak maliyenin neo-klasik iktisat anlayışının etkisi ile toplumsal, tarihsel ve sınıfsal bağlarından kopuk bir yaklaşımla ele alınarak Hodgson'un ifadesiyle bir "tarihsizleştirme" süreci içerisinde olduğu söylenebilir. Bu durum maliyenin bir yandan kendi içerisindeki düşünsel gelişiminin izlenememesi ya da maliye düşünce tarihi gibi bir alanın olgunlaşmaması şeklinde bir süreci beraberinde getirmiştir. Böylece maliyenin, tarih ve sosyoloji ile ilişkisi kesilerek teorik bir çerçeveye içerisinde sürüklenmiştir (Sert, 2011).

Batı Avrupa devletlerinin oluşumunun bir parçası olan vergiler devletin meşruiyetinin gerekli birer göstergesidir (Leroy, 2008). Bu nedendir ki, yüzyıllardır devlet teorisyenleri vergi toplayan gücü egemenliğin sahibi ve devletin merkezi bir özelliği olarak görürler (Stewart, 2006). Devletin egemenliğinin önemli bir aracı olan vergiyi ve vergilendirme sürecini açıklamaya çalışan maliye sosyolojisi, vergi politikasını inceleyen diğer çalışmalardan çok daha az gelişen bir alan olmuştur (Campbell, 1993). Bu alandaki boşluğun giderilmesi verginin doğuşundan tahsilatına kadar maliye teorisi içerisinde yer alan aşamalarının verginin sosyolojik ve siyasal yönleriyle bir bütün halinde ele alınması halinde mümkün gözükmektedir. Bu nedenle maliye sosyolojisi verginin her yönüyle kavranması sürecinde etkili bir disiplin olarak değerlendirilmeli ve geliştirilmelidir.

Bu çerçevede Türkiye'de bugüne kadar maliye sosyolojisi alanında kitap olarak yayımlanan ilk ve tek eser ise Amiran Kurtkan'a (Bilgiseven) aittir. Kurtkan'ın İngiliz ve Türk Gelir Vergisi kanunları üzerine bir karşılaştırmaya dayanan ve 1968 yılında yayımlanan "Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji" isimli eseri maliye sosyolojisi içerikli bir çalışma niteliğindedir. İlk

kısımda maliye sosyolojisinin içeriği ile ilgili değerlendirmelerde bulunan Kurtkan maliye sosyolojisini şu şekilde açıklamaktadır.

“Mali sosyoloji’de alakamızın mihrak noktası mali meseleler olmakla beraber bizim bunları ele alış tarzımız maliye ilminin ele alış tarzından tamamen farklıdır. Sosyolojiye nazaran çok daha mücerret olan maliye ilmi, bazı mali prensip ve usulleri umumi olarak izah eder, fakat bunların farklı tarihi inkişaf neticesinde farklı şekiller almış olan muhtelif sosyal bünyeler içerisinde farklı muvaffakiyet imkânlarını incelemeyiz. Mali sosyolojide ise mali hadisenin içinde yer aldığı karşılıklı sosyal münasebetler mekanizması tarihi ve mahalli bağlardan koparılmaksızın bir bütün olarak incelenir ve alakamız mücerret olarak mali hadiseye değil, fakat ancak müşahhas bir sosyal münasebetler ağı içinde yer alan mali hadiseye yönelir” (Kurtkan, 1968:8).

Bir diğer tanımında ise Kurtkan mali gerçeklik ve maliye sosyolojisi ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir.

“Mali realite sosyal hayatın küçümsenmesi mümkün olmayan en mühim veçhelerinden biridir. Bu itibarla mali hadise ile diğer sosyal hadiseler arasındaki karşılıklı tesir münasebetlerini müşahhas bir zemin üzerinde belirtmeye çalışan mali sosyolojinin aynı zamanda bu müşahhas realitede yer alan diğer sosyal hadiselerinde daha iyi anlaşılmasının temin hususunda faydalı olacağı tabiidir (Kurtkan, 1968:11)”.

Genel siyaset yapısını ve sürecini şekillendiren devrimler ve sosyal hareketleri, devletin inşası, demokratik yönetimler ve devlet otonomisini etkileyen şartlar üzerindeki tartışmalarla siyaset sosyologlarını dahi ilgilendiren ve çok sayıdaki tartışmalara ışık tutan maliye sosyolojisi (Campbell, 1993) vergilemenin ve harcamaların sosyo-politik sonuçlarını inceleyen disiplinler arası bir alandır (Reisman, 2004:196). Bu manada maliye sosyolojisi vergi sosyolojine göre daha kapsayıcıdır. Çünkü maliye sosyolojisi vergi dışında yer alan bütçe uygulamaları ve diğer kamu maliyesi enstrümanlarının da dâhil olduğu bir alanı kapsamına karşın vergi sosyolojisi sadece vergi üzerinden ortaya çıkan sosyolojik çalışmaları ele alır. Buna rağmen verginin hem maliye disiplini içerisinde, hem de toplumsal bağlamı içerisinde daha belirgin ve karşılığı olan sosyolojik yönü, daha da öne çıkmıştır. Bu nedenledir ki, zaman zaman maliye sosyolojisi denildiğinde vergi sosyolojisi anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede devlet, toplum ve vergilendirme arasındaki temel ilişkileri araştıran vergi sosyolojisi (Leroy, 2008) vergilendirmenin sınıf farklılıklarının

ortak davranışlarını, iktisadi faaliyetleri ve diğer sosyal olayları etkileyen yönleri üzerinde durur. Bununla birlikte aile yapısını, evlilik ve boşanma oranlarını, doğurganlığı ve göçü etkileyen yönleri vardır (Campbell, 1993). Ayrıca vergilendirme üzerinden yöneticileri ve yönetilenleri birbirine bağlayan bir bağlantı olarak demokrasinin kurulmasıyla da ilişkilidir (Stewart, 2006).

Sosyal sınıflar ve grupların örgütsel gücü, siyasal temsil sistemi ve devletin kurumsal yapısını etkileyen (Campbell, 1993) ve iktisadi faaliyetlerin örgütlenmesinde önemli etkilere sahip olan vergilendirme (Campbell, 1993), her ne kadar müdahaleci devlet krizinden bu yana zorunlu olarak modern Avrupa devletlerinin tarihsel olarak vergilendirmenin inşa edilmiş yapısıyla ilişkili siyasal boyutunu geri bırakmış olsa da (Leroy, 2008) müdahaleci vergi devleti ve vergi ödeyen vatandaşlar arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışır (Leroy, 2008). Mükellef ve devlet arasında dinamik bir ilişki ve bu ilişki içinde daima bir çatışma potansiyeli taşıyan vergilendirme, bir toplumun vergi sistemine ve vergi otoritelerine karşı çok boyutlu ve değişebilir nitelikte ve teknik ve idari süreçler kadar sosyal ilişkileri de kapsayan bir yanıt vermesi süreci olarak da görülebilir (Baloğlu, Baloğlu; 2010:48).

Devletin hayat kaynağı olan vergilerin (Campbell, 1993) toplumdaki eşitsizlikleri ortadan kaldıran ve devletin mali müdahalelerini azaltarak toplumun zayıf üyelerini koruyan bir amacı olmakla birlikte (Leroy, 2008) vergi politikası yoluyla tasarrufları ve tüketimi etkileyen bir yönü de vardır. Bunun yanında vergideki tarihsel değişiklikler toplumlardaki ekonomik performansları, geliri ve sermayenin yeniden dağılımındaki farklılıkları açıklamaya yardımcı olan bir yönü bulunmaktadır (Campbell, 2005).

Devlet tarafından yürütülen ve bununla birlikte girişimciler ve elitler tarafından da alttan alta şekillendirilen vergi reformlarında (Stewart, 2006) 1990'lardan bu yana önemle dikkati çeken husus ise, vergi uyum ve yönetimi konularında vergilerin ödenebilmesi olmuştur. Bu süreçte devletlerin vergi uyumunu geliştirmede önemli payları vardır (Stewart, 2006). Ancak yapılan vergi reformları bireylerin ekonomik güçlerini fazla zorlamamalı ve sosyal olarak

kabul edilebilir bir seviyede olmalı ki, verginin meşruiyeti sağlanabilsin (Baloğlu, Baloğlu; 2010:51).

Bu çerçevede devletin birey ve toplumla geliştirdiği ilişki kaynaklarından birisi olan vergi, ekonomik ve sosyal etki alanlarıyla birlikte maliye sosyolojisi içerisinde değerlendirilmelidir. Aynı zamanda devletin egemenlik gücünün bir görüntüsünü veren vergi, hem devletin meşru otoritesini inşa eden hem de bu otorite sayesinde kendi işlevselliğini dokuyan yönüyle devletin varlığının somutlaşmış bir halidir. Bu yönüyle maliye sosyolojisi verginin ve devletin farklı yönlerinin anlaşılabilmesini sağlayan ve geliştirmekte olan bir alandır.

1.1.6. Vergide yeni bir paradigma ihtiyacı ve vergi sosyolojisi¹¹

Modern dünyada sosyal bir anlaşma olarak kabul edilen vergi (Martin vd., 2009:1) bireyin ve toplumun devletle kurduğu ve geliştirdiği ilişkilerin önemli kaynaklarından birisidir ve tarihsel bir geçmişe sahiptir. Modern devletin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan ve devlet-toplum ilişkisinde önemli bir yeri bulunan vergi, daha çok maliye disiplini içerisinde ele alınan bir konudur. 1980'lerden sonra İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkan neo-liberalizm¹² ile birlikte kapitalizmin elde etmeye başladığı gelişmeler parayı, dolayısıyla vergiyi modern devlet ve küresel dünya için önemli bir yere taşımıştır. 1980'lerin başlarından itibaren dünyada ve Türkiye'de yaşanan bu ekonomik ve toplumsal gelişmeler, verginin önemini kapitalist devletler için giderek artırmış toplumsal ilişkilerin ve dolayısıyla sosyal bir varlık olarak insanın doğasında bir değişim sürecine yol açmıştır. Toplumun temelini oluşturan insanın, sosyal ve ekonomik yönüyle yaşadığı bu dönüşüm süreci, devlet ve toplum ilişkilerini de farklı bir boyuta çekmiştir. Bu durum vergiyi klasik paradigmat yaklaşım içerisinde kavranamayacak bir hale getirmiş, teknik ve mevzuata dayalı "kanunsal"¹³

¹¹ Bu kısım, 2-5 Ekim 2013 tarihinde 7. Ulusal Sosyoloji Kongresinde aynı başlıkla sunulan bildiri metninden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹² 1980'lerde oldukça etkinleşen ve klasik liberalizmin yeniden değerlendirildiği bir fikirler bütünüdür. Neo-liberalizmin önde gelen isimleri Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick'tir. Neo-liberalizm iktisatta, siyaset biliminde ve sosyolojide büyük etkilerde bulunmuştur (Marshall, 1999:529).

¹³ Burada ifade edilen verginin "kanunsal" ifadesi, kanun yoluyla yapılan ancak toplumsal karşılığı olmayan bu nedenle hukuki olmayan uygulamalara işaret etmek amacıyla kullanılmıştır. Verginin sadece kanun çıkarmayla uygulanamayacak bir alan olmadığına yönelik çeşitli örnekler

boyutunun dışında disiplinler arası bir çalışma ve alan olarak sosyolojik yönünü öne çıkarmıştır. Yaşanan bu kırılma süreci, vergiyi tek yönüyle ele alınan ve sürdürülen yaklaşımını zora sokmuş, dolayısıyla paradigmatik bir dönüşümü gündeme getirmiştir.

Mali olayların toplum üzerindeki etkileri ile ilgilenen sosyoloji, kamu hizmetleri, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin planlanmasında ve bunların uygulama safhalarında toplumsal davranış özelliklerini dikkate almalıdır. Özellikle kamu gelirlerinin alınması sürecinde mükelleflerin¹⁴ gösterecekleri yaklaşım ve tepkileri tahmin etmek, etkilerini anlamak gerekmektedir. Verginin hangi kaynaktan (Gelir-harcama-servet) ve nasıl (dolaylı-dolaysız) alınacağı ile vergiler karşısında toplumun dayanma gücünün¹⁵ sınırlarının ne olacağı, hangi aşamaya kadar rasyonel bir vergi uygulamasının mümkün olacağı, kayıp kaçak durumunun toplumsal yapıyla olan ilişkisinin boyutlarının ne olduğuna yönelik sorular maliye sosyolojisinin içeriğini belirlemektedir (Akdoğan, 2011:16). Kamu harcamaları ve vergilerin bu geniş uygulama safhaları toplumsal olaylar, sosyal hareketlilik, sosyal tabakalaşma ve sınıf gibi sosyolojik yapılanmalar üzerinde etkili olmakta (Türk; 2002:16) maliye sosyolojisi açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Verginin sosyolojik yönüyle değerlendirilmesi kapsamında; “sınıf farklılıklarını, ortak davranışları, iktisadi faaliyetleri, aile yapısını, evlilikleri ve boşanma oranlarını, doğurganlığı ve göç gibi durumları etkilemesi” (Campbell, 1993) verginin teknolojik gelişmelerin ve çıkarılan kanunlar çerçevesine

---

bulunmaktadır. Örneğin; bazı mallarda uygulanan Özel Tüketim Vergisi oran ve tutarlarını değiştiren 12.10.2011 tarih ve 2011/2304 sayılı kararname kısa bir süre sonra çıkarılan 21.10.2011 tarih ve 2011/2343 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla değiştirilmiştir. Bu değişiklik, Özel Tüketim Vergisi Kanunu'na ekli (III) sayılı listenin (B) Cetvelindeki bazı mallar (Tütün ve tütün mamülleri) için daha önce % 69 olarak belirlenen vergi oranını % 65 olarak yeniden belirlenmesini içermektedir. Bu değişiklik artan vergi oranına karşı kamuoyunda ortaya çıkan tepki nedeniyle gerçekleşmiştir.

¹⁴ Mükellef; vergi kanunları gereğince üzerine vergi borcu düşen gerçek veya tüzel kişilerdir (Akdoğan, 2011:153).

¹⁵ Vergiye dayanma gücü ya da vergi kapasitesi (vergilenebilir kapasite); toplumun kamu giderlerinin karşılanabilmesi bakımından vergiye dayanma gücünün sınırlarını ifade eder. Vergiye dayanma gücü, teorik olarak mükelleflerin kendileri ve ailelerinin yaşamlarını sürdürmeye yetecek finansal gücün üzerindeki kısmı yansıtmaktadır. Bu gücün ne bireysel baz da ne de özellikle toplumsal baz da belirlenmesine fırsat verecek ortak ölçülerin olmaması nedeniyle bazı yaklaşım ve tahminlerde bulunma dışında vergi kapasitesinin tam olarak belirlenmesi güçtür (Akdoğan, 2011:185).

hapseden hakim yaklaşımın çağdaş bir vergi sistemine aykırı olduğunu gösterir. Bu sebeplerle verginin teknik ve hukuki yönlerinin dışında sosyolojik yönüyle gelişim seyrettiği son yıllarda, vergide yeni bir paradigmal gelişimin kapısı aralanmıştır. Ancak bu gelişim henüz başlangıç aşamasındadır. Bu çerçevede vergi, toplumsal olayları etkileyen ve etkilenen bir olgu olarak sosyolojinin konusudur.

Vergiyi sosyolojik olarak anlayabilmek için verginin kendi terminolojisine, teorik yapısına ve uygulamasına hâkim olmak gerekir. Ancak bu çerçevede vergi genel olarak kavranabilir ve hakkında daha gerçekçi bir sosyoloji yapılabilir. Bununla birlikte verginin sosyolojik çözümlemesini zorlaştıran bazı noktalar vardır ki, bunlar vergi ile ilgili mevzuatın sürekli değişmesi, vergi sisteminin karmaşık yapısı ve vergi idaresinin bürokratik yapılanması vb. şeklinde ifade edilebilir. Verginin uygulanması ve uygulama sürecinde yaşanan geribildirimlerin ve yankılanmaların boyutlarının kavranması ve bunların gelir yönetiminin nasıl yönetildiğinin gözlemlenmesi sayesinde vergiyle ilgili sağlıklı bir sosyoloji yapmak mümkün olabilir. Belki de bu yüzden vergi sosyolojisi hem Türkiye’de hem de dünyada yeni yeni gelişim sürecini yaşamaktadır.

Maliye sosyolojisi alanında ve tanımlamalarda, maliye sosyolojisi ve vergi sosyolojisi ise zaman zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Maliye sosyolojisi vergi sosyolojisine göre daha kapsayıcı bir tanım olmakla birlikte verginin maliye içerisindeki etkin konumu, maliye sosyolojisinin vergi sosyolojisi olarak algılanmasına neden olmaktadır. Kamu maliyesi içerisinde maliyenin kamu harcamaları dolayısıyla bütçe uygulamaları yoluyla toplumsal yapıyı etkileme imkânı elde etmesine ve maliye sosyolojisi kapsamına girmesine rağmen bütçe uygulamalarının etkinlik ve toplumsal karşılığı bakımından vergiye nispeten daha az bir role sahip olması ve verginin maliye terimi ile anılmasına hatta birbiri yerine kullanılmasına neden olmaktadır.

Çağdaş bir vergi sisteminin varlığı, sadece teknik birtakım düzenlemelerin yapılmasıyla mümkün değildir. Bu konuda vergi sistemi ve bu sistemin uygulanmasıyla ilişkili ve bağımlı kurumların (resmi/resmi olmayan, somut/soyut) bütününe dikkate alınması gerekir (Nerre, 2008). Sosyal sürecin

dolayısıyla toplumsal hayatın tam olarak bölünemez ve kurumsal olarak onu oluşturan unsurlarla bir bütün olması (Schumpeter, 1961:3) verginin geniş bir perspektiften ve tüm yönleriyle ele alınmasını gerektirir. Bu nedenle vergi sadece teknik ve hukuksal değil, toplumsal hayatın içinde bir konudur ve toplumsal yapıda meydana gelen değişime uygun bir paradigmatik değişim vergide de zorunludur. Dolayısıyla zamanın ruhuna uygun olmayan ancak toplumun ekonomik ve sosyal yapısına tesir eden vergi uygulamaları yaşanan gelişmeler karşısında ontolojik ve epistemolojik bir değişim problemiyle yüz yüzedir.

Bir diğer yandan bireyin sosyalleşme süreçlerinden birisini ifade eden mali sosyalleşme ise, “insanların içinde buldukları toplumdaki mali kültürün unsur ve gereklerine uygun biçimde hareket eden bir varlık haline gelmesine, bu mali kültürü benimsemesi, öğrenmesi ve gelecek nesillere aktarması” (Sakinç ve Cura, 2012) şeklinde ortaya çıkmakta ve bireyin toplumsal bir aktör olarak taşıdığı kültürel kodlar vasıtasıyla maliye sosyolojisi açısından anlaşılmasını da gerektirmektedir.

Vergilerin denetimi ve uyumu konusunda sağlanan teknolojik ve hukuksal destek ve yardımlar ise belli bir paradigmatik yaklaşımın sonucudur. İnsanın ve toplumun ihtiyaç ve özelliklerinin dikkate alınmadığı ya da önemsenmediği, aksine daha çok vergi toplamak ve bu konuda etkin bir devlet portresi oluşturmak verginin odağında yer alan insanı ve toplumu ıskalamaya neden olmaktadır. Bu nedenle toplumda maliye politikalarını etkileyen birçok etken vardır ve bununla ilgili olarak da maliye sosyolojisi karmaşık sosyal ilişkilerin üzerine yoğunlaşmalıdır (James, 2010). Bu çerçevede vergi sosyolojisi; vergi üzerinden devlet ve toplum arasındaki temel ilişkileri araştıran (Leroy, 2008) bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Vergi sosyolojisi sosyo-politik kesim üzerinde ve kendi deneysel verilerini ya da diğer sosyal bilimlerin verilerini kullanarak genel toplumsal bilimlerin çerçevesinde vergi ödeyen vatandaşlarla müdahaleci vergi devleti arasındaki ilişkiyi çalışmayı amaçlar (Leroy, 2008).

Vergilerin mevzuata dayalı yapısı ile denetim ve cezalandırma üzerine kurulu vergi uyumunu sağlamaya yönelik politikalar vergi ile ilgili sorunların çözümünde etkin bir yöntem değildir (İpek ve Kaynar, 2009). Buna karşın 1990'lardan bu yana vergi reformlarında önemle dikkati çeken husus, vergi uyumu ve yönetimi konularında vergilerin ödenebilmesi olmuştur. Devletler vergi uyumunu geliştirme de belli bir ilgiye sahiplerdir. Ancak bu vergi yönetimi reformlarının çoğunun odağında, para toplama mekanizmalarını daha etkin kullanmayı amaçlayan verimli teknolojiler ve vergi ile ilgili kırmızı çizgileri ve uyum maliyetlerini azaltmaya yönelik amaçlar vardır (Stewart, 2006). Vergi alanındaki kronik problemler, klasik vergi paradigması içerisinde anlamlı olan bu vergi reformlarıyla değil, vergiye yönelik şekillenecek yeni bir paradigmal yaklaşımla üretilecek düzenlemelerle çözümlenebilir. Dolayısıyla sorun reform değil, metodolojiktir.

Verginin giderek artan fonksiyonlarıyla birlikte mali amaçları dışında gelişme gösteren mali olmayan amaçları da verginin ekonomik ve sosyal amaçlarının da bulunduğunu ortaya çıkarmış özellikle de 1930'dan sonra John M. Keynes tarafından üretim ve istihdamda da istikrarın sağlanmasında bir araç olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Keynes'in bu alandaki katkıları sadece üretim ve istihdamdaki geçici dalgalanmaları önlemede değil, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hızla gelişen vergi politikalarının "gelirin dengeli bir biçimde dağılımını gerçekleştirmek, kalkınmayı sağlamak, ekonomik istikrarı sürdürmek, çevre sorunlarına çözüm aramak ve nüfus politikalarının amacına ulaşmasını sağlamaya yardımcı olmak şeklinde sıralanabilecek mali olmayan amaçlarla" uzun dönemli ekonomik kalkınmayı sağlamayı da kendisine amaç edinmesi gerektiği düşüncesi güçlenmiştir (Mutluer vd., 2007:228-230).

Modern Devlet Anlayışı ve Vergi

Avrupa'da modern devleti açıklamaya çalışan klasik sosyal bilimcilerden (Leroy, 2008) Marx her ne kadar komünist manifestoyu yazmış ve komünist toplum ütopyasını sistematize ederek ideal bir toplum projesi sunmuş olsa da, modern devlet yapısını belirleyen kapitalizmi ve dinamiklerini çözümlenmiştir. Bu konuda Campbell, Marx'ın "vergilerin bir devletin hayat kaynağı olduğunu" ifade

ettiğini zikrederek (Campbell, 1993), modern kapitalist toplumda verginin önemine işaret etmiştir.

Modern devletin giderek dünyevileşmesiyle birlikte devlet egemenliğini sınırlayan doğal hukuk, 18. Yüzyıl sonlarına doğru biçimsel bir hale dönüşmüş ve ulus devlet artık kendi pozitif hukuk sisteminin yegane sahibi haline gelmiştir (Koçak, 2006:87). Meşruiyetin tanrının ve dinin egemenliğinden kopmasıyla hukukun doğal hukuktan göbek bağıını koparması sınırları belli, öngörülebilir, yazılı ve devletin kendi koyduğu kuralların toplamı olan pozitif hukuku ortaya çıkarmıştır (Poggi, 2012:123). Pozitivist paradigmanın hakim olduğu ve modern devlet anlayışının ortaya çıktığı bu süreçte modern devletin ressamı Weber, modern devlete en uygun meşruluk modelinin rasyonel-yasal meşruiyet olduğunu belirtmiştir. Çünkü modern devlet öncesinde iktidarın meşruluğu cismani olmayan, yani “gayri aklı” bir kaynağa dayanıyordu. Ancak mutlak monarşilerin çözülmesi ve modern devletin yavaş yavaş ortaya çıkması, meşruiyetin kaynağını değiştirmiş ve onu aklileştirmiştir. Bu aklileşme durumu kendisini hukuk alanında da göstermiştir. Böylece modern öncesinin din ve gelenek kaynaklı meşruluk anlayışı yerine sorgulanan ve hatta gerektiğinde yıkılıp yeniden inşa edilen bir meşruluk türü gelişmeye başlamıştır (Saygılı, 2010).

Modern devletin meşruiyet anlayışında ve hukuk sisteminde meydana gelen bu değişim, devletin ve dolayısıyla verginin bugüne kadar süregelen pozitivist paradigma eksenindeki şekillenmesini beslemiştir. Ancak toplumsal yapıda meydana gelen değişim süreci, modern devletin ortaya çıkış serüveninde hâkim bir konum elde eden pozitivist paradigmanın belirttiği kanun ve teknik boyuta indirgenen vergi sistemini bir değişimle karşı karşıya getirmiştir. Bu süreç vergi sisteminin bir kırılma içerisinde olduğunu göstermektedir.

Vergi üzerine entelektüel bir hamle olarak disiplinler arası bilimsel yeni bir yol ortaya çıkmaya başlayan son yıllarda; iktisatta, sosyolojide, siyaset biliminde, tarihte ve hukuk alanındaki uzmanlar, modernizmin vergilemede

merkezi bir öneme sahip olduğunu fark etmeye ve kaynaklar ile vergilemenin sonuçları üzerine yenilikler üretmeye başlamışlardır. Bu çaba dünyadaki geleneksel anlayışa yönelik meydan okuma potansiyeline sahip bulunmaktadır. Değişen vergi anlayışı ırksal eşitsizliği, cinsiyet ve aileyi, batı demokrasisinin kökenini ve refah devleti anlayışı vb. birçok şeyi değiştirmektedir. Vergide ortaya çıkan bu geniş çaplı değişim bize vergi sosyolojisi alanında ortaya çıkan gelişmelere işaret etmektedir (Martin vd., 2009).

Yeni Bir Paradigma İhtiyacı ve Vergi

Vergi çalışmalarına ve vergi politikalarına katkı sağlayan davranışsal iktisat, kamu maliyesini anlamaya yönelik başka disiplinlerden katkılar sağlamasına rağmen, 20. Yüzyılda gelişen akademik işbölümü, mali süreçlere farklı metodolojik yaklaşımlarla eğilerek hâkim tekçi paradigmatik yaklaşımın kırılmasını sağlamıştır (James, 2010). Özellikle vergiye yönelik klasik pozitivist paradigmanın hâkim olduğu geçtiğimiz yüzyılın sonlarında yaşanan yeni paradigmatik yaklaşımlar maliye sosyolojisinin hem maliye ve sosyoloji disiplini içerisinde hem de verginin uygulama süreçlerinde yeni boyutlar kazanmasına katkıda bulunmuştur.

Sosyoloji anlayışını büyük ölçüde biçimlendiren paradigma olarak pozitivistizmin (Dikeçligil, 2000) ontolojik kabulleri 20. Yüzyılın hakim bilim anlayışını ve yaklaşımını etkilemiştir. Öyle ki ontolojik varsayımlar epistemolojik varsayımları, o da metodolojik varsayımları belirler. Tersten gidilecek olunursa her metodolojik yaklaşımda beraberinde epistemolojik ve ontolojik varsayımları getireceğinden (Bayraktar Durgun, 2007) pozitivistizmin doğrusal nedensellikler üzerinden çözümlenmelerinin genellikle yetersiz kaldığı görülecek, karmaşık nedensellikler ise metodolojik sorunlar olarak ortaya çıkacaktır (Bayraktar Durgun, 2007). Metodolojik olarak pozitivistizmin kendi ontolojik temelleri üzerinden inşa ettiği bu pozitivist sosyal bilim anlayışı, bilginin insanlara çevrelerindeki dünyaya hakim olma ya da onu denetleme olanağı veren araçsal bir imkân sunmuştur (Neuman, 2010:127). Pozitivist bilim anlayışının ontolojik kabulleri ekseninde şekillenen bu pozitivist paradigma, 20. Yüzyılda bilimden siyasete, ideolojiden dine kadar birçok alanı etkilemiştir. Vergide bu pozitivist

paradigmanın tesiri altında kalarak şekillenmiş, vergi sistemi ve uygulamaları da bu bakış açısıyla dokunmuştur.

Paradigmalar rekabet içerisinde pozitivist bilim anlayışının aksine yorumlayıcı sosyal bilim anlayışı ise insan deneyiminin birden çok yorumunun ya da birden çok gerçeğin mümkün olduğunu varsayar. Toplumsal gerçeğin günlük toplumsal etkileşimleri aracılığıyla anlam inşa eden ve yorumlar oluşturan insanlardan oluştuğunu kabul eden yorumlayıcı sosyal bilim yaklaşımı (Neuman, 2010:134) iradeciliği benimseyerek insanların iradesi olduğunu ve bilinçli seçimler yapabileceklerini kabul eder. Buna karşın pozitivist bilim anlayışı insanların rutin toplumsal etkileşimlerde bulunurken kullandığı anlamları içeren sağduyuyu bilimden aşağı görür (Neuman, 2010:135).

Sosyal bilimlerde paradigmaların üstünlük mücadelesi hakkında 1960'larda "Bilimsel Devrimlerin Yapısı" adlı eseri ile ismini duyuran Thomas Kuhn'un, sosyal bilimlerde yalnızca bir paradigmanın hakim olamayacağı, birbirleri ile yarışan paradigmaların bulunabileceğini ifade etmesi (Dikeçligil, 2000)¹⁶ pozitivistin tekeli yaklaşımının daha fazla devam ettirilemeyeceğini göstermiştir. Bu çerçevede bir düşünce sistemi bütünü olarak paradigma tek başına mutlak bir güce sahip değildir. Bu yüzden sosyoloji, çok paradigmatlı bir bilim olarak adlandırılır ve bir çok paradigma birbiriyle rekabet eder (Neuman; 2010:120). Bu rekabet nedeniyle farklı paradigmaların kapısı aralanarak toplumsal yapıya uygun tercih edilebilir paradigmalar yoluyla değişim süreci daha anlamlı takip edilebilir. Dolayısıyla paradigma konusunda çizilen bu çerçeve, vergi alanında yaşanan metodolojik problemlerin aşılabilir ve anlaşılabilir ve toplumsal gerçeklikle örtüşebilir bir vergi sosyolojisinin oluşmasına katkı sağlamalıdır.

---

¹⁶ Toplum veya doğanın nasıl işlediğine dair bir düşünceler setini, teorik bir çerçeve veya model şeklinde anlatan Thomas Kuhn'un ortaya koyduğu paradigma kavramı, "birleşik ve kendi içinde tutarlı bir çerçeve içerisinde özel bir bilim alanı hakkında (evrenle ve evrenin işleyiş biçimiyle ilgili) bir düşünce biçimi sunar" (Slattery, 2007:326-327). Kuhn'un ortaya attığı paradigmaların dayandığı sayıltılar (postulat/aksiyom), "bilime konu olmayan, sınanması mümkün olmayan ve bilim insanları tarafından doğru ve kesin bilgi olarak kabul edilen önermelerdir ve ontolojik, epistemolojik ve metodolojik sayıltılarla iç içe bağlantılı zihni bir atmosfer oluştururlar" (Dikeçligil, 2000:7).

Sonuç olarak vergi alanında yaşanan tartışmalara son yıllarda farklı bir yerden bakmaya çalışılmakta, geçmişten bugüne süregelen hâkim teknik ve mevzuata dayalı yapı, vergi sosyolojisi ile sarsılmaya başlamaktadır. 20. Yüzyılın başlarında temeli atılan ve daha çok modern devlet anlayışıyla gelişen maliye sosyolojisi, devlet ve toplum arasındaki önemli bir ilişki kaynağı olarak vergilerin ve bütçenin toplum üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmakta ve daha spesifik olarak verginin dar bir çerçeveye hapsedilmiş yapısının kırılmasına yardım etmektedir. Verginin teknik ve mevzuata dayalı ve pozitivist bir mantıkla işleyen geleneksel formatı, 20. Yüzyılın hâkim paradigması pozitivismden izler taşımaktadır. Pozitivizmin madde temelli ve insanı dışlayan yapısı, devletlerin ve bilimsel çalışmaların temel paradigmat anlayışı olarak uzunca bir süre etkili bir rol üstlenmiştir. Ancak metodolojik olarak sosyal bilimlerde yaşanan paradigmat değişim ve bu sayede pozitivismde sağlanan dönüşüm, pozitivist paradigmanın dışında yeni metodolojik açılımlarında gelişmesini sağlamıştır. Sosyal bilimler alanında yaşanan ve vergi anlayışına tesir eden bu yaklaşım 1980 sonrasında yaşanan gelişmeleri etkilemiştir. Verginin insanı ve toplumu etkileyen yönünün giderek daha da öne çıkmaya başladığı bu süreçte, Goldscheid ve Schumpeter'in 1920'li yıllarda, sonrasında ise Mann ve O'Connor'un ortaya koydukları maliye sosyolojisine yönelik yaklaşımları üzerine giderek genişleyen bir çaba dikkati çekmektedir. Maliye sosyolojisi alanında yaşanan bu gelişmeler esasen verginin tarihsel formatına yönelik bir değişim sürecine işaret etmektedir. Verginin doğrudan ve dolaylı etkilerinin çok boyutlu değerlendirilmesi ve buna göre uygulamaların şekillendirilmesi gelişmekte olan bu yeni vergi anlayışının ipuçlarını vermektedir.

Yaşanan teknolojik gelişmelerin, vergisel yükümlülüklerle uygulanması ile kanun, tebliğ vb. düzenlemelerin vergi politikalarının uygulanması sürecindeki fonksiyonları, pozitivist anlayış içerisinde şekillenen ve yürütülen bir vergi mantığına işaret etmektedir. Daha çok reform şeklindeki çabaların ortaya konulduğu, ancak verginin ontolojik yapısına dokunmayan klasik vergi anlayışı, ihtiyaç duyulan vergi uygulamaları karşısında yetersiz kalmaktadır. Uygulamaya geçirilen teknolojik imkânlar ve yasal düzenlemeler daha çok mükellefi zaptu-rapt altına almakta, buna karşın vergide adalet ve eşitlik ilkesinden uzaklaşmakta, mükellefle devlet arasındaki zımni sosyal sözleşme

yıpranmaktadır. Toplumsal hayatın kapitalist değerlerle şekillendiği günümüzde temel toplumsal değerlerin madde temelli bir anlayışa evrilmektedir. Böyle bir durumda devlet otoritesinin temel fonksiyonlarından birisi olan verginin, devlet toplum ilişkisinin hem inşasında hem de devam ettirilmesinde oynadığı rolü ve vergi üzerinden şekillenen yeni toplumsal ilişkilerin boyutları, değişen toplumsal yapıya uyumlu yeni bir paradigmat yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Giderek önem kazanan ve toplumsal hayatın ve ilişkilerin dokunmasında hayati bir rol oynayan vergilerin, toplumsal değer ve yapıya uygun yönetilmemesi durumunda, alınan vergilerden daha maliyetli toplumsal problemlerle karşılaşma riskini artıracaktır. Bu nedenle vergi ile ilgili düzenlemelerde topluma yönelik yeni bir bakış açısına ve anlayışa ihtiyaç vardır.

1.1.7. Vergide ideoloji ve zihniyetin rolü

Toplumsal değişimin temel belirleyenlerinden birisi olan iktisadi gelişmeleri zihniyet ve ideoloji bağlamında değerlendirmek mümkündür. Zihniyetin ekonomik ve toplumsal değişim sürecindeki yerine, özellikle de vergi konusundaki önemine bakılacak olursa verginin üzerinden alındığı ticari faaliyetlerin içinde bulunduğu atmosfere ve onun zihniyet dünyasına eğilmek, ticari ilişkilerini etkileyen ideolojik gelişmelere de dikkat etmek gerekir. Bu çerçevede kapitalizm üzerine değerlendirmede bulunan Weber'in güncel kapitalist örgütlenmeyi "hepimizin içine doğduğu ve her birimizin hiçbir değişiklik yapmadan içinde yaşamaya davet edildiği muazzam bir Kozmos'a" benzettiğini anımsatan Sombart, yaşanan değişimi ve kapitalist yapıyı kapitalizmin doğuş evresinde kapitalizmi girişimcinin bir eseri olarak tanımlarken, gelişim süreci içerisinde ise girişimcinin kapitalizmin eseri olduğunu ifade eder (Sombart, 2011:202). Bunun yanında "Kapitalist zihniyet sorununun doğası ve kökenleri olağanüstü bir şekilde karışık olup, bugüne kadar sanılandan ve sandığımdan çok daha karmaşık bir şeydir" (Sombart, 2011:355) diyerek ifade eden Sombart, tavır ve davranışımızın özünde ve yapısında olan zihniyetin (Ülgener, 2006:17) derin ve çetrefilli yapısına dikkati çeker. Bu konuda öne çıkan Weber, zihniyet ve zihniyet değişimi üzerine yaptığı çalışmalarla ve özellikle "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü" isimli eseriyle toplumun iktisadi davranışlarının nasıl şekillendiğini Avrupa toplumu üzerinden açıklamaya çalışır. Bu çerçevede

zihniyet değişiminin sosyal değişimi etkileyen unsurlardan birisi olduğuna inanan Weber'in iktisat sosyolojisi, genellikle bir zihniyet analizi olarak görülmüştür. Her ne kadar Weber, zihniyet değişimlerinin sosyal yapı üzerindeki etkilerini ele alsada ve zihniyete merkezi bir yer verse de onun mutlak bir şekilde belirleyici olduğunu ileri sürmez (Sunar, 2012:26).

Sombart ve Weber çizgisinde iktisadi ahlak ve zihniyet dünyası konusunda çalışmalar yapan ve bu konuyla özdeşleşen Sabri Ülgener ise iktisat ahlakını ve iktisat zihniyetini birbirinden ayırarak; iktisat ahlakını, uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi; iktisat zihniyetini ise kişinin gerçek davranışında sürdürdüğü değer ve inançların toplamı olarak açıklar. Dolayısıyla ahlak ve zihniyet ayırımını kültür dünyamızın alttan üste kaderini tayin edecek olan ikili bir tabakalaşmanın çıkış noktası olarak görür. Alttaki temel değerler ve politik yapıyı iktisat ahlakı, onun üstüne şekillenen oluşumu ise zihniyet olarak ele alır (Ülgener, 1991:21-22). Bu çerçevede Ülgener zihniyeti ve özellikle iktisadi zihniyeti şu şekilde açıklar.

“İktisat suje veya şulelerinin (ister üretici, ister tüketici veya yönetici olsun) benimsedikleri hareket ve davranış normlarının söz ve deyim halinde ve çoğunlukla telkin yolu açıklanışı! Bir bakıma genelde hepsi de belli bir bakış açısında bütünleşmiş haliyle sürdürülen değer hükümleri, tercih ve eğilimler toplamı! Daha kısası: Dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alış!” (Ülgener, 2006:14)

Bu anlamda tarihi ona bakanın anlamlandırdığı tarih olarak açıklamaya çalışan Mahçupyan, kişinin ona kendi anlam dünyasının dışından bakamayacağını ve bu yüzden de her tarihin belirli bir dünya görüşünün anlamlandırılmasını temsil ettiğini belirterek, “Geçmişe bakanın kendi döneminin zihinsel çerçevesine hapsolmuş olduğunu düşünürsek, her tarihin bir zihniyet bileşiminin diğerine bakışı olduğu sonucuna varırız. Bu anlamda zihniyet, tarihin hem öznesi hem de nesnesidir.” (Mahçupyan, 2000:35) der. Bu çerçevede zihniyeti özne olarak ele alırsak, bu toplumsal yapıya uygun yaşama tarzının ortaya çıkmasına yol açacaktır. “Söz konusu yaşama tarzının bazı toplumsal normlar ile kendini ifade ediyor olması ise, konunun zihniyet yönünü oluşturmaktadır. Böylece zihniyeti, toplumdaki tavır ve davranışların özünde ve yapısında var olan bir olgu olarak belirtmek mümkündür” (Şimşek, 2013:76-77). Bu sayede zihniyet iktisadi davranış ve yaklaşımları şekillendiren yönüyle çeşitli

bileşimler halinde kişilerde ve çeşitli kurumsal yapılarda sergilenirler (Mahçupyan, 2000:32-33). Böylece belli bir döneme ait ekonomik özneler belli eğilimler, istidatlar ve davranış kurallarını bünyelerinde toplayarak sahip oldukları zihniyeti aksettirirler (Sombart, 2011:197).

Kapitalist zihniyetin gelişimi üzerinde dolaylı yollardan ve özellikle de ekonomi politikaları aracılığıyla rol oynayan modern devlet (Sombart, 2011:288) kapitalist zihniyetin karşısına “kötü” ya da “yanlış” vergilendirme, sanayi, ticaret politikalarıyla bir ilişkisi olmayan kamusal borçlar gibi bazı engellerle çıkabilir (Sombart, 2011:286). Bu tür engeller ise devletin çeşitli yollara başvurmasını zorunlu kılacaktır. Örneğin abartılı bir *vergilendirme politikası* ile kamusal borçlar eritmeye çalışılacak ama diğer taraftan ise girişimci zihniyet engellenerek boğulmasına neden olunacaktır. Kazançların çok üstüne çıkan böyle bir vergilendirme ya sanayi alanını doğrudan vuracak ya da yabancı sanayi ile rekabet etme gücünü olanaksız kılacaktır. Bu durumda ise yüksek bir ücret politikası güdülmesi söz konusu olacak ve şirketlerin yatırım yapma eğilimi giderek azalacaktır (Sombart, 2011:286).

Zihniyet dışında toplumu ve iktisadi faaliyetleri etkileyen bir diğer unsur olan ideoloji ise siyaset biliminin en ihtilafli konularından birisi olarak geçmişte ağırlıklı olarak olumsuz ve pejoratif (kötüleyici) anlamlarda rakip inanç ve doktrinleri suçlamak veya eleştirmek için bir silah olarak kullanılmıştır. Fransız filozof Destutt de Tracy tarafından geliştirilen ideoloji kavramı ilk olarak “bilinçli düşünce ve fikirlerin kaynaklarını açığa çıkarmayı amaçlayan yeni bir fikirler bilimi” şeklinde ortaya konulmuş, akabinde Marx tarafından geliştirilmiştir. Kavramın kalıcı anlamının oluşumunu sağlayan Marx, ideoloji’yi “yönetici sınıfın fikirlerine yani sınıflı sistemi desteklemeye ve sömürüyü devam ettirmeye katkıda bulunan fikirler” olarak görmüştür. İdeolojinin alternatif kullanımlarını geliştiren liberaller ve muhafazakarların dışında iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan totaliter diktatörlüklerin ideolojiyi “boyun eğme ve itaati sağlayan bir sosyal denetim aygıtı olarak bir hakikat tekeli iddiası olan ve muhalif fikirleri ve rakip inançları hoş görmeyi reddeden kapalı bir düşünce sistemi olarak görmesi”

(Heywood, 2013:70) ideolojilerin bir grup veya düşüncenin hakim olma iddiası ve çabasının bütünleşmiş bir bileşimi olarak şekillenmesini sağlamıştır.

İdare edilenlerin arasında yaygın, yönlü fakat sınırlı ve belirsiz fikir kümelerinden meydana gelen ideoloji (Mardin, 1999:16) “Marx’ın modelinde olduğu gibi özel bir aldatmaca değil, toplumun kendi kendini devam ettirebilmek için içinde bulunan bütün fertlere, başka başka alanlarda oynattığı oyunun kuralları haline gelmektedir” (Mardin, 1999:55). Bu çerçevede ideoloji, mevcut iktidar sistemini muhafaza etmeye, değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya yönelik örgütlü siyasal bir eylem için zemin oluşturan fikir kümeleridir. Bu nedenle tüm ideolojiler, genellikle “dünya görüşü” biçiminde mevcut düzene ait bir açıklama sunarak arzulanan geleceğe ilişkin bir model üzerinden iyi bir toplum görüşü geliştirirler. Bu sayede siyasal gelişmenin nasıl yapılacağı ve nasıl yapılması gerektiğini açıklar. Bunun yanında ideolojiler umutların ve korkuların, sevgilerin ve nefretlerin ifade aracı olduğu gibi, aynı zamanda inanç ve anlayışların açıkça telaffuz edilmesinin de bir aracıdır (Heywood, 2007:15). Thomas Kuhn’un paradigma kavramı ile ideolojinin zihinsel bir araştırma sürecini yapılandırmaya yardımcı olan teoriler, öğretiler ve ilkeler kümesi olarak şekillenmesine yönelik katkısı, siyasi bilgi arayışının yer aldığı bir çerçeve ve siyasi bir söylem dilinin oluşması (Heywood, 2007:16) şeklinde değerlendirilebilir. Nitekim ideolojiler toplumsal talep ve ütopyaların söylem dili olarak siyasal ve toplumsal yapıyı etkilemektedir.

Birey, grup ve toplumlara içinde yaşadıkları dünyayı anlamlandırma yönünde katkıda bulunmaları nedeniyle benimsenen ideolojiler, mevcut iktidar yapılarını destekleyebilirler ya da kötülüklerine ve adaletsizliklerine değinerek alternatif iktidar yapılarının kapılarını aralayabilirler. İşte bu noktada ideolojiler hayati bir rol oynarlar (Heywood, 2007:19-20). “Ancak toplumda bir ideolojinin öngördüğü kutsal öneriler veya amaç kültürü oluşmamışsa, ideoloji, toplumun kendi önerdiği amaca doğru, kitlesel bir değişmeyi öngörecektir ve böyle bir değişmeyi teşvik edecektir. Bu süreçte her ideoloji kendine özgü bir araştırma yöntemi (metodoloji) ve söylem biçimi (terminoloji)” (Savaş, 2008:3) ile toplum ve devlet arasında siyasal süreci ve karar mekanizmaları üzerinde etkin olacaktır.

1.2. Maliye Teorisine Göre Vergi

1.2.1.Verginin tanımı ve yapısı

Devlet ekonomik, mali ve sosyal amaçlarını gerçekleştirebilmek için bazı faaliyetlerde bulunur ve bunun içinde harcama yapar. Bu harcamaları karşılamak içinse devlet; vergi ve borçlanma gibi yöntemlerle gelir sağlar. Kamusal hizmetleri gerçekleştirmeye çalışan devletin geliştirdiği vergi ve borçlanma gibi bu “mali araçlar”ın kullanılması bazı “mali olaylar”a yol açar (Edizdoğan, 2008:4-5). Kamu ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet ve diğer kamu kuruluşlarının ekonomik değerler elde etmesi ve bunları kamu hizmetleri için harcaması sonucunda ortaya çıkan mali olaylar (Erginay, 1994:7) sosyal olayların bir parçası olarak aşama aşama toplumun tüm kesimlerini yakından etkiler ve ilgilendirir. İster kamu hizmetleri ve bunların gerektirdiği kamu harcamaları açısından olsun, isterse bunların finansmanı açısından olsun bu mali olaylar, toplumsal yaşamı yönlendiren ve etkileyen bir özelliğe sahiptir (Akdoğan, 2011:3). Bu açıdan toplumu doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen ve mali olayların incelenmesini konu edinen maliye¹⁷ “devletin görevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan mali araçların elde edilmesi ve kullanılması sanatı” (Edizdoğan, 2008:4-5)¹⁸ olarak tanımlanabilir. Devletin gelir ve gider üzerinden elde ettiği ve egemenlik yetkisi ile zaten sahip olduğu bu durum, hem mali hem de sosyal ve siyasal bir güç ilişkisini içinde barındırır.

Devletin ekonomik, mali ve sosyal nitelikli fonksiyonlarını gerçekleştirebilmek amacıyla anayasal sınırlar içinde başvurduğu ve elde ettiği kamu gelirleri (Akdoğan, 2009:101, Işık vd., 2005:109), çeşitli kaynaklardan

---

¹⁷ Maliye kavramı, dilimize Tanzimat’tan önceki yıllarda giren ve kökü “mal” terimine dayanan bir kavramdır. 1837 yılında Maliye Bakanlığı’ndan sonra bu kavram dilimize yerleşmiş ve yayılmıştır. Genel olarak toplumsal hizmetlerin yerine getirilmesi ve bunların gerektirdiği giderlerin karşılanması anlamına gelen maliye, ekonomik koşullara ve düşünce biçimine göre değişime uğrayarak daha kapsamlı bir hale gelmiştir (Akdoğan, 2009:2).

¹⁸ Maliye ile ilgili temel gelir ve gider ayrımı üzerinde duran kamu maliyesi, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin görevlerini iktisadi ve sosyal açılardan inceleyen, devlet faaliyetlerinin sınırlılıkları üzerinde duran ve bu faaliyetlerle ilgili harcamaların yapılması ile bunları karşılayacak gelirlerin elde edilmesine yönelik hukuki, ekonomik, sosyal ve teknik yönleri araştırıp, analiz yapan sosyal bilim disiplini (Nadaroğlu, 1996:11).

sağlanmaktadır.¹⁹ Bu kaynaklar içerisindeki en önemli gelir unsuru ise vergilerdir. Devlet, gelir ihtiyacının çok önemli bir bölümünü vergilerle karşılar (Akdoğan, 2009:103). Vergiler, vatandaşların mali kurumlarla, dolayısıyla devletle ilişkisini sağlayan temel bir araçtır. Buna karşı son derecede hassastırlar. Çünkü ekonomik ve sosyal hayat üzerindeki en önemli devlet müdahaleleri vergiler yoluyla gerçekleştirilir. Bu nedenle verginin hem psikolojik hem de sosyolojik yönleri nedeniyle büyük bir önemi vardır (Türk; 2008:163). Dolayısıyla vergi ekonominin ve toplumun içerisinde belirleyici faktörlerden birisi olarak yer almakta ve devletin topluma kendisini aksettirdiği bir yüz olarak öne çıkmaktadır.

Zorunlu ve karşılıksız bir ödeme olmaları ile gerçek ve tüzel kişilerden para şeklinde tahsil edilmeleri nedeniyle diğer kamu gelirlerinden büyük ölçüde ayrılan vergilerin (Akdoğan, 2009:103) harç ve resim gibi bir kısım kamu gelirleriyle benzerlik taşıyan tarafları olsa da, karşılıksız ve cebri olmaları nedeniyle, kamu gelirleri içerisinde ayrı bir yeri bulunmaktadır (Akdoğan, 2009:104). Bu çerçevede verginin tanımını şu şekilde yapmak mümkündür:

“Devletin ve yetkili diğer kamu kuruluşlarının, yükledikleri fiskal (mali) ve ektrafiskal (mali olmayan ya da sosyal ve ekonomik) görevleri gerçekleştirmek üzere, *egemenlik gücüne dayanarak* gerçek veya tüzel kişilerden, cebren, karşılıksız olarak ve mali gücüne göre aldığı para şeklindeki iktisadi değerlerdir” (Akdoğan, 2009:120).²⁰

Verginin kamu harcamalarını karşılamak üzere “devletin egemenlik gücüne dayanarak” alınması, “vergi eşittir hakimiyet” şeklinde anlaşılmasına ve “verginin zora dayalı” olarak tahsil edilmesine (Mutluer, 2006:9) neden olmaktadır.²¹ Bununla birlikte yukarıda tanımı yapılan verginin fiskal yani mali

¹⁹ Devletin elde ettiği gelir çeşitleri; “vergiler, harçlar, resimler, şerefiyeler, parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları, mülk ve teşebbüs gelirleri, borçlanma gelirleri, fonlar, para basmaktan doğan gelirler, başışlar ve ganimetler” olarak sıralayabiliriz (Akdoğan, 2009:103).

²⁰ Vergi ile ilgili birçok tanım yapılmakla birlikte burada bu vergi tanımı tercih edilmiştir. Vergi ile ilgili diğer tanımlamalar için bkz. (Edizdoğan, 2008; Batirel; 2007)

²¹ Maliye disiplini içerisinde verginin egemenlik gücüne dayanılarak alınması, hâkimiyete dolayısıyla zora dayanmaya, yani “güç” üzerinden alınan bir yaklaşıma işaret eder. Maliye teorisi içerisinde ifadelendirilen bu çerçeve, egemenlik gücünün sadeleştirilerek formüle edilmiş halidir. Bunun ötesinde egemenlik üzerine yer alan tartışmalar ve yaklaşımlar daha çok hukuk, siyaset bilimi alanı içerisinde bir değerlendirmeye tabidir. Tezin birinci bölümünü oluşturan verginin bu boyutlarının anlamlandırılabilmesi için ikinci bölüm bu temel üzerine şekillendirilmiştir.

amaçları ise vergilerin tarihsel gelişim süreci içerisinde daima rol oynamış ve varlığını sürdürmüştür. Ancak bunun yanında verginin ektrafiskal yani ekonomik ve sosyal amaçları da bulunmaktadır (Akdoğan, 2009:120-122). Verginin mali amaçları dışında yer alan bu yönleri son yıllarda giderek öne çıkmış ve doğal olarak başka sosyal bilim alanlarının da ilgisini çekmiştir. Bu nedenle verginin amaçlarıyla birlikte yaşadığı gelişim sürecinin dolaylı etkilerinin de anlaşılması, bunun için ise verginin teorik, hukuki ve bürokratik yönlerinin kavranılması gerekmektedir.

Verginin klasik maliyeciler tarafından yapılan tanımının dışında zaman içinde gelişerek kurumsallaşmasıyla modern maliyecilerin vergi tanımı şekillenmiş böylece vergiye yeni fonksiyonlar yüklenmiştir. Buna göre klasik maliyeciler açısından vergi; “kişilerden kamu giderlerini karşılamak üzere cebri, nihai ve karşılıksız olarak istenen parasal bir yükümlülük”²² iken, modern maliyecilere göre ise vergi “kişilerden kamu harcamalarını karşılamak veya devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesini sağlamak üzere cebri, nihai ve karşılıksız olarak doğrudan doğruya istenen parasal bir yükümlülük” olarak görülmüştür. Bu tanıma göre “modern maliyecilerin getirdikleri yenilik, verginin sadece mali amaçla alınmadığını, bunun yanında ekonomik ve sosyal hayata müdahale etmek, ekonomik faaliyetlerin tabii seyrinin yönünü değiştirmek içinde alınması” olmaktadır (Türk; 2008:111). Bu çerçevede tarafsız devlet anlayışı yerine devletin giderek müdahaleci bir karakter kazanması, geleneksel hizmetlerin yanında iktisadi ve sosyal alanlarda da yeni görevler yüklenmesine neden olmuştur (Edizdoğan, 2008:159). Verginin bu yönleri maliye disiplini içerisinde daha çok maliye politikası üzerinden işlevselleştirilmektedir.

Vergiye iktisadi temeller ve hukuki temeller olarak ikiye ayıran Nihat Edizdoğan ise bu ayrımında iktisadi temelleri, bireylerin kendilerini geçindirebilecek kaynaklarından arta kalan kısmı ifade eden ödeme gücü olarak açıklarken, hukuki temelleri devletin vergileme yetkisi şeklinde temellendirir. Kanun şeklinde beliren bu yetki (hukuki temeller) devletin, kendisine vatandaşlık

---

²² Bu tanımın sahibi klasik maliyenin kıta Avrupası kurucusu olan Fransız maliyeci Gaston Jeze'dir.

ya da mülkiyet²³ dolayısıyla bağlı olan fert ya da kurumlar üzerindeki kuvvetini ya da iradesini gösterir (Edizdoğan, 2008:148). Bu çerçevede günümüzde vergi, devlet otoritesine yani devletin vergileme yetkisine dayandırılmakta, ödeme gücü ölçü olarak alınmaktadır (Edizdoğan, 2008:149). Fritz Neumark²⁴ ise vergiyi, vatandaşlardan bir transfer aktarımı olarak nitelendirmekte ve bu transferin kanun tarafından emredildiğinden bahsetmektedir. Neumark bunu “Devlet emreder, kişi de buna itaat eder. ‘Ne için vergi ödüyorsun’ sorusuna verilen cevapların % 99’un da “çünkü ödemek zorundayım, yani kanunen buna yükümlü tutulmaktayım” (Edizdoğan; 2008:155) denildiğinden bahsederek anlatmaya çalışır.

1982 Anayasasınının 73. maddesi vergiyi “herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür” şeklinde tanımlayarak vergiyi siyasi bir ödev kapsamında kabul etmiş ve vergilemede ödeme gücü (mali güç)²⁵ yaklaşımını benimsemiştir (Batirel, 2007:85). Teorik ve hukuksal anlamda ifadelendirilen bu yaklaşım, uygulamada sorunlu bir konudur. Öyle ki kimden hangi objektif esaslar üzerinden vergi toplanacaktır ve adalet nasıl sağlanacaktır? Bu konuda toplumsal mutabakat mümkün mü? Eğer bu konu da mutabakat var ise mutabakatın devamlılığı nasıl sağlanmalıdır? gibi sorular akla gelmektedir.

Herkes kimdir? Herkes bu yükün altında ise neden bazıları bu yükten muaf²⁶ tutulmaktadır? Ya da bazı gelir unsurları üzerinden getirilen istisnalar²⁷ dolaylı

²³ Verginin mülkiyet ilkesi, devletin sahip olduğu coğrafi sınırlar altında yer alan bölgeyi ifade eder.

²⁴ Fritz Neumark (1900-1991); Türkiye’de iktisat öğreniminin gelişmesinde ve gelir vergisi yasalarının hazırlanmasında önemli katkıları olan Yahudi asıllı bir Alman iktisatçısıdır. Hitler Almanyası’ndan Türkiye’ye göç ederek, İstanbul Üniversitesi’nde öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 1952 yılına kadar Türkiye’de kalan Neumark, maliye ve iktisat dersleri vermiştir. Türkçe olarak çok sayıda eseri yayınlanan Neumark, Türk üniversitelerinde halen görevli bulunan çok sayıda iktisat ve maliye kökenli öğretim üyelerinin hocasıdır. Türkiye’den ayrıldıktan sonra Frankfurt Üniversitesinde uzun yıllar görev yapan ve rektörlüğünde bulunan Neumark, kamu maliyesi alanında uluslararası kuruluşlarda görev yapmış ve vergi alanındaki incelemeleri yönetmiştir. Ayrıca “*Boğaziçi’ne Sığınanlar*” isimli Nazi Almanyası’ndan Türkiye’ye gelen bilim adamlarını anlatan bir kitabı vardır (http://tr.wikipedia.org/wiki/Fritz_Neumark).

²⁵ Mali güç ile ilgili Tamer Budak’a ait yayınlanmış doktora tezi için bkz. ‘*Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç*’, 12 Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2010”.

²⁶ Vergi muafiyeti; vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken kişi ya da kişi gruplarının, aynı veya başka kanunlarla vergi dışı bırakılmasına denir (Akdoğan, 2009:154). Burada vergiden muaf olanların, kişi ya da kişi gruplarının olduğuna dikkat edilmesi gerekir.

²⁷ Vergi istisnası; vergi kanunlarına göre vergilendirilmesi gereken vergi konularının aynı veya başka kanunlarla kısmen ya da tamamen vergi dışı bırakılmasıdır (Akdoğan, 2009:154). Burada ise vergi istisnasının, vergi konusu olduğuna dikkat etmek gerekir. Vergi konusu ise, verginin

yoldan bir vergi muafiyeti mi sağlamaktadır? Yapılan kamu giderleri (harcamaları) zaruri midir, ihtiyari midir? Bu durumda mükellef vicdanında kamu harcamalarının yeri nedir? Kamu giderlerine katılmak sadece bir yükümlülük müdür? Mali güç ölçütü neye göre tespit edilmektedir? Ölçüt belirlenirken mükelleflerin kriterleri veya katkıları sağlanmakta mıdır? gibi sorular anayasadan vergi kanunlarına ve bunların uygulama safhasına kadar bir dizi tartışmalara ve problemlere yol açmaktadır. Bu problemler ise daha çok mevzuata ve maliye teorisi ekseninde şekillenen bir çerçevede ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu durum yeterli bir çözüm sağlamakta mıdır? sorusu bu çalışma içerisinde verginin yalnızca maliye disiplini ve mevzuatı içerisine sığdırılmayacak boyutlara sahip olduğunu göstermeye yöneliktir. Dolayısıyla bu soruların cevapları da doğal olarak bu çerçeve içerisinde açıklanamayacak kadar geniş bir alana sahiptir.

1.2.2.Verginin özellikleri

Verginin tanımı incelendiğinde belli başlı özelliklerini görmek mümkündür. Bunlar; vergilendirme yetkisinin egemenlik gücüne dayanılarak alınması, mali sosyal ve ekonomik amaçlarla alınması, karşılıksız olması, cebri bir ödeme olması, gerçek ve tüzel kişilerden alınması ve nakdi bir ödeme olmasıdır. Verginin bu kesin ve açıkça bilinen özellikleri devlet ve mükellefler arasındaki mevcut ve gelişen ilişkinin anlaşılabilmesi için önemlidir.

Egemenlik Gücüne Dayanılarak Alınması

Anayasanın çizdiği sınırlar içerisinde devletin yetki verdiği kurumları tarafından alınan ve mali bir yükümlülük olan vergi toplama yetkisi, egemenlik gücüne sahip olan devlete aittir. Mali kaynaklara ihtiyacı olan devletin, egemenliğini sürdürebilmesi için vergilendirme yetkisini kullanması siyasal bir zorunluluk olmakla birlikte bu yetki, aynı zamanda bir "hak"tır (Akdoğan, 2009:133-134). Dolayısıyla devlet bir egemenlik hakkına sahiptir. Bu hakka dayanarak da fertlerden vergi alır. Ancak bu durum devlete keyfi bir vergi alma

---

üzerine konulduğu doğrudan ya da dolaylı olarak kaynağını oluşturan iktisadi unsurdur. Yani verginin ne üzerinden alındığını gösterir (Akdoğan, 2009:140).

yetkisi vermez. Hatta demokrasi dışı yönetimlerde dahi, devletlerin vergi alma hakları sınırlandırılmaktadır. Demokrasi ile yönetilen toplumlarda ise devletler başta anayasalar olmak üzere kanunlara uymakla yükümlüdürler.²⁸ Bununla birlikte verginin mali amacını gerçekleştirip gerçekleştirilememesi gibi bir durumda söz konusudur. Bu durum her ne kadar yasal düzenlemeler yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılsa da bunların toplumsal bir karşılığının bulunup bulunmaması “verginin meşruiyeti” açısından önem taşır. Bu nedenle verginin meşruiyet problemi, onun sosyolojik yönünü öne çıkarır. Bununla birlikte küreselleşme ve bazı uluslararası kuruluşlara üye olunması da devletin egemenlik hakkını sınırlandırabilen bir diğer durumdur. Dolayısıyla devletin egemenlik yetkisi sınırsız bir yetki olmayıp toplum, kanun ve uluslararası unsurlar tarafından sınırlandırılmaktadır (Mutluer vd., 2007:227-228).

Devletin ülkesi üzerindeki egemenlik gücüne dayanan ve bunun üzerinden sahip olduğu hukuki ve fiili güç anlamına gelen vergilendirme yetkisi (Budak, 2010:58), sosyal ve tarihi bir varlık olan devletin bir diğer egemenlik kuvvetinden doğan kanuna dayanır. Dolayısıyla kanun olduğu için vergi alınır (Erginay, 1994:36-37). Bu bakımdan verginin esas özelliğini belirtebilmek için, “vergi eşittir egemenlik” ifadesini kullanmak mümkündür. Bu şekilde verginin egemenlik gücüne göre alınmasının doğal sonucu onun kanuna ve zora dayanmasıdır (Mutluer vd., 2007:216).²⁹

Peki “kanun egemenin gücünün bir sonucu olarak ne kadar toplumsal gerçeklikle örtüşmektedir. Her kanunun toplumda bir karşılığı var mıdır? Toplumunu etkileyen kanunlar çıkarmak ve uygulamak devletin meşruiyetinin sorgulanmasını engeller mi?” gibi sorular egemenlik yetkisinin ve kullanımının tartışılmasına, dolayısıyla devletin sadece kanun çıkarması ve güç kullanma

²⁸ Anayasa'nın “Yürütme Yetkisi ve Görevi” başlıklı 8. Maddesi bu konuyu düzenlemiş ve yürütme yetkisi ve görevinin anayasa ve kanunlara uygun olarak Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından kullanılacağını ve yerine getirileceğini ifade etmiştir. Metin Günay ise hukuk devleti ilkesinin bir gereğinin de kanuni idare ilkesi olduğunu yani idareye ve faaliyetlerine kanunun egemen olması gerektiğini belirtmiştir (Günay, 2011:42).

²⁹ Devletin egemenlik hakkına dayanarak elde ettiği gelirleri; vergiler, harçlar, resimler, şerhiyeler, parafiskal gelirler, para ve vergi cezaları, fonlar, zorunlu borçlanmalar, para basma, mali tekeller şeklinde sıralamak mümkündür. Egemenlik hakkı kullanmaksızın elde edilen gelirler ise; emlak ve teşebbüs gelirleri, zorunlu olmayan borçlanmalar, uluslararası yardımlar şeklinde sıralanabilir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Mutluer vd., 2007:216-223).

yetkisini elinde bulundurması ve uygulamasıyla açıklanamayacak bir durumunu gösterir. Bu nedenle egemenlik gücünün kullanılmasına ve onun sürekli bir şekilde inşa edilmesine katkı sağlayan kanuni düzenlemeler, toplumsal gerçeklikle örtüştüğü kadarıyla geçerlilik kazanır. Karşılıklı bir şekilde birbirini besleyen bu ilişki, özele indirildiğinde vergisel yükümlülüklerle yönelik kanunların çıkarılmasında ve bunların uygulanmasında kendini gösterir. Daima dinamik bir ilişki sağlayan vergisel düzenlemeler, bu yönüyle sadece maliye disiplini içerisinde anlaşılabilir bir konu olmayıp etkileri itibarıyla disiplinler arası bir alan olarak sosyolojik ve siyasal yönleri bulunan bir konudur.

Mutlak iktidarın halk tarafından sınırlandırılmak istenen ilk yetkisi, vergilendirme yetkisi olmuştur. Mutlak iktidarın vergilendirme gücünün sınırlandırılarak hukuk düzenine bağlanması, anayasal demokratik sistemin kurulması yönünde atılmış bir ilk adım niteliğindedir. Tarihte ilk demokrasi mücadelesi, iktidarların keyfi vergi koymalarına bir tepki olarak başlamıştır, dolayısıyla vergi hukuku kamu hukukunun ortaya çıkan ilk koludur. Günümüzde batılı ülkelerin anayasalarında yer alan “yasadışı vergi olmaz” kuralının kökeninde 17. ve 18. Yüzyılların “temsilsiz vergi olmaz” ve “rızasız vergi olmaz” sloganlarının bulunması bu yüzden önemlidir. Bu sloganların anlamı, yükümlü temsilcilerinden oluşan parlamentoların onayı bulunmaksızın vergi alınmayacağı, aksi halde söz konusu vergilere halkın rıza göstermemiş sayılacağıdır (Öncel vd., 2012:7). Dolayısıyla egemenlik, verginin sadece devlet eliyle toplanabilmesini sağlayan temel bir özelliktir. Devletin vergi toplama tekeli belirleyen egemenlik ölçütü aynı zamanda vergi üzerinden bir devletin devlet olma durumunu somutlaştırır. Bunun yanında devletin meşruiyetinin değerlendirilmesini sağlar.

Mali, Sosyal ve Ekonomik Amaçlarla Alınması

Tarafsız vergi anlayışının müdahaleci ve düzenleyici vergi anlayışına dönüşmesiyle birlikte verginin; ekonomik dengenin sağlanması ve korunması, ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi, tam istihdamın sağlanması ve gelir dağılımının düzeltilmesi yönündeki fiskal ve ektrafiskal

amaçları da öne çıkmıştır. Devlet ve ona paralel olarak maliye anlayışında meydana gelen bu gelişmeler sonucunda, tarafsız devlet anlayışının yerine müdahaleci devlet anlayışının geçmesiyle birlikte vergi de müdahaleci bir karakter kazanmıştır. Bu durum devletin ekonomik ve sosyal alanlarda da yeni görevler yüklenmesine neden olmuştur (Akdoğan, 2009:134-135). Verginin devlet anlayışında meydana gelen değişimle birlikte giderek artan etkinliği ve belirleyiciliği ekonomik, sosyal ve siyasal alanı etkilemiştir. Maliye politikasının ortaya çıkışı ve en önemli aracı olarak verginin bu alanlarda oynadığı rol müdahaleci devlet anlayışının bariz göstergesi olmuştur.

Karşılıksız Olması

Verginin karşılıksız olması, mükelleflerin ödedikleri vergiler dolayısıyla devletten özel bir karşılık beklentilerinin olamayacağını, eğer bir karşılık aranacaksa bunun devletin egemenlik gücünden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Vergi ile devlet tüm topluma yönelik bir hizmet sunar. Bundan dolayı da hiç kimsenin ödemiş olduğu verginin karşılığını devletten istemesi gibi bir hakkı da yoktur (Akdoğan, 2009:135). Vergiler toplu olarak kamu hizmetlerinin karşılığıdır. Bu nedenle vergide özel veya belirli bir karşılık bulunmaz (Erginay, 1996:37). Dolayısıyla vergi karşılığı doğrudan doğruya talep edilemeyen ve bir arada yaşamının ortaya çıkardığı durumlara yönelik toplumsal iradenin tek bir otoriteye devredildiği ve bu yönüyle siyasal iktidara bağlılığın bir göstergesi ve yükümlülüğü olarak maddi ve manevi bir karşılığın hesap edilemeyeceği bir konudur.

Cebri Olması

Esasen vergi mükelleflerin kendi rızaları üzerinden ödenmesi gereken bir konu iken, yükümlülüklerini zamanında ve tam olarak yerine getirmeyen mükelleflerden de cezalı olarak kanun gücüyle zorla tahsil edilen hatta mal varlığına başvurmak suretiyle, kamu alacağının devlete intikali sağlanan bir güce dayanır (Akdoğan, 2009:136). Çünkü vergi devletin en önemli kamu gelirdir. Bu nedenle vatandaşların giriştikleri faaliyetlerde kamu gücü yani cebir kullanılabilir. Vergide bunun kullanılması mecburiyet, zorlama yani

icbardan kaynaklanır. Bu durum pek demokratik görünmese de gerçek tamamen farklıdır. Çünkü vergi, kamu harcamalarının karşılığının bulunması bakımından en demokratik finansman usulüdür. Verginin gelişiminin çeşitli aşamalarında bu husus birbirinden farklı bir şekilde anlaşılmıştır. İlk aşamada kamu gelirlerinin devamlı vergilere dayanması demokratik ve parlamenter kurumların gelişmesinin temel bir kaynağını oluşturmuştur. İkinci aşamada vergi önünde eşitlik ilkesi zamanla kanun önünde vatandaşların eşitliği ilkesinin derinlik kazanmasına ve daha iyi uygulanmasına olanak hazırlamıştır. Üçüncü aşamada ise vergi devletin ekonomik ve sosyal hayata müdahalesinin önemli araçlarından biri olmuş ve bu alanda sosyal ve ekonomik demokrasinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Türk; 2008:112). Verginin egemenlik gücüne dayanılarak alınmasının getirdiği zora dayalı bu yaklaşım (Mutluer, 2007:9) diğer taraftan devletin kurumsal gelişim sürecini ve bireylerle olan ilişkisinin şekillenmesinde rol oynamıştır.

Devletin egemenlik gücüne dayanan ve kanunla somutlaşan vergilendirme yetkisi, cebir kullanma hakkıyla mükellef olan kimseler üzerinde kullanılmaktadır ve mükelleflerde buna uymakla yükümlüdürler (Erginay, 1994:37). Bu konuda mükelleflerin kendi iradelerinin dışında vergilerinin tahsil edilmesine yönelik teknik gelişmeler ortaya çıkmış ve bu sayede borçların sanal ortamda takibi sağlanmış, doğal olarak da mükelleflerin yükümlülüklerinin kendi iradeleri dışında yönetilmesi sürecine geçilmiştir. E-beyanname, e-haciz, e-tebliğ ve e-tahsilat gibi projelerle ekonominin ve mükelleflerin takibi kolaylıkla izlemeye alınmış, verginin cebren tahsili uygulamasına yönelik klasik usullerden yeni teknik imkânların kullanıldığı sistemlere geçilmiştir.³⁰

Gerçek veya Tüzel Kişilerden Alınması

Bir ülke sınırları içerisinde sunulan kamu hizmetleri, hiçbir ayırım gözetilmeksizin tüm gerçek ve tüzel kişilere yönelik olarak gerçekleştirilir (Akdoğan, 2009;137). Vergi Usul Kanunu (VUK) madde 8'e göre, "vergi

³⁰ Verginin cebren tahsili ile ilgili olarak detayların bulunduğu ve uzunca yıllar çok fazla değişikliğe uğramadan uygulanan 6183 Sayılı Amme Alacakları Tahsil Usulü Hakkındaki Kanun (AATUHK) bu konu da önemlidir.

kanunlarına göre üzerine vergi borcu terettüb eden gerçek veya tüzel kişi”ler mükellef olarak tanımlanarak hem gerçek kişilerin hem de tüzel kişiliğe sahip kuruluşların vergi mükellefi olacağı ifade edilmiştir. Buna göre önemli olan gelir getirici faaliyetlerin kimin tarafından yapılmış olduğu değil, iktisadi faaliyetin yapılmış olması sebebiyle ortaya çıkan gelirin vergilendirilmesidir.³¹ Bu nedenle hem gerçek hem de tüzel kişilerin kamu hizmetlerinin gerektirdiği finansmana katılması ve vergi yükünü karşılaması gerekmektedir.

Nakdi Bir Ödeme Olması

Vergi devletin başvurduğu hizmet şeklindeki iş yükümlülüğü, mal ve eşya şeklindeki el koymadan farklı bir şekilde para ile ödenir (Erginay, 1994:37). Verginin sadece para şeklinde alınması modern devlet anlayışı ile birlikte gelişmiştir. En likit varlık olarak paranın nakden ödenmesi, devletin etkin ve yeterli rollerini gerçekleştirmesi için önemlidir. Modern vergilendirme uygulamaları verginin hem toplanmasında hem de harcanmasında nakden ödenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

1.2.3. Vergi ilkeleri

Vergi ilkeleri bir vergi uygulamasının hem mevzuat hem de uygulama açısından başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için geliştirilmiştir. Genel olarak vergi ilkeleri; vergide genellik, adalet, eşitlik, belirlilik, verimlilik, uygunluk, istikrar ve esneklik olarak sınıflandırılabilir (Akdoğan, 2009:198).³²

Genellik İlkesi, “vergi önünde herkesin eşit olması, vergi yüküne ilke olarak tüm toplum bireylerinin ortak olmasıdır. Bu ilke bir ülke sınırları içerisinde bulunan herkesin toplam vergi yüküne katılmasını öngörür” (Akdoğan, 2009:198-199). “Toplum içinde yaşayan herkesin ayırım yapılmaksızın mali

³¹ Gelir Vergisi Kanunu ile ilgili olarak 2013 yılında hazırlanan kanun tasarına göre kurumlar vergisinin mülga edilerek gelir vergisine derç edilmesi öngörülmüştür. Buna göre kişiler itibarıyla yapılan vergisel ayırımın (GVK-KVK) ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.

³² Vergiler konusunda uyulması gereken genel kurallara ortaçağdan bu yana çeşitli düşünür ve iktisatçılar değinmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Hobbes, Hume, Rousseau, Bodin vs. ile daha sonraki yıllarda Adam Smith, John Stuart Mill, Adolph Wagner, Wicksell ve Lindhdal gibi yazarlardan bahsetmek mümkündür (Uluatam,1999:291-292).

gücüne göre vergi ödemek zorunda olmasıdır” (Bilici, 2011:140). Anayasanın 73. maddesinde yer alan “herkes kamu giderlerini karşılamak üzere mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür” ibaresiyle bu durum yasal bir prensibe bağlamıştır.

Adalet İlkesi; adil olarak hazırlanmış olan vergi yasalarının uygulama itibariyle de adalete ters düşmeyecek etkinlikte uygulanmasıdır. Vergi adaleti, kişilerin vergi ödeme güçlerine göre vergilendirilmesi olarak düşünülebileceği gibi, sosyal ve ekonomik alanlara yönelik bir düzenleme aracı olarak da değerlendirilebilir. “Vergi yükünün adaletli bir şekilde dağıtılabilmesi için bütün mükelleflerin tam olarak kavranması, kayıt dışılığın önlenmesi, kimden ne kadar vergi alınacağına, bireylerin kişisel ve mali durumlarına göre ölçüsünün ne olacağına belirlenmesi vergide adalet açısından büyük önem taşır” (Akdoğan, 2009:200-201).

Eşitlik İlkesi; mükelleflerin vergi ödeme güçlerine uygun bir şekilde vergilendirmelerini sağlayan vergi ilkesidir. Bu ilke vergi yükünün mükelleflerin kişisel ve ekonomik durumlarına göre uygun ve dengeli dağıtılmasını hedefler. “Vergide eşitlik, yatay ve dikey eşitlik olarak ikiye ayrılır. Yatay eşitlik aynı veya benzer durumda olan mükelleflerin aynı boyutta ve şekilde vergilendirilmesine; dikey eşitlik ise, sosyal ve ekonomik durumları birbirinden farklı kişilerin biri diğerinden farklı boyutta vergi ödemesini öngörür” (Akdoğan, 2009:202-Uluatam, 2003:285).

Kanunilik İlkesi, vergi düzenlemelerinin bir kanuna dayanmasını öngörür. Bu ilke, verginin konulmasından tahsiline kadar bütün aşamalarda düzenleme yapılmasını öngörür. Dolayısıyla kanunilik ilkesi; belirsizliklerin ve keyfiliğin önlenmesi, verginin tarafları arasında sağlıklı bir uygulama yapılabilmesi için büyük bir önem taşır. Anayasanın 73. Maddesi de “... vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır” diyerek vergilerin kanuna dayalı olması gerektiğini açıklar (Akdoğan, 2009:206-207).

Belirlilik İlkesi, vergi ile ilgili kurum ve işlemlerin belli olması ve herkes tarafından anlaşılabilir şekilde ortaya konulmasını ifade eden belirlilik ilkesi ile “verginin ödenmesinden kimin sorumlu olacağını, verginin matrahının tespit edilmesinin, vergi oranları ile verginin ne zaman ve nasıl ödeneceğinin kanunda belirtilmiş olması ve bu durumların mükelleflerce bilinmesi anlatılmak istenir” (Akdoğan, 2009:208).

Açıklık İlkesi, “vergi uygulamasının başarısı ve etkinliği bakımından vergi yasalarının açık ve anlaşılması ile vergilere ilişkin esasların ve işlemlerin keyfilikten uzak ve sınırlarının belirlenmiş olması ifade edilir” (Akdoğan, 2009:209 – Uluatam, 1999:292).

Verimlilik İlkesi, vergiden beklenen hasılatın belirli bir dönem içinde elde edilmiş olmasının öngörülmesi olarak tanımlanabilir. “Buna göre mükellefin cebinden çıkan para ile devlet hazinesine giren para arasında fark olmaması gerekir” (Akdoğan, 2009:210).

Uygunluk İlkesi; “verginin mükelleflerden en uygun zaman ve biçimde alınması ifade edilir” (Akdoğan, 2009:211). Bu vergi ilkeleri dışında, iktisadilik, istikrar, esneklik, kesinlik ve basitlik gibi vergi ilkelerinden de bahsedilebilir (Akdoğan, 2009:212)³³.

Vergilerin neler üzerinden alındığı ile ilgili bir tasnif yapılacak olursa yani vergi konuları itibarıyla vergiler bir ayrıma tabi tutulacak olursa; gelir üzerinden alınan vergiler, servet üzerinden alınan vergiler ve harcamalar üzerinden alınan vergiler şeklinde bir ayırım yapmak mümkündür. Gelir vergilerini gelir ve kurumlar vergisi; harcamalar üzerinden alınan vergileri harcama vergisi, özel tüketim vergisi, muamele vergisi; servet üzerinden alınan vergileri ise servet vergileri ve servet transferi üzerinden alınan vergiler olarak gruplara ayırmak

³³ Vergi ilkeleri ile ilgili yapılan tanımların çoğu aynı ifadelerle açıklanmakla birlikte bu konudaki temel eserlerden birisi olan Abdurrahman Akdoğan'ın Kamu Maliyesi kitabı temel referans olarak tercih edilmiştir. Vergi ilkeleri ile ilgili olarak daha detaylı bilgi için bkz; Nurettin Bilici, Kamu Maliyesi, Ankara, 2011: 140-141; Özhan Uluatam, Kamu Maliyesi, Ankara, 2003:281-292; Halil Nadaroğlu, Kamu Maliyesi Teorisi, İstanbul, 1996:296-310; Abdurrahman Akdoğan, Kamu Maliyesi, Ankara, 2009:197-213; Nihad S. Sayar, Kamu Maliyesi, İstanbul, 1975:95-156; Şerafettin Aksoy, Kamu Maliyesi, İstanbul, 1998:222-238; Emine Orhaner, Kamu Maliyesi, Ankara, 2007:164-169.

mümkündür (Batırel, 2007:121). Bunlardan gelir üzerinden alınan vergiler, kaynak kuramı ve safi artış kuramına göre belirlenmektedir. Kaynak kuramına göre gelir, sürekli olarak gelir sağlayan bir kaynaktan elde ediliyor ise, vergi bakımından ödeme gücünün belirlenmesinde dikkate alınır ve vergilendirilir. Buradaki süreklilik, gelirin arızı ya da geçici olmamasını, zaman içerisinde belirli sıklıklarla tekrarlanması anlamına gelir. Bu durumda herhangi bir gelir, vergilendirilmeden önce kaynağının o kişi bakımından sürekli gelir oluşturma özelliğine sahip olup olmadığına bakılarak, sürekli nitelikte olması durumunda vergilendirilmesi yoluna gidilir. Kaynak teorisi, piyango, ikramiye ve ara sıra gelir sağlayan işlemlere girişme gibi uygulamalar sonucunda ortaya çıkan nakit girişlerini, vergi olarak gelir saymamaktadır. Safi artış kuramına göre ise, mükelleflerin belirli bir dönem içerisinde servetlerinde meydana gelen artışın dikkate alınması suretiyle vergilendirilmesi öngörülür (Akdoğan, 2009:253-255).

Günümüzde pek çok ülkede gelir, kaynak teorisine göre belirlenmekle birlikte safi artış teorisinden de yararlanılmaktadır. Türk vergi sistemine göre tüm gelir kalemlerini kapsayacak bir gelir tanımının bulunmaması nedeniyle gelir çeşitleri yedi gelir unsuru³⁴ çerçevesinde tasnif edilmiştir. Buna göre gelir üzerinden alınan vergiler mükelleflerin gerçek ya da tüzel kişiler itibariyle ayrılaştırılması üzerinden gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri olarak belirlenmiştir (Akdoğan, 2009:255-257).³⁵

Klasik iktisadın gelişimi süreci içerisinde yaşananlar hem iktisat anlayışında hem de maliye anlayışında etkili olmuştur. 1929 yılında yaşanan

³⁴ 193 sayılı GVK'un 37. ve 82. maddeleri arasında bu yedi gelir unsurunun ayrıntıları açıklanmıştır. Bu maddelere göre yedi geliri unsuru şunlardan oluşmaktadır. Ticari kazançlar, zirai kazançlar, ücretler, serbest meslek kazançları, gayrimenkul sermaye iradı, menkul sermaye iradı ve diğer kazanç ve iratlardır. Söz konusu bu yedi gelir unsurunun birinden ya da birkaçından gelir elde eden gerçek kişi gelir vergisi mükellefi olurken, aynı gelir unsurlarından gelir elde eden tüzel kişiler ise kurumlar vergisi mükellefi olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında GVK'da bahsi geçen yedi gelir unsuru tekrar KVK'da açıklanmamış ve KVK'nın 1. Maddesinin 2. Fıkrasında "*Kurum kazancı, gelir vergisinin konusuna giren gelir unsurlarından oluşmaktadır*" denilerek GVK'ya atıfta bulunulmuştur.

³⁵ Ancak gelir vergisi kanununda yapılması planlanan değişiklik kapsamında 2013 yılı itibariyle TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda görüşülerek Meclis Genel Kuruluna sevk edilen ancak hali hazırda yasalaşmayan ve beklemede olan yeni gelir vergisi kanun tasarisına göre kurumlar vergisinin kaldırılması ve bu kanunun gelir vergisi kanununa derç edilmesi söz konusudur. Bu kanunun çıkması halinde yaklaşık 65 yıldır uygulamada olan ve 2007 yılında revize edilen Kurumlar Vergisi kaldırılacaktır.

“büyük buhran” nedeniyle klasik liberal ekonomide ortaya çıkan tıkanmanın aşılabilmesi yönünde John M. Keynes tarafından ortaya atılan devletin müdahaleci yönü, maliye alanında da etkili olmuştur. Bu çerçevede ortaya çıkan Keynesyen iktisat okulunun ve fonksiyonel maliye yaklaşımının görüşleri “geleneksel maliye”, buna karşın daha sonra ortaya çıkan yeni iktisat okullarının maliye teorisi ve maliye politikasına ilişkin görüşleri ise “yeni maliye” olarak adlandırılmıştır. Buna göre Keynesyen iktisat anlayışında dolayısıyla geleneksel maliye anlayışına göre paranın ekonomideki rolü ve etkisi göz ardı edilmişken, yeni maliye yaklaşımında paranın etkisi ve rolü dikkate alınmıştır (Aktan vd., 2012a). İktisadi gelişim süreçleri ve ekonomik krizlerin neticesinde ortaya çıkan bu yaklaşımlar paranın, ticaretin ve verginin anlam ve çerçevesini belirlemektedir.

İkinci Dünya Savaşından 1970’li yıllara kadar geçen süre içerisinde Keynesyen iktisat anlayışının müdahaleci karakteri nedeniyle ortaya çıkan güven ortamı birçok devletin yoğun bir şekilde borçlanmasına ve sonuçta iktisadi krizlere neden olmuştur. Bu süreçte durgunluk ve enflasyonun bir ekonomide aynı anda yaşanamayacağı düşüncesinin birçok ülkede yaşanan stagflasyon olgusu ile geçerliliğini yitirmesi, Keynesyen iktisat anlayışına dolayısıyla fonksiyonel maliye yaklaşımına şüpheleri artırmıştır. Petrol şoklarının da etkili olduğu bu dönemde Keynesyen iktisat anlayışının karşısında bazı yeni iktisat ekolleri ortaya çıkmıştır. Bunları arz yönlü iktisat, monetarist iktisat, kamu tercihi ve anayasal iktisat şeklinde ifade etmek mümkündür. Keynesyen iktisatla birlikte yürütülen müdahaleci devlet anlayışının piyasa ekonomisini nasıl olumsuz etkilediği, milli gelirin büyük bir kısmının nasıl verimsiz kamu harcamalarına tahsis edildiğini ortaya çıkaran bu yeni iktisat ekolleri, maliye politikası araçlarının ekonomi politikasında kullanımının sınırlandırılmasını öngörmüştür. Buna göre şekillenen yeni iktisat anlayışının maliye yönü “yeni maliye” olarak ifade edilmiştir. Günümüzde giderek önemi artan yeni maliye anlayışı, geleneksel maliyenin getirdiği çözüm önerilerini değiştirmiş ve kamu maliyesi alanında yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur (Aktan vd. 2012a). Yeni maliye yaklaşımında ekonomik faaliyetlerin işlerliğinin olumsuz etkile(n)me ihtimali dikkate alınmayarak devlete gelir sağlama amacı eleştirilmektedir. Bu yaklaşıma göre önemli olan, piyasanın

işlerliğini aksatmayacak şekilde bir vergilendirir. Bu ise anayasal çerçevede belirlenmiş sınırlı bir vergileme gücü ile güvence altına alınabilir (Aktan vd., 2012a). İktisadi hayatta yaşanan bu gelişmeler vergi ve vergileme süreçleri üzerinde yeni bir değişimi ortaya çıkarmış, ekonominin yapısı ve gidişatının vergi üzerindeki etkileri ve bu ilişki içerisinde devletin rolü ve etkinliği belirli bir seviyeye çekilerek düzenlenmiştir.

Aktan'a göre vergi ile ilgili her yasal düzenlemenin meşru olmayabileceği kastedilerek geleneksel maliye anlayışının vergilemede yasallık ilkesini esas aldığı, buna göre kanunda yer verilmiş her türlü verginin piyasayı bozucu etkisinin olup olmadığına ve tüm toplumun benimseyip benimsemediğine bakılmadan uygulandığı ifade edilir. Yani buna göre kanun koyucunun keyfi bir şekilde belirlediği ve basit çoğunluk ilkesine dayalı olarak kanunlaştıracağı bir vergi, yasal kabul edilir (Aktan vd., 2012a). Geleneksel maliye anlayışı, devletin sahip olduğu güç kullanma tekeli çerçevesinde vergi koyabilme yetkisini hukuki açıdan "yasal" (legal) olarak kabul edilmesini sağlamasına rağmen, bu durumun vergilerin yasallığının (legality), "meşruiyet"i (legitimacy) noktasında bir tartışmaya neden olduğu söylenebilir (Aktan vd., 2012b). Buna karşın yeni maliye anlayışı ise toplumun üzerinde uzlaşmaya vardığı bir vergi sistemini savunarak "vergilemenin meşruluğu ilkesi"ne dikkati çeker. Bu tür vergilerin ise anayasal kurallara dayalı ve kaliteli çoğunluk tarafından kabul edilmiş bir vergileme ile söz konusu olabileceği söylenebilir (Aktan vd., 2012a). Ancak burada da temsil kabiliyetinin nasıl ve ne şekilde sağlandığı sorunu gündeme gelmekte, kanun koyucunun topluma yönelik çıkardığı düzenlemelerin toplumsal gerçekliklerle örtüşmesi sorunu ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin yerleşmesi, sivil toplum anlayışı ve kurumlarının etkinliği de bu konudaki meşruiyet probleminin giderilmesinde etkilidir.

Bireylerin iradeleri ile meşruiyetini kabul ettikleri bir vergi, ne zaman bir keyfiyete dönüşür, adaletsiz bir şekilde dağıtılır ve bir zulüm haline dönüşürse, o vergiler toplumu tahrip etmeye, hatta siyasi otoritenin varlığını tehdit etmeye başlar. Bu nedenle vergi sosyolojisi ve psikolojisi, verginin bu komplike ilişkiler ağının anlaşılabilmesi açısından önem taşır (Aktan vd., 2012c). Vergilerin kamu

harcamalarını karşılamada yetersiz kalması vergiler üzerinde çeşitli ayarlamalar yapılmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Schumpeter'in deyimiyle "vergi devleti" ortaya çıkmıştır. Devlet müdahalesinin bir sonucu olan vergi yükündeki artışlar, 1980'li yıllara kadar artan vergi geliri ihtiyacının bir yansımasıdır. Bu süreçte gerek vergi oranlarının artırılması, gerekse yeni vergiler konulması sürekli artan kamu harcamalarını karşılamaya yetmemiştir. Bu gayretlere rağmen vergi gelirlerinin beklenen düzeyde artmaması vergilemede etkinlik ilkesini gündeme getirmiştir. Çünkü devletin büyüklüğüne bağlı olarak artırılan vergi oranlarının piyasada yol açtığı etki, vergi gelirlerinde azalış olarak ortaya çıkmıştır (Dileyici, 2012). Bu durum göstermektedir ki, vergilerin çeşitleri ve milli gelir içerisindeki payları ile ülkelerin içinde buldukları gelişme süreci arasında sıkı bir ilişki vardır. Dolayısıyla vergi gelirlerinin kamu ekonomisi içerisinde hayati bir önem kazanması ve giderek kurumsallaşması, serbest ticarete dayanan kapitalist toplumun şekillenmesiyle mümkün olmuştur (Bulutoğlu, 2008:344). Yaşanan bu gelişmeler vergilerden elde edilen gelirlerin optimum düzeyde toplanabilmesini, bunun gerçekleştirilebilmesi için ise yeni bakış açılarının ve yaklaşımların gelişmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum daha çok 1980 sonrası neo-liberal iktisat anlayışının ortaya çıktığı ekonomik atmosferde maliye sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarla kendini göstermiştir.

1.2.4. Türk vergi sisteminin değerlendirilmesi

Günümüzde tüm vergi sistemlerinde çağdaş bir matrah tespit usulü olarak beyan sistemi uygulanmaktadır. Mükellefe güven esasına dayalı bu sistem vergiye tabi unsurların mükellef tarafından beyan edilmesi ve vergilendirmenin de bu beyana göre gerçekleştirilmesi esasına dayanmaktadır (Akdoğan, 2009:150). Bir mükellefin gelirini en iyi yine kendisinin bilebileceği gerçeğinden hareket edilerek tercih edilen ve mükellefe güven esasına dayanan Türk vergi sistemi, vergi konusunun seçilmesinden başlayarak vergi uygulama sürecinin tümünü ifade eder. İyi bir vergi yönetimi vergi konusunun seçimindeki etkinlikten başlayarak verginin tarhi³⁶ ya da salınması için uygun vergi matrahı³⁷ ve tarh

³⁶ Vergi tarhi; vergi alacağının kanunlarında gösterilen matrah ve nispetler üzerinden vergi idaresi tarafından hesaplanarak bu alacağı miktar itibarıyla tespit eden idari muameledir (VUK md.20)

³⁷Vergi matrahı verginin üzerinden hesaplandığı değer ya da miktardır (Akdoğan, 2009:141).

usullerinin seçimini, vergi matrahı ile vergi oranları arasında belli amaçlarla optimum bir ilişki kurulmasını, vergi tahsilatını, vergi denetimi ve cezalarının uygulama sürecinde adaletin sağlanmasına kadar yer alan tüm aşamaların gerçekleştirilmesini yerine getirmekle sorumludur. Vergi yönetimi konusunda bazı ülkelerde özerk gelir idaresi denemeleri bulunsa da, genelde bir ülkedeki mali yönetimden Maliye Bakanlığı sorumludur. Dolayısıyla vergileme konusundaki siyasal tercih belirlendikten sonra verginin en iyi biçimde uygulanması sorumluluğu gelirleri toplamakla yükümlü idareye aittir (Batirel, 2007:113).

1982 Anayasası'nın dördüncü bölümünde yer alan "Siyasi Hak ve Ödevler" in "Vergi Ödevi" şeklinde düzenlenen 73. maddesinde vergi ile ilgili olarak şu hükümler yer almaktadır.

"Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır. Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflik, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna verilebilir".

Buna göre temel referans noktası olarak alınan anayasanın bu maddesi idarenin vergi ile ilgili yasal düzenlemeler yapmasını sağlamakla birlikte, vergi konusunun toplumsal bir mutabakat anlamına gelen anayasa aracılığıyla da temellendirilmesini sağlamaktadır. Bu durum vergi sisteminin şekillendirilmesinin de kaynağıdır.

Ancak Türk vergi sisteminde vergi ile ilgili yapılan yasal düzenlemelerin hazırlanması sürecinde toplum görüşleri bürokratik mekanizma içerisinde asgari düzeyde tutularak şekillendirilmektedir. Öyle ki vergi kanunları uygulandığı toplum dolayısıyla mükellefler üzerinde tek taraflı bir düzenleme şeklinde görünmektedir. Bu durumun bir başka yönü vergi kanunlarının mükellefler tarafından anlaşılmasında yaşanan güçluktur. Hatta vergi kanunlarının tümü ele alındığında uygulayıcıların dahi tereddüte düştüğü durumlar söz konusudur. Zaman zaman ortaya çıkan yeni durumlar karşısında vergi kanunları yetersiz

kalmakta, bu durumlar ise tebliğ,³⁸ sirküler³⁹ ve özalgelerle⁴⁰ doldurulmaya çalışılmaktadır. Bunun yanında verginin kaynağı itibariyle ve uygulama süreçleri bakımından dinamik bir yapıya sahip olması, vergi kanunlarının sık sık düzenlemeye tabi tutulmasına neden olmaktadır. Mevzuat alanında yapılan düzenlemelerin toplumsal ve ekonomik gelişmelerle örtüşmesi gerektiği halde bu paralellik yukarıda da ifade edildiği gibi verginin sosyolojik yönünün ihmali nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Ortaya çıkan açık ise vergi idaresine sağlanan bazı takdir ve uzlaşma yetkileriyle giderilmeye çalışılmaktadır.

Bunun yanında dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisinde giderek artan payı vergi sisteminin adilane dağılımını engelleyen bir sorun olarak görülmektedir. Muafiyet ve istisnalarda yaşanan fazlalıklar ve uygulamalarda vergi sisteminin işleyişini bozan unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Sistemin bu şekilde işleyişi kayıt dışı ekonominin şekillenmesini de etkilemektedir. Bu yapı içerisinde vergi kayıp ve kaçığı vergi cezaları ya da aflarla bypass edilmeye çalışılmaktadır. Bu durum vergi sisteminin düzgün bir şekilde işlemesine ise sekte vurmaktadır.

Medeni bir toplum inşa etme sürecinde etkili bir araç olan vergiler, aynı zamanda medeniyeti tahrip edecek ölçüde tehlikeli bir mali araç özelliği de taşımaktadır. Her şeyden önce toplumda yaşayan bireylerin yaşam hakkının ve mülkiyet hakkının güvence altına alınması için ödemeleri gereken bir bedel olan vergiler (Aktan vd., 2002:134) sadece maliye teorisi ekseninde anlaşılabilir ve kavranabilecek bir konu değildir. Bu nedenle vergi sadece mali boyutuyla kavranılması mümkün olmayan bunun dışında sosyal ve siyasal yönleriyle değerlendirilip anlaşılması gereken bir öneme sahiptir.

³⁸ Tebliğ, esas olarak vergi kanunlarını açıklayan, yorumlayan metinlerdir. Bu yolla Maliye Bakanlığı yapılan yeni düzenlemeleri vergi idaresine ve mükelleflere iletmiş olur (Bilici, 2008:41).

³⁹ Sirküler, çok sayıda mükellefin benzeri konuda açıklama ihtiyacı duyması durumunda verilir (Bilici, 2008:42)

⁴⁰ Özelge (Mukteza, Görüş), mükelleflerin vergi durumları ile ilgili tereddüt ettikleri konularda açıklama istemeleri durumunda verilen ve sadece görüşü isteyen kişiye yönelik olan düzenlemelerdir (Bilici, 2008:42).

1.2.5. Türkiye’de vergi idaresi

Vergi yönetimi vergi konusunun seçilmesinden başlayarak, verginin tarhı ya da salınması için uygun vergi matrahı ve tarh usullerinin seçimini, vergi matrahı ile vergi oranları arasında belli amaçlarla optimum bir ilişki kurulmasını, uygulamada vergi adaletini gerçekleştirmeyi ve vergi yönetiminde iktisaden etkin olmayı gerektirir. Vergi yönetimini kimi ülkelerde özerk gelir idaresi denemeleri bulunsa da genelde bir ülkedeki mali yönetimden Maliye Bakanlığı sorumludur. Dolayısıyla vergileme konusundaki siyasal tercih belirlendikten sonra verginin en iyi biçimde uygulanması sorumluluğu bu idareye aittir (Batirel, 2007:113).

Vergi idaresinin düzgün çalışması vergi sisteminden beklenen amaçların gerçekleştirilmesinde çok büyük etkindir. Bu bakımdan 2000’li yılların başlarında vergi idaresinin yeniden yapılandırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda vergilerin toplanması görevini yürüten ve Maliye Bakanlığı bünyesinde görev yapan Gelirler Genel Müdürlüğü 2005 yılında kaldırılarak yerine Bakanlığa bağlı ayrı bir idare şeklinde görev yapmak üzere Gelir İdaresi Başkanlığı ve Bakanlık merkezinde de Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Mutluer vd., 2007:372-373). 2011 yılında ise Maliye Bakanlığı bünyesinde bulunan dört farklı denetim birimi Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı adı altında birleştirilmiştir.

Gelir İdaresi Başkanlığı

2005 yılında 5345 sayılı kanunla yapılan değişiklikle vergi ile ilgili yetki ve görevleri yürüten Maliye Bakanlığı’na bağlı Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılmış yerine Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Gelir İdaresi Başkanlığının görev, yetki ve sorumluluklarının belirtildiği 5345 Sayılı Teşkilat ve Görevler Hakkındaki Kanunda yeni kurulan Başkanlığın amaçları şu şekilde sıralanmaktadır.

“Gelir politikasını adalet ve tarafsızlık içinde uygulamak, vergi ve diğer gelirleri en az maliyetle toplamak, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak, mükelleflerin haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak suretiyle yükümlülüklerini kolayca yerine getirmeleri için gerekli tedbirleri almak, saydamlık, hesap verebilirlik,

katılımcılık, verimlilik, etkililik ve mükellef odaklılık ilkelerine göre görev yapmak üzere Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı'nın kurulmasına teşkilat, görev, yetki ve sorumluluğa ilişkin esasları düzenlemektir" (5345 Sayılı Kanun, md. 1).

5345 sayılı kanunun görevler başlığı altında düzenlenen 4. Maddesinde ise Başkanlığın görevlerinden bahsedilmektedir. 4. Maddenin (a) fıkrasında *"Bakanlıkça belirlenen Devlet gelirleri politikasını uygulamak"*la görevlendirilen Gelir İdaresi Başkanlığı'na aynı maddenin (b) fıkrasında *"mükelleflerin vergiye uyumunu kolaylaştırmak ve hizmetlerini yerine getirmek"*, (c) fıkrasında *"mükellef haklarının korunması ve mükellef ile Başkanlık ilişkilerinin karşılıklı güven esasına dayanması konusunda gerekli tedbirleri almak"*, (d) fıkrasında ise *"mükellefleri vergi mevzuatından doğan hakları ve ödevleri konusunda bilgilendirmek"* görevleri verilmiştir. Söz konusu bu fıkralar vergi idaresi ile mükellefler arasındaki ilişkiyi "vergi uyumu", "güven duygusu" ve "mükellef hak ve ödevleri" konularında düzenlemeye çalışmıştır. Hatta diğer vergi kanunlarında yer alan düzenlemelerle birlikte mükellefler ve vergi idaresi arasındaki ilişkileri de kapsayan "mükellef hakları bildirgesi" ile yeni bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılmıştır.

Öte yandan Gelir İdaresi Başkanlığının görevlerinin yer aldığı 4. Maddenin (I) fıkrasında yer alan *"gelirleri etkileyen her türlü kanun tasarı ve tekliflerini, vergi tekniği ve uygulamaları açısından inceleyerek görüş bildirmek"* şeklindeki düzenleme ise vergiyi, mevzuat ve teknolojik imkânlar kıstasında kavramaya çalışırken, verginin sosyolojik boyutu bu kapsamın dışında yer almaktadır. Şöyle ki, bu çerçevede ele alınan vergi anglo-sakson iktisat anlayışı içerisinde şekillenen ve insanı, toplumu ve siyaseti göz ardı eden dolayısıyla sosyolojik yönü değerlendirmeye tabi tutulmayan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Söz konusu fıkrada yer alan *"verginin uygulamalar açısından incelenmesi"* şeklindeki ifade ise vergi ile ilgili sosyolojik bir yaklaşımdan ziyade anglo-sakson geleneğinde şekillenen klasik maliye teorisi ve metodolojisi eksenindeki bir değerlendirmeye işaret etmektedir.

Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü

178 sayılı Maliye Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunun 12/A maddesine 01/02/2006 tarih ve 5452 sayılı kanunla yapılan düzenlemeyle birlikte yeni kurulan Gelir Politikaları Genel Müdürlüğünün görevleri eklenmiştir.⁴¹ Buna göre bu Genel Müdürlükçe devletin gelir politikaları ekseninde çalışmalar yürütülerek ilgili kanunların hazırlanması çalışması yapılmaktadır. Bu süreçte devletin gelir bütçesinin hazırlanması görevini de yürüten bu kurum Gelir İdaresi Başkanlığı ile bağlantılı bir görev içerisinde yer almaktadır. Ancak yapılan bu çalışmalar aynen Gelir İdaresi Başkanlığında olduğu gibi teknik ve mevzuat temelli bürokratik bir yaklaşım içerisinde yürütülmektedir. Verginin daha geniş bir ifadeyle gelirlerin elde edilme süreçlerinin sosyolojik ve psikolojik boyutları burada da öncelikli bir konumda değildir. Çünkü bu durum genel zihinsel bir paradigmaya dayanmaktadır. Devletin ideolojik ya da ontolojik temelleriyle ilişkili bu zihinsel durum sadece mali mevzuat ve uygulamalar ile mali idareye ait bir yaklaşım değil, devletin genel paradigmasının doğal bir sonucudur.

1.2.6. Türkiye’de vergi denetimi

Bir vergi sisteminin başarısı vergi kanunlarının uygun bir şekilde yürürlüğe konulmasını, iyi bir vergi idaresinin varlığını, yapılan vergileme işlemlerinin

⁴¹ 1/2/2006 tarih ve 5452 sayılı kanunun 1. Maddesine göre Gelir Politikaları Genel Müdürlüğünün görevleri;

- a)Devlet gelirleri politikasının plan, program, genel ekonomik politika ve stratejiler çerçevesinde oluşturulmasına ilişkin çalışmalar yapmak.
- b)Devlet gelirlerine ilişkin kanun ve kararname taslaklarının hazırlanmasıyla ilgili çalışmaları gerekli koordinasyonu sağlayarak yürütmek.
- c)Devlet gelirlerine etkisi olan kanun tasarı ve tekliflerini Devlet gelirleri politikası açısından inceleyerek görüş bildirmek.
- d)Uluslararası vergi ilişkileri ile ikili ve çok taraflı anlaşmalara ilişkin çalışmaları gerekli koordinasyonu sağlamak suretiyle yürütmek.
- e) Avrupa Birliği, uluslararası kuruluşlar ve diğer devletlerle görev alanına giren konularda işbirliği yapmak.
- f) Mahalli idare vergilerinin genel vergi sistemi ile uyumunu sağlayacak çalışmaları yapmak.
- g)Gelir bütçesini hazırlamak.
- h)Vergi yükü, gelir dağılımı ve gelir tahminlerine yönelik genel ve sektörel analizler yapmak.
- i) Ekonomik ve mali gelişmeleri izlemek, değerlendirmek ve bu konularda araştırmalar yapmak.
- j) Devlet gelirleri ile ilgili istatistikleri toplamak ve değerlendirmek.
- k) Bakanlıkça verilecek benzeri görevleri yapmak.

çağdaş denetim yöntemlerine uygun olarak sürekli ve sıkı bir şekilde yapılmasını ve etkin çalışan vergi yargı sisteminin olmasını gerekli kılar. Bahsedilen konulardan birinin gereği şekilde çalışmaması, vergi sisteminin başarısını engeller. Bu nedenle vergi denetiminin önemi büyüktür. Vergi mükelleflerinin ödedikleri vergilerin yerli yerinde harcandığına inanmaları ve bu nedenle vergi ödemede direnç göstermemeleri gerekir. Yoksa alınan her önlem ve yapılan denetim olması gereken etkinliği sağlayamaz (Mutluer vd., 2007:374). Dolayısıyla vergi doğuşundan tahsiline kadar yer alan tüm yasal ve sosyolojik aşamalarıyla bir bütündür. Bu nedenle verginin tüm boyutlarıyla ve süreçleriyle topyekün ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde Mutluer'in de ifade ettiği gibi vergi sisteminin başarısı sekteye uğrar. Bu durum ise verginin daha çok olumsuz yönleri ve sonuçlarıyla ortaya çıkmasına neden olur.

Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı

2011 yılında 646 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Maliye Bakanlığı'na bağlı Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı kurulmuştur. Yapılan değişiklikle 178 sayılı Maliye Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanununun 20. maddesinde yapılan değişiklikle de söz konusu Başkanlığa bağlı dört grup başkanlığı ihdas edilmiştir.⁴² Yapılan bu düzenlemeyle birlikte vergi denetimi tek çatı altında toplanmaya çalışılmıştır. Bu değişiklik her ne kadar denetim birimlerini bir araya getirmeye çalışsa da, inceleme alanları ve büyüklükleri itibariyle kurulan bu grup başkanlıkları daha önceki denetim birimlerinin farklı bir formda devamı niteliğindedir.⁴³ Vergi incelemelerini Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı adı altında devam ettiren Kurul, 2013 yılı itibariyle 5550 vergi müfettişine sahip iken aynı yıl içerisinde 4584 yeni vergi müfettiş yardımcısı daha alarak denetim kadrosunu 10000 kişinin üzerine çıkarmıştır. Yaklaşık 14000 kadro kapasitesine sahip olan Kurul'un (Vergi Denetim Kurulu,

⁴² Buna göre söz konusu madde de yapılan değişiklikle Vergi Denetim Kurulu Başkanlığına bağlı olmak üzere şu dört grup başkanlığı kurulmuştur.

a) Küçük ve Orta Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığı.

b) Büyük Ölçekli Mükellefler Grup Başkanlığı.

c) Organize Vergi Kaçakçılığı ile Mücadele Grup Başkanlığı.

ç) Örtülü Sermaye, Transfer Fiyatlandırması ve Yurtdışı Kazançlar Grup Başkanlığı.

⁴³ Bu değişiklikten önce VUK 135. maddeye göre denetim yetkisine sahip olan denetim elemanları; Hesap Uzmanları, Maliye Müfettişleri, Gelirler Kontrolörleri ve Vergi Denetmeleri (ile bu 4 ünvanın yardımcıları) olarak sayılmıştır.

2013:17) son bir yıl içerisinde bu çapta denetim elemanı alımına gitmesi vergi incelemesi konusunda Maliye Bakanlığı'nın daha yoğun bir vergi denetimini gerçekleştirmeyi planladığını, bu konudaki vergi kayıp ve kaçığının kaldırılması ve yükümlülüklerin gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirilmesi konusunda mükellefleri takibe alacağını göstermektedir. Nitekim Kurul'un "Kayıtlı Ekonomiyi Genişletmek ve Mali Suçları Azaltmak" stratejisi kapsamında "etkin ve verimli vergi denetimi, kayıtdışı ekonomiyle mücadele, yolsuzlukla mücadele, teftişlerde etkinliğin sağlanması" hedefleri doğrultusunda vergi denetiminde etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir (Vergi Denetim Kurulu, 2013:33-34).

Vergisel yükümlülüklerin gerçeğe uygun bir şekilde beyan edilmesi ve yerine getirilmesi sürecinde işlevsel bir mali mevzuat kadar etkin bir mali idarenin varlığı da önemlidir. Bu konsepti takviye edecek üçüncü unsur ise vergi denetimidir. Denetim yetkisi ve gücünün ise bu çerçeveye uyumluluğu ve sürekliliği ise vazgeçilmez niteliktedir. Ancak hem mali mevzuatın, hem vergi idaresinin hem de vergi denetiminin ülkenin ekonomik rasyonalitesi ve işleyişi ile toplumun sosyolojik gerçekliklerini bilmesi gerekmektedir. Bu özelliklerin dikkate alınmaması verginin mükelleflerle devlet arasında bir sorun kaynağı olarak görülmesine neden olabilir. Dolayısıyla vergisel yükümlülüklerin ve bu konudaki sorunların daha çok vergi denetimi yoluyla çözülmeye çalışılması, denetim mekanizmasının bir tehdit, hatta mükelleflerin tabiriyle şantaj ve silah olarak kullanılmasına, vergi kaynaklarının kurutulmasına, dahası mükelleflerin devlete karşı düşünce ve yaklaşımlarında bir gerilimin doğmasına neden olabilir. Bu durum vergi nedeniyle mükellef ve vergi idaresi ilişkisi üzerinden verginin meşruiyetine yönelik bir krize, daha geniş bir perspektifte ise bir toplum devlet çatışması ihtimalini ortaya çıkarabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLETİN MEŞRU GÜCÜ; OTORİTE

2.1. Devlet, Toplum ve Siyaset

2.1.1. Devletin tanımı ve yapısı

“Modern siyaset anlayışında en yüksek iktidar mahalli olarak kabul edilen devlet” (Poggi, 2007:33) öncelikli olarak “bir organizasyon” anlamına gelmektedir (Poggi, 2007:27). Aynı eserinde Poggi “19. Yüzyıl tarihçisi Burckhardt’ın, İtalyan Rönesansı’na atıfta bulunarak devleti ‘bir sanat eseri’ olarak tanımladığından, 17. Yüzyıl ve sonrasında ise pek çok yazarın da devletten makine olarak söz ettiğinden” (Poggi, 2007:28)⁴⁴ bahseder. Bu çerçevede “devlet toplumun en üst düzeyde çözümünü ve en yaygın bilincini eyleme dönük bir şekilde örgütleyen ve düzenleyen toplumsal bir kurum” (Coşkun, 1997:95) ve toplumların uygarlığa geçiş sürecinde karşılaştıkları sorunlara bir çözüm arayışı olarak ortaya çıkmıştır (Coşkun, 1997:179).

Egemenliği, iktidarı ve otoriteyi içinde barındıran ve kompleks bir yapı olan devlet, belli başlı özellikleri konusunda uzlaşmanın olduğu buna karşın tanımsal mutabakatın sağlanamadığı bir yapıdır. Öyle ki devlet, coğrafi açıdan belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde toplumun merkezinde yer alan bir kurumlar bütünüdür (Hall-Ikenberry, 2005:2). Bu açıdan devlet, siyasal iktidarı elinde bulunduran ve egemenliğini bir düzene bağlamak konusunda kendisine yönelik içten ya da dıştan gelecek saldırılara karşı zorla kabul ettiren toplumsal bir kurumdur (Oppenheimer,1984:46). Bu nedenle siyasal yaşamın ilkesi olan egemenlik, devletin temel ögesi olarak öne çıkmaktadır. Rousseau devletin bu kapsamda beliren temel unsurlarına vurgu yaparak “yasama erki devletin kalbidir, yürütme erki onun bütün parçalara devinim kazandıran beynidir. Beyin felce uğrayabilir ve birey hala yaşayabilir. Bir insan ahmak olarak kalır ve yaşar,

---

⁴⁴ Erken devletin yapısının özelliklerini betimleyen yazarlar, genellikle devasa ve sağlam binaları andıran ve mimari anlamlar taşıyan güçlü imgeler kullanırlar. Bunlar “İktidar piramidi imgesi, devletin görkemli bir bina, bir makine, bir saat gibi anlatıldığı imgeler” olarak sıralanabilir. Detaylı bilgi için bkz. (Poggi, 2007:34).

ama yürek işlevlerini durdurduğu anda, hayvan ölür” (Rousseau, 2007:143) diyerek betimlemeye çalışır.

Devlet ve sahip olduğu temel özellikleri itibariyle “Jean Bodin’e kadar hiçbir düşünür devlet ile egemenlik arasındaki ilişkiyi tam anlamıyla ortaya koyabilmiş değildir” (Aydınlı-Ayhan, 2004). Bodin egemenliği “yurttaşlar ve uyruklar üstündeki en yüksek ve en sürekli güç” (Aktaran Koçak, 2006:80) olarak tanımlayarak devleti “pek çok aile ocağı ile onların ortak yararlarının egemen bir güç tarafından doğru yola sokulmasıyla oluşur” diyerek devletin sahip olduğu güç ve varlığını sembolize eden meşruiyeti kanıtlamaya çalışır. Bunun yanında Thomas Hobbes ise devleti “insanlardan oluşan yapay bir olgu biçiminde görerek, buna göre kişilerin birbirlerine olan toplumsal bağı yani ‘egemenliği’ öne çıkarır” (Doehring, 2002:23-24). Hobbes “Leviathan” isimli eserinde devletin amacının bireysel güvenlik olduğundan bahsederek bunun doğal hukukla⁴⁵, birkaç kişi veya ailenin birleşmesiyle ve hatta tek bir karar verici tarafından yönetilmeyen bir çoğunlukla da sağlanamayacağını belirterek devletin oluşumunu şu şekilde açıklamaya çalışır (Hobbes, 2012:133-134).

“İnsanların yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir. Yani kendi kişiliklerini taşıyacak tek bir kişi veya bir heyet tayin etmeleri ve herkesin bu kişi veya heyetin ortak barış ve güvenlikle işlerde yapacağı veya yaptıracağı şeylerin amili olmayı kabul etmesi ve kendi iradesini o kişi veya heyetin iradesine ve muhakemesine de onun muhakemesine tabi kılmasıdır. Bu onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese seninde hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılman şartıyla, kendini yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla hepsinin bir ve aynı kişilikte gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk bir DEVLET, Latince CİVITAS olarak adlandırılır. İşte o EJDERRHA’nın veya daha saygılı konuşursak “ölümsüz tanrının” barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o ölümlü tanrının doğuşu böyle olur. Çünkü devletteki her bir kimsenin ona verdiği yetkiyle onun elinde o kadar çok kudret ve güç toplanmış olur ki, o kişi bu kudret ve gücün dehşetiyle bütün insanların yurtta barış ve yurtdışında düşmanlara karşı yardımlaşma yönündeki iradelerini birleştirip biçimlendirmeye muktedir hale gelir. İşte devletin özü o kişi de toplanmıştır.

⁴⁵ Bunun nedenini ise bize ne yapılmasını istiyorsak başkalarına da onu yapmak gibi doğa yasalarının bunlara uyulmasını sağlayacak bir gücün korkusu olmaksızın, bizi taraf tutmaya, kibire, öç almaya ve benzer şeylere sürükleyen doğal duygularımıza aykırı olduğunu söyleyerek “kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez” diyerek açıklar. Daha detaylı bilgi için bkz. (Hobbes, 2012:133).

Tanımlamak gerekirse bu öz, büyük bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle, her birinin huzur ve sükunu ve ortak savunmaları için içlerinden birinin onun uygun bulacağı şekilde hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilmesidir” (Hobbes, 2012:136).

Hobbes bu kişiliği taşıyan ve egemenlik kudretine sahip olana egemen, onun dışında kalanlara ise onun uyruğu olduğunu söyler (Hobbes, 2012:136). Bu çerçevede Hobbes, “barışı aramak” ve “kendini korumak” şeklinde varlık kazanan “akli yasa”yı sınırsız doğal hakların mutlak bir egemene devrini ve bu varlığının tanınarak sürdürülmesini öngörerek egemeni ve onun ortaya koyduğu otorite anlamındaki hukuka işaret eder (Furtun, 2005:41-42).

Bu konuda siyaset bilimci Heywood devlet ve toplum arasında oluşan hukukun nasıl şekillendiği ile ilgili olarak, Thomas Hobbes ve John Locke gibi 17. Yüzyıl sosyal sözleşme teorisyenlerinin temel ilgi odağında, bireyin devlete itaat etmek ve saygı göstermekle yükümlü olmasının gerekçeleri olduğunu söyler. Bu çerçevede Hobbes istikrar ve düzenin ancak meydan okunamaz ve sorgulanamaz iktidara sahip olan mutlak ve sınırsız bir devletin tesis edilmesiyle sağlanacağını belirterek devletin otoriter yönüne dikkati çeker. Buna karşın Locke ise sınırlı devletin daha tipik bir savunusunu yaparak devlet bir dizi doğal veya tanrı vergisi bireysel hakkın özellikle de hayat, hürriyet ve mülkiyet haklarının korunmasıyla sınırlı olduğunu belirterek Hobbes’a göre demokratik bir yaklaşım geliştirir. Bu düşünürler, ortaya çıkabilecek tehlike ve olumsuzluklar karşısında bireylerin ancak egemen bir gücün tesis edilmesiyle kendilerini koruyabileceklerini, bunun ise bireylerin gönüllü bir fikir birliği veya bir sosyal sözleşmeyle mümkün olabileceğini ileri sürerler. Çünkü devlet olmadığında, “bireyler birbirlerini istismar edebilir, sömürebilir ve köleleştirebilirler; buna karşın devletle düzen ve medeni bir varoluş teminat altına alınır ve özgürlük korunabilir. Bu durumu Locke ‘nerede kanun yoksa, orada özgürlükte yoktur’ diyerek açıklamaya çalışır”. (Heywood, 2010:129-130). Bu konuda Locke devletin toplumu dizayn edebilme iktidarını elinde bulunduran devletin, toplumsal alana totaliter ve otoriter bir güç olarak yayılmasına ise karşı çıkar (Çetin, 2003).

Otoriteyi “Modern Politics and Government” isimli kitabında "iktidarın yönetme hakkının yönetilenlerce tanınması ve kabul edilmesi" olarak

tanımlayan Alan R. Ball'ın bu açıklaması, iktidarın toplum tarafından onanması gerekliliğini vurgular ve karşımıza meşruiyet olgusunu çıkarır (Çetin, 2003). Buna karşın devletin amacı ise, bireyi sınırlandırmak, emri altına almak, uysallaştırmak ve boyun eğdirmeye çalışmaktır (Heywood, 2010:125). Dolayısıyla devlet bir nüfus üzerinde denetleme ve idare gücünü yani zor kullanma hakkını elinde bulunduran (Poggi, 2007:29-30) egemen güçtür. Bu gücü sayesinde devlet, belli sınırlar içerisindeki bir bölgede yaşayan bir nüfusu idare eden ve diğer organizasyonlardan farklılaşan özerk, merkezileşmiş ve bölümleri birbiriyle koordinasyon içerisinde bulunan bir yapıdır (Poggi, 2007: 27).

Devlet düşüncesi üzerine tutarlı ve sistematik bir teori geliştirmemiş olan Marx ise iki devlet teorisine işaret eder. Bunlardan birincisi, Komünist Manifesto'da yer alan "modern devlet idaresi, bütün bir burjuvazinin ortak işlerini yürüten bir icra komitesinden başka bir şey değildir" düşüncesidir. İkincisi ise devletin topluma ve tamamen onun iktisadi bakımdan egemen sınıfına yani burjuvaziye bağlı olmasıdır ki, burada Lenin devleti "sömürülen sınıfın baskı altında tutulması aracı" olarak değerlendirir (Heywood, 2010:131).⁴⁶ Hiçbir zaman bir devlet kuramı geliştirememiş olan Marx, (Eroğul, 1999:18) içinde yaşadığı iktidarı eleştirerek farklı bir iktidar kurgulamaya çalışmıştır. Marx bu kurgusunda kapitalizmin en büyük gediği olarak gördüğü eşitlik prensibi üzerine oturtmaya çalışarak sömürü kavramını tartışmaya açar (Karaismailoğlu, 2006:70).

Heywood'a göre devletin bazı temel özellikleri vardır ve bunlar; egemenliğin bir meşrulaştırma uygulaması olması, kararlarının bağlayıcı nitelikte olması, hükmetme aracı olması ve ülkesel bir birlik olmasıdır (Heywood, 2010:126-127). Bu çerçevede devlet, sahip olduğu egemenlik yetkisiyle toplum üzerinde güç kullanma ve bunu meşru bir zeminde kabul

---

⁴⁶ 1960'larda ve 1970'lerin başlarında ise devlete ilişkin Marksist teorilere Ralph Miliband ve Nicos Poulantzas (1936-1979) tarafından benimsenen iki rakip yaklaşım egemen olmuştur. Aralarındaki tartışmanın odağında ise çatışan araçsal ve yapısal devlet görüşleri vardı (Heywood, 2010:132). Miliband ve Poulantzas tartışması için bkz. Miliband, R., Nicos P. ve Ernesto, L. (1990). *Kapitalist Devlet Sorunu*, (Çev. Yasemin Berkman) (Yayına Hazırlayanlar: Murat Belge, Atilla Aksoy). İstanbul: İletişim Yay., Miliband, R. (1989). *Kapitalist Devlet*. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Belge Yay.

ettirme kabiliyetine ve imtiyazına sahip bir meşru otoritedir. Modern devlette kuvvet kullanmak ya devlet tarafından izin verildiği ya da devlet tarafından önerildiği takdirde meşru görülür (Poggi, 2007:32). Modern devlet her siyasi örgütlenmede olduğu gibi sosyolojik olarak sadece kendine has araçlarla yani fiziksel güç kullanımıyla tanımlanabilir. Tabii ki hiç kimse gücün devletin alışılmış ve tek aracı olduğunu söyleyemez, ancak güç devlete özgü bir araçtır. Bundan dolayı devlet ve şiddet arasında yakın bir ilişki vardır (Lipson, 2005:90). Bu durumu Weber devleti başarılı bir şekilde “meşru fiziksel güç tekeline sahip olma” iddiasına değinerek tanımlar (Poggi, 2007:100). Bu nedenle “devletin kan ve demirle sürekli ve kaçınılmaz bir ilişkisi” vardır (Poggi, 2007:98).

Devletin veya yetkili memurlarının *vergi koymak*, askere almak ve başka şekillerde cebir kullanma hakkına sahip olması, devlet otoritesinin ayırt edici özelliğidir (Barry, 2003:109). Devletin koruma, düzen ve adalet amaçları yönetimin güç, iktidar ya da otorite araçları (vergi gibi) ile sağlanır. Bu nedenle amaçlar araçları meşru kılar (Lipson, 2005:83). Devlet kendisini oluşturan bireylerin dışında, hukukun koruduğu hakları ve ödevleri bulunan bir kamu tüzel kişisi olarak, egemenliğinin sürekliliği devletin zamanla sınırlı olmadığı anlamına gelir (Koçak, 2006:82).

Bu kapsamda devletin gölgesi hemen hemen bütün beşeri faaliyetlerin üzerinde yer alır. Eğitimden ekonomiye, sosyal refahtan halk sağlığına, iç düzenden dışa karşı savunmaya kadar devlet, şekillendiren ve denetleyen, şekillendirip denetleyemediği yerde ise düzenleyen, teftiş eden, yetki verip yasaklayabilen bir güçtür. Hatta kişisel ve özel hayatın içinde bulunan kısımlar dahi (evlilik, boşanma, kürtaj, ibadet vs.) nihai anlamda devlet otoritesine tabidir. Bu nedenle siyasetin devletle ve devletin toplum üzerindeki etkisi yönüyle ilgili bir çalışma olarak anlaşılması şaşırtıcı değildir. İdeolojik tartışmalar ve parti politikaları bu nedenle devletin temel işlevleri ve rolleri etrafında döner. Neler devlet tarafından yapılmalı ve neler özel bireylere ve birliklere bırakılmalıdır? Bu çerçevede, devlet gücünün tabiatı, siyasi analizin temel temalarından birisidir (Heywood, 2010:125). Daha da detaylandırılacak olunursa, toplumsal yapıların analize dahil edilmesinde devlet iktidarının nötr olmadığı hatta yapısal olarak

sınıfsal, ırksal, etnik ve toplumsal cinsiyet temelli çıkar ilişkilerini içinde barındırdığı ve şekillendirdiği görülecektir (Bayraktar Durgun, 2007).

Ancak devletin hayatıyeti ve bekası ile ilgili olarak olması gerekenden fazla yüklenen değer veya kudsiyet devlete olan bakış açısını sorunlu bir hale de çevirebilir. Bu durumu Rousseau şu şekilde açıklar: “Eğer Sparta ve Roma yok oldularsa, hangi devlet sonsuza kadar ayakta kalmayı umabilir ki? Şu halde, kalıcı bir kurum oluşturmak istiyorsak, onu asla ebedi kılmayı düşlemeyelim. Başarıya ulaşmak için imkânsıza kalkışmak da, insanların elinden çıkmış olana insan yapısı şeylerin içermediği bir sağlamlık vermekle övünmek de gereksizdir”. Bu durumu ise şu şekilde rasyonalize eder: “İnsanın oluşumu doğanın eseridir; devletin ki becerinin eseridir. Yaşamlarını uzatmak insanların elinde değildir, devletin yaşamını ona olabilecek en iyi yapıyı vermek suretiyle mümkün olduğu kadar ileriye doğru uzatmak insanlara bağlıdır” (Rousseau, 2007:143). Bu tartışmaların çeşit çeşit devlet modellerinin ve yaklaşımların oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür. Hatta geleceğin devletin kendi kendini yöneten bir toplum olacağı dahi söylenmektedir (Oppenheimer,1984:198). Bu durumu Oppenheimer insanların birbirleriyle siyasal yollar aracılığıyla kurdukları ilişkiler bütününe devlet, ekonomik yollar aracılığıyla kurdukları ilişkiler bütününe ise toplum olduğunu ifade ederek, bugüne kadar devlet ve toplumun birbirinden ayrılmaz bir biçimde iç içe olduğunu; özgür vatandaşlık düzeninde ise bir devletin bulunmayacağını, yalnızca toplumun olacağını ifade ederek açıklar (Oppenheimer,1984:198).

Devletin toplumla ilişkisinin boyutları ve hukuki kaynakları üzerinden şekillenen seviyesi onun adil olmasından mı, yoksa emretme yetkisinden mi şekillendiği konusunda; anayasadan tüzüklere, yönetsel hükümlerden yargı hükümleri ve araçlarına kadar, devletin belirli siyasal görevlerini yerine getirmek için kullanılabilir. Devletin kendi organizasyonunu organlar, merciler, otoriteler şeklinde ifade edebilmesi, her birine farklı salahiye, imkân ve ehliyet vermesi, bunlardan doğan faaliyetler için kontrol mekanizmaları kurması, bireylere sıfatlar, yetkiler ve vatandaşlık zorunlulukları yüklemesi (vergi gibi), iktisadi süreçlerden kendi faaliyetlerinin giderlerini karşılayacak kaynaklar elde etmesi

gibi faaliyetler hep hukuk aracılığıyla mümkün kılınmaktadır (Poggi, 2007:41).⁴⁷ Buna bağlı olarak hukukun pozitifleşmesi (yani tüzük ve yönetmeliklere dökülmesi) halkın birtakım kuralcı beklentilere itaat etmesini sağlama yöntemidir; yani kanunlara uyulup uyulmadığı, adalet ve haklarla ilgili kavramların ideolojik algılanışından çıkarılan yorumlara göre değil de, belli kural ve kararnamelerin izlenip izlenmediğine göre değerlendirilir (Poggi, 2007:121).

Devletin işlevselliğini sağlayan mevzuata dayalı düzenlemeler toplumla devletin hukuk üzerinden şekillenen ilişkisini ifade eder. Bu çerçevede örneğin vergisini ödemeyen bir vatandaş, devletin gücünü inkâr etmiş sayılır. Devlet bir kanun koymuşsa kanunun uygulanması konusunda yeterince güçlü olduğunu ileri sürmüş demektir. Birey eğer bu gücü inkâr ederse veya uymazsa devlet kanunu ne pahasına olursa olsun uygulayarak güç sahibi olduğunu kanıtlar. Eğer ki, devlet kanunu uygulayamazsa güç sahibi olmadığı ortaya çıkar. Dolayısıyla devlet, kanun koymakla kendisinin bu kanunu uygulatabileceğini de iddia etmiş olur (Hirş, 2001:295).⁴⁸ Devletin kanun yoluyla otoritesini göstermesi ve bunun toplumsal karşılığının varlığı devletin kanun üzerinden bir meşruiyetinin olup olmadığının anlaşılması konusunda yardımcı olacaktır. Dolayısıyla bir kanunun ne kadar içselleştirildiği hem devletin hem de söz konusu kanunun meşruiyetinin anlaşılmasında rolü vardır.

Modern devletin giderek dünyevileşmesiyle birlikte devlet egemenliğini sınırlayan doğal hukuk, 18. Yüzyıl sonlarına doğru kendi pozitif hukuk sisteme kavuşmuştur (Koçak, 2006:87). Devlet ve toplum arasındaki en büyük hukuksal kaynak olarak görülen anayasa sadece bir devletin hukuksal statüsü olmayıp, devlet içinde iktidarı ve toplum içinde de devlet iktidarını sınırlayan bir belge niteliğindedir (Teziç, 1998:2).⁴⁹ Bunun yanında, anayasanın da bir meşruiyete ihtiyacı olması (Friedrich, 1999:175) bu bakımdan anayasal devletin anayasalı

⁴⁷ Montesquieu yapıtının önemli bir yerinde şunları belirtmektedir: “Yargılama iktidarı yasama ve yürütme iktidarından ayrılmazsa orada özgürlük olmaz. Eğer yargılama iktidarı yürütme iktidarı ile birleşirse, yargı bir zalimin gücünü kazanır”. (Montesquieu’nun *De’l Esprit des Lois* adlı kitabında (1748) meşhur 6. Bölümün 11. Kitabı) (Friedrich, 1999:36).

⁴⁸ Ernest Hirş’in (1902-1985) isminin aslı “Ernest Eduard Hirsch”dir. Soyadının burada bu şekilde kullanılmasının nedeni ise “*Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*” isimli kitabında soyadının “Hirş” olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

⁴⁹ Anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın, devrin ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir (Teziç, 1998:6)

devlete göre farklılığını ortaya koyar (Friedrich, 1999:8). Oktay'a göre, anayasal devlet günümüz sanayi toplumlarının hukuk devleti anlayışı içinde meşruiyete hukuki bir çerçeve çizdikleri anayasayı merkeze alır. Bu nedenle toplum tarafından benimsenmiş ve içselleştirilmiş anayasaların hayati bir önemi vardır. Toplumun bir teminat olarak gördüğü "anayasalar, meşruiyetin hukuki zeminleridir. Bu ise bütün ülkelerin sahip olduğu bir zenginlik değildir. Sahip olunan zenginliğin ise korunması çok özel bir özen ister. Yani siyaset ister" (Oktay, 2003:54).

Rousseau kanunların toplumsal karşılığını "Bir devletin esas teşkilatını gerçekten sağlam ve kalıcı kılan şey kurallara gerektiğince uyulduğu zaman doğal münasebetlerle yasaların her zaman aynı noktalarda birlikte olmaları ve yasaların sanki doğal münasebetleri sağlamaktan, onlara eşlik etmekten onları düzeltmekten başkaca bir şey yapmamaları" (Rousseau, 2007:97) şeklinde çözümlenerek, bunun nasıl sağlanması gerektiğini şu şekilde ifade eder: "Mimarın büyük bir yapıyı yüceltmeden önce, ağırlığını taşıyıp taşımayacağını görmek üzere zemini gözlemleyip yoklaması gibi, bilge kurucu da iyi yasaları kaleme almakla işe başlamaz, ama daha önce o yasaları yönelttiği halkın onları kaldırmaya uygun olup olmadığını inceler" (Rousseau, 2007:83). Dolayısıyla insana dahası topluma uygun yasaların yapılması devletle olan ilişki düzeyini belirleyecektir. Çünkü "devleti kuran insanlardır" (Rousseau, 2007:91).

Öte yandan birçok devlet yönetimine duyulan nefret, söz konusu yöneticilerin denetimleri altındaki insanları baskı altında tutarak yerlerini koruyabilme tutkularıdır. Hatta bu durum siyasal dile ve kullanılan kelimelere dahi yansır. Örneğin polis-devleti olarak adlandırılan rejimde baskıcı güç hakimdir ve burada hükümet jandarma işlevi görür. Bu yüzden yönetici (executive) ve cellat (executioner) sözcüklerinin aynı kökten türemesi tesadüf değildir (Lipson, 2005:85). Russell'ın baskı ve şiddet yoluyla yönetilenler üzerinde kurulan iktidarla ilgili olarak aktardığı şu hikaye ise ilgi çekicidir:

"Thai dağının yanından geçerken Konfüçyüs, bir mezarın başında acı acı ağlayan bir kadına rastladı. Üstat adımlarını hızlandırıp hemen kadına yaklaştı; sonra da Tze-lu'ya kadının ağlamasının nedenini sordurdu. "Senin ağlaman," dedi Tze-lu kadına, "acı üstüne acı çekenlerin ağlamasına benziyor." Kadın, "Öyle" dedi, "bir

seferinde kocamın babasını bir kaplan öldürmüştü, sonra bir başka kaplan kocamı öldürdü, şimdi oğlumu da yine bir kaplan öldürdü”. Üstat, “Öyleyse neden bu diyardan gitmiyorsun?” diye sordu. Kadın şu yanıtı verdi: “Burada hükümet baskısı yok da ondan.” Bunun üzerine Üstat söyle dedi: “Unutmayın çocuklarım, baskı yapan hükümetler kaplanlardan daha dehşet vericidir” (Russell, 2002:280).

Şiddet geri planı üzerine kurulan devlet farklı tarihsel şekilleriyle kendisine göre meşru tahakkümü somutlaştırmaya çalışır (Karaismailoğlu, 2006:75). Anacak “şiddet doğası gereği araçsaldır ve tüm diğer araçlar gibi daima amacın rehberliğine ve onunla meşrulaştırmaya bir gereksinim duyar” (Arendt, 2012:61). Bu yüzden nihai ya da amaç olarak ilke edinilemez.

Sonuç olarak ülke, toplum ve egemenlik unsurlarından meydana gelen devletin, bir bütünlük içerisinde yönetilmesi anlamına gelen devlet (Yurtseven, 2006:19) insanlık tarihi boyunca karar alma, emir verme ve bu karar ve emirleri gerektiğinde zora başvurma yoluyla yürüten bir kişi ya da kişiler topluluğu anlamında daima var olmuştur (Yurtseven, 2006:5). Bu çerçevede toplum sözleşmesi teorileri ile siyasal iktidar ilişkilerinin üzerine oturduğu üç meşruiyet kaynağını ise; devlet, toplum ve birey oluşturur. Bu üç meşruiyet kaynağının temelleri ise; güvenlik, eşitlik ve özgürlüktür. Modern devlet teorilerinde siyasal iktidara rasyonel meşruiyet kaynakları arayışında genel olarak bu üç olgu esas alınır (Çetin, 2003). Bu kapsamda Wolff’a göre olabilir en iyi devlet, tarihsel koşullar, özgürlük ve adalet çerçevesinde zoru asgariye indirip rızayı azamileştiren bir devlettir. Bu hedefler açısından değerlendirildiğinde en iyi devlet ise demokratik devlettir (Dahl, 1993:61). Bu bakımdan bir nüfusu oluşturan kişiler arasındaki özel bağda ifadesini bulan yurttaşlık, devlet karşısında bireylere verilen bir dizi genel ve eşit hak ve yükümlülüklerdir (Poggi, 2007:39). Bu nedenle Rousseau’ya göre “halkın bizzat onaylamadığı her yasa ke-en-lem yekündür⁵⁰”; yani hiçbir şekilde yasa değildir (Rousseau, 2007:152).

2.1.2. Toplum ve siyaset

Toplumun yerleşik değerlerinden bağımsız olmayan meşruiyeti anlamak için siyaseti anlamak dolayısıyla toplumu anlamak gerekir. Toplumu anlamak

⁵⁰ Keenlemyekün; sanki hiç olmamış gibi, hiç yokmuş gibi.

ise o toplumu diğer toplumlarla karşılaştırmaktan geçer (Oktay, 2003:8). Modern toplumların modernizm öncesi toplumlardan üstün tarafı, modern toplumun daha ileri düzeyde evrimleşmiş olması ve işlevsel ihtiyaçları yapısal düzenlemelerle örtüştürebilmek gibi çok daha geniş çaplı avantajlar yakalayabilmiş olmasıdır. Bu çerçevede yapısal düzenlemelerin çoğu giderek daha yoğun bir biçimde bilişsel ve kuralcı beklentilerle belirlenir (Poggi, 2007:120). Giderek büyüyen ve çeşitlenen boyutlar kazanan toplumsal süreci ki, bu süreç gerçekten tam olarak bölünemez bir bütündür (Schumpeter, 1961:3). Hem başlatan hem de bağlayıcı mevzuatlarla denetleyip kısıtlayan farklı otoriteler vardır (Poggi, 2007:174). Devlet ve onun kurumları ise bu otoritelerin başında gelir.

Siyaset⁵¹ bir toplumda meşru otoriteye dayanmak suretiyle yapılan varlık ve değer dağıtma faaliyeti (Oktay, 2003:6) olarak yalnızca iktidara erişimle ve verili bir toprak parçası üzerindeki kullanımıyla değil, bir kamusal alanın inşası, siyasal temsiliyetin sahnelenmesi, yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkilerin simgesel olarak şekillendirilmesiyle de tanımlanır (Abeles, 1998:140). Bu anlamda siyasetin devlet toplum ilişkilerini düzenler.

İnsanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler olarak siyaset, rakip görüşlerin ve birbiriyle rekabet halindeki çıkarların uzlaştırıldığı bir çatışmayı çözme süreci ya da arayışı olarak tasvir edilir. Özü itibariyle tartışmalı bir kavram olan siyaset, devlet kurumu etrafında şekillenen bir sosyal örgütlenme sisteminde (polity) gerçekleşir. Dolayısıyla, siyaset bakanlar kurulunda, yasama meclislerinde, devlet dairelerinde ve bu benzeri yerlerde yürütülür ve özellikle siyasetçiler, kamu görevlileri ve lobiciler gibi sınırlı sayıdaki belirli bir insan grubu tarafından gerçekleştirilir (Heywood, 2010:22-24). Dolayısıyla bir güç dengesini sarmalayan (Abeles, 1998:78) siyaset, rakip görüşlerin ve birbirleriyle rekabet halindeki çıkarların uzlaştırıldığı bir çatışmayı çözme süreci olarak tasvir

---

⁵¹ "Siyaset bir bilim değil ... bir sanattır" bunu Şansölye (Başbakan) Bismarc'ın Alman Parlamentosu'nda söylediği rivayet edilir (Heywood, 2010:23).

edilebilir (Heywood, 2010:22). Dolayısıyla siyaset devlet ve toplum arasındaki ilişkinin sağlanması ve devamı konusunda etkili bir araçtır.

2.2. Devletin Özü: Egemenlik

Devletle özdeşleşen ve devletin ayırt edici vasfı olarak görülen egemenlik bir kamusal güç olarak devlete, toplumsal ve siyasal alanda norm koyma ve bunların gereklerini yerine getirme yetkisi verir. Burada egemenlik devletin meşruluğunu açıklayan temel hukuksal ilke olarak devletin hükmetme gücünün hukuksal dayanaklarını ortaya koyar (Beriş, 2008). Egemenlik kavramını ilk kez tanımlayan ve onu sistemleştirerek belirli bir teori haline getiren ise ünlü Fransız hukukçusu Jean Bodin'dir. Bodin 16. Yüzyılın sonlarına doğru yayınladığı "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde egemenliği, ülke üzerinde yaşayan bütün insanlar, bütün vatandaşlar ve teba üzerinde kanunla kısıtlanmayan en üstün iktidar olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla egemenlik, sınırsız ve mutlak bir iktidardır.⁵² Aynı zamanda tektir, bölünemezdir ve devredilemezdir (Aktaran Kapani, 1983:35)⁵³. Bunun yanında Bodin'in egemenlik anlayışı feodaliteyi bertaraf ederek monarşinin doğal düzene uygun düşen bir yönetim olduğunu savunur. Bu düşüncesini ise "devletin modeli olan ailede tek şef vardır ... gökyüzünde de tek güneş ... evrende tek tanrı ... eski uygarlıklarda da tek kişinin egemenliği" diyerek ifade eder (Aktaran Göze, 1993:122-123). Bunun yanında egemenlik "bir" olmayı gerektirir yoksa düzensizlik ve kargaşa egemenliğin parçalanmasına yol açar. Bu yüzden egemenlik, devredilemez ve zamanaşımına da uğramaz (Koçak, 2006:86).

Egemenlik devleti meşruiyetle donatır ve kuramsal açıdan diğer tüm örgütlenmelerin üzerine yerleşmesini sağlar. Bu yüzüyle siyasal iktidarın hukuksal bir boyut kazanmasını sağlayan ve devletin özünde yer alan egemenlik, onun meşruluğunu resmeden ve devleti niteleyen bir kavramdır. Dolayısıyla egemenlik hukukun üzerinde değil, aksine hukukun içinde bir siyasal

⁵² Bodin'in bu yaklaşımı otoriteryan bir özellik taşır.

⁵³ Rousseau'da egemenliğin devredilmez (Rousseau, 2007:55) ve bölünemez (Rousseau, 2007:57) olduğunu ifade eder.

yapılanmaya sahiptir ve otorite ve özgürlük arasındaki dengeyi sağlar (Beriş, 2008).

Devletin üç temel kurucu ögesinin en önemlilerinden birisi olan egemenlik⁵⁴ tarihsel süreç içerisinde feodal dönemin toplumsal ve siyasal yapılanmasına karşı tepkinin bir ürünü olarak doğmuş (Yıldırım, 2004) zaman içerisinde ise büyük bir değişim geçirmiştir. Egemenlik kavramındaki değişim, modern zamanlarda ulus devleti ortadan kaldırmamış ancak yapısını, yetkilerini, karar alma ve uygulama yöntemlerini ise değiştirmiştir (Adaoğlu, 2008). Öyle ki günümüzde hukuka bağlı sınırlı bir devlet görüşüne dayanan hukuk devleti, egemenliği kullanan siyasal iktidarın yetkilerini sınırlandırmıştır. Yönetenlerin hukukla bağlı olduğu esasını içeren ve yurttaşlara hukuk güvenliği sağlamayı temel amaç olarak gören hukuk devleti ilkesi, devlet içinde herhangi bir organın mutlak ve sınırsız yetkilere sahip olmasını engeller (Adaoğlu, 2008). Egemenliği geniş bir şekilde değerlendiren Soysal bu konuyu şu şekilde anlatmaktadır.

Yakın çağların düşünce dünyasında egemenlik kavramını en derin ve anlamlı biçimde inceleyip soyut bir zihni yapıya dayandıran filozof ise Rousseau'dur. Egemenliğin mutlakiyetçi "hükümdar"dan alınarak topluma mal edilmeye çalışıldığı büyük ihtilal öncesinin ortamında toplumla "yasalar" arasında bir "irade bütünlüğü"nü bulduğunu ortaya koymaya çalışan Rousseau'ya göre, toplum üzerindeki otoritenin kaynağı, ne "en güçlünün haklılığı", ne de aynı ölçüde itici olan "fetih hakkı"dır. Ona göre özgür ve eşit insanlar için toplum halinde yaşamaya başlamanın bir tek yolu vardır. O da kendi aralarında bir "toplum sözleşmesi" yapmak, yani serbestçe razı olunan bir birliktelik kurmaktır. Böylece, çağdaş demokrasinin temel konusu olan "toplumun iradesi ile bireyin özgürlüğü arasındaki çatışma" sorunu da "toplum sözleşmesinin sağladığı bütünleşme içinde yerini bulmuş olur. Georges Vedel, "bu anlayış çerçevesinde, klasik demokrasi herkes için hem iktidara serbestçe katılma, hem de iktidara serbestçe muhalefet edebilme anlamına gelmektedir" demiştir. Çoğunluğun iradesine karşı azınlıkta kalmak, bu anlayışa göre o iradeyi benimsemeye ve ona boyun eğmeye engel değildir (Soysal, 2003).

Dolayısıyla egemenliğin zaman içerisinde yaşadığı değişim devletin varlığı ve onun toplumla olan ilişkisinin niteliğini göstermekte, bu ilişkinin ayrıntılarını taşımaktadır. Sonuç olarak egemenliğin ontolojisi devlet, toplum ve birey ilişkisi içerisinde dinamik bir yapıya dayanmaktadır.

---

⁵⁴ Diğer iki öge ise "ülke" ve "ulus"tur (Yıldırım, 2004).

2.2.1. Egemenlik, güç ve iktidar

Egemenliğin temel özelliklerinden birisi ise onun meşru iktidar ile ilişkisidir. Meşru iktidar ise, bir aktör tarafından verilen emrin bir başka kişi tarafından itaat edilmesi olarak nitelendirilebilir. Başka bir deyişle verilen emrin haklılığını düşünmeksizin onun yerine getirilmesi veya kişinin yanlış olduğuna inanmasına rağmen söz konusu o emrin yine de yerine getirmesi olarak ifade edilebilir. Bu nedenle siyasal iktidarın verdiği kararları uygulayabilmesi ancak toplumdan gelen beklentilerle örtüşmesi ölçüsünde mümkün olmaktadır. Aksi takdirde siyasal iktidarın otoritesi zayıflar (Yıldırım, 2004).

Burada egemenlik kavramının güç kavramıyla yakından ilişkisine dikkati çeken Weber; gücü (macht) “sosyal bir ilişki içerisindeki bir aktörün, direnişe karşın kendi iradesini uygulama olasılığı” (Weber, 2012:163) olarak görür. Bu bağlamda iktidar ilişkisi tahakkümle eş anlama gelir, bu da mantıksal olarak Weber’i “gruplaşma biraz da bir tahakküm ilişkisidir” saptamasına götürür (Abeles, 1998:89). Jellinek’ten etkilenmiş olan Weber, Jellinek’in “Herrschen” kavramını “güç” (macht) olarak isimlendirmiştir (Weber, 2012:78). Doğru’nun “güç ve iktidar” isimli doktora tezinde yapılan detaylı “güç” analizinde, gücün potansiyel olarak ortaya çıktığında ya kuvvet ya da otorite şeklinde kendini gösteren bir potansiyele sahip olduğu ifade edilmektedir. Böylelikle gücün iki aktüel formu olarak “kuvvet” ve “otorite”nin varlığı öne çıkar (Doğru, 2009:16).

Robert Bierstedt ise, gücün çeşitli biçimlerde prestij, etki, şöhret, yetenek, bilgi, hakimiyet, hak, yetki, kuvvet ve otorite ile tanımlanmakta olduğunu ancak güç kavramının bunlardan farklılık taşıdığını öne sürer (Aktaran Doğru, 2009:11). Tüm bu yaklaşımlarla birlikte denilebilir ki, güç bir toplumsal ilişki de kendi iradesini galip getirme şansındır, ancak bunun yanında tahakküm ise, “bir emre itaat etmeye hazır, kararlı insanlar bulma şansı olarak tanımlanır” (Abeles, 1998:96). Bunun yanında sadece güce, iknaya, yaptırıma dayanmak veya baskı kurmak siyasi iktidar niteliğini kazanmak bakımından yeterli değildir, aksine gücün sürekliliğini sağlamak meşruiyetle mümkündür. Bu yüzden öncelikle yönetilenlerin ya da üzerlerinde baskı, zorlama veya yaptırım uygulanan kişilerin; kendilerine bu gücü uygulayan iradeyi en üstün ve en yetkili güç olarak

görmeleri yani böyle bir kabulün tüm ülke geneline yayılmış toplumsal bir rızaya dayanması gerekir. Çünkü “rıza” beraberinde itaati de getirecek ve dolayısıyla tüm bunlar gerçekleştiği takdirde siyasi iktidarın varlığından söz edilebilecektir (Yurtseven,2006:20). Bu nedenle egemenlik; siyasi iktidar, otorite ve meşruiyet kavramları ekseninde anlaşılabilir bir güç olarak değerlendirilmelidir. Güç ise meşru olarak tanınırsa yani toplumun ruhunda iktidarda bulunanların “meşru idareciler” oldukları kanısı doğarsa, bu rejim “meşru idare” olarak kabul edilecektir (Hırş, 2001:277).

Buna karşın gücün yönetim mekanizmasında önemli bir rol oynadığı ve sürekli kullanımda olduğu polis devletlerinde ise güç bir baskı yöntemi olarak kullanılır. Çünkü bu tür devletlerde yönetenler yeterli miktarda rıza ile desteklenmezler ve bu yüzden iktidarlarını otoriteye dönüştürmekte yetersiz kalırlar (Lipson, 2005:86). Bu özelliği ile iktidar, toplumsal bir gereklilik olması gerekirken toplumsal bir tehdit olarak da ortaya çıkabilir (Galbraith, 2004:21).

Ontolojik olarak her varlığın ve hiç kuşkusuz siyasi varlığın bir niteliği olarak iktidar ancak bir toplumun mutlak varlığının yansıması olarak tanımlanabilir (Friedrich, 1999:41). Toplu eylem yoluyla sonuçlar elde etme yeteneği olarak tanımlanabilecek olan iktidar, grup ile vekilleri arasında bir ilişki gerektirir (Lipson, 2005:79). Bunun yanında iktidar “kararların alımına katılma” (Friedrich, 1999:32) olarak da tanımlanabilir.⁵⁵ Günümüzde ise iktidarın bu tanımlamalarının çok sınırlı olduğu eleştirisi getirilerek yeni tanımlamalar yapılmaktadır. Başta Foucault olmak üzere postmodern teoriler, iktidarı resmi alanlardan toplumsal alanlara, cinsellikten eğitime kadar uzanan çok geniş bir düzlem içerisinde ele almaktadırlar (Çetin, 2003). Öyle ki Foucault iktidarı hayatın günlük rutini içinde göstermeye çalışarak onu gündelik toplumsal ilişkilerde somutlaştırır (Karaismailoğlu, 2006:58).

İktidarı her türlü karar verme sürecinin altında yatan ve temel olan bir unsur olarak ortaya çıkaran Parsons’a göre, iktidar siyasi bir alt sistemde,

---

⁵⁵ İktidarın kaynağı üzerine daha edebi tanımlara da yer verilebilmektedir: “İktidarın nihai yeri, moda olmayan bir kelime kullanılacak olursa, ruhtur. İktidar, taşıyıcılarının yiyecekte ruhsal huzura yarar sağlama ve açıktan zihnin ıstırapına kadar zarar görme konusunda, ona itaat edenlerin umut ve korkularına ilişkin inancına dayanır.” (Doğru, 2009:41).

iktisadi bir alt sistemin tam karşılığını oluşturur. Ona göre para gibi, iktidar da dolaşımdadır ve benzer dalgalanmalar geçirirken bir yandan da toplumsal sistemin bileşenleri arasında gerçek bir etkileşim aracını temsil eder. İktidar kollektif bir örgütlenme sistemine ait birimlerin kollektif amaçlara katkılarıyla meşrulaştırılmış yükümlülüklerinin yerine getirmelerinin sağlanması ve bunun reddedilmesi durumunda kabul etmeyenler hakkında olumsuz yaptırımlara başvurabilme yeteneğinin elde edilmesidir (Abeles, 1998:81). Dolayısıyla Weber'e göre iktidar kendi iradesiyle, diğer insanların davranışlarını belirleme kabiliyetidir (Aktaran Galbraith, 2004:12). Bundan dolayı Weber devletin ne yaptığını değil de, nasıl yaptığını tanımlayarak meşru şiddet kullanma tekelinin devlette olduğunu vurgulamaya çalışır. Devlet ve toplum arasındaki bu ilişki yapısından dolayı Marx ve Weber, toplumun doğası gereği iktidar kavramında bir çatışma unsuru olduğunu ileri sürerler (Karaismailoğlu, 2006:74). Bu psikoloji, sadece dış düşmanlara karşı değil, kendi insanlarına karşı da bir savunmaya dönüşerek (örneğin ortaçağda surlarla etrafını çevirerek) kendisini güvence altına almaya çalışır (Lipson, 2005:87).⁵⁶

Ortaçağdaki Papa ve imparatorun ikili egemenliği, modern devletin tek ve bölünmez egemenliğini engellemekteydi. Bu dönemde kralların parçalanmış egemenliği yerine tek, mutlak ve bölünmez egemenlik ile ortaya çıkmaları modern devletin kuruluşunun ilk aşamasıdır. Bu dönüşüm döneminin düşünürü olan Machiavelli siyasal iktidarın niteliklerini, çıkar ilişkilerini, amaç olan siyasal iktidarın bir araç olarak kullanılacağını ifade ederek devleti, olması gereken yüksek bir meşruiyet amacına araç kılmıştır. Machiavelli'nin insanı devletin otoritesi ile disiplini altına alarak, neyin iyi neyin kötü olduğunu kendisinin belirlediği; bu vasıta ile eğitim, din, insan ve ekonominin kendi başına bir amaç olmayıp siyasal iktidarın bir aracı olduğu yönündeki söylemi, modern iktidarın meşruiyet arayışları olarak öne çıkmıştır (Çetin, 2003).

Varlığını devam ettirebilmek amacıyla kendisini bir temele dayandırmak zorunda olan "siyasi iktidar"ı (Yurtseven, 2006:20) John Locke, babanın

---

⁵⁶ Bu şekilde ortaçağ İtalyan kentlerinde yöneten zümre güçlü surlar ardında kendine bir koranak kurup yüksek gözetleme kuleleri ile donatırken aynı zamanda diğer kesimlerin bu şekilde davranmasına engel olmaya çalışır (Lipson, 2005:87).

çocukları üzerindeki otoriteden, hocanın tilmizleri⁵⁷ üzerindeki otoritesinden, efendinin köleleri üzerindeki otoriteden farklı olduğunu, yasaları uygulayan ve topluma dışarıdan gelebilecek şiddet eylemlerine karşı koruyan müşterek bir çıkar birliği olduğunu vurgular (Didier, 2009:63-64)⁵⁸. Bundan dolayı siyasal iktidar hukuk normlarının kendisine tanıdığı yetkileri yine hukuk çerçevesinde kullanabildiği sürece meşrudur (Yurtseven, 2006: 46). Sonuç olarak iktidar hukuk kurallarıyla, ortak inançlarla uyumlu ve geçerliliğinin rızaya bağlılığıyla meşrulaşabilir (Barry, 2003:100).

İktidar, toplumu ne adına yönettiğini söylemeden, toplumdan onay almadan meşrulaşamaz. Hiçbir toplum da, saygı duyduğu aşkın bir ilke adına var olmayan siyasi iktidara rıza göstermez ve kendisini yönettirmez. Bu nedenle, otoritenin beslemediği bir güç ilişkisine siyasi iktidar adı verilemez ve otoritesiz gücün, yasadışı uygulamanın, ilkesiz kullanımın her türlü sosyal düzenlemeyi imkânsız kılan bir kaosa yol açacağı söylenebilir (Akal, 1991:7). Otorite ve güç, yasa ve uygulama, ilke ve kullanım, yasa ve kılıç en azından bir ilk kuralla belirlenmiş en basit toplumdaki en karmaşık topluma kadar her sosyal bütünün vazgeçilmez bir biçimde kurmak zorunda olduğu bir siyasi iktidar ilişkisinin iki unsurudur. Toplum adını hak eden her bütünde bu ilişkiyi kurduğu için siyasi ve hukukidir (Akal, 1991:8). Bu yüzden Hobbes; otorite “mağlup olan üzerindeki hakimiyet hakkını veren galibiyet olmayıp, mağlubun kendi rızasıdır. O fethedildiği için değil, kabul ettiği ve ona boyun eğdiği için yükümlülük altındadır” der (Aktaran Barry, 2003:102).

Ancak burada devletin en önemli sorunu, meşruiyetini dayandırdığı temel ile siyasi güç ve toplumsal düzen arasındaki birlik, bütünlük, uyum ve uzlaşmayı sağlaması olarak ortaya çıkmaktadır. İktidar ise bunu başarabilmek için meşruiyetin “ötekileştirme” fonksiyonunu kullanır. “Ötekileştirme, siyasi iktidarın meşruiyetine alternatif meşruiyet arayışlarının toplumsal değer ve zemin kazanmasını önlemeye yönelik bir tavidir. Meşruiyetin ötekileştirme fonksiyonu toplumsal birlik ve uzlaşmayı tehdit eden tüm unsurların toplumsal hayattan ve

---

⁵⁷ Öğrenci, çırak anlamına gelmektedir.

⁵⁸ Didier'in John Locke'un siyaset teorisi ile Locke ve Hobbes kıyaslaması için bkz. (Didier, 2009:63-67).

siyaset sahnesinden sökülüp atılması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çünkü siyasi iktidarın özü, tekleşmek ve tekelleşmektir” (Yurtseven, 2006:50). Dolayısıyla ötekileştirme, siyasi iktidarın meşruiyetine alternatif meşruiyet arayışlarının toplumsal değer ve zemin kazanmamasına yönelik bir tavidir. Bu durum daha ziyade ideolojik meşruiyete dayanan siyasi iktidarların başvurduğu bir süreçtir. Bu iktidar tipinin meşruiyet arayışı, bir konsensus olarak değil de daha çok bir boyun eğiş olarak tanımlanabilir. Bu süreçte iktidarı yücelten her teori, her eylem mutlak doğruluğa yükseltilir ve iktidarı eleştiren, ona meydan okuyan her teori ve eylem de aşağılanır ve reddedilerek dışlanır (Çetin, 2003). Bu çerçevede siyasi iktidar, kendi meşruiyet alanını tanımlarken kendi dışındakilerin de meşruluk alanını belirleyerek toplumsal ve siyasi faaliyetlerin sınırını çizer. Bu sınır içerisinde yapılan görüş, eleştiri ve faaliyetler meşru görülürler, diğerleri ise gayri meşru olarak sistemin dışına itilirler. Bu sistem kurgusu içerisinde meşruiyet bir ideolojik düzen inşasına dönüşür. Bu nedenle tüm ideolojiler kendi dışındakileri olumsuzlayıcı bir tutum içerisindedirler. Her ideoloji sadece kendisinin haklı bir kökene dayandığını ve rasyonel olduğunu iddia eder. Dolayısıyla kendi dışındaki ideolojik meşruiyet arayışlarını da ötekileştirirler (Çetin, 2003).

Siyasi iktidarın meşruiyet arayışının topluma yayılması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte ortak olan noktalar; zorlama ve baskı kapasitesi, iktidarın haklılığına olan inancın beslenmesi, siyasi iktidarın toplumun bütününe ve çıkarlarının temsilcisi olduğuna inancın güçlendirilmesi şeklindedir. Siyasi iktidarın meşruiyet arayışı, var olan durumu haklılaştırma, statükonun kabulünü yaygınlaştırma ve kurulu düzeni güvence altına alma arayışıdır. Her siyasi iktidar, kendisinin haklılığının ölçütlerini ve rasyonel gerekçelerini araştırır. Daima, kendi iktidarının meşru olduğunu iktidarına yönelik eleştirilere ve gasp isteklerine karşı savunur. Meşruiyetini yenileyerek toplumsal alana ilan eder. Kendi meşruiyet tanımlamalarının içinde gayri meşruluk alanı oluşturarak öteki meşruiyet arayışlarını siyasi alanın dışına atmaya çalışır (Çetin, 2003).

David Beetham üç koşul yerine getirildiği takdirde iktidarın meşru olduğunun söylenebileceğini iddia eder. İlk olarak iktidar ya da güç ister resmi

yasal kodlar şeklinde, isterse de gayri resmi anlaşmalar şeklinde olsun yerleşik kurallara göre kullanılmalıdır. İkinci olarak bu kurallar yöneten ve yönetilen tarafından paylaşılan inançlar açısından haklılaştırılmalıdır. Üçüncü olarak da meşruiyet yönetilenlerin rıza gösterdiklerini belirten ifadeleri tarafından ispat edilmelidir. Bu durum meşruiyet sürecinin iki temel özelliğini vurgular. Birinci özelliği halkın iktidara rıza gösterip göstermediğini ortaya koyabilmesini sağlayan bir sistem olan seçimlerin ve partiler arası rekabetin varlığı, ikinci özelliği ise genel anlamda insanların yönetilmeleri gerektiğinde ne hissettiklerini yansıtan anayasal kuralların varlığıdır (Aktaran Heywood, 2010:280). Burada ikinci özellik olarak ifade edilen anayasal kurallar meşruiyet sürecinin içselliğini gösterirler. Bu konuda Rousseau “en güçlü olan, gücünü hukuka, uyrukların itaatini göreve dönüştürmedikçe, yeterince güçlü değildir” diyerek hangi nedenlerle, hangi güdülerin sonucu olarak fiili bir durumun hukuki biçim alabileceğini açıklar (Hirş, 2001:277). Böylece zor kullanarak tutunan bir rejime itaat ise zoraki itaat, meşru kabul edilen bir rejime itaat ise istekle olacak böylece rejim yaşayacaktır (Hirş, 2001:280). Bu konuda diğer önemli bir isim olan Thomas Aquinas ise meşru yöneticiyle tiran arasındaki farkı vurgulayarak ve sadece yasalara uygun davranan yöneticilerin meşru yöneticiler olduklarını söyleyerek, performans ölçütünü ve bunun anayasacılıkla ilişkisine dikkati çeker (Aktaran Friedrich, 1999:177).

Ancak öte yandan cebir gücüne sahip olmak iktidarı otomatik olarak garanti etmez. Çünkü cebirden kaynaklanan iktidar ilişkileri döngüselidir; bu yüzden silahlar şeklinde bir toptan iktidar diye bir şey yoktur (Barry, 2003:113). Bu yüzden otoritenin kararlarına isnat edilen haklılık, meşruluk her zaman zorunlu olarak ahlaki değildir, yeterince sayıda insanın kabul edip içselleştirmesinin bir ürünüdür. Bunun için, otorite meşruluğu da içermekle beraber, bu ahlaki bir meşruluk olmayabilir (Barry, 2003:108).

Toplumsal iktidarın kaynağını, ideolojik, askeri, ekonomik ve siyasal olarak dörde ayıran Michael Mann, bu dört unsurun toplumların yapısını etkilediğini belirterek “Bu dört iktidar kaynağı arasındaki ilişkiler nedir? Bir ya da birkaçı toplumu biçimlendirmede nihai olarak başat olabilir mi?” diye sorarak

cevaplandırmaya çalışır. Bu konuda Marx ve Engels'in ekonomik ilişkilerin insan topluluklarını biçimlendirdiğini öne sürerek olumlu cevap verdiğini, Weber'in ise "toplumsal eylem yapıları" hakkında kayda değer hiçbir genelleme yapılamayacağını belirterek olumsuz bir cevap verdiğini ifade ederek, "Marksist materyalizmi reddediyorum, ancak Weberci karamsarlığı daha da geliştirebilir miyim?" diyerek bu dört iktidar kaynağı ve ilişkilerini tartışır (Mann, 2012:9). İktidarın kaynağı ve ilişkileri konusunda daha çok 20. Yüzyılın ikinci yarısında bu konuları ele alan ve dikkati çeken ve iktidarı farklı boyutlarıyla değerlendiren isimlerden birisi de Foucault'tur.

Foucault "ben" in yani öznenin, modern çağda nasıl şekillendiğini ortaya çıkarmayı hedefleyerek geleneksel toplumdan modern topluma geçen, toplumsal yapı içindeki insanı ele alarak insanı bedeni ve kimliği ile inşa edilen bir varlık olarak görür. Burada inşa eden ise bireyi tahakkümü altında tutan iktidardır. Özne ise kendini şekillendiren iktidar ilişkilerinin nesnesidir, bu yüzden özneyi çözümleyebilmek için iktidarı çözümlenmek gerekir. Foucault'nun "iktidar" kavramsallaştırması kuramsal modellere dayalı, devlet merkezli teorik bir soru değildir; aksine deneyimlere dayalı, bilgi, iktidar ve etik eksenindeki ilişkiler yumağında inşa edilen özneyi açıklamaya yönelik çok katmanlı bir bütündür (Karaismailoğlu, 2006:59). Burada Foucault insan bedenini iktidarın eylem alanı olarak görerek bedeni cinsellikten deliliğe kadar irdeler (Karaismailoğlu, 2006:79).

2.2.2. Egemenlik, itaat ve rıza birliği

Egemenlik sosyolojisi Weber'in en önemli ilgilerinin ve onları harekete geçiren etkilerinin bazılarının eridiği kalıptır (Weber, 2012:77).⁵⁹ Emredenler ve itaat edenler devletin temelinde yer alırlar. Devletin toplumla geliştirdiği bu irade ilişkisi örgütsel birlik içerisinde yoğunlaşan egemenlik ilişkisidir. Egemenliğin niteliği devletin özünü tüketmez. Aksine öylesine gereklidir ki onlarsız düşünülemez. Yönetmek (herrschen) birinin kendi iradesini kayıtsız şartsız

⁵⁹ Weber arkadaşı George Jellinek'in "*Allgemeine Staatslehre*" (Genel Devlet Teorisi, Berlin, 1914 (R. König ve J. Winckelmann, Editörler, MaxWeber, Gedachtnis,15) çalışmasının kendi çalışmalarına etkisinden bahisle "onun büyük çalışmalarından kaderin başarmama izin verdiği her türlü şey için kesin ilham aldım... sosyolojinin bulanık görevlerini aydınlatan devletin sosyal teorisi kavramının icadı bunlar arasındaydı" der (Weber, 2012:77).

diğerlerine karşı dayatma yeteneği anlamına gelir. Bunu diğerlerine karşı dayatma gücüne ise sadece devlet sahiptir. Dolayısıyla devlet, doğal özerk güçleri aracılığıyla yöneten ve türetilmemiş emir yetkileriyle donatılmış bir örgütsel birliktir (Weber, 2012:78).

Devletin vazgeçilmez özelliği olan egemenlik; itaat, alışkanlık, yarar ve meşruluk inancınının karışımı olarak emre itaat olduğu ölçüde var olur. Halkın emre itaat etmesi ise alışkanlık, meşruiyet ve kendi çıkarı temelinde davranan yöneticilerin varlığı ile artırılabilir. Bu nedenle “herrschaft” sosyolojik olarak çeşitli güdüler ve zorlama araçları tarafından sürdürülen bir üst anlam ve itaat yapısıdır (Weber, 2012:78). Egemenlik sisteminin meşruluğu sosyolojik olarak sadece, geçerli derecede uygun tutumların var olacağı ve uygun pratik davranışın ortaya çıkacağı olasılığı olarak ele alınabilir (Weber, 2012:333). Sonuç olarak Weber, egemenliğin ekonomi üzerindeki etkisini belirtmeyi tersini belirtmekten daha kolay bulur (Weber, 2012:82).

Weber, “zor kullanmanın yine zor kullanmayla sonuçlandığı en idealist ve (hatta) en devrimci hareketlerin bile egemenlik kurmaya yönelik sosyal ve ekonomik çıkarlarla karıştığı, adaletsizliğe karşı zora başvurma eyleminin sonucunun daha yüce bir hak değil, daha büyük bir güç ve daha büyük direnişle sonuçlanacağı gibi her anlamda evrensel bir tecrübeyi” hatırlatır (Poggi, 2007:14). Siyasetçi ve sosyolog kimliği ile bir “machtpolitiker” olarak nitelendirilebilecek olan Weber, “sınıflar ve bireyler arasındaki iktidar mücadelesini (macht oder Herrschaft) siyasetin özü hatta sabit bir verisi olarak görür” (Abeles, 1998:90). Bu iktidar mücadelesi tartışmaları ekseninde Weber’in devleti, tahakküm grubu ve çıkar çatışmaları ekseninde tanımlanması onu Karaismailoğlu’na göre Marksist geleneğe yakınlaştırır (Karaismailoğlu, 2006:75).

Weber’e göre meşru egemenliğin üç saf tipi vardır. Bunlardan birincisi rasyonel temellerdir. Rasyonel temeller, yasallaştırılmış kuralların ve bu tür kurallara göre otorite konumuna yükselmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca (yasal otorite) dayanırlar. İkicisi ise geleneksel

temellerdir. Geleneksel temeller, çok eski geleneklerin kutsallığına duyulan yerleşmiş inanca ve onların altında uygulanan otoritenin meşruluğuna (geleneksel otorite) dayanırlar. Üçüncüsü ise karizmatik temellerdir. Karizmatik temeller ise, tekil bir kişinin ve onun tarafından buyurulan ya da ortaya çıkartılan normatif kalıpların ya da düzenin istisnai kutsallığına, kahramanlığına ya da örnek gösterilen karakterine bağlılığına (karizmatik otorite) dayanır (Weber, 2012:334-335). Egemenlik (otorite) bu anlamda boyun eğmenin, basit alışkanlıktan avantajın neredeyse tamamen rasyonel olarak hesaplanmasına kadar, çok çeşitli nedenlerine dayanabilir. Bu nedenle her gerçek egemenlik formu gönüllü asgari bir boyun eğişi, yani itaate işaret eder (Weber, 2012:331).

Modern sosyal bilimlerde otorite kavramının yaygın olarak kullanımına yol açan Weber, gücü: “bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma ihtimalini ifade eder” diye açıklarken, İngilizce’ye “authority” ve Türkçe’ye genellikle “otorite” olarak çevrilen, ancak Türkçe’ye “egemenlik” olarak çevrilen “herrschaft” kavramını (Doğru,2009:14) ise “belirli içeriği olan belli bir insan grubu tarafından itaat edilme olasılığı” olarak açıklar (Weber, 2012:163).

Alman devlet felsefecilerinin geliştirdiği bir kavram olan “herrschaft” kavramı (İngilizce çeviride domination) Oppenheimer’ın kullandığı bağlamda sosyal sınıflar arası bir hükmetme ilişkisini ifade etmektedir. Buna göre “herrschaft” bir efendiler sınıfı ile alt sınıflar arasında “meşruiyet” kazanmış, geçerli sayılan ve süreklilik taşıyan bir ilişkiler düzenidir (Oppenheimer,1984: 61-62). Bireyin genel irade içerisinde eritildiği bu düzende “en güçlü gücünü hak, boyun eğmeyi de bir ödev haline getirmediği mutlak anlamda egemen olamaz. Doğal olarak da hep egemen kalacak kadar da güçlü sayılamaz”. İktidarın salt güce toplumsal rızanın da sadece itaate indirildiği bu düzende meşruiyet bir boyun eğiş sözleşmesi olarak düşünülmektedir ve kurucu meşruiyet anlayışındaki meşruiyetin ilk ve son kez kurulması fikri sürdürülmektedir (Çetin, 2003). Bu nedenle kurala itaat bir ibadet hükmünde değildir. Kurala itaatten beklenen hesaplı ve öngörülebilir bir sonuç ortaya koymaktır. Kullananlar tarafından saygı ayinleriyle ululanması, o kuralı yaşamın içinde tahkim etmez ya da giderek daha geçerli bir kural haline getirmez. Kuralı

asıl tahkim eden yaşamın içinde yani uygulamada sergilediği isabetlilik ve işlerlik derecesidir (Oktay, 2003:43). İşte o zaman meşruiyetten, hukuki bir ilişkiden dolayısıyla rıza ve onaydan bahsedebiliriz.

Rousseau bu egemenlik ilişkisini “bir yurttaş egemen talep ettiği anda devlete yapabileceği bütün hizmetleri ona sunmak zorundadır; ama beri yanda egemende tebaayı topluluğa yararı bulunmayan hiçbir zincirle bunaltamaz, hatta bunu isteyemez bile; çünkü aklın yasası altında da doğanın yasası altında olduğu gibi hiçbir şey nedensiz yapılmamaktadır” (Rousseau, 2007:64) diyerek ifade eder.

Devletin egemenlik yetkisi altında yaşayan bireylerin en önemli ihtiyacı, varlıklarını sürdürebilmeleri, yaşam haklarının garanti altına alınmasıdır. Buna göre devletin asli görevi ve varlık sebebi de bireyin yaşamını korumaktır. İşte egemen güç bu yükümlülüğünü yerine getiriyorsa o güce boyun eğmek gerekir (Koçak, 2006). Ancak bu boyun eğiş demokratik dengeler üzerinde şekillenmeli, egemenlikle demokrasi arasında var olan pozitif ilişki egemenliğin “demokratikleştirilmesi” yönünde genişletilmelidir (Beriş, 2008). Bu çerçevede demokrasinin işlevselliği açısından öne çıkan bir kurum olan parlamento anayasanın denetimi altında bir kurum olmaktan ziyade anayasanın üzerinde bir güç olarak işlevsel kılınmalıdır. (Friedrich, 1999:54).

2.3. Devletin Meşru Gücü Otorite ve Temelleri

Egemenlik yetkisinin siyasal iktidar tarafından kullanılması, otoritenin meşru temeller üzerinden şekillenmesi, yönetilenlerin itaat ve rızasına dayanmasıyla gerçekleşebilir. Bu ise devletin meşru hakimiyetinin, yani otoritesinin sağlanmasıyla mümkündür. Modern devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte, Weber’in otorite tiplerinden öne çıkan yasal otorite, yöneten ve yönetilenler açısından devletin meşruiyetinin sürekli test edilmesini ve değişiminin hukuksal anlamda karşılığının sağlanmasını zorunlu kılar. Bu nedenle yasal olmanın meşru demek olmadığı göz önüne alındığında, otoritenin temel unsurlarında ortaya çıkacak bir değişim, devlet ve toplum arasındaki

mutabakatın ihlaline, dolayısıyla aralarındaki hukukun yıpranmasına neden olabilecektir. Bu durum bir otoriterizm kayma olarak değerlendirilmeyebilir belki ama, bir meşruiyet problemi olarak okunabilir. Dolayısıyla devletin toplumsal değerler, inançlar ve normlar üzerinden toplumla arasında gerçekleşen ilişkisinin parametreleri ve dirençleri önemlidir.

Son iki yüz yılı aşkın bir süredir üzerinde tartışmalar yapılan, buna rağmen tüm yazılanların onu aydınlatmaktan ziyade giderek anlaşılmaz hale geldiği egemenlik kavramı (Duguit, 2011:379); siyasal sistemin çok özgün bir biçimi olan devletle birlikte ve ona paralel bir tarihi içeriğe sahiptir (Oktay, 1998:45). Egemenlik kavramı üzerinde yaşanan tartışmalar gibi, zaman zaman aynı anlamda kullanılan otorite kavramı da, siyaset biliminde çok sık kullanılan fakat üzerinde anlaşmaya varılamayan (Yurtseven, 2006:21) hatta iktidar, kuvvet, güç ve şiddet gibi yakın anlamlarda kullanılan kavramlar içerisinde, Hannah Arendt'in ifadesiyle en kaypaklarından ve kötüye kullanılan kavramlardan birisi olmuştur (Arendt, 2012:55). En basit şekliyle "meşru iktidar" olarak tanımlanabilecek olan otorite, başkalarının davranışlarını etkileme hakkıdır ve bir zorlama veya manipülasyondan ziyade, kabul edilmiş bir itaat ödevine dayanır. Bu anlamda otorite, "meşruluk veya haklılıkla" örtülü bir iktidar biçimi olarak tanımlanabilir (Heywood, 2010:24).

2.3.1. Otoritenin anlamı üzerine

Otoriteyle ilgili modern tartışma, Alman sosyolog Max Weber'in, otorite tiplerine ilişkin tasnifiyle başlar (Barry, 2003:104). George Jellinek'in "*Allgemeine Staatslehre*"⁶⁰ isimli eserinde, "emreden kişiler ve itaat eden diğerleri devletin temelini oluşturur" ifadesi, Weber'in devlet ve toplum arasındaki iktidar ilişkisinde egemenliğin emre itaat olduğu ölçüde var olacağını ve bunun da genelde itaat, alışkanlık, yarar ve meşruluk inancının karışımı ile mümkün olabileceğini vurgulamasını sağlamıştır. Weber, bu değerlendirmesiyle modern demokrasi teorisinde egemenliğin, demokratik yönetimin indirgenemez bir bileşeni olduğunu, bunun ise meşruiyetle mümkün olabileceğini, çünkü

⁶⁰ Türkçe çevirisi "Genel Devlet Teorisi", Berlin, 1914.

meşruiyetin sahiplenmeyi savunmak için kullanılan bir unsur olduğunu açıklamaya çalışır (Weber, 2012:77-81). Bu sayede egemenlik, sosyolojik olarak uygun tutumların ve pratik davranışların oluşumunu sağlayan bir otorite ilişkisidir (Weber, 2012:333). Otoriteyi meşruiyetle özdeşleştiren Weber'e göre, yönetilenler yetkisinin meşru olmadığını düşündükleri kişilere itaat etmezler. Bu nedenle bir toplumda otorite duygusu, yönetilenlerin yöneticilerine gönüllü olarak itaat ettikleri zaman var olacaktır (Sennett, 2011:32).

Egemenlik, otorite ve meşruiyet gibi iç içe geçen kavramlarla ilgili olarak egemenlik sosyolojisi adı altında çalışmalar yapan Weber'in, bu alanda kullandığı "herrschaft" kavramı, tartışmalı bir kavram olarak öne çıkmıştır. "Herrschaft" kavramına, bulunabilecek en kötü karşılığın, otorite olduğunu vurgulayan Sartori, Weber'in kullandığı bu ana kavramın anlam bakımından senyörlüğü (feodal beyliği) ve başatlığı, dolayısıyla üstünlüğü çağrıştıran bir kavram olduğunu ve bunun hem iktidarı, hem de kuvveti içeren "macht" (güç) kavramının sert anlamlarını barındırmadığını, bugünkü en iyi İngilizce çevirisinin ise "başatlık" veya "başat" olabileceğini ifade eder. Bu nedenle Sartori'ye göre Weber, "herrschaft"ı otorite olarak ifade etmek isteseydi, Almanca'daki "autritat" sözcüğünü kullanabilirdi. Ancak, o "herrschaft" kavramıyla kayıtsız şartsız ve derhal itaate zorlayacak ve itaat görececek bir kudreti anlatmak istemiştir (Sartori, 1996:203)⁶¹.

Otorite ve iktidar kavramları arasındaki farklılığa bakıldığında ise, otoritenin Latincesinin "auctoritas", iktidar kavramının Latincesinin ise, "potestas" olduğu görülür. "Auctoritas", toplumun ya da halkın güvenine mazhar olanlar için, "potestas" ise, sadece yasal olan siyasal iktidarı tarif etmek için kullanılır. Örneğin Roma'da bazı imparatorların sadece "potestas"ı yani iktidarı varken, bazılarının ise, "potestas"ın yanı sıra "auctoritas"ı da vardı. Bu iki sözcük daha sonra Batı dillerinde "autorite-authority" ve "pouvoir-power" şekline dönüşmüştür. Buna paralel şekilde, Weber'de otorite ve iktidar arasındaki bu farklılığı vurgulamaya çalışmıştır (Vergin, 2008:47). Unesco'nun yaptırmış

---

⁶¹ Ancak meşruiyeti ve dahası yönetme hakkını sistematize eden Weber'in bu kavramı otorite kavramından açık bir şekilde ayırt etmemesi bu konu hakkındaki tartışmanın karmaşıklaşmasına neden olmuştur (Friedrich, 1999:172).

olduğu terminolojik bir araştırmaya göre, otorite teriminin olağan kullanılış biçimi “kabul edilen, saygı gören, tanınan, meşru iktidar” olarak tanımlanmıştır (Sartori, 1996:203)⁶². Bu nedenlerle otorite ile zaman zaman aynı anlamda kullanılan “herrschaft”ın yanlış çevrilmesi aslından uzaklaşarak her yöne çekilen bir kavram olmasına yol açmış, hatta bugün siyasette bile otorite sözcüğünün asıl anlamının kaybolmasına neden olmuştur (Sartori, 1996:203).

Weber, belirli hakimiyet sistemlerini sınıflandırdığı her sistemde, meşruiyetin üzerine kurulduğu temeli tanımlamaya çalışır. Bunu ise, siyasi yönetimin oldukça karışık doğasını anlamaya yardımcı olacağını umduğu üç ideal tip veya kavramsal modelle inşa eder (Heywood, 2010:277). Weber’in otoriteyi anlamaya yönelik geliştirdiği bu üç ideal tip;⁶³ yasal (rasyonel-hukuki) otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Bunlardan yasal otorite; “yasallaştırılmış kuralların ve bu tür kurallara göre otorite konumuna yükseltilmiş olanların emirler yayınlama hakkının yasallığına olan inanca dayanır” (Weber, 2012:334). Burada “otoriteye itaat eden kişi sadece örgütlenmenin üyesi sıfatıyla davranır ve itaat ettiği de sadece hukuktur” (Weber, 2012:337). Geleneksel otorite ise; asırlık kuralların ve yetkilerin kutsallığına dayanarak meşrulaşır. Bununla birlikte, “itaat, onaylanmış kurallara değil, otorite konumunu gelenekle işgal eden ve geleneksel efendiler tarafından seçilen kişiye yöneliktir.” Bu “efendiler geleneksel kurallara göre atanır ve onlara geleneksel statüleri nedeniyle itaat edilir”. Geleneksel otoritede kurallar, sadece geçmişte geçerli oldukları için, bugün ise bilgelik sıfatları nedeniyle kabul edilerek meşrulaştırılır (Weber, 2012:346-347). Karizmatik otorite de; karizma, tekil bir kişiliğin olağanüstü ve doğaüstü düşünülmesi ya da en azından istisnai güçler ve niteliklerle donatılmış sayılan belli bir niteliği açıklar. Bunlar, sıradan insanlar için ulaşılabilir şeyler değildir. Karizmatik kişilik ilahi kökenli ya da örnek bir lider olarak görülür (Weber, 2012:362).

Bunlardan bugün daha çok öne çıkan ve çalışmanın da temelini oluşturan otorite yaklaşımı, yasal otoritedir. Weber, modern devlette yasal otorite olarak

⁶² Bulletin International des Sciences Sociales 4, 1955:718

⁶³ Weber’in ideal tip tanımlaması ile ilgili olarak bkz. (Doğan Özlem, Max Weber’de Bilim ve Sosyoloji, İnkılap Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 2001, sf:119-182)

ifade ettiği “par excellence”ın (eşsizliğin) var olduğunu görmüş ve “devlet yasamayla değiştirilmeye açık bir idari ve yasal düzene sahiptir” (Poggi, 2007:42) yaklaşımıyla, yasal otorite biçiminin hem geleneksel hem de karizmatik otorite karşısında, bir kişiden ziyade bir göreve veya makama bağlı olması sebebiyle, kötüye kullanılması veya adaletsizliğe yol açması ihtimalinin çok az olduğunu vurgulamıştır. Bu yüzden yasal otorite, sınırlı bir devlet yönetimini temin eder ve bununla birlikte rasyonel bir işbölümü yoluyla etkinliği ve verimliliği artırır. Hatta zaman içerisinde Weber, bu siyasi meşruiyet biçiminin de karanlık bir yönünün var olduğunu fark etmiş ve artan verimliliğin bedelinin, bürokratik örgütlenme biçimlerinin durmaksızın yaygınlaşması nedeniyle ortaya çıkan kişiliksizleştirilmiş ve zalim bir toplumsal düzenin oluşmasından endişe etmiştir (Heywood, 2010:279). Weber’in yasal otorite üzerinden endişeye düştüğü bu durum, otoritenin otoriterizme dönüşmesi, dolayısıyla devlet ve toplum arasında itaate ve rızaya dayalı ilişkinin zedelenmesi anlamında okunabilir. Bu nedenle otorite, meşruiyet üzerinden sürekli bir teste tabidir ve meşruiyetinin hukuki çerçevesi siyaset mekanizması vasıtasıyla şekillendirilmektedir.

Duverger iktidarı, kullanıldığı toplumun normlarına, inançlarına ve değerlerine uygun şekilde oluşan bir etki ya da güç biçimi olarak tanımlar. İktidarın temelinde yatan olgunun ise, toplumdaki tüm grupların açık ya da kapalı bir biçimde yöneticilerinin varlığını kabullenmiş olması ve onları, “o” olmasaydı yapamayacakları bir şeyi yaptırmak üzere emir verme hakkıyla donatmış olmaları olarak görür. Dolayısıyla iktidar, meşru olan bir etkidir, yani güçtür (Duverger, 2002:125). Bu güç diğer yandan iktidarın denetim ve nüfuz koşullarını da ifade eder (Sennett, 2011:29). Elde edilen bu yetki Robert P. Wolff’e göre; devletin ayırt edici niteliği, onun üstün otoritesidir. Yani gücü sayesinde emir verme ve itaat edilmeyi sağlama hakkıdır. Dolayısıyla kural koyucu anlamıyla devlet, bir ülke üzerinde üstün otoriteyi kullanma hakkına sahip bir kişiler topluluğu olarak, “devlet görevlilerinin size yapmanızı söylediği şeyi, sadece ve sadece onlar böyle yapmanızı söylediği için yapmalısınız” (Dahl, 1993:50) şeklinde bir itaate dönüştürür. Yönetenlerin, yönetilenlere

yönelik geliştirdiği bu yaklaşım, toplumsal hayatın tüm evrelerinde yani içinde bulunulan sosyo-kültürel yapı içerisinde zaten dokunarak içselleştirilmektedir.

Bu nedenle çocuklar, anne babalarına iktidarı elinde bulunduran otorite olarak itaat ederler ve onların iradesine boyun eğerler, çünkü çocuklara düşen görev budur. Bazı kadınlar da, aynı sebeple kocalarına itaat ederler. Pek çok insanın, kamu otoritesi önünde eğilmeleri, ceza korkusundan ya da ödül ümidinden değil, tersine kanunlara saygılı vatandaşlar olmalarından kaynaklanır (Galbraith, 2004:30-31). Yani otoriteye itaat eden kişi, genellikle söylendiği gibi sadece örgütlenmenin üyesi sıfatıyla böyle davranır ve itaat ettiği de sadece hukuktur (Weber, 2012:337). Bunun yanında otorite, bir gereksinim olarak tarih ve kültür tarafından da biçimlenir (Sennett, 2011:35). Bu nedenle toplumsal hayatın tüm kademelerin de bireylere otoriteye saygılı olmaları, kanunlara uymaları, demokratik bir yönetimin yararlarını doğru bulmaları, liderlerin üstünlüğünü tanımaları gibi davranışlar öğretilir (Galbraith, 2004:40). Hatta bu iktidar ilişkisi, bireyi varlığını belirleyen özellikleriyle değil, toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde ve değişik rollerde (örneğin vatandaş, vergi mükellefi, sürücü, öğrenci vb.) tanımlanarak, itaat ilişkisi topyekün olmaktan çıkarılır ve kısmi bir ilişi şekline çevrilir. Nitekim ilişi de itaat kişiye değil, bir kurum veya kurala yöneliktir. Hatta itaat sınırlı sonuçları önceden “a priori” belirlenen bir itaattir. Burada uyulan kişi değil, yasaların yetkili kıldığı ve kişilerden bağımsız makamlardır. Aynı özellik uyan kişi açısından da söz konusudur. Öyle ki bu ilişkide uyan, kişi değildir, kişinin yasalar tarafından öngörölmüş ve yasalarca tanımlanmış türe mensubiyetidir. Örneğin yukarıda belirtilen örneklerden gidilecek olursa vergi mükellefi veya öğrenci olmak gibi. Dolayısıyla kişi farklı düzenlemelerde öngörölen koşullar oluştukça içine girilen anonim kılıflar çerçevesinde itaat eder. Adeta etten kemikten insanlar değil de, yasaların tanımıyla biçilmiş roller ilişi içerisinde. Bu da o roller çerçevesinde ilişiye giren bireylere, ilişkilerini önceden hesaplanabilir nitelikte geliştirmelerini sağlar (Oktay, 2003:45). Tesis edilen bu ilişkinin gelişip olgunlaşması ise karşılıklı bir mutabakatın sağlanması ile mümkündür.

Bu konuda Bertnard de Jouvenel'in otoriteyi tarif etmek için yapmış olduğu şu betimleme ilgi çekicidir.

“Bize ‘gel’ deniliyor ve geliyoruz. ‘Git’ deniliyor ve gidiyoruz. Tahsildara, jandarmaya, subaya itaat ediyoruz. Kuşkusuz bu adamların bizatihi şahıslarına baş eğiyor değiliz. Peki ya onların amirlerine? Oysa ki, onların karakterini hor gördüğümüz, niyetleri hakkında kuşku beklediğimiz de oluyor. Peki, nasıl oluyor da bu adamlar bizi harekete geçirebiliyorlar?” Evet gerçekten de, nasıl oluyor da hayatımız boyunca tanımadığımız ya da tanıdığımız takdirde kişiliklerine hiç de saygı duymadığımız bir dizi insanın sözünü dinliyor, verdikleri komutlara riayet ediyoruz? Çünkü bu insanlar bizim nezdimizde kamu gücünü temsil ediyorlar ve bu sıfatlarıyla da biz onların belirli bir otoriteye sahip olduklarını düşünüyoruz ve onlara itaat etmenin zorunlu olduğunu kabul ediyoruz”. (Jouvenel’den Aktaran Vergin, 2008:45).

Bu nedenle meşruluğun temelinde yer alan konsensus, yani rıza birliği kavramının açıklanması gerekir. Belirli bir toplum içerisinde siyasal iktidarı meşru kılan ve onun gerçekten bir otorite odağı oluşturmasına neden olan da bu rıza birliğidir (Vergin, 2008:46). Yani iktidar karşısında itaat ve boyun eğme, bedenlerin ve akılların yakınlaşması yoluyla ve bir zorlama olmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmasıdır (Friedrich, 1999:34).

Rızaya dayanan otoritenin kaynağı uyruktan ziyade vatandaş olarak görülen toplumun çoğunluğudur. İktidarı bahşeden, kullanımını denetleyen ve bu iktidara son verebilecek olan da yine bu çoğunluktur. Az sayıdaki insanın çoğunluğa zorla kabul ettirdiği bir şey olmayan otorite, çok sayıdaki insanın belli bir süreliğine bu otoriteyi kullanmak için az sayıdaki insanı temsilci olarak görevlendirmesidir (Lipson, 2005:199). Yöneten ve yönetilenlerin arasındaki nedensel faktörlere dayanan bu iktidar ilişkisi “meşruluk” ve “haklılıkla” şekillenmelidir (Barry, 2003:95). Böylece otorite meşruiyeti, meşruiyette otoriteyi açıklayacaktır (Sartori, 1996:205).

İktidar ile otoritenin, karşı karşıya birbirine simetrik unsurlar oldukları düşünüldüğünde, otoritesiz iktidar, ya baskıcı ya da güçsüz iktidar olacaktır. Bu nedenle otorite, demokrasi için önemlidir. Demokrasilerde iktidarın, iktidarsızlığa düşmeden baskıyı (zorlamayı) azaltabilmesi için, otorite ile desteklenmesi gerekir. Bu konu normatif olarak, demokrasinin amacı iktidarı (zorlayıcı gücü) otoriteye (düzenleyici güce) dönüştürmek şeklinde düşünülebilir. Çünkü otoritenin rolü ve kapsamı büyüdükçe iktidarın rolü ve kapsamı küçülür, yani iktidarın iktidarı azalır. Bu nedenle demokrasi bunalımı, bir otorite bunalımıdır yaklaşımı, özel bir anlam taşır. Dolayısıyla Sartori’ye göre otorite, demokrasiye

aykırı olmak bir yana, demokrasi için mükemmel bir iktidar formülüdür. Demokrasiyi geliştiren ideal, iktidarın zapt edilmesi değil, tam tersine onun azaltılması ve dolayısıyla iktidar sahiplerinin yerini otorite sahiplerinin almasıdır (Sartori, 1996:205). Dolayısıyla eğer toplumsal düzen varlığını sürdüreceyse iktidar bu şekilde meşru olmalıdır (Barry, 2003:100).

Otoritenin etkili olması ve otoriteye dayanan kanunlara itaat edilmesi için belirli sosyolojik şartlarında var olması gerekir. Ancak bir otorite iddiasının geçerliliği, etkinlik kriterlerini değil, meşruluğun belirli kriterlerini karşılmasına bağlıdır (Barry, 2003:95). Bu nedenle otorite, körü körüne itaatle değil, verilen emirdeki inandırıcılığın derecesi ile meşruluğunu sağlayabilir (Friedrich, 1999:165).

Modern devlet anlayışında “sadece vatandaşların kanunlara itaati talep edilmemekte, devletinde kanunlara karşı itaatkar ve saygı göstermesi istenilmektedir” (Durgun, 2000). Bu sayede pekişecek adalet anlayışı düzeni sağlamlaştıracak ve insanların birbirlerine olan inanç ve güvenini pekiştirecektir (Lipson, 2005:83). Bu nedenle, otoritenin kaynakları arasında yer alan anayasa, bu yüzden çok önemli bir yere sahiptir. Günümüz anayasa yapıcıları çoğunlukla ülkeyi yönetmeye çalışanların otoritelerinin böyle bir anayasayla güçleneceği gerçeğinden etkilenmektedirler. Böylece otorite, meşruiyete bağlanmaktadır (Friedrich, 1999:164-165). Bundan dolayı anayasa, yönetimin otoritesinin temelini ve gerçek anlamda idari kararın ayrıntılı bir biçimde gerekçelendirilmesinin özünü ortaya çıkarır. Yönetim hukuka başvurarak kararlarını ayrıntılı bir biçimde gerekçelendirmedikçe, itimada layık olmayı veya yetkili olmayı sağlayamaz (Friedrich, 1999:165).

Otoritenin, meşru temeller üzerinden şekillendirilmesi ve bu sayede haklılığını hukuki normlarla hayata geçirmesi, iktidarın dolayısıyla devletin, egemenlik yetkisinin işlevselleştirilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle devlet ve toplum arasındaki yetkilendirme ve sorumlulukların yerine getirilmesinde meşruiyetin sağlanması ve sürdürülmesi gereklidir.

2.3.2. Meşruiyet meselesi ve meşruiyetin temelleri

Rousseau, toplum sözleşmesi adlı eserinde, “İnsan özgür doğdu ve her yerde zincirler içinde. Falanca kişi kendini ötekilerin efendisi sanıyor, ama onlardan daha fazla köle olmaktan da geri kalmıyor. Bu değişiklik nasıl oldu? Bilmiyorum. Bunu meşru kılan ne olabilir? Bu sorunu çözebileceğimi sanıyorum” (Rousseau, 2007:25) diyerek meşruluğun tek temelini halkın genel iradesi olduğunu ve kimin kendisini yönetme hakkına sahip olduğunu bu temel üzerinden şekillendirmeye çalışır (Friedrich, 1999:171). Rousseau’nun bu düşüncesi yönetilenlerin yönetenlerle bir uyum ve mutabakat içerisinde olması gerekliliğini vurgular.

Başlangıçta sadece, hukukî kriterlerle çözümlenebilecek bir problem olarak görülen ve “meşruluk = kanunilik” şeklinde formüle edilen meşruiyet, sadece hukuk alanıyla sınırlı olmayıp, aynı zamanda siyasî, toplumsal ve tarihi boyutları da bulunan bir problemdir. Bu nedenle meşruluk ve kanunilik kavramları birbirinden farklıdır (Yurtseven, 2006:8). Dolayısıyla hukuksal ya da yasal olan ile meşru olan arasında fark vardır (Vergin, 2008:46). Belirli durumlarda aralarında ayırım yapmak kolay olmasa da, meşruluk sorunu yasallık sorunuyla karıştırılmamalıdır. Meşruiyetin sağlanması yönetme hakkının yasalara uygun kazanılması olarak algılanırsa, yasallıkla meşruiyet aynı anlamda kullanılmış olur. Böyle bir durumda yasalara uygunluk, yönetimi haklılaştırmak anlamına gelebilir (Friedrich, 1999:175).

Kircheimer, hukukilik ve meşruluk üzerine yaptığı bir çalışmada, “Muzaffer bir general, en iyi şekilde davransa da otoritesi olmayabilir, oysa ki meşru bir kralın sürgünde de olsa, hatta cezaevinde de yatsa her zaman otoritesi vardır” yaklaşımı, otoritenin herhangi bir güç sahibi iktidardan ayırt edilmesini sağlar (Vergin, 2008:46). Konuya katı bir pozitivist anlayışla bakıldığında, yasallık ile meşruluğu birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Çünkü pozitivist anlayış, yasallık ile meşruluk arasında bir fark gözetmez. Ancak bugüne kadar edinilen tecrübeler ise, bu iki kavramın aynı olmadığını ve “yasallığın” her zaman siyasi iktidarın meşruluk temelini sağlamadığını göstermektedir. Bununla birlikte

sosyo-politik açıdan yasallık, meşruluğun temelini sağlamada yeterli olmasa da, buna bir “karine” olarak ileri sürülebilir. Aslında olması gereken her ikisinin de bir arada bulunmasıdır. Ancak başlangıçta şeklen ya da yasal olarak meşru olan bir iktidar, zamanla bu meşruluğunu kaybedebilir veya yine başlangıçta hukuki meşruluğa sahip olmayan bir iktidar zamanla meşruluk kazanabilir. Bu da meşruluk probleminin sadece iktidarın kaynağı bakımından değil, kullanılması bakımından da önemli olduğunu ortaya koyar (Hazır, 2004:68).

Siyaset bilimi açısından, devlet içindeki iktidarın kaynağı olan meşruiyet, en az egemenlik kadar tartışmalı bir kavramdır. Zaman zaman yasallıkla karıştırılan meşruiyet, sosyolojik anlamda “bir topluluğun bütün üyelerince ya da en azından büyük bir bölümünce iktidarın kabul edilmesi” (Soysal, 2003) olarak ifade edilebilir. Bu anlamda siyasal iktidarın sürekli bireysel tercih ve toplumsal rıza kontrolünde hareket edilmesini ifade eden meşruiyet (Çetin, 2003), sadece iktidarın ve onun egemenliğinin kurulmasını değil, kurulu iktidarın haklılaştırılmasını ve rasyonel bir zemine oturtulmasını da sağlar. Buna göre meşruiyet, yöneten-yönetilen ilişkisi içerisinde iktidarın kural ve tasarruflarını toplum karşısında haklı nedenlere bağlaması ve yönetilenlerin kurulu düzenin egemenliğinin ilkelerine inanması anlamına gelir (Yurtseven, 2006:11).

Kapitalist toplumlarda sürekli ve etkin bir şekilde ekonomik yaşamın her yönüne giren devlet, fikirlerin manipülasyonun da ve “rızanın yönetilmesinde” büyük ve gelişen bir role sahiptir. Yani Weber’in ifadesiyle “fiziksel gücün meşru kullanım tekeli”ne sahiptir (Miliband, 1989:87). Bunun dışında Michael Mann’ın görüşlerine atıfta bulunan Christopher Pierson, devletin vatandaşlarının kendi meşruiyetini eleştirel bir biçimde düşünmemesi ve bunu örgütlü bir siyasi harekete dönüştürmemesini ister. Hatta bu politik kayıtsızlığı, Roma Dönemindeki “ekmek ve sirk”⁶⁴ anlayışı ile de örneklendiren Pierson, bugünkü reality show ve televizyonlarının bu örneğin çağdaş bir benzeri olduğunu da

⁶⁴ M.S. 1. Yüzyılda Roma döneminde yaşanan hiciv ustası Decimus Iunius Iuvanelis’in (İngilizceleştirilmiş hali Juvenal) o dönemde Roma yönetiminin halkı mutlu etmek için bedelsiz gıda maddesi dağıtması ve büyük eğlenceler düzenlemesini eleştirmek için kullandığı terimdir. Bu ad devletlerin halkın dikkatini dağıtmak ve onları uyutmak için kullandıkları yöntemleri ifade etmektedir (Pierson, 2011:43).

söyler. Dolayısıyla devleti kabullenme kayıtsızlığın, otoriteye saygının, korkunun, çıkarıcılığın ve etkin itaatin bir karışımıdır (Pierson, 2011:43-44).

Tek ve değişmez bir ölçüyle tanımlanamayacak olan meşruiyetin, hangi türü egemen olursa olsun, siyasal sistem hakim meşruiyet anlayışını daima olduğundan daha fazla tahkim etmeye çalışır. Çünkü söz konusu olan inanç ve güven, aşınmaya açık unsurlardır. Dolayısıyla meşruiyet sorunu, siyasetin kendisine yapışık bir sorun olarak, onu etkileyen siyasal kültür ve değerler bağlamında bir kere de çözüme bağlanabilecek bir sorun değildir (Oktay, 2003:53-54). Siyasal iktidarın varlık sebebi ve devam ettirilmesinin tek güvencesi olan meşruiyet; yasa, emir ve eylemlerin birey ve toplum nezdinde kabul görüp uyulmasının tek kaynağıdır. Bu yüzden siyaset, devlet, iktidar ve egemenliğin konuşulduğu her alan aynı zamanda meşruiyet alanıdır ve tüm siyasal iktidarların temel problemi de bireysel onama ve toplumsal bir rıza arayışıdır. Bu açıdan siyasal düşünceler tarihi, siyasal iktidarların kendilerini haklılaştırma ve rasyonelleştirme tarihi olarak da değerlendirilebilir (Çetin, 2003).

Bir rejimin ya da otoritenin meşru sayılması halkın, o rejimi ya da otoriteyi benimsemesi yani meşru kabul etmesi ile mümkündür. Bu açıdan meşruiyet, belirli bir otorite ile o otoriteye muhatap olanlar arasındaki ilişkiye ve bu ilişkinin algılanışına ya da değerlendirilmesine bağlı bir durumdur. Buna paralel olarak bir liderin meşru olması da bir tarafın (bireyin, toplumsal grupların, halkın) diğer tarafa (lidere, rejime, uygulamalara, politikalara vb.) affettiği bir niteliktir. Bu nedenle bir otoritenin ya da siyasetin meşruiyeti genellikle halkın verdiği destekle değerlendirilebilir (Vergin, 2008:48-49).⁶⁵ Bu destek, Carl Friedrich'e göre yönetmek veya hükmetmekle ilgili bir konsensus⁶⁶ biçimidir (Friedrich, 1999:173) ve özü itibariyle toplumsal mutabakatın gerçekleşmesi anlamına

---

⁶⁵ Meşru olmayan siyasal iktidarın başka bir biçimi gasp ile elde edilmiş iktidardır. Locke gaspı, "bir tür yerli fetih" olarak tanımlar. Burada bir başkasının mülkiyetine zorla el konulması vardır. Dolayısıyla gasp eden yöneticiler bunu toplumun icazeti dahilinde yapmazlar. Bu nedenle toplumun bu tür yöneticilere uymaları gerekmez. Ancak iktidarın değişmesindeki kuralı bozan bir gaspçı ise meşru bir yönetici olabilir. Bunun yolu ise, halkın özgürlüğünün korunması ve halkın bu kişi ya da kişilere rıza göstermesidir. Burada Lock'un temel sorunu iktidarın zorla ele geçirilmesi durumunda meşru bir yönetimin nasıl oluşacağı ile ilgilidir (Ağaoğulları, 2005:215).

⁶⁶ Friedrich konsensus kavramını burada oydaşma olarak da kullanmaktadır.

gelir. Buna göre meşruiyetin, olmazsa olmaz şartı mutabakattır. Yani yönetenler ve yönetilenler arasındaki karşılıklı etkileşimin, ortak bir uyum zemininde buluşmasıdır (Yurtseven, 2006:13). Bu konsensusun sağlanabilmesi ise, siyasal iktidarın meşru sayılması, devamı ve dayanıklılığı konusunda bir güvencenin varlığı ile mümkündür. Ernst Hirsch, bu güvencenin nasıl oluşacağını, gücün hangi güvenceye ihtiyaç duyduğunu ve kendi varlığının kendisi için yeterli bir güvence oluşturup oluşturamayacağını sorarak; “Herhangi bir ülkede iktidarı kendi gücüyle ele geçirmiş olan kimse, polis, jandarma ve ordu kuvvetiyle bu mevkiin devamını ve dayanıklılığını sağlayamaz mı? Sağlayamaz. Çünkü bu güç, hukuk olarak değil, zorlama şeklinde kendini duyurursa, toplum içinde onu ortadan kaldırmak için zora başvurmak arzusu uyanacaktır” (Hirsch, 2001:277) der. Dolayısıyla bu güç yani şiddet, iktidarın önkoşuluymuş gibi düşünülür (Arendt, 2012:57-58). Ancak şiddet doğası gereği araçsaldır ve tüm diğer araçlar gibi, daima amacın rehberliğine ve onunla meşrulaştırılmaya gereksinim duyar (Arendt, 2012:61). Bu nedenle iktidar ve şiddet birbirinin karşıtıdır. Birinin mutlak hakimiyetini kurduğu yerde ise, diğeri barınmaz. Bundan dolayı iktidarın olmadığı ya da kullanılmadığı yerde şiddet ortaya çıkar (Arendt, 2012:67). Bu yüzden meşruiyet, askeri güç gibi etkin bir iktidarla sağlanabilen bir temel değil, bu kaba güce haklılık sağlayan bir inançtır (Friedrich, 1999:182).

Buna karşın iktidarı meşru yoldan elde eden yöneticiler yetkilerini kötüye kullanır ve toplum yararına ters düşen davranışlara yönelirlerse iktidarları meşruiyetini kaybeder. Böyle bir durumda meşru olmayan iktidara boyun eğme zorunluluğu da olmaz. Bu durumun ortaya çıkmasında sorumlu olanlar, iktidara boyun eğmeyenler değil, ortak iyilik ve adalet ilkesinden uzaklaşanlardır (Göze, 1983:99). Yöneticilerin iktidarlarını kötüye kullandığı, yasaları çiğnediği durumlarda ortaya çıkan bu sorun, yasallık sorunundan farklıdır (Friedrich, 1999:175). Meşru kılma araçlarından birisi olan ideolojiler üzerine, Amerikalı sosyolog Mac iver, “zamanımızda insan soyunun bundan önceki durumu ne olursa olsun ideler tarafından idare edildiği, ideolojiler tarafından kışkırtıldığı ve mit tarafından mahmuzlandığı gerçeği artık her düşünen kimse için kesin olarak belli olmuştur” (Hirsch, 2001:278) diyerek, ideolojilerin rolüne dikkati çekmiştir. 20. Yüzyılın ideolojik atmosferi içerisinde, siyasal iktidarların dayandıkları meşruiyet zeminleri bir rejimin insanlar üzerindeki otoritesinin temelini oluşturmuştur.

Weber'e göre meşruiyet, istikrarlı siyasal iktidar ilişkilerinin önemli ve sonuca ulaştırıcı bir özelliği ise, emir verme hakkına ve emre uyma zorunluluğuna gerekçe olarak gösterilen ilkelerin yapısının da bu sonuca bir katkı sağladığı söylenebilir (Poggi, 2007:9). Meşruiyetin oluşturulmasına ve iktidarın toplumun içinde kök salma sorununa yönelik, Weber'in sosyolojisinin temel katkıları önemlidir (Abeles, 1998:105). Weber, iktidarın dayattığı düzene itaat edilmesi arzusunun, sadece korkudan veya çıkar güdülerinden kaynaklanmadığını, onu dayatan kaynağın meşru otoritesine olan inanca dayandığını belirterek; bunun ise, çeşitli çıkarlar ve geleneğe bağlılık ve yasallığa inanç karışımıyla sağlanacağını ifade eder. Hatta birey ya da toplumun bunun ne kadarının gelenek, teamül ya da yasa meselesi olduğunun farkında bile olmadığını da söyler (Weber, 2012:147).

Yasal otoriteyi, modern toplumlarda meşruiyetin temel dayanağı olarak gören Weber (Heywood, 2010:288), bu meşruiyet tipinin yaşamın ve zamanın içinde olduğunu, buna karşın bir nüfuz sorunu olmadığını ve halin icabından kaynaklanan bir tefekkürün ürünü olduğunu belirtir. Öyle ki bu yaklaşıma göre yasal meşruiyetin esas noktası toplumdur. Buna göre meşruiyet, sürekli bir değişim zemini içerisinde yer alan kamusal vicdanın uygun ve gerekli bulmasıyla şekillenir. Halk iradesinin, çağdaş siyasi örgütlenmelerde, temel kural olarak alınması da bu yüzdendir (Oktay, 2003:44). Meşruiyetinin doğasında, "değişim" olan yasal otoritede esas içinde yaşanan durumun gereklerine önem verilir. Uyma davranışı, rasyonel bir süreç gereği kabul edilen yasalara ve kurumlara yöneliktir. İtaat edende toplumsal ve dünyevi birer ürün olan genel kurallara, yani doğal ve mantıki uzantılarına itaat eder (Oktay, 2003:43). Dolayısıyla yasal otoritenin en somut uygulanması olarak karşımıza çağdaş bürokrasiler çıkar (Oktay, 2003:45).

2.3.3. Meşruiyet krizi

Siyasal sistemlerin ne zaman, nasıl ve niçin meşruiyetlerini kayb ettikleri ve meşruiyet krizine maruz kaldıkları yönündeki hayati sorular siyasal sistem ve rejimlerin varoluş nedenleri üzerinde şüpheler doğurması nedeniyle ciddiye

alınması gerekir (Heywood, 2011:174). Meşruiyet ister gönüllü muvafakat ile sağlansın, isterse ideolojik doktrin aşılması ile üretilsin her türlü siyasal yönetim sisteminin devamı için asli unsurdur. Bu nedenle araştırmacıların ilgisi sadece meşruiyetin devamını sağlayan mekanizmalar üzerinde değil, rejimin meşruiyetinin sorgulanmasına ve nihayetinde çökmesine neden olan şartlar üzerinde de yoğunlaşır (Heywood, 2011:180). Dolayısıyla meşruiyet krizinin ayrıntıları siyasal sistemin varlığı ve devamı açısından çözümlenmeli kriz eğilimlerinin gerekçeleri anlaşılmalıdır.

Meşruiyet krizi ile ilgili olarak Habermas, kapitalist toplumlardaki bir dizi kriz eğilimlerini tanımlamıştır. Buna göre, kriz eğilimlerinin bir tarafında kapitalist birikimin mantığı, diğer tarafta ise demokratik siyasetin sonucu ortaya çıkan halk baskısı vardır. Kâr peşinde koşma güdüsünün dikte ettiği acımasız bir yayılcılık üzerine kurulu kapitalist ekonomiler, bu sistem içerisinde siyasal ve toplumsal hakların yaygınlaşmasıyla birlikte (meşruiyeti inşa etme çabası içerisinde), kendisine yönelik baskılarla karşılaşmaya başlar. Demokratikleşme süreci, artan halk katılımı, toplumsal eşitlik ve refah yönündeki taleplerin çoğalması, devletin iktisadi ve toplumsal hayatta sorumluluklarını artırmış, buna karşın vergilendirme ve kamu harcamalarında da büyük bir artış oluşmuştur. Dolayısıyla bu durum kâr düzeylerinin sınırlandırılmasına ve teşebbüsün kösteklenerek kapitalist birikimin engellenmesine yol açmıştır. Bu çerçevede Habermas, kapitalist demokrasilerin hem sosyal güvenlik ve refah politikaları yönündeki talepleri, hem de kişisel çıkarı dayalı piyasa ekonomisinin ihtiyaçlarını kalıcı bir şekilde karşılayamadığından bahseder. Bunun sonucunda ya halk tarafından gelen baskılara karşı koymaya ya da ekonomik çöküş riskini almaya zorlanan kapitalist toplumlar için, meşruiyeti temin etmek gittikçe zorlaşacak ve sonunda imkânsızlaşarak bir meşruiyet krizi doğacaktır (Heywood, 2013:280-281). Bu durumu Rousseau “Eğer egemen yönetmek ya da yüksek görevli yasa koymak isterse ya da tebaa itaat etmeyi reddederse, kuralın yerini düzensizlik alır, güç ve istenç beraberce ve uyumlu bir şekilde eyleyemezler ve çözülen devlet böylece despotizme ya da anarşiye yuvarlanır” (Rousseau, 2007:105) şeklinde açıklamaya çalışır.

Habermas'ın müzakereci demokrasi anlayışına göre, modern hukuk devletinde hukuk normları gelenekleri, örfleri ya da töreleri referans alarak üretilmediklerine göre bunların gerekçelendirilmesinin ve kabulünün mutlaka demokratik bir müzakere ve tartışmayla mümkün olması gerekmektedir. Bu yönüyle Habermas, yasallığın meşru bir yasallık olabilmesi için hukukun koyduğu normların kamusal alanda oluşmasının ve demokratik kurumlar vasıtasıyla tesis edilmiş olmasının zorunlu olduğunu düşünür (Vergin, 2008:51-52).⁶⁷ Bu açıdan bakınca bir iktidarın yasal kurallara uygun kurulmuş ve hükmünü bu kurallara göre yürütüyor olması yeterli olmamakta, ayrıca otoritesini ülkenin ve çağın demokratik ölçüleri içinde egemenlik ilkesinden alması gerekmektedir. Sosyolojik olarak, yani toplumun büyük çoğunluğunca benimsenmiş ve itaat edilmiş anlamındaki “meşruluk” ile “anayasal meşruluk” kavramlarının buluştuğu noktada budur (Soysal, 2003). Bundan dolayı günümüzde iktidarı, anayasalarla sınırları çizilmiş bir alanda tutarak demokratik meşruiyeti kurmak, en akılcı çözüm olarak görülmektedir. Bir başka deyişle günümüzde meşruiyet problemi, yasa yapımının ve bunun uygulanma safhalarının siyasal iktidarın mekanik yasa yapma ve yürütme yetkisinden çıkarılmasıyla mümkündür (Caniklioğlu, 2010:42). Hukuksal alanda gerekli olan bu değişikliğin yanında, hukuki meşruiyet krizinden kurtulmak, ekonomik alanda sürekli bir performans testini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, siyasal iktidarın meşruluğu, çalışma başarısına bağlı olarak genişleyebilir ya da daralabilir (Friedrich, 1999:176). Bunun için emri veren kişinin ilgilendiği şey, itaatsizliğe yol açabilecek olasılıkları en aza indirmektir. Yoksa Romalı bir imparatorun, uyruğuna söylediği “Bırakın benden nefret etsinler, benden korktukları sürece hiçbir sakıncası yok” (Poggi, 2007:8) gibi bir tutum veya davranış değil.

Sonuç olarak modern devlet ve toplum arasındaki ilişkide “meşruluk ve haklılıkla” örtülü bir iktidar olarak tanımlanabilecek olan otorite, yönetenler ve yönetilenler arasında sağlanan bir itaate dayanmak zorundadır. Alışkanlık, yarar ve bir inanca dayanan itaat, yönetilenlerin rızasına bağlıdır. Bu çerçevede modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte öne çıkan Weber'in yasal otorite

---

⁶⁷ Vergin; burada demokrasi tipleri üzerine bir inceleme yapan Habermas'ın, demokrasileri liberal demokrasi, cumhuriyetçi demokrasi ve müzakereci demokrasi olarak üçe ayırdığını ve bunlardan müzakereci demokrasiyi diğerlerinden üstün tuttuğunu belirtir (Vergin, 2008:51-52).

yaklaşımı, devlet ve toplum arasındaki ilişkinin hukuksal zemindeki teşekkülüne dikkati çekerek, yönetilenlerin bürokrasinin kendileri adına bir mekanizma olarak hareket etmesini ve onlar adına kararlar alıp, icra etmesini, yani toplumun rızasını kazanmak ister. Bir konsensus olarak değerlendirilebilecek olan bu rıza birliği, otoritenin halkın desteği ve değerleriyle şekillenen meşruiyetini ifade eder. Devlet ve toplum arasındaki ilişkiye ve onun değerlendirilmesi ve algılanmasına dayanan otorite; kendisine saygı gösterilmesini ve kanunlarına uyulmasını ister. Öte yandan bunlar, toplum tarafından da kültürel olarak davranış ve inanç boyutuyla zaten telkin edilir ve öğretilir. Bu sayede karşılıklı olarak birbirlerini besleyen otorite ve meşruiyet, demokrasinin gelişmesine katkı sağlar ve anayasa gibi düzenlemelerle somutlaşır. Buna karşın otoritenin meşru temeller üzerinden sağlanan gücünde meydana gelecek gerilim ise bir “meşruiyet krizi” durumu olarak ortaya çıkabilir ki, bu durum bu ilişkinin sürekli bir teste tabi olduğunu gösterir. Toplumsal gelişmelerin hukuksal zeminde bir form olarak devlet tarafından işlenmesi ve kurumları aracılığıyla da uygulanması, bu ilişkinin kontrolünü ve gelişimini şekillendirir. Rıza ve itaatte, bu sürecin temel belirleyenleri olarak otoriteyi besleyen ve şekillendiren temel unsurlar olarak rol oynar. Toplum ve devlet arasındaki ilişkinin bu çok boyutlu şekillenışı ise aralarındaki bu ilişkinin işlevselleştirilmesi ile mümkündür. Bu teorik yaklaşım çerçevesinde, birbirine yapışık bir bütün olarak otorite ve meşruiyet kavramları, toplum ve devlet arasında makul ve makbul bir ilişkinin varlığı ile bu ilişkinin inşasında ve sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OTORİTE VE VERGİ İLİŞKİSİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA; ANKARA, İSTANBUL VE DİYARBAKIR ÖRNEĞİ

3.1. Araştırmanın Konusu, Amacı, Yöntemi ve Problematiği

Devletin ekonomik ve toplumsal görevlerini yerine getirmek ve varlığını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu finansal kaynak olan vergi, devlet toplum ilişkisinin tesisinde önemli bir role sahiptir. Öyle ki modern devletin vazgeçilmez unsuru ve tarihsel bir geçmişe sahip olmakla birlikte tarafları itibariyle sürekli bir gerilim ilişkisine işaret eder. Hukuki bir yükümlülük olarak kabul edilen, bugün ise bir hak olarak gelişimini sürdüren vergi, devlet egemenliğinin dolayısıyla meşruiyetinin göstergelerinden birisidir. Vergi alma güç ve yetkisini tekelinde bulunduran devletin, egemenlik gücüne dayanarak vergi üzerinden mükelleflerle ve toplumla kurduğu ilişkinin temelinde ise “otorite” olgusu yer almaktadır.

Modern devletin ortaya çıkışı ve varlığını sürdürebilmesinde önemli bir yere sahip olan vergi, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerde ve etkileri konusunda modern devletin vazgeçilmez bir unsurudur. Öyle ki, devlet vergiyi sadece bir gelir kaynağı olarak değil, aynı zamanda bir takım eylemleri özendirmek veya engellemek içinde kullanır (Pierson, 2011:48-50). Ancak verginin, ortaya çıkışı ve kurumsallaşması süreci kolay olmamış, devlet ve toplum arasında zaman içerisinde içselleştirilerek dokunmuştur. Bu süreçte verginin zor kullanarak cebren alınması her ne kadar verginin temel özelliklerinden birisi olsa da, bu durumun modern devlet tarafından toplum nezdinde içselleştirilmesi ise kolay olmamıştır. Vergiye karşı çeşitli dönemlerde ortaya çıkan isyan ve direnişler bu durumun örnekleridir. Modern zamanlarda vergiye direnç şeklinde ortaya çıkan yaklaşımlar ise, daha çok vergi kaçakçılığı şeklinde değil de vergiden kaçınma şeklinde bir yöne evrilmektedir. Bu değişim yasal sınırlar içerisinde kalarak, mükelleflerin herhangi bir ceza ve yaptırıma maruz kalmadan, hukuki sınırlar içerisinde bireysel ve kurumsal karını maksimize etme çabası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Vergisel yükümlülükler

karşısındaki bu yönelim, mevzuat ve uygulamalardan kaynaklanan boşlukların bilinmesi ya da yasa koyucunun verdiği bazı hakların kullanılması sayesinde gerçekleşmektedir. Bu durum mükelleflerin vergisel konulardaki bilinç düzeyi ya da profesyonel muhasebe ve iç denetim mekanizmalarına sahip olması durumunda mümkün olmaktadır. Bununla birlikte devlet karşısında bu tür sık kullanılmayan ya da yeni yeni kullanılan bu talepler, devlet karşısında kendisini ifade edebilen özgüveni yüksek mükellef olmayı gerektirmektedir.

Mükelleflerin devlete ödemek zorunda oldukları vergilerin onların nezdinde meşruiyeti, devlete olan ihtiyaç, inanç ve güvenle ilişkili bir konudur. Bu durum sosyal, ekonomik ve kültürel süreçlerle ilişkili olduğu kadar, devletin genelde vatandaşlara, özelde ise mükelleflere yaklaşımlarıyla ilişkilidir. Dolayısıyla verginin mükellefin zihin dünyasındaki karşılığı, verginin meşruiyeti açısından önemlidir. Sürekli teste tabi ve diri olan bu konu, birey devlet ve toplum devlet ilişkisinin şekillenmesinde etkilidir. Devletin vergileri toplarken mükelleflerle gerçekleştirdiği ilişki ve toplamış olduğu vergilerle, yapmış olduğu hizmet ve harcamalar bu süreci belirler. Ancak vergi üzerinden tesis edilen bu ilişki her iki tarafın cephesinden şekillenmekte, bir diğeri bu konuda diğerini anlamak için yeterli özen ve çabayı ya da ihtiyacı hissetmemektedir. Bu durum daha çok devletin mükellefe bakış açısı tarafından algılanmakta ve belirlenmektedir. Devletin egemenlik yetkisini kullanması nedeniyle sahip olduğu güç, onu mükellefler karşısında daha çok belirleyen bir pozisyona sahip olduğu algısına sevk etmektedir.

Vergi konusunda devlet ve mükellef arasındaki ilişkide iki yönlü bir durum vardır. Bunlardan birincisi devletin mükellefe bakışı ve yaklaşımı, ikincisi ise mükelleflerin devlete bakışı ve yaklaşımıdır. Bunlardan ilkinde göre, devlet, mükelleflerin vergi ile ilgili yükümlülüklerinde tek taraflı bir gücü elinde bulundurmaktadır. Öyle ki, bu güç devletin egemenlik yetkisinden kaynaklanır. Bu sayede devlet yasama gücüyle düzenlemeler yaparak, idari birimleri üzerinden mükelleflere karşı tek taraflı yasal bir süreci devreye sokar. Buna karşın, ikinci bakış açısından yani mükelleflerin devlete bakışı itibariyle ise mükellefler, hem sisteme dahil olmaları hem de ticari yapının kendi işleyişi

sürecine katılma ve şartlarına uyum sağlama konusunda ise, devlet karşısında daha belirlenmiş bir seviyede bulunurlar. Dolayısıyla mükelleflerle devlet, bakış açıları ve yaklaşımları itibariyle kendi sorunları ve perspektifleri üzerinden sürece dahil olurlar. Buna karşın ne devlet mükellefi anlamaya çalışmakta, ne de mükellef bu konuda siyasal iktidarı kolay kolay etkileyebilmektedir. Bu durum devlet ve mükellef arasındaki ilişkinin hukuksal boyutunu bir sosyal kontrat üzerinden şekillenmesini değil, bir köşe kapmaca ve çıkış yolları oluşturma stratejisi üzerinden şekillendirmektedir. Bu nedenle ticaretin ve mükelleflerin realitesiyle devletin yetki ve sorumlulukları arasında sağlanacak bir uyum, vergi sisteminin uygulanabilir ve kabul edilebilir temeller üzerinden işlemesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla yasal düzenlemelerin meşruiyetinin sağlanması bu uyumu güçlendirecektir. Aksi halde vergi, devlet ve toplum arasında bir gerilim ve sorun kaynağı olacaktır. Türkiye bu konuda ki karşılıklı olgunlaşma ve içselleştirme yeteneğiyle, demokratikleşme sürecini hem etkilemekte hem de etkilenmektedir. Çünkü vergi devletin otoritesini bir yandan inşa edilmesi ve kuvvetlendirilmesinde pozitif bir rol oynayabilirken, öte yandan devlet otoritesinin tahrip edilmesi sürecine katkı sağlayabilecek ve negatif bir rol oynayabilecek temel bir konudur.

Bu çalışmada ise mükelleflerin vergi üzerinden devlete bakışları, devlet algıları ve devlet otoritesi üzerine odaklanılmakta hedef kitleyi vergi mükellefleri oluşturmaktadır. Burada bahsi geçen mükellefleri ise kendi aralarında faal ve potansiyel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan faal mükellefler, hali hazırda aktif bir şekilde gelir ve irat elde eden gerçek veya tüzel kişileri, potansiyel mükellefler ise (aktif bir şekilde bulunmayan) vergisel anlamda faal mükellef olarak devreye girecek mükellefleri ifade etmektedir. Çalışmada ise faal mükellefler tercih edilmiş olup bunun nedeni aktif bir şekilde vergi ile ilgili yükümlülüklerle direk muhatap olmaları ile vergisel sorunlarla ilgili yaşanmışlıklarının bulunmasıdır.

Ekonominin dolayısıyla ticaretin 1980 sonrasında giderek gelişmesi toplumda ekonomik anlamda bir refah sürecinin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Dışa açılmayla birlikte gelişen piyasalar, uluslararası düzeyde etkileşime, ticaretin ise küreselleşmeyle birlikte yeni açılımlar içerisine girmesine

neden olmuştur. Bu değişim süreci içerisinde ise ticaret yeni yeni gelişen sektörleriyle 1990'lardan sonra artan bir rekabet durumunu da beraberinde getirmiştir. Rekabetin asgari seviyelerde seyrettiği 1980'lerde ise vergisel yükümlülükler konusunda mükellefler daha rahat bir ortama sahip bulunmaktaydı. Yapılan görüşmelerde bu durum mükelleflerin anlattıkları hikayelerle desteklenmiştir. 1984 yılında birçok vergi çeşidinin birleştirilerek Katma Değer Vergisi (KDV) adı altında toplanması ve yürürlüğe konması, gelişen ekonomik süreci devletin kullanması ve vergi ile ilgili stratejisinde dolaylı vergilerin öneminin artmasına neden olmuştur. Ticaretin giderek gelişen bu seyri karşısında uluslararası piyasalara açılan mükelleflerin bu kazançları, devlet için önemli bir gelir kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Hem uluslararası piyasa da hem de yurtiçi piyasada artan girişimler karşısında rekabetin artması ve kazançların kısılması, mükelleflerin kazançlarını ve karlılıklarını artıracakları yeni yollara meyletmelerini de beraberinde getirmiştir. Bu durum vergi ile ilgili oranlar ve giderek artan vergi çeşitliliği karşısında, kâr marjının kısılması nedeniyle uğranılan gelir kaybını ikame edecek yeni yollara, özellikle de kayıtdışı bir ekonominin doğmasına neden olmuştur. Giderek bir sektör haline gelen bu süreç, bugün devletin mücadele içerisinde olduğu önemli konulardan birisidir. Öyle ki kayıtdışı ekonominin kayıt altına alınması için hem mevzuat, hem de cezai müeyyidelerle engellenmeler yapılmaya çalışılmaktadır. Ticaretin ve verginin giderek kurumsallaştığı 1980 sonrası bu dönemde, devletin mükelleflerle olan ilişkisi çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Bunların en başında vergi oranları, vergi çeşitliliği, vergi denetimleri, vergi ceza ve yaptırımları, verginin karmaşık yapısı, sahte fatura kullanımı, matrah artırımları, dolaylı ve dolaysız vergiler gibi konular gelmektedir. Verginin doğuşundan tahsiline kadar geçen bütün evrelerde ve tahsilinden sonraki 5 yıl içerisinde de eksik veya yalan/yanlış beyanlar neticesinde ortaya çıkan kayıp ve kaçak nedeniyle devam eden sorumluluk süreci, mükelleflerin uzun bir zaman diliminde ve işlem süreçlerinde adıyla müsemma bir gerçek mükellef kimliğini omuzlarına yüklemektedir. Ticaretin, siyasetin ve toplumsal gelişmelerin ışığında her şeyin yasal sınırlar içerisinde işlemediği ya da belirlenen sınırların zorlandığı Türkiye'de, bir kişi ya da kurumun vergi mükellefiyetinin başladığı andan, devam ettiği sürece ve hatta kapanışına ve sonraki belirli bir zaman

dilimine kadar belirtilen yükümlülükleri, mükelleflerin birçok sorunlarla karşı karşıya kalmasına, bu konularda çeşitli problemlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Mükelleflerin karşı karşıya kaldığı bu yasal yükümlülükler, muhatap oldukları devlet karşısında kendilerini ve devleti tanıdıklarını ve bunun üzerinden bir zihniyetinde şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Çeşitli sektörlerden ve hemen hemen her mükelleften vergi ile ilgili konularda serzenişler duymak, bu konuda şikayetlerini zaman zaman dinlemek mümkündür. Ancak bu şikayetler, ne mükellefler nezdinde kurumsal bir uyarı şeklinde devlete iletilebilmekte, ne de bu konuda devlete hesap sorulabilmektedir. Daha çok devletin yasa koyucu sıfatı nedeniyle belirlenen ve Maliye Bakanlığı aracılığıyla uygulamaları gerçekleştiren bürokrasi kanadı ise, mükelleflerin bu konudaki problem veya görüşlerini yeteri kadar algılayamamaktadır. Demokratik kanalların veya devletin paradigmal bakış açısına göre şekillenen bu durum, ülkemizde pozitivist ve bürokratik devlet anlayışı nedeniyle ne yazık ki yeterince gelişmemiştir.

Verginin giderek devlet için öneminin artması, devletin ve toplumun bu konu üzerinden anlaşılmasını, sorgulanmasını ve açıklanmasını gerektirmiştir. Her ne kadar bu konuda son yıllarda çeşitli çalışmalar yapılsa da, bu çabaların çoğu maliye disiplini içerisinde gerçekleştirilmekte, konunun sosyolojik ve psikolojik boyutları gözden kaçırılmaktadır. Sosyolojik anlamda yapılan çalışmalar ise nicel yaklaşımlarla ele alınmakta ve değerlendirilmektedir. Bu durum vergi ve etkilediği konuları belli bir seviyede anlaşılabilir kılmakta, derinliğini yakalamakta yeterli olamamaktadır. Bu nedenle çalışma nitel bir yaklaşımla ele alınmış, verginin çok boyutlu ve gizli kalmış yanları bireysel hikayelerden ve gözlemlerden yola çıkılarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Mükelleflere karşı bu tür bir yöntemin seçilmesinin nedeni, onların zihninde ki ve dünyalarındaki vergi ve devlet algısının daha iyi anlaşılması ve bu konunun bu yöntemle yeterince irdelenmemiş olmasıdır. Bu yöntemin getirdiği bazı zorluklar olmasına rağmen karşılaşılabilecek en önemli sorun ise, araştırmacının vergi ve mükelleflerle ilgili bilgi altyapısına sahip olma/olmaması durumu oluşturmaktadır. Şayet bu konuda bir altyapı veya tecrübe yoksa, mükellefle aynı dili konuşmak ve iletişim kurmak mümkün olmayabilir. Çünkü mükelleflerin bu konu hakkında söyleyecekleri, bir yaşanmışlık ve tecrübe üzerinden

oluşturdukları bir bilgi birikimine dayanmakta hatta vergi ile ilgili terminoloji ve mevzuata bir vergi memuru kadar sahip bulunmaktadır.

Kapitalin birçok şeyi belirlediği günümüzde, mükelleflerin vergi konusundaki tecrübeleri ve işlerinin büyüklükleri bilinç düzeylerini de etkilemektedir. Öyle ki, bu nedenle çalışma kapsamında mükelleflerin en az 5 yıl mükellefiyetlerinin bulunmasına, yanlarında ise en az 10 kişi çalıştırıyor olmalarına ve 7 gelir unsurundan sadece ticari ya da serbest meslek kazancı elde ediyor olmalarına özen gösterilmiş ve bu kriterler görüşmelerin yapılacağı mükelleflerin belirlenmesinde esas alınmıştır.

Çalışma kapsamında mükelleflerin kendilerine ait dünyalarını nasıl oluşturduklarını ve sürdürdüklerini anlamak ve ortaya çıkan verileri analiz edebilmek için hermenötik yöntem tercih edilmiştir. Weber ve Dilthey'in de üzerinde durduğu öte yandan Husserl ve Heidegger tarafından geliştirilen yorumlayıcı (hermenötik) sosyal bilim yöntemi, yalnızca insanların dış ya da gözlemlenebilir davranışlarını değil, anlamlı toplumsal eylemleri incelemek (Neuman, 2010:132) için kullanılmıştır.

Anlama ve yorumlamayla insanın varoluşunun durum ve yönelişini açıklamaya çalışarak görülmeyen dünyanın oluş yapısını görünür hale sokmaya çalışan hermenötik yöntem, gizli olanı açığa çıkarmaya çalışır (Palmer, 2002:175). Ontolojik bir açılım teorisi olan hermenötiği varoluşçu ontoloji ve fenomenolojiye bağlayan Heidegger (Edmund Husserl'ın öğrencisi) (Palmer, 2002:183-184) hermenötiği köktenci bir ontoloji araştırması bağlamında kullanır (Palmer, 2002:169). Bu nedenle ontolojiyi fenomenoloji metoduna ağırlık vererek anlamaya ve yorumlamaya çalışan Heidegger, insanın varlığını çözümlenmeye çalışmıştır (Palmer, 2002:73). Buna göre anlama, kişinin içerisinde yaşadığı dünya bağlamında kendisinin oluş için sahip olduğu imkânları kavrama gücüdür. Dolayısıyla anlama tüm yorumlamalar için temeldir ve ontolojik açıdan aslidir (Palmer, 2002:177). Bu yüzden Husserl'a göre fenomenolojinin ödevi, tüm yapısal bağlantıları içinde yaşam dünyasını oluşturan varlıkların ontolojisini geliştirmektir (Husserl, 2012:XXV). Bunun için

fenomenoloji bilimsel disiplinlerin bağlantısını göstererek yöntem ve düşünme biçimine işaret eder (Husserl, 2010: 105). Bunu sağlamak için ise “fenomenoloji görerek, aydınlatarak, anlam belirleyerek ve anlam ayrımı yaparak yol alır. Dolayısıyla karşılaştırır, ayırım yapar, bağlar, ilişkiye sokar, parçalara böler, öğelerine ayırır” (Husserl, 2010: 111). Bu nedenle fenomenoloji insan bilincinin ve insanların içinde yaşadıkları dünyayı yorumlama biçimlerini araştırır. Burada Husserl’in amacı insanın yaşantı dünyasının temellerine inmek ve onun özünü ortaya çıkarmaktır (Slattery, 2010:231-232).

Temelde bilim ve teknik yönüyle çağımız dünyasını ve bu dünyada insanın durumunu sorun olarak gören Heidegger, bu dönemde “varlığın anlamının unutulduğunu” ve bu unutulmuşluk içinde insanın yurtsuz kaldığını ifade eder. Bu nedenle tekniğin varlığı içinde kaybolan varlığın anlamının unutulmuşluğundan/yurtsuzluktan çıkışı ve kurtuluşu için nasıl bir yol bulunacağı ise bilinmemektedir (İyi, 2003: 11-12). Bu bilinmezliği aralamak için ise fenomenoloji “bizden öğrenmiş olduğumuz kavramları olduğu gibi kabul etmememizi, onları sorgulamamızı, dünyaya bakışımızı ve dünyada bulunuşumuzu sorgulamamızı ister” (Wallace-Wolf, 2012:350).

Öte yandan fenomenoloji bilimsel sosyolojiye iki temel noktada itiraz eder. Bunlarda birincisi insan ve toplum anlayışı, ikincisi ise araştırma yöntemidir. Pozitivist veya bilimsel sosyoloji, toplumu (tıpkı doğa dünyası gibi) bireyin üzerinde ve dışında kendine ait gerçekliğe sahip bir şey olarak görerek bireyi dış güçler tarafından belirlenen bir kukla gibi resmetme eğilimindedir. Fenomenologlar ise bu tür analizi tamamen reddederler. Onlara göre insan kendi sosyal dünyasını inşa edebilecek ve kontrolü altına alabilecek güçte, bilinçli, özgür, bağımsız ve rasyonel bir varlık olarak dışarıdan belirlenmiş veya programlanmış değildir. Bu nedenle insan bir kukla değildir. Bu yüzden fenomenologlar katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme gibi teknikleri tercih ederler. (Slattery, 2010:236-237). Bu kapsamda görüşme yapmayı kabul eden mükelleflerle temasa geçilerek onların kişisel görüşleri, duyguları ve bakış açıları derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak hermenötik yöntemle anlaşılmaya gayret edilmiştir. Bu sayede açık uçlu ve keşif odaklı bir metot (Baş vd., 2008: 111) olan derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak mükelleflerin

(sınırlandırılmış soru ve cevap kıstasından ziyade) vergi ile çevrelenmiş dünyalarını nasıl yorumladıkları, temellerine inilerek aralanmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde hali hazırda faaliyet gösteren mükellefler araştırmanın odağını oluşturmuşlardır. Şehirlerle ilgili böyle bir tercih yapılmasının nedeni, bu üç büyük şehrin doğudan batıya Türkiye genelinde bir yorum ve kıyas yapmaya imkân vermesi ve bölgelerinde bir çekim merkezi konumunda bulunmaları olmuştur. Bunlardan İstanbul, Türkiye için hem önemli bir ticaret ve finans merkezi hem de küresel sermaye adına Türkiye'nin dışa dönük yüzü olması; Ankara, hem bürokratik ve siyasal konumu hem de (Orta Anadolu'da) Türkiye'nin başkenti olması; Diyarbakır, hem Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki en büyük şehirlerden hem de giderek artan ve büyüyen bir kent olması nedeniyle tercih edilmiştir. Buldukları bölgeler itibariyle çekim merkezi niteliğinde olan bu şehirler, yoğun göç alan ve ticaretin hızla geliştiği yerler olarak öne çıkmaktadırlar. Bu çerçevede seçilen bu üç ilin vergi mükellefleriyle yapılan görüşmelerde vergi üzerinden otorite ve devlet algısının boyutları nitel bir çalışmayla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Mükelleflerin vergi, vergi uygulamaları ve vergi sorunları üzerinden devlete yönelik şekillenen düşünce ve algılarının anlaşılması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Devletin egemenlik yetkisinin bir boyutu olan otoritenin inşa edilmesi ve sürdürülmesinde toplum ve devlet arasında önemli bir rol oynayan verginin, hukuksal yaptırım gücünün (yasallığı) dışında sosyolojik yönüyle nasıl öne çıktığı ve meşru devlet iktidarının yani otoritenin şekillenmesinde nasıl önemli bir rol oynadığı, bununla birlikte otoritenin de sosyolojik olarak vergiyi nasıl etkilediği (karşılıklı ilişkinin varlığı) ve bu çerçevede vergi üzerinden şekillenen meşru devlet algısının çözümlenmesi bu tezin amacını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında yapılacak derinlemesine mülakatlar nedeniyle mükelleflerin bireysel dünyalarına inilerek vergi üzerinden şekillendirdikleri ve tasavvur ettikleri devlet algısı çözümlenmeye

çalışılacağından hermeneutik (yorumsamacı) yaklaşım tercih edilmiş olmakla birlikte çalışma kapsamında şu soruların cevapları aranmaya çalışılmıştır.

- Otoritenin sağlanması vergi toplama ve vergileme sürecini olumlu yönde etkilemekte midir?
- Mükelleflerin vergi ödememeye yönelik tutumları vergi oranları ya da yapısından mı kaynaklanıyor, yoksa bir meşruiyet problemine mi işaret ediyor?
- Devletin vergiyi cebren alma yolu ile kullandığı yetki ve yöntemler, mükelleflerin devletin meşruiyetine yönelik düşüncelerini etkiliyor mu?
- Demokratikleşme süreciyle birlikte otorite ve vergi arasındaki ilişki giderek artmakta mıdır?
- Meşru otorite karşısında İstanbul, Ankara ve Diyarbakır'daki mükellefler arasında devlet algılaması açısından bir farklılık var mıdır?

Verginin egemenlik gücüne dayanılarak alınması, devletin otoritesinin anlaşılabilmesinde önemli bir kriterdir. Bu nedenle “devlet - toplum” ilişkisinde “otorite ve vergi” arasındaki bağlantının sosyolojik analizi önem arz etmektedir. Verginin sosyolojik analizi ile ilgili olarak ise bugüne kadar daha çok soru formu aracılığıyla nicel veriler toplayan araştırmalar yapılmıştır. Genel olarak bu araştırmalarda ise mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ölçmeye çalışan nicel veri toplama teknikleri kullanılmıştır.

Bu konuda yapılan belli başlı çalışmalardan birincisi Halit Çiçek tarafından İstanbul Üniversitesi Maliye bölümünde 2006 yılında; “Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri” üzerine yapılan doktora çalışmasıdır. Bu tez kapsamında mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarının nasıl şekillendiği, vergiye bakış açıları, vergi ve kamu hizmeti ilişkisi konuları ekseninde İstanbul’da yaşayan 502 vergi mükellefi ile anket yoluyla bir çalışma yürütülmüştür. Anket çalışmasında mükelleflere yönelik 29 adet şıklı, 14 adette evet ya da hayır seçeneklerinden oluşan toplam 43 soru yöneltilmiş, vergiye karşı tutum ve davranışlar ölçülmeye çalışılmıştır. Söz konusu bu tez, anket yoluyla mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını ölçmeye çalışan ve vergiyi daha çok bu yönüyle sosyolojik ve psikolojik yönden analiz etmeye yönelik bir çalışma olarak görülebilir.

Bir başka çalışma ise İstanbul Ticaret Odası adına İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyesi Burhan Baloğlu tarafından “Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Halkın Vergiye Bakışı” isimli bir alan araştırmasıdır. 23 ilde 3220 vergi mükellefi ile survey yolu ile toplanan verilere ek olarak konu ile ilgili bürokratlar, akademisyenler ve uzman kişilerle derinlemesine mülakatlar yapılmış, vergi üzerinden sosyal bir harita çıkarılmaya çalışılmıştır. Kapsamı ve çalışmanın içeriği bakımından Baloğlu ve ekibinin araştırması bu konu üzerine yapılan önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Araştırma kapsamında yer alan üç ile ait verilere bakıldığında ise faal mükellef sayıları itibariyle ciddi bir farklılık olduğu görülmektedir. Nüfus ve ticaret hacmiyle bağlantılı bu rakamlar kıyaslama imkânı vermeyecek derecede farklılıklar içermektedir.

Tablo 3.1: Toplam faal mükellef sayıları (31.12.2013 tarihi itibariyle)

Ankara	428 365
İstanbul	1 135 171
Diyarbakır	43 425
Toplam	1 606 961

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:95).

Tablo 3.2: 2013 yılları itibariyle nüfus durumu

Ankara	5 045 083
Diyarbakır	1 607 437
İstanbul	14 160 467

(<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>)

Araştırma kapsamında yer alan toplam nüfusunun yaklaşık 20,5 milyon olduğu dikkate alınırsa bu sayısının Türkiye’nin toplam nüfusunun yaklaşık % 28’ne denk geldiği söylenebilir.

Tablo 3.3: Son 5 yıldaki faal mükellef sayıları

İLLER	2009	2010	2011	2012	2013
Ankara	337 890	364 556	375 069	407 423	428 365
Diyarbakır	38 568	39 828	40 189	41 646	43 425
İstanbul	1 035 707	1 086 474	1 129 307	1 254 236	1 335 171

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:99).

Araştırma kapsamında yer alan illerin son 5 yıl içinde faal mükellef sayılarında artan oranda bir gelişme kaydedildiği gözlenmektedir.

Tablo 3.4: 2013 yılı itibariyle genel bütçe gelirleri tahsilatı

Genel Bütçe Gelirleri	Oran (%)	Vergi Gelirleri	Oran (%)
420 194 883 000	100	367 473 551 000	87,5

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:109).

Bütçe gelirlerinin en önemlilerinden birisi olan verginin temel gelir kaynağı olduğu (% 87,5) tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 3.5: 2013 yılı itibariyle gelir ve kurumlar vergilerinin bütçe gelirleri içindeki yeri

Vergi Gelirleri (Bin TL.)	Gelir Vergisi (Bin TL)	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)	Kurumlar Vergisi (Bin TL)	Vergi Gelirleri İçindeki Payı (%)
367 473 551	78 525 694.-	21,4	31 434 546	8,6

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:111).

Verginin gelir üzerinden alındığı gelir ve kurumlar vergisi esasına bakıldığında ise bu vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının % 30'u oluşturduğu görülmektedir. Bu rakam aynı zamanda dolaysız vergiler olan gelir ve kurumlar vergilerinin payını da göstermektedir. Dolayısıyla bu tablo dolaylı-dolaysız vergi ayırımındaki dengesiz dağılımı da göstermektedir.

Tablo 3.6: İllere göre bağı vergi dairesi sayıları

Ankara	31
İstanbul	69+1 ⁶⁸
Diyarbakır	3
<i>Toplam</i>	<i>104</i>
<i>Türkiye Genelinde ise toplam</i>	<i>449</i>

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:92).

Vergi dairesi bazında üç ildeki vergi dairesi sayısının Türkiye genelinde yer alan toplam vergi dairesi sayısının yaklaşık dörtte birine tekabül ettiği görülecektir. Bunların içerisinde İstanbul'da yer alan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi ise farklı hizmet ve statüde olduğu için (+1) şeklinde gösterilmiştir.

Tablo 3.7: 2013 yılı itibariyle iller bazında tahakkuk ve tahsilat durumu

İLLER	TAHAKKUK (TL)	TAHSİLAT (TL)	TAHSİLAT ORANI (Tahsilat/ Tahakkuk)	Bu ildeki toplam vergi gelirlerinin Türkiye geneli toplam tahsilat içindeki payı
ANKARA	56 020 976 081	48 790 485 092	% 87,09	% 13,28
İSTANBUL	179 369 320 716	159 048 525 060	% 88,67	% 43,28
DIYARBAKIR	1 558 136 358	1 163 810 912	% 74,69	% 0,32

(Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014:102).

Hem tahakkuk tahsilat hem de elde edilen vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içerisindeki payının gösterildiği bu tabloda ise İstanbul'un hem tahakkuk tahsilat oranlarının yüksek olduğunu hem de % 43 gibi bir rakamla vergi gelirleri

⁶⁸ +1 İstanbul'da bulunan Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı'nı (BMVDB) ifade etmekte olup, Türkiye genelinde yer alan büyük mükellefe hizmet veren bir vergi dairesi olduğu için bu şekilde gösterilmiştir.

içerisindeki büyük payın sahibi olduğu açıkça görülecektir. Nüfus ve ticaret hacmi itibariyle Ankara'da benzer şekilde tahakkuk tahsilat oranlarını yüksek tutmakta ve vergi gelirleri içerisinde de yaklaşık % 13 gibi bir paya sahip olduğu görülmektedir. Diyarbakır'ın ise tahakkuk tahsilatının diğer illere göre düşük olduğu vergi gelirlerinde ise çok düşük bir paya sahip olduğu dikkati çekmektedir.

Araştırma kapsamında yer alan İstanbul, Ankara ve Diyarbakır şehirlerinin her birinde 10 mükellef olmak üzere toplamda 30 mükellefle görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerden üçü Yeminli Mali Müşavirlerle (YMM) gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi söz konusu YMM'lerin iş yaptıkları ilin hem genel ticari yapı ve profili hakkında daha nitelikli bilgiler verme imkânları hem de vergi konusunda daha profesyonel bir durum değerlendirmesi yapabilme kapasiteleri olmuştur. Ayrıca görüşme yapılan YMM'lerin vergi denetim elemanları olarak yıllarca Maliye Bakanlığının çeşitli kademelerinde görev yapmış olmaları ise bu çalışmaya iki farklı açıdan bakabilme imkânı sağlamıştır.

Her üç ilde de görüşmeciler belirlenirken bir referans üzerinden randevu alınmasına dikkat edilmiştir. Bunun sebebi vergi gibi bir araştırma konusunun mükelleflerde rahatsızlığa neden olmasıdır. Özellikle ses kaydı ile ilgili olarak hemen hemen tüm mükelleflerin bir tedirginliği olmuş, bazıları ise korkacakları ya da endişelenecekleri bir durumları olmadığını belirtmek istemiştir. Zaman zaman görüşmeler esnasında bazı mükellefler kayda girmesini istemedikleri konularla ilgili olarak ses kayıt cihazının kapatılmasını istemişlerdir. Hatta bir mükellef bu çalışma bittikten sonra söz konusu ses kayıtlarının silinip silmeyeceğini sormuştur. Bir de son aylarda ülke genelinde ortaya çıkan ve yayılan ses kayıtları ile ilgili haberler, toplumda özellikle de mükelleflerde kendileri ile ilgili olarak bir tedirginliğe dönüşmüş, bu durum çalışma sürecinde gözlemlenmiştir. Görüşmelerin ardından konu ile ilgili ya da bağlantılı konular kayıt kapandıktan sonrada devam etmiştir. Özellikle Diyarbakır'daki görüşmelerde bu durum söz konusu olmuştur. Görüşmecilerden Diyarbakırlı 2 mükellef kesinlikle ses kaydı alınmamasını istemiş olup bu görüşmecilerden birisi (Özgür) söyleyeceklerinin altına imza atabileceğini ama ses kaydının olmamasını rica etmiştir. Diğer görüşmeci ise (Eyüp) görüşmeyi referans olan

kişinin ricası nedeniyle kabul etmiş, ancak değil ses kaydı sorulardan dahi rahatsız olmuştur. Sorulan sorulara ise kısa ve geçiştirmelik cevaplar vermiş, zihninde iz bırakan bir olayı anlatarak konuşmasını sürdürmüştür. Hatta görüşmenin ortasında da ayağa kalkarak görüşmenin bitmesini dile getirmiştir. Bazı mükellefler ise yapılan görüşmelerin klasik bir anket olacağını ancak sorulan sorular ve görüşmenin mahiyetini görünce keyifli, hatta kendileri için faydalı (terapi) olduğunu söylemişlerdir.

Görüşmeleri gerçekleştirmek için farklı zaman aralıklarıyla ikişer kere Diyarbakır'a ve İstanbul'a gidilmiş, Ankara'daki görüşmeler ise geniş bir zaman aralığında yapılmaya çalışılmıştır. Her üç ilde de görüşmeler şehirlerin farklı semtlerindeki mükelleflerle gerçekleştirilmiştir. Hem farklı semtlerde, hem de farklı sektörlerde yapılan bu görüşmeler farklı illerde aynı sektörlerde iş yapan mükelleflerin sorunları ve bunlara bakış açıları arasında kıyaslama imkânı da sağlamıştır. Görüşmelerin en kısısı 20 dakika, en uzununu ise 135 dakika sürmüştür. Toplamda 1852 dakika süren görüşmelerin tamamı word ortamına geçirilerek konu başlıkları itibariyle sistematize edilmiş, toplam çözümlemesi ise yaklaşık 250 sayfa olmuştur.

Mükelleflere kimlik bilgileri ve sorular bakımından dört kategoride sorular sorulmuştur. Ana soruların yer aldığı kısımda vergi ile ilgili sorular, devletle ilgili sorular ve otorite-meşruiyetle ilgili sorular sorulmuştur. Vergi ile ilgili sorular kısmında mükelleflerin vergi ile ilgili görüş ve düşünceleri açık uçlu sorularla anlaşılmasına çalışılmış olup, vergi oranları, vergi türleri, vergi cezaları, vergi afları, vergi kaçakçılığı, vergi ahlakı, vergi sistemi ve vergi daire ve idaresi hakkındaki düşünce, kanaat ve şikayetler anlaşılmasına çalışılmıştır. İkinci kısım ise devletle ilgili sorulardan oluşmuştur. Bu kapsamda mükelleflerin devlet karşısında kendilerini nasıl hissettikleri, vergi ödeme ve devlete bağlılık ilişkisi, kanunun ne anlama geldiği, devletin ne anlama geldiği, devletin uygulamaları nedeniyle karşılaşılan durumlar, devletin kutsal olup olmadığı üzerine sorularla devlet düşünce ve algısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Üçüncü kısımda yer alan sorular ise, egemenlik, iktidar, otorite ve meşruiyet kavramlarının onlar için ne anlama geldiği, devlet otoritesine itaat etmenin ne demek olduğu, devletin meşruiyetinin

nasıl sağlanması ve dayanması gerektiği ile devlet kurum ve memurlarına uymanın bu durum üzerindeki etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede mükelleflerin vergi üzerinden devlete bakış açıları ve algıları çözümlenmek istenilmiştir.

Görüşmeler genellikle mükelleflerin izni ile işyerlerinde gerçekleştirilmiş olup bunlardan sadece 8'i işyerleri dışında gerçekleştirilmiştir. Mükelleflerin gerçek kimliklerinin bilinmemesi için kod adı kullanımı tercih edilmiştir. Mükelleflere konulan kod adlarından 2'si aynı isimlerin çakışması nedeniyle daha sonradan, 3 kişinin kod adları ise kendilerine kod adı belirlememeleri nedeniyle tarafımızdan verilmiştir. 2 kişide isimlerinin açıkça kullanılmasından rahatsızlık duymayacaklarını belirtmişlerdir (İstanbul/Turgut Albaş, İstanbul/Nadir Güllü). Bu kişilerin dışında kalan diğer 23 kişi ise kod adlarını kendileri koymuşlardır. İsimlerinin kullanılmasında sakınca görmeyenlerin ise isimleri, soyadları ile birlikte kullanılmıştır. Bunların dışında kalan görüşmecilerin adları ise kendilerine koydukları ya da konulan isimlerle anılmıştır. Görüşülen mükelleflerin tamamı buldukları bölgede ve sektörlerinde bir saygınlığa ve itibara sahip olmakla birlikte, şahıslarının sadece konulan isimle zikredilmesi yoluna gidilmiş olup bey ya da hanım gibi sıfatlar kullanılmamıştır. Mükelleflerin görüşmeleri kabul etmeleri ve içtenlikle sorulara cevap vermeleri bu sıfatların ötesindedir. Görüşmecilerin kendilerine koymuş oldukları kod adlarının bazıları görüşmecilerin kimlikleri ve dünya görüşleri ile ilgili ipuçları da vermektedir.

İstanbul'da yapılan görüşmelerde görüşülen mükelleflerin neredeyse tamamında bir zaman problemi yaşanmış, mükelleflerin çoğu vakti hesaplı kullanma konusunda durumlarını belirtmişlerdir. Ankara ve Diyarbakır'daki mükellefler ise bu konuda bir sıkıntılarının olup olmadığını belirtmemiş ve geniş zaman ayırabilmişlerdir.

Böyle bir çalışmanın yapılması ilgili olarak ise Ankara'da YMM olarak iş yapan Latif'in, *"Yaptığınız çalışma reel bir şeye tekabül ediyor aslında. Biz bu işin sosyolojik ve psikolojik yönü üzerinde hiç düşünmemişiz. Bizim maliyede de böyle bir birimiz yok. Orada da düşünmedik. (Bu konuda) bireysel olarak yazıp çizenler oldu. Ama kurumsal düzeyde bunun ele alınması gerekiyor"*

ifadesi verginin sosyolojik yönünün bürokratik düzeyde ihmal edilmesini göstermektedir. Bu durum sadece bürokratik mekanizma içerisinde değil, akademik alanda da bakir kalmıştır.

3.2. Mükelleflerin Vergiye Bakışı

3.2.1. Vergi anlam ve algısı

Devletin genel olarak vatandaşla, daha spesifik anlamda ise mükelleflerle olan ilişkisinde verginin rolünü ve gücünü görmek mümkündür. Bu durum mükelleflerin buldukları sektörler, iş yaptıkları şehir ya da bölgelere, işletmelerinin büyüklüklerine ya da geçirmiş oldukları yaşamışlıklara göre değişebilmektedir. Tüm bunlar ya da daha farklı durumlar bize daha çeşitli vergi yaklaşımları ya da anlamları sunabilir. Ancak edinilen birçok bilgi, yapılan birçok gözlem ya da anlatılan birçok hikâye belirli bir noktadan sonra kesişmekte, metodolojik olarak kendi hatlarını belirginleştirebilmektedir. Verginin anlam ve algısı da bu şekilde mükelleflerin dilinden farklı bölgelerde de olsa, farklı sektörlerde de olsa belirli durumlarda kesişebilmekte ya da farklılıklar var ise bunlarda kendi alanında şekillenmektedir. Klasik anlamından veya tanımından ziyade mükelleflerin dünyasında yer alan verginin anlam ve algısı, verginin bugünkü realitesini anlayabilmek için önemlidir. Bu çerçevede yapılan görüşmelerde mükelleflerin vergi konusunda çeşitli tanımları olmakla birlikte vergiyi devletin bir ortaklığı, daha ötesinde ise patronluğu olarak değerlendirdiklerini söylemek mümkündür. Ancak genel yaklaşım verginin devlete ödenmesi gereken, bu ülkede ya da topraklarda yaşamamanın bir bedeli olduğu, bir mecburiyet olduğu, vatandaş olmak nedeniyle bir sorumluluk olduğu gibi noktalar üzerine odaklanmaktadır.

Görüşme yapılan tüm illerde mükelleflerin vergi ile ilgili ortak kanaat ve yaklaşımı, verginin sevimli olmayan ve devletin bir ortaklığı şeklindeki düşünceye dayanmaktadır. Bu çerçevede iller arasında bu konuda bir kıyaslama yapmak yerine, mükelleflerin vergi ile ilgili duygu ve düşüncelerinin onların dünyasından nasıl dillendirildiğini anlamak daha da anlamlı olacaktır.

Devlete siyasal ideoloji temelinde vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireylere (dolayısıyla mükelleflere) bir takım hak ve yükümlülükler yüklenmesi (Gülalp, 2007:12-13) yanında son yıllarda bir hak olarak da gelişim gösteren vergiyi devletin mükellefe bir ortaklığı olarak görenler bu konuda şunları söylemişlerdir.

“Vergi kutsal bir görevimiz. Ancak bana vergi dairesinde yapılanlardan sonra şimdi zulüm gibi geliyor, zulmü çağırıştırıyor.” (Ankara, Alperen).

“Vergi devletin şirkete ortaklığıdır, hatta devletin patronluğudur. Oranlar hususunda da büyük ortaktır.” (Ankara, Mustafa).

“Sosyolojik olarak bir olan var, bir de olması gereken var. Olmaması gereken farklı bir şey. Olanın da çok sevimli bir algısı yok. Sonuçta bir ortağınız gibi görüyorsunuz devleti.” (İstanbul, Yavuz).

Her üç ilde de mükellefler verginin biraz daha problemlili yanlarını öne çıkartarak verginin nasıl tehde dönüşüğünü ve korkutucu bir hal aldığını anlatmaktadırlar. Bu durum maliyenin vergi teşkilatı olarak ülke genelindeki etkinliğini ifade etmekle birlikte, bunun nasıl sağlandığı ve hissedildiğini de göstermektedir. Mükelleflerin vergi konusundaki bu hislerinin gerekçeleri görüşmelerin ilerleyen safhalarında daha da netleşmiştir. Öyle ki Diyarbakır’dan Serhat, vergi sisteminin yanlışlıklarından bahsederek eleştirel bir yaklaşım sergilemiştir. Hatta bu konulardaki yaklaşımlarını görüşmenin ilerleyen safhalarında siyasal konularla, devletin yanlışları ve yaklaşımlarıyla ilişkilendirmiş ve konuyu bölgenin özel durumuyla detaylandırmaya çalışmıştır. Diyarbakır’da kurumsal bir şirkete sahip olan Serhat, aşağıda ifadelendirdiği “tehdit” yaklaşımını görüşmenin detaylarında siyasal bir konu olarak işlemiştir.

“Vergi denilince sadece aklıma, vergi daireleri ve onun soğukluğu gelmiştir. Ben bugüne kadar olduğundan fazla vergi ödediğimi düşünüyorum. Vergi dairesinin yaklaşımı şudur. Biz sizin ortağınız. Kâr zararınıza bakmayız. Muhtemelen çalmışsınızdır. Tehdit var yani. Zarar ediyorsun bir işte bu bellidir. Ama senin bu kadar vergi vermen gerekiyor. Vermezsen seni incelerim diyor. Ülkenin genelinde de öyledir” (Diyarbakır, Serhat).

Konuyu “Allah korkusu” ile kıyaslayan Rohat ise, bu ifadesini görüşmenin ilerleyen safhalarında tekrar etmesi bu tanımlamayı rastgele yapmadığını göstermiştir. Rohat’ın bu yaklaşımının temel nedeni vergi ile ilgili yükümlülüklerdeki bilinç düzeyi ve iş yaptığı inşaat ve taahhüt sektörünün sıkıntılarından kaynaklanmaktadır.

“Ortağımın devlet olduğunu biliyorum. Ortağım devlet. Allah’tan korkmuyorum ama vergi dairesinden, maliyeden çok korkuyorum. Bir hatamı yakaladığı an müdahale etmez, sabreder, bekler bekler en üst noktaya geldiğinden müdahale eder ve faiz uygular. Yani borç büyüyünce müdahale eder. SGK olsun, vergi olsun bu böyle.” (Diyarbakır, Rohat)

Görüldüğü üzere vergi konusunda devleti bir ortak olarak gören mükellefler, yapmış oldukları bu tespitlerini birer adım daha ileri götürerek konuyu zulme, devletin patronluğuna, verginin bir tehdit aracı ve hatta bir korku unsuru olduğuna kadar götürmektedirler. Bununla birlikte vergiyi bir adalet ve toplumsal paylaşım meselesi olarak görmekte mümkündür. Bu konuda ki yaklaşımlar ise şu şekildedir.

“Vergi toplumsal bir hadise. Kazancın toplumla paylaşılmasıdır.” (İstanbul, İsmail)

“Vergi kutsaldır, malın zekatı gibidir, kazancın paylaşımıdır. Bu da o paylaşımında devlet eliyle başka yatırımlara, başka insanlara aktarımıdır. Cebimden çıkan paranın çıkacağını biliyorum. Acı vermiyor, paylaşım ruhunu güçlendiriyor.” (Diyarbakır, Özgür)

“Adaletli bir vergi rejiminde herkes seve seve vergisini öder. Bu sosyal bir mutabakattır, ancak mutabakat olmazsa sistem de sorun çıkar.” (İstanbul, Rojan)

“Hak ettiği yere kullanılması gerekirken o yere kullanılmayan bir para. Bu durumun ortaya çıkmasının nedeni de, insanların açgözlülüğü. Her dönemin maalesef kendi zengini var.” (İstanbul, Kubilay)

“Bu ülkede yaşamamanın bir bedeli var. Vergi denilince yandım bittim demiyoruz ama genel olarak biraz fazla olduğunu veya dengesiz olduğunu, ödeyenler üzerinde biraz fazla bir yük olduğunu söyleyebiliriz.” (İstanbul, Kağan).

Vergi vermek mükellefler için pek hoş bir şey olmasa da, mecburen yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük olarak dünyalarına girmektedir. Öyle ki mükellefler ticarete girdikleri zaman sahip oldukları düşüncelerle zaman içerisinde ulaştıkları düşünceler farklılaşmakta verginin farklı yönlerini gördüklerini ifade etmektedirler. Bu konuda Diyarbakır’dan Demirci, verginin bir sistem olduğunu ve hatta bir nevi devletle ticaret olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte vergi üzerinden mükellefin devletle şekillenen ilişkisini baba oğul ilişkine benzeten Demirci, Diyarbakır’da BDP yönetiminde de yer almış bir kişi.

“Ticarete başladığım ilk yıllarda verginin bir karşılığı yoktu. Sadece muhasebecinin kullandığı bir tanımdı. Meslekte yaş ilerleyince bu işin aslında devletin bir sistemi olduğunu, sistemin tamamının vergi üzerine kurulu olduğunu, ticaret yapan biri olarak değil de, normal bir vatandaş olarak da bu sistemin bir parçası olduğumuzu çok sonra öğrendik. Vergide en yalın haliyle devletle vatandaş arasında bir ticarettir. Yani ben bir hizmete karşı beğen, beğenme bir vergi ödüyorum ve bunun karşılığında bir şey istiyorum. Ancak ben karşılığını belirleyemiyorum. Zaten burada bir dengesizlik olmasaydı dernek vb. şeylerde olmazdı. Eskiden Sabancılar vardı; tek otoriteydi ve bir hinterlandı vardı. Sonradan bunlar derneklere dönüştü. Bunların temel meselesi devletle bir pazarlık yapabilmektir. Dernekler biraz daha bağımsızdır, ticaret odaları ve borsalarda yarı resmi kurumlardır ve bunlar sektörel sorunları icracı kurumlara aktarırlar. Ama genel anlamda devlet mükellef ilişkisini baba oğul ilişkisi olarak değerlendiriyorum. Yani baba ne derse o olur bizim kültürümüzde. Oğul yaramazlıkta yapsa son noktayı yine baba koyar. Baba isterse sürdürür istemezse sürdürmez. Baba ne derse o olur. Devletin vergi sistemindeki rolü de bu şu anda. Yaramazlık yapıp “rutinin” dışına çıkarsan hemen ona yönelik bir tedbiri de vardır.” (Diyarbakır, Demirci).

Kod adı kullanmak yerine gerçek adının kullanılmasını isteyen Nadir Güllü ise, ticaret anlayışı ve ahlakı üzerine tespitler yaparak, vergi ile ilgili düşüncelerini adalet ve değerler ekseninde ifadelendirmeye çalışmıştır. Ticaret anlayışının püf noktalarına değinen Nadir Güllü, ticaretin gerçekleriyle vergisel gerçeklerin örtüşmemesi konusunda değerlendirmelerde bulunmuştur.

“Kazan kazan sistemi vardır. Öncelikle devletten bir şey isteyebilmen için devletin güçlü olması lazım. Güçlü olması için devlete bir yerden para gelmesi lazım. Bu kazanç vergisi olur, sigorta olur vs..... Biz Türk halkı olarak kolaylıkla vergi vermek istemiyoruz. İşveren işçisine fazla (ücret) vermek istemiyor, işçide patronuna fazla (emek) vermek istemiyor. Bu herkesin fitratında olan bir şey. 10 kazanan niye 11 olmuyor, 11 kazanan niye 12 olmuyor diyor. Laza bir yer yapmışlar ve demişler ki, çekme kat yapmayacaksın. 10 kat hakkın var yeter ki çekme kat yapma demişler, 10 kat yapmış yine çekme kat yapmış, yav 11 vereceğiz demişler yine 11 kat artı çekme kat yapmış. Bu bizim insanımızın fitratında var. Babamız bize “aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz, bereket azdadır, vergilendirilmiş kazanç kutsaldır, sen işini güzel yap, vergini zamanında öde” demiştir. Maalesef verdiğimiz para birilerinin cebine gidiyor diye (rahatsız oluyoruz) vermemek istiyoruz. Bunu önlemek için herkese şunu söylemeniz lazım. Her koyun kendi bacağından asılır. Sen çalış, yap yapacağını dememiz lazım.” (İstanbul, Nadir Güllü)

“Türkiye genelini düşündüğümüzde gelirin yüzde 43-44 civarı İstanbul’dan elde edilmektedir. Bunu da vergi açısından, ticaret açısından, finansman ve hizmet sektörü açısından İstanbul ve diğerleri olarak değerlendirmek lazım.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Vergi konusunda bir hayli sıkıntı çeken ve bunu yalnızca maliyeyle değil, devletin diğer kurumlarıyla da yaşayan Baver, bölgenin ticari yaşamını derinden etkileyen PKK’nın baskılarını da yaşamış birisi. Ticari hayatındaki inişler ve

çıkışlar nedeniyle muzdarip olan Baver, yaşadıkları sonrasında artık bir nevi umursamaz bir tutum takınmak zorunda kalmış.

“Eskiden diyordum ki aman vergimi zamanında ödeyeyim, cezaya, faize girmeyeyim. Şimdi ise bana muhasebecim diyor ki, vergi var. Ben de diyorum ki “canı cehenneme”. Dolayısıyla şimdi işçinin, esnafın parasını vergiye tercih ediyorum. Eskiden daha samimiydik, borcumuzu ödüyorduk. Şu an ise, kafamı yastığa koyduğumda bu maliye tutup seni de bir yoklayalım bir silkeyelim derse ne olur diye düşünüyorum. Şimdi hiç...” (Diyarbakır, Baver).

“Çok güzel şeyler çağrıştırmıyor (gülüyor!). Çünkü gerçekten kazancımızın çoğunu devlete vermeniz gerekiyor. İşçilik üzerinden iş yapıyorsanız neredeyse kazancınızın % 40’ını vermek zorunda kalıyorsunuz. Bu da insanın çok da hoşuna giden bir şey değil, yani sevinerek vermiyoruz. Yediğimiz, içtiğimiz her şeyin büyük bir oranı vergi. Bu gerçekten insanların cebinden çıkan çok büyük paralar. Peki bunun karşılığını görüyor muyuz?, onu düşünmemiz lazım. (Gülüyor!)” (Diyarbakır, Dicle).

Verginin içselleştirilmesiyle ilgili durumlara değinen Abdullah ise, Diyarbakır’daki vergi bilincine işaret etmiştir. Diyarbakır’daki bu durum daha çok göç nedeniyle şehir merkezine gelen halkın bu konudaki bilgi eksikliği ve şehre entegrasyonundan kaynaklanmaktadır.

“Diyarbakır’da halen vergiye karşı bir direnç var. Vergi bilinci burada tam oturmamış. Bu da şundan kaynaklanıyor. O vermiyor, şu vermiyor, ben niye vereyim.” (Diyarbakır, Abdullah)

Verginin mükelleflerin dünyasındaki bu karşılıkları şehirlerin sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle ilişkilendirmek mümkün. Vergi konusunda kendi karakteristiklerini oluşturan bu şehirler, esasen kendi mükellef profillerini ortaya koymaktadırlar. Öyle ki, bu şehirlerin ticaret anlayışı vergi bilinci ve düşüncelerini de etkilemektedir. Bu durumu Ankara’dan Verde “insanlar kendilerini mecbur hissettikleri için yükümlülükleri yerine getiriyorlar” diyerek esasen Ankaralı vergi mükelleflerinin yaklaşım tarzını dile getirmektedir. Bu konuda daha önce Maliye Bakanlığında merkezi denetim elemanı olarak görev yapan ve şimdi ise Ankara’da YMM’lik hizmeti veren Latif, hem geçmiş bürokratik tecrübeleri hem de yaptığı işin mahiyeti itibarıyla çalışma kapsamında yer alan bu üç şehrin bir değerlendirmesini yapmıştır.

“Vergiye reaksiyon bakımından üç şehrin ortak ve ayrılan özellikleri var. Ortak özelliklere baktığımızda, bir defa hiç kimse, Ankara olsun, İstanbul olsun, Diyarbakır olsun Türkiye’nin hiçbir yerinde kimse daha fazla vergi ödemek istemiyor. Bu doğal bir şey. Ancak kuralların algılanma şekli farklı. Örneğin Diyarbakır’da insanlar

memurların kafasına göre vergi aldıklarını düşünüyorlar. Bir vergi kanunu var, bunun tebliğleri var, buna göre vergi teşkilatı var ve vergi alıyor şeklinde değil de, Diyarbakır Vergi Dairesi Başkanı'na bağlı şeklinde. Yani Başkan isterse az vergi alır, isterse çok vergi alır şeklinde. Diyarbakır'da öncelikler daha farklı. (İnsanların) kafalarında daha başka soru işaretleri var. Biz birinci lige nasıl çıkabiliriz (gibi). Onun peşindeler. Vergi varmış yokmuş çok öncelikli bir konu değil. (Yani) kafalarının arka sıralarında olan bir şey." (Ankara, Latif, YMM).

"Ankara'da insanlar teknik olarak (vergiyi) bilmiyorlar ama bunun bir kanuna dayandığını bir kanunlar bütünü, mevzuat olduğunu ve bu mevzuata göre bir vergilendirmenin yapıldığını farkındalar. Ankara'da çok çalışmaya gerek yok. Çünkü Ankara'da insanlar bürokrasi ile iç içe. Her mükellefin tanıdığı, kanunları bilen bir adamı vardır. O nedenle burada çok daha bilinç düzeyinin yüksek olduğunu düşünüyorum. Bunu kendi mükelleflerimden biliyorum. Burada mükelleflerin sıkıntısı belki inşaat sektörünün, inşaatçıların merkezi olması. Burada mükelleflerin sıkıntısı, artık bilinci noktasında değil, vergiyi ödeyecek bir kaynak bulup bulmama noktasındadır." (Ankara, Latif, YMM).

"İstanbul'da ise (vergi konusunda bir) farkındalık var ama olmasa da olur. Bunun daha öncelikleri de var. (Örneğin) Devletin birincil fonksiyonu vergi almak değil, bizim önümüzü açmasıdır, bize teşvikte bulunmasıdır. Uluslararası düzeyde rekabet, istihdam, uluslararası piyasalarda var olabilmektir. İstanbul'da vergi kanunlarını uygulamanın yolu insanlara yapılan hizmetlerin anlatılmasıdır. Vergi alıyoruz ama size dönüşü şu şekilde diye. İstanbul'da bunu anlatabilirsenez daha etkili olur (ve) gönüllü uyumunu güçlendirmiş oluruz. Bu yönde bir toplumsal algı farklılıkları var. Bizim etkin bir vergi mekanizması kurabilmemiz için bu farklılıkları çok iyi tespit edebilmemiz lazım." (Ankara, Latif, YMM)

3.2.2. Vergi oranları ve çeşitliliği

Mükelleflerin en çok şikâyet ettikleri konulardan birisi olan vergi oranları, yüksek olması ve farklı uygulamalara sebebiyet vermesi nedeniyle eleştirilmektedir. Vergi adaleti ve kayıt dışı ekonominin ortaya çıkma nedenlerinden birisi olarak gösterilen vergi oranları, mükelleflerin vergi karşısında çeşitli davranış ve stratejiler üretmesine neden olmaktadır. Daha çok oranların yüksek olması nedeniyle devletin fazla vergi aldığı yönünde oluşan bu intiba, vergiye yönelik en büyük tepkilerden birini oluşturmaktadır.

Bireylerin devlete olan güveni ve bağlılığının devletin adil olması ile sağlanabileceği bu konuda mükellefler için ise en önemli konunun vergi adaletinin sağlanması olduğu bunun en önemli koşullarından birisinin ise adil vergi oranları olduğu söylenebilir. Bunun içinde devletin bireylerin ödeme güçlerine göre vergi oranlarını belirlemesi gerekir (Baloğlu, 2010:21).

Vergi oranlarının arttırılmasına yönelik mükelleflerin gösterecekleri tepkiler konusunda Çiçek (2006) tarafından yapılan çalışmada yöneltilen “vergi oranlarının arttırılması ile ilgili veya genelde vergi yükünüzü arttıracak bir kanunun çıkması halinde nasıl bir tepki gösterirsiniz?” sorusuna; 502 vergi mükellefinden % 37,8’i (190 kişi) “eski vergi seviyemi aşmamak için vergiden kaçınmanın yollarını ararım”, % 33,9’u (170 kişi) “harcamalarımı kısma yoluna giderim” % 17,7’si (89 kişi) “daha fazla vergi ödemektense, işimi yavaşlatır veya bırakırım, % 10,6’sı (53 kişi) “daha fazla vergi ödeyecek olmam, beni daha fazla çalışmaya sevk eder” şeklinde cevap vermişlerdir (Çiçek, 2006:119-120). Vergi oranlarının arttırılması konusunda “mükelleflerin vergiden kaçınmanın yollarını ararım” şeklindeki ifadeleri daha çok vergi vermeme yönünde bir yaklaşıma işaret etmekte olup bu konuda mükelleflerin vergiden kaçınma ile kaçırma konusundaki ayırımın ne derece bilincinde oldukları bilinmemektedir. Böyle bir durumda mükellefler oranlardaki değişiklikler karşısında artan vergi yüklerini azaltarak stabil tutmak gayreti içerisinde oldukları söylenebilir. Harcamaların kısılması, işin yavaşlatılması veya bırakılması ile daha fazla çalışmaya yönelmek cevapları ise mükellefin işi, bulunduğu sektör, ticari tecrübe, alternatif gelir kaynakları, aile ve sosyo-kültürel yapı vb. unsurlar tarafından belirlendiği söylenebilir.

Vergi oranlarının düşürülerek tabana yayılması daha tercih edilebilirken, bunun gerçekleştirilmesi tahakkuk eden vergilerin tahsilatının sıkı ve kontrollü bir şekilde yapılmasıyla paralellik arz etmektedir. Bunun yanında “vergi sisteminin dolaylı mı, yoksa dolaysız vergiler üzerine mi?” işlediği de bu durumu etkilemektedir. Yüksek vergi oranları toplam vergi yükünün adil ve eşit bir şekilde oluşturulmasını zora sokmakta, mükelleflerin aralarında eşit davranılmadığı yönünde bir düşüncenin oluşmasına sebebiyet verdiği düşünülmektedir. Vergi oranlarının yüksek olmasını verimlilik esasında tartışan Bozkurt bu konuda şunları söylemektedir.

“Bir ülke için vergi oranları makul olup, tahsilat fazla olursa daha iyi olur. Ancak yüksek vergi oranları koyup, az tahsilat yapıyorsanız bu çok verimli bir durum değildir. Maalesef Türkiye’de ise halk mümkün olduğu kadar vergiden imtina ediyor, kaçınıyor. Hatta gayrimeşru yollara başvuruyor. Bunu engellemenin yolu ise vergi oranlarının daha makul hale getirilip, tahsilatın çok sıkı kurallara bağlanmasıdır” (Ankara, Bozkurt).

Bununla birlikte mükellefler tüm vergi oranlarını yüksek bulmamakta, makul seviyelerinde bulunduğunu da ifade etmektedirler. Diyarbakır'dan Serhat'ın "Kurumlar vergisinin oranı normal. Yüzde 20 makul bir oran" ifadesi birçok mükellef tarafından dile getirilmiş ve daha çok KDV oranları ile mukayese edilmiştir. Vergi oranları yanında vergi çeşitliliğinin fazla olduğundan şikayet eden Özgür ise KDV'de ki oran farklılıklarına vurgu yapmaktadır.

"Türk Vergi Sisteminde ayı üçe bölmüşler, bu nedenle 10 günde bir vergi beyannamesi veriyoruz ve çalışma saatimizin yüzde 25'ni devlete ayırıyoruz. Vergi oranları çok yüksek. Kuyumcu vergi ödemiyor, ama kitap için % 8, eğitim için % 18 KDV ödeniyor. Bu doğru değil." (Diyarbakır, Özgür)

Ödenen verginin oranlar nedeniyle yüksek oluşu mükellefin psikolojik olarak bazı sorgulamalar yapmasına neden olmaktadır. Hatta bu durumu bir ortakçılık gözüyle değerlendiren Kağan devlete olan sitemini şöyle dile getiriyor.

"Vergi ödemenin insanda teşvik edilmesi lazım. Biz de ise bu konuyla ilgili bir girişim yok. Benim gibi insanların devlete bağlılığının sağlanması veya vergi ödemesi için bir şeyler yapılması lazım. Ben yüzde 18 KDV ödüyorum, ama başka insanlar yanlış yollara sapıyor. Adam kurumlar vergisi, KDV veya stopaj ödememek için kaçıyor, uyduruk fatura veya vb. işlere giriyor. Aslında hani ödenebilir bir vergi sistemimiz olsa bu bir teşvik olabilir. Mesela adam diyecek ki, vergi oranı yüzde 6, onu da artık ödeyeyim bari demesi lazım. Biz 3 kardeş, yani 3 ortağız. Ama aslında 4 ortağız. Burada sabah 8'den akşam 10'a kadar alın terimizle çalışıyoruz. Bir de yüzde elli ortağımız var, "devlet". İnanın ben kazandığımızın yarısını vergi olarak devlete ödüyorum. Ama o benim gibi alınteri dökmüyor işte, sıkıntı orada! Biz de başkaları gibi veya yapanlar gibi kötü yollara başvurmuyoruz. Elimizden geleni yapmaya çalışıyoruz. Ama devlet biraz daha ortakçılıktan hissesini düşürebilir. Bu yüzden de biz devletle ortağız diyoruz." (İstanbul, Kağan).

Mükellefler hem yüksek oranlardan vergi ödemek istememelerinden hem de ilave maliyetlerden (uyum maliyetleri) kaçınmak için kayıt dışına yönelmektedirler. Devlet ise hem kayıt dışını kayıt altına almak hem de karmaşık vergi kurallarının uygulanmasının yükleyeceği maliyetlere (yönetim maliyetleri) katlanmak zorunda kalmaktadırlar (Karayılmazlar-Güran, 2005). Vergi oranları ve vergi türlerinin fazlalığı, hem mükellefin zihninde bir yığın vergi bürokrasisini üretmekte, hem de devletin vergi ile ilgili zaten yapması gereken işlemlerinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını artırmaktadır. Genel olarak her iki taraf içinde çetrefilleşen ve karmaşık hal alan bu durum, vergi ile ilgili olması gereken gerçeklikleri karşılamamakta ve mükelleflerin gayri meşru yollara sapsmalarına

neden olmaktadır. Hatta durumu “hırsızlığa teşvik edilme” olarak değerlendiren Bayer, bu durumu şu sözlerle özetlemektedir.

“Vergi oranları yüksek. Müteahhitlik yaptığımız için. Bunun bir ayağı yok, birçok ayağı var. Mesela 1 milyon TL’lik ihale alıyorsun. İhaleyi veren yer düşünüyor ki müteahhit, 1 milyon TL. kâr ediyor. İhale kanunu ve ihale sistemi çok yanlışlarla dolu. Ne yapıyor. Yaklaşık bir maliyet çıkarılıyor. Buna göre % 20-25 müteahhite kar bırakılıyor. Yapılan keşiflerde de bölge indirimiyle % 10 yapıyorlar. Sonra girin savaşa, kırın rakamı. Peki karın nerede senin. Böylece bizi hırsızlığa alıştıyorlar. İhale kanunu ve sistemi buna neden oluyor. Ben inşaata başlayınca nereden neyi kısım, kâr ederim diye düşünüyorum. SGK, damga vergisi, sözleşme, vergiler vs. bunların otomatik kesilenleri, en az % 5 -7 kâr gösteriyoruz ve bu kâr üzerinden vergi ödüyoruz. İşte orada 3-5 kazanacakken onu da devlete ödediğin zaman ettiğin veya etmediğin karı da devlete vergi olarak ödüyorsun. Vergi sisteminde şunu yapsalar daha iyi olur. Mesela yoklama tutuluyor. O yoklama da ne iş yapıyorsunuz, kaç işçi çalıştırıyorsunuz diye sorsa. Ama devlet ne yapıyor, geliyor, işi kaça aldın, yaklaşık maliyetin nedir vs. Buna göre o mükellef değerlendirilse daha sağlıklı çıkar. Bu sistem benim karımı yansıtıyor ama zararımı yansıtmıyor. Yapım aşamasında tüm firmalar imalatta nereden kısım da ve nereden çalarım diye düşünüyor. Yani sistem iş yapanı, işvereni resmen hırsızlığa itiyor. Bu yüzden vergi bana haraç gibi geliyor.” (Diyarbakır, Bayer)

Vergi sisteminin karmaşıklığında meydana gelen artış ve pazar ekonomisinin giderek büyüyen yapısı, vergi politikası ile ekonominin birbirine uyumluluğunu güçleştirmektedir. Örtüşmeyen bu iki boyut, siyasal elitler ve vergi uzmanlarının bu sorunun çözümüne yönelik çabalarını gündeme getirmektedir (Stewart, 2006). Türkiye’de ise serbest piyasa sisteminin 1980 sonrası dönemde yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte vergi sorunları giderek artmış, vergi kanunları ve uygulamaları piyasanın ürettiği kendine ait özgüllükleri yeteri kadar kavrayamamıştır. Hatta çıkarılan vergi kanunlarının piyasa şartlarını kuşatamaması vergi kanunları dışında diğer yasal ve idari düzenlemelerinde yapılması gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu konuda çıkarılan geçici maddeler ve tebliğler kanununun değinmediği, değinemediği konuları ele almakta ve mevzuatın açık kalan yönleri giderilmeye çalışılmaktadır. Bunların yanında mükelleflerin özel durumlarına yönelik çıkarılan muktezalar (özelgeler) ise bu durumun bir adım ötesini ifade etmektedir. Verginin giderek artan giriftlikleri mükelleflerin bir mali danışman tarafından yönlendirilmesini, yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu konuda şikayetler de yok değil. Her ne kadar mali müşavirlerin bir sorumluluğu olsa da 3568 sayılı kanunda (SMMM Kanunu) sadece YMM’lerin hukuki sorumluluğundan bahsedilmektedir. Söz

konusu kanunun 12. maddesinde, YMM'lerin yaptıkları tasdik in doğruluğundan sorumlu olduklarından bahsedilmekte ve yaptıkları bu tasdiklerin doğru olmaması halinde ise mükelleflerle birlikte müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulmaktadır. Buna karşın SMMM'den ise bahsedilmemekte, onların yaptığı hizmetlerde ise mükellefler hukuken muhatap olmaktadır. Bu nedenle SMMM'lerin bir ihmali veya yanlışlığı durumunda mükellefler sıkıntılarla karşılaşabilmektedirler.

“Ben vergilerin tek bir vergi altında toplanmasını istiyorum. Yani senede 10 bin TL vergi ödüyorsam, bunu tek bir kalem altında ödeyeyim. Bir de şu var. Mesela muhasebecilerin sorumlu tutulmaması. Benim ipim muhasebecimin elinde ama hiçbir sorumluluğu yok, beni yakabilir. Ben muhasebecime güvenmediğim için borcumu ödemeye kendim gidiyorum. Yani ayda bir vergi dairesine gidiyorum. Bu konuda çok doluyum.” (Ankara, Alperen).

“Ben yükümlülüklerimi yerine getiren bir mükellefim. Ticari faaliyetlerimizi kanuna, mevzuata uygun bir şekilde yerine getiriyoruz. Ancak bu konularda muhasebecinin sorumluluğunun olmaması yanlış bir durum. O zaman yanlış bir durumda, suçlu biz oluyoruz. Yani ceza ve mükafat adil paylaşılmalı, ancak bu konuda bir dengesizlik var. Bu nedenle “hayatta bir avukatınıza, bir de muhasebecinize güvenebilmelisiniz. Çünkü onlar sizin mahrem yerlerinizdir.” (Diyarbakır, Özgür)

3.2.3. Vergi adaleti ve ahlak anlayışı

Bir ülkedeki toplam vergi yükünün tüm mükelleflere eşit ve adil bir şekilde dağıtılması verginin temel sorunlarından birisidir. Kamusal giderlerin finansmanının sağlandığı vergilerde adalet, doğuşundan vergilendirme süreçlerine ve hatta kesinleşmesinden sonraki tahsilat aşamalarına kadar sürekli telaffuz edilir. Vergilerdeki muafiyet ve istisnalar, indirim ve aflar, denetim ve cezalar adaletin vergideki hassas noktalarıdır. Adaletin tesis edilememesi ise mükelleflerin nezdinde daha çok devletin yanlış vergi uygulamaları ve ayrımcılığı üzerine yoğunlaşırken, mükelleflerinde kişisel deneyim ve ahlak anlayışlarıyla da doğrudan ilişkili bir konudur. Vergi mevzuatındaki veya vergi denetim ve uygulamalarındaki eksikliklerden kaynaklanan boşluklar, mükelleflerin kişisel tercih ve inisiyatiflerini devreye sokmaktadır. Vergi bilinci ve ahlak anlayışı da işte bu noktada devreye girmektedir. Dolayısıyla adalet sadece mali idarenin uygulamalarında değil, mükelleflerin vicdanlarında ve bilinçleriyle de alakalı kompleks ilişkilere sahip bir konudur.

Vergi adaleti konusunda Çiçek'in yapmış olduğu çalışmaya göre (2006) görüşme yapılan toplam 502 vergi mükellefinden 389 kişi (% 77,5) vergi adaletinin olmadığını, 100 kişi (% 19,9) ise adaletli ama yeterli değil dediğinden bahsedilmekte ve bunun neden kaynaklandığı ise bu konuda cevap veren 490 kişi üzerinden açıklanmaktadır. Görüşmenin bu kısmına cevap verenlerin % 40,6'sı (204 kişi) adaletsizliğin nedeni olarak devletin bazı kesimleri vergilendirmemesini, % 31,3'ü (157 kişi) vergi kaçakçılığının yaygın olmasını, % 24,3'ü ise (122 kişi) vergi kanunlarının yapısını, % 1,4'de (7 kişi) vergi idaresinin yaklaşımlarından kaynaklandığını belirtmiştir (Çiçek, 2006:106-107).

Vergiler kimlerden ve ne kadar alınmalıdır? Ödenecek vergi miktarı kişilerin çeşitli kişisel ve mali durumlarına göre nasıl belirlenmelidir? Devletin sağlayacağı kamu hizmetlerinin yükünü vergi olarak kişiler arasında paylaştırırken nasıl bir temel ilke göz önüne alınmalıdır? gibi sorular vergi adaletinin nasıl tesis edileceği konusunda önem taşır (Yereli-Ata, 2011).

Bunun yanında vergide adaletin sağlanması mükelleflerde korkuyla karışık bir probleme işaret etmektedir. Öyle ki, bu sorun her an mükelleflerin karşısına çıkabilecek, soğuk sürprizler olarak zihinlerde yer etmiştir. Bu yüzden yapılan görüşmelerde mükellefler, vergiyi her an bir şey yaşayabilecekleri adaletsiz bir uygulama olarak ifadelendirmişlerdir. Diyarbakır'dan Metin her anlamda adalet vurgusu yapmakla birlikte vergide adaletle ilgili şunları söylemektedir.

"İnsanın neresinden gocunacak bir şeyi varsa, ondan rahatsızlık duyar ve korkar. Dişin ağrıyorsa dişçi korkutur, suç işlemişsen savcı korkutur. Biz her şeyin öncesinde adaletin olmayışından rahatsızız. Her anlamda toplumsal adaleti istiyoruz. Bana göre, eğer adalet sağlanırsa vergi dairesi de diğer taraflarda çok rahat olacaktır. İnanın en korktuğumuz, adaletsizliktir. Bugüne kadar vergi ile ilgili dikkatli olmamıza rağmen, bir gün neyle karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Mesela havaalanında 10 TL.'lik vergi borcu ile karşılaşmak gibi. Babamız bizim aynı zamanda ortağımız. Farklı bir şirkette de ortaklığı bulunuyor. Geçen yıl 30 kuruşluk bir vergi borcundan dolayı tüm hesaplarına bloke konulmuş. O dönemde bir çeki olsa, sıkıntıya girecek. Bu yüzden ticaretle uğraştığımız için vergi dairesi denilince "aman bulaşmayalım!" diyoruz. Çünkü neyle karşılaşacağımızı bilmiyoruz. ...Örneğin Diyarbakır'da elektrikte yüzde 70 kaçak vardır. Bana göre elektrik ve suyun adilane bir seviyeye çekilmesi ve tekrar tabana yayılmasıyla bu kadar kaçak, hem olmayacak hem de bundan daha fazla para gelecektir. Bu durum vergiler içinde geçerlidir. Vergi oranları düşürülerek tabana yayılırsa ve verginin nereye harcandığını insanlar bilirse, rahatlıkla vergilerini ödeyeceklerdir. Mesela bugün

bir memur kadar vergi ödemiyoruz. Bu durum adaletsizliği gösteriyor bize.” (Diyarbakır, Metin).

Vergi sisteminin adil olmaması sadece mali idarenin veya mükelleflerin kişisel durumlarına bağlı kalmamakta, bunun dışında verginin doğası itibariyle de devlet ve toplum arasında bir sorun kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Çünkü vergi doğası gereği birisinin kazancından kısıp vermek zorunda olduğu ve ödediği, diğerinin ise ödenmediğinde hukuki müeyyideleri devreye soktuğu bir iktidarı gündeme getirmektedir. Devletin egemenlik gücünün hissedildiği bu durumda mükellefler Mustafa'nın da aşağıda belirttiği gibi verginin ödeyen tarafından hakkaniyetli olamayacağı yönünde ifadelendirilmektedir.

“Vergi uygulamalarının adil olmadığına inanıyorum. Kağıt üzerinde adil olabilir belki ama uygulamada adil değil. Bu memlekette çok kazanan çok vergi vermiyor ki, az kazanan daha çok vergi veriyor ve bir de söke söke alınıyor. Ben kendimi çoğu çok kazananlardan daha çok vergi verdiğimi düşünüyorum.” (Ankara, Alperen).

“Hiçbir mükellef vergi sistemini adil bulmaz. Bizim vergi sistemimizin adil olmamasının çok göstergesi var. Popülist laflar, amca dayı hadiseleri, tanıdık hadiseleri ki, biz bunları kullanan insanlarız. Tanıdıkları, üst düzey insanları araya sokarız. Bu imkânı olan birisi olarak hakkaniyet adına konuşuyorum, para ile ilgili meselelerde çok fazla adalet beklenmemek lazım. Çünkü bir tanesi para istiyor, bir tanesi de para ödüyor. Ödeyen için hiçbir zaman adil değildir bu sistem.” (Ankara, Mustafa).

Vergi ile ilgili uygulamalarda genelden özele doğru gidildiğinde bir ayrımcılığın olduğunu bununda adaleti sekteye uğrattığını ifade eden Verde, bunun sonucunda hissettiklerini şu şekilde ifade etmiştir.

“Vergi sistemimiz adil değil, yani herkese uygulanan oranlar aynı olabilir ama yaptırımlar değil. Biz düzenli bir şekilde vergilerimizi ödüyoruz. Vergi borcun varsa ihaleye giremiyorsun, eskiden borcu olan adamda ihaleye giriyordu. Ama şimdi bu uygulamayla daha ciddi firmalarla yarışyorsun. Biz vergilerimizi düzenli ödedikçe, ödemeyenler karşımızda bu durum ağırimıza gidiyor” (Ankara, Verde).

Toplanan vergilerin nereye harcandığı konusunda da bir muammanın olduğunu söyleyen Rojan; “Alınan vergilerin nereye harcandığını bilebiliyor musunuz? Yok öyle bir şey. Hatta Sayıştay'ın giremediği yerler var. Neyin, ne kadarının, nereye gittiği bilinmiyor.” (İstanbul, Rojan) diyerek ilginç bir noktaya temas etmiştir. Nitekim harcamaların mevzuata dahası hukuka uygunluğu söz konusu bir denetime açıklıkla mümkün olabilecekken, bu konudaki tıkanıklık

harcamaların hukuka uygunluğu konusunda adil bir sürecin yaşanmadığını ortaya koymaktadır.

“Vergi adil ve tabana yaygın olduğu zaman müteşebbis istihdam sağlayıcı bir konuma gelir. Bu durumda bir işletmede 5 kişi çalışıyorsa 6 kişi olması ülkeye yapılacak en önemli hizmetlerden birisi olur. Hem teorisi, hem de pratiği devlete bağlılık şeklinde olan bu durumun temel fonksiyonu devlete düşmektedir. Cebren alınan ve direncin olabileceği varsayımıyla denetimini doğru yapacak ve ekonomisini sanayi ve hizmet sektörlerinde düzgün bir şekilde yapacak.” (İstanbul, Turgut Albaş).

Sadece vergi değil ticari konularda da adaletin sağlanması birbiriyle iç içe geçen ilişkiler içerisinde mükelleflerin birbirlerini takip ettiklerini ve kıyasladıklarını, yapılan ayrımcılıkların ise genel bir adalet zafiyeti ya da yetersizliği şeklinde oluştuğunu göstermektedir. Diyarbakır’dan Mehmet’in anlattığı olay bu duruma bir örnektir.

“Mesela geçenlerde büyük bir iş adamı ... alan işadamlarından birisi kredi bulmakta zorlanıyormuş. Merkez bankası kur üzerinde bir oynama yaptı ve adam bir günde 450 milyon dolar para kazandı. Yani adam vergi verse ne olacak, vermese ne olacak. Sistem ensesi kalın olan insanlara çalışıyor. Ama esas yük, orta ölçekli firmaların sırtında. Onlarda birşey yapamıyor. Hem yük bende, hem de bir şey yapamıyor. Çalacaksın o zaman. Devlet görmek zorunda bunu. Öyle işadamları var ki bütün Güneydoğu insanları, müteşebbislerinin vereceği kadar vergi vermesi lazım. Ama maalesef sistem onlara (zenginlere) yani tersine çalışıyor ve olumsuz sonuçlara neden oluyor.” (Diyarbakır, Mehmet)

Vergisini düzenli olarak ödeyen mükelleflerin kendilerini aldatılmış hissettikleri (Ankara, Mahmut) vergi sistemi, bu aldatılmış hislerini bir adım öteye taşıyarak durdukları yeri “enayilik” olarak nitelendirmelerine neden olmaktadır. Bu konuda Nadir Güllü, “Bana diyorlar ki sen “enayi misin?” Herkes kendinden sorumlu!” Diyerek bireysel duruşunu göstermiş, diğer mükelleflerde benzer şeyler söylemişlerdir.

“İnsanların diğer insanlara göre daha fazla vergi ödemesinin “enayilik” olarak algılanmasının ortadan kaldırılması lazım. Yani tanıdıkla bu işlerinin yapılmasının ortadan kaldırılması lazım. Cezaysa tamam, mesela yüzde 10’mu herkese uygula. Ahmet’e uygulayıp, Mehmet’e uygulamazsan bu olmaz. Benim mükelleflerimden birisi bana dedi ki, “siz bu işten ekmek yiyemezsiniz.” Yani işini düzgün yapmak sıkıntılı bir durum. Para kazanamazsınız bu şekilde diyor.” (Ankara, Ahmet Bülent).

“1987 senesinde İstanbul’da vergi 50 küsürüncüsü olarak sıralamaya girdik. Hatta bunu da hatıra olarak saklarız. İş yaptığımız bu dönemde batı yakası, 52 kum deposu olarak Zeytinburnu’nda toplanmıştık ve yan yanaydık. O haber çıkınca yalan

olmasın, 52 kum deposundan en az 40 tanesi geldi ve “siz keriz misiniz?, siz vergi veriyorsunuz da bizi zor duruma düşürüyorsunuz” diye söylenmişlerdi. Biz şunu söylüyoruz. Bizim vatanımız bir tane. Biz çok kazanalım çok verelim.” (İstanbul, Cengiz).

Bu konuda daha sitemkâr olan İsmail ise şunları söylemektedir.

“Benim ticari hayatımda 37. yılım bitti. Temel sorunum adaletsiz bir yapılanma, adaletsiz bir yaklaşım, adaletsiz bir uygulama, adaletsiz bir yaptırım şeklinin olması. İnsana o zaman koyuyor işte anlıyor musunuz? Ben kimya yüksek mühendisiyim. Kelimenin tam anlamıyla fakülte son sınıfta başladım ticarete. Benim babam şeker fabrikasında işçiydi. Klasik tabirle sıfırla başladım hayata Karaköy’de. İnanın o 70’li yıllarda Karaköy’de faturalar kesilir ve suretleri çöpe atılırdı ve sene sonu muhasebeci gelir, ne yazayım derdi. Yani sana bırakırdı. Ben bunları gördüm. Ama beynim, aldığım terbiyem, birikimim, eğitimim bu işlere müsaade etmedi. Beceremedim, yapmadım, yapamadım. Yapamadığım içinde 37 yılda çok büyük bir imajı olan bir firma olmama rağmen, adaletsizlikten hak ettiğim yerde değilim. Ben kendi payıma konuşuyorum. Benim gibi bu duyguyu yaşayan çok insan var, anlıyor musunuz? Çok enteresan, ben burada geldiğimde, belgeleri vardır bunların, vergi dairesinde bir dönem vergi sıralamasında 5. oldum, 7. oldum. 10. oldum ve ödül aldım. Yani bu benim “enayiliğimin belgesi” aslında. Hep bunu söylüyorum. Burada ne sanayiler, ne dükkânlar var ancak adalet tesis edilmiyor; kesinlikle, asla ve kat’a.” (İstanbul, İsmail)

Toplumsal hayatın her alanında yer alan eğitim Durkeim’a göre, çocukları toplumdaki ortak değerlere yönelik birleştirici bir anlayışa ulaştırır. Bu ortak değerler dinsel ve ahlaki inançlarla birlikte öz disiplin anlayışını da içerir. Bu konuda Durkeim eğitimi, çocukların ve toplumun işlevini yerine getirmesine katkıda bulunan ve toplumsal kuralları içselleştirmesine yardımcı olan (Giddens, 2008:732) bir araç olarak görür. Dolayısıyla toplumun bir bütün olarak sahip olduğu ve sürekli olarak ürettiği kurallar, mensuplarına eğitim yoluyla aktarılmakta ve kendi içerisinde bir disiplini sağlamaktadır.

“Avrupalı torununu çocuk parkına götürüyor. Alman çocuk sıra ihlali yapıyorsa velisi ‘hayır senin hakkın değil’ diyerekten çocuğunu ikaz ediyor ve oradaki diğer çocuğa hakkını veriyor. Temelden çocukluktan başlayacak yani. Biz de olsa ‘aferin’. Bizim çocuk zeki olacak, iyi iş yapar denir. Ama sonuçta ne oluyor?, o çocuk büyüyor mükellef oluyor, bakan oluyor, müsteşar oluyor. Yani yarın bir birey oluyor. Ama baştan yanlış oluyor.” (İstanbul, Kubilay)

Türk toplum yapısının belli başlı yönlerini örneklerle anlatan Veli, çocukluğunu ve ilk, orta, lise eğitimini Almanya’da yapmış bir Kapalıçarşı esnafı. Sık sık da fuarlar ve iş gereği yurtdışına çıkmaktadır. Ticari hayatı daha geniş

bir perspektiften değerlendiren Veli, adam kayırma ve tarafgirlik gibi durumlara değinerek konuyu değerlendiriyor.

“Biz disiplinsiz bir toplumuz. Disiplinsizliğe neden olan en büyük nedende, eğitimsizlik. Ailedeki eğitimle, okuldaki eğitim mecz edilebilmeli. Yurtdışında herkes kolluk gücüdür, hemen şikayet eder ve herkes yapılmaması gerekenleri bilir. EGS yaptılar bizde mesela, (batılıları) öldürsen girmezler, sol şeridi kullanmak yasak. Ama biz şablonları (kuralları) sevmiyoruz. Herkes kendi kafanıza göre üretici, bu da karışıklığa neden oluyor. Bu konu da bir bencilliğimiz var, genetik kodlarımızda var. Adam kendi vatandaşına güveniyor. Beyannameni getir kardeşim diyor, ne sattın, ne vergi vereceksin diye. Bakıyorlar tamam, teşekkür ediyorlar, güveniyor vatandaşına. Ama yanlış yaparsan diyor .... Burada da tamam yakalanırsan ceza var, ancak oradaki gibi ciddi değil .... Biz belli bazı şeyleri ikili ilişkilerle götüren bir yapıya sahibiz. Neymiş, akraba, ... niye memlekette kanka, pampa, takımdaş, parti adı neyse, bizde o kadar çok dirsek teması, teşriki mesai var. Bundan dolayı, “abi şunu bir hallet dediğinde” işin tamam oluyor.” (İstanbul, Veli)

“Verginin adaletli bir şekilde alınmaması verginin siyasal mekanizmasının, zorlayıcı gücü olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle vergiler kişiler arasında büyük farklar gözetilerek, şahıslardan, firmalardan siyasal erkle bağlantısından dolayı eşit bir şekilde alınmadığını düşünüyorum.” (Ankara, Ahmet Bülent).

Bu konuda bir özeleştiri yapan Kubilay, yöneten ve yönetilenlerin aynı toplumun fertleri olduğunu dolayısıyla iyinin de kötünün de buradan türediğini ifade etmektedir.

“Sonuçta burada yaşayan biziz. İdareci olanda biziz, mükellefte biziz. Dolayısıyla sonuçta problem varsa o da bizden kaynaklanıyor.” (İstanbul, Kubilay)

Vergi adaleti sağlanamadığında ise mükellefler vergi ile ilgili gayrimeşru yollara meyil edebilmektedirler. Hatta yaptıkları açıkça suç olsa bile. Bu konuda Diyarbakır’dan Baver’in parasını devletten korumaya yönelik sergilediği çabası her ne kadar hırsızlık ya da suç olarak nitelendirilse de kendisi açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Çünkü vergi sistemi adil olmadığı için yapmış olduğu bu fiili kendi dünyasında meşrulaştırmıştır. Dolayısıyla mükellefin vergi algısı vergi verme davranışını etkilemekte bunu uygun hareket etmektedir.

“Düzenli bir vergi sistemi olmadığı zaman ahlaksızlık oluyor. Şimdi bana sorarsız ben ahlaksızlık, hırsızlık yapıyorum. Ama ben kendi paramla yapıyorum. Ben devlete verdiğim parayı, kendi param olarak gördüğüm için kendi paramı korumaya çalışıyorum devlete karşı. Devlete göre hırsızlık yapıyoruz ama paramızı koruyoruz kendimize göre. Bugün eğer şu an bu aftan sonra detaylarına inerlerse, Türkiye’de iş yapan firmaların ticarethanelerin % 50-60 arası iflas eder. Maliye insanların

üzerine gittiği zaman kaynağı kurutur ve iflas eder insanlar. Devlete ödeyeceği cezalar yüzünden kaybolur giderler.” (Diyarbakır, Baver).

Devletin zorla suça ittiğini söyleyen Rohat ise şunları ifade etmektedir.

“Adil değil ya, ne adili. Zalim oğlu zalimdir. 6 aydır hiçbir iş yapmamışım. Şimdi muhasebeciye gitsem 4000 TL. borcun var der. KDV tevkifat kesiyorsun madem, hepsini (% 18) birden kes. Sen niye adamı resmen suça itiyorsun, hırsızlığa itiyorsun? Niye yüzde 3 tevkifat kesiyorsun, yüzde 15’i sonradan bana ödetiyorsun. Ben de bu yüzde15 için gelip büyük bir risk alıyorum. Ne gerek var buna, hepsini birden kes.” (Diyarbakır, Rohat)

Daha önce Maliye Bakanlığı’nda merkezi denetim elemanı olarak görev yapan şimdi ise Ankara’da YMM’lik işiyle uğraşan Latif, yer yer özeleştirilerde de bulunmaktadır. Bununla birlikte görüşme sırasında mesleki eğitimden ve disiplinden gelen yaklaşım ve kavrayış tarzını da sorulan sorularda ve anlattığı konularda sonuna kadar göstermiştir. Çalışma kapsamında Ankara’da müteahhitlik yapan Mete’nin de karşılaştığı sorunların aynısını ve fazlasından bahseden Latif, şu örnekleri vermektedir.

“Örneğin damga vergisi piyasayı bozucu şekilde alınıyor. Bir iş alırsınız ve o işi uzman kişilere taşere edersiniz ve o iş daha hızlı ve daha az maliyetle yapılabilir. Ama bizim damga vergisi uygulamalarımız, bu sürece engel olucu mahiyette çalışıyor. Sırf damga vergisi nedeniyle işler çoğu zaman taşerona verilmiyor ve insanlar kendileri yapmaya çalışıyorlar ve bu da etkinliği azaltıp, piyasayı bozuyor. Toplam ekonomik etkinlik olarak bakarsanız, ekonomik etkinliği azaltıcı bir şekilde çalışıyor. Başka bir örnek ise harçlar. Harçların bizatihi kendisi kayıtdışı ekonomiyi teşvik ediyor. Neden? Siz gayrimenkul alım satımlarında yüzde 2, yüzde 2 olarak toplamda yüzde 4 harç alıyorsunuz. Sonrada diyorsunuz ki, insanlar alım satım bedellerini doğru bir şekilde yansıtmıyorlar. Tabii ki yüzde 4 harç alırsanız ki, bunu hep çoğu kez alıcı ödüyor. Yüzde 2 alıcı, yüzde 2 satıcı ödemesi gerekirken bir insan ev alırken yüzde 4 harç ödüyor. Ev alırken ne bir serveti ne de bir geliri var o anda. Tapu harçlarının mantığı nedir, o işlemin yapılmasına işlemi yaptıranların katılmasıdır. O yüzden nispi tapu harcı olmasın. Mantığına aykırıdır. Ama bizde tapu harçları nispi. 100 bin TL.’lik bir ev satışı ile 1 milyon TL.’lik ev satışı arasında bir fark var mı? Yok. Orada tapu memuru, aynı kağıdı, aynı kalemi, aynı zamanı harcıyor o işe. Ama birisinde 4 bin TL. harç, diğerine 40 bin TL. harç. Aslında harçların kurgulanması ekonomiyi bozucu mahiyette değil. Ama sonradan nispi harçların bu kadar ön plana çıkması gerçekten işlem hacmini etkiliyor. Bunun o kadar çok yansması var ki, şirketler gayrimenkul alıyor ve düşük bedel gösteriyorlar harç ödememek için. Düşük amortisman ayırıyorlar ve fazla vergi ödüyorlar. Bir de onu da başka yerden çıkarmaya çalışıyorlar. Yani çok zincirleme sonucu var. Bir yerde yapılan bir mantıksızlık, 50 tane mantıksızlığı, etkinsizliği beraberinde getiriyor.” (Ankara, Latif, YMM)

Adaletsizliği sadece vergi ve vergi teŖkilatı ile sınırlamayan mükelleflerin görüŖmeler sürecinde baŖka konularda da serzenişleri oldu. Daha çok SGK primlerinin yüksekliğinden Ŗikâyet eden mükellefler, bir yandan da işveren olmaları nedeniyle işçilerle yaşadıkları sorunları ve bunların görüldüğü iş mahkemelerini, yer yer de tüm adli sistem ve yargısını değerlendirdiler. Bu durum mükelleflerin sadece vergi ile ilgili sorunlarla devlet düşüncelerini oluşturmadıklarını bir bütün olarak devleti temsil eden kişi ve kurumlarla muhatap oldukları ilişkilerin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu zaman zaman bir doktor olabildiği gibi, bir trafik polisi de olabilmektedir.

“4158 sayılı iş ve işveren kanununda normal şartlarda işçinin herhangi bir hakkı bulunmaz, tazminat vs. Ama bunun istisnası vardır. 10 senesini dolduran işçinin istifa ettiğinde kıdem tazminatı alıyor. 10 yılını dolduran her işçide bunu kötü niyetle kullanır. İşveren uyanık, işçi aptal, işçinin hep hakkı yeniliyor. İş mahkemeleri genelde işçinin lehine karar verir. Ben buna katılmıyorum. İşçide işverende bu devlete vergi öder. EŖit davranılmalıdır bu konuda. Ŗimdi ise terazi tersine dönmüş. İşçi uyanık, işveren aptal. Kanunlar ona göre düzenlenmiş işçiye yontulmuş, işverenin hiçbir hakkı yok.” (Ankara, Mustafa)

Aynı konuda benzer Ŗeyleri anlatan Verde’de yaşadığı hırsızlık olayının detaylarını ve mahkemelerle ilgili düşüncelerini örnekle açıklamaktadır.

“Ben en çok hakimlere kızıyorum. Hakimlerden değil, kimseden korkmuyorum. Çünkü kendimi biliyorum, firmamı biliyorum. Mesela bizim Ŗirketimizde bir hırsızlık olayı oldu. Hırsızlık yapanda bu işi yaptığını kabul etmiş, ekmek çaldım ve sattım demiştir, 60 TL.’lık bir ekmek ve bu durum mahkemelik oldu ve bende haklı fesih yaptım, hırsızlık yaptığı için. Mahkeme de hakim neden Ŗikayetçisin dedi, ben de hırsızlık yaptığı için dedim. 60 TL. için mi yaptın bunu?, dedi. Bize göre 5 TL. çalan da hırsızdır, 5 trilyon çalanda hırsızdır. Ŗimdi ben kalkıp da Ŗu kadarı çalabilirsin, Ŗu kadardan sonrasını çalamazsın diyemem ki. Ama hakimlerin çoğu bu görüŖte. Özellikle de iş mahkemeleri. Ben iş mahkemelerinden rahatsızım. Hakim diyor ki, sen firmasın güçlüsün, işçi güçsüz, bunun kabahati de olsa bunu sen öde diyor. Bu olmaz. İşveren olmazsa işçi de olmaz. Devletin haklı olduğunda işvereni de koruması lazım. İşçide bunu bildiği için buradan çıkıyor oraya gidiyor, nasılsa hakim beni haklı görecek. Ben bir sıfır önde başlıyorum diyor. Adam araçla kaza yapıyor ve sana haklı fesih yapabilirsin diyor kanuna, neye göre. Maaşının Ŗu kadarından fazla zarar vermesi durumunda. Buna göre sen kanuna uygun hareket ediyorsun ama sen yine de haksız oluyorsun. O zaman bu kanunu niye koyuyorsun. Senin hakimın bunu uygulamayacaksa, o zaman hırsızlık yapanı koruyacaksa onun adaletine inmem. Ben iş mahkemelerinden çok Ŗikayetçiyim. Dolayısıyla adaletle ilgili problemim var. Vergi ile ilgili pek çok sıkıntı yaşamıyoruz.” (Ankara, Verde)

Vergi kaçırmanın batı toplumlarında büyük bir ahlaksızlık olduğunu söyleyen Metin, bazı kimselerin asgari ücretliler kadar bile vergi vermediğini, bunda büyük bir ahlaksızlık olduğunu ve buna önem verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Aslında bir özeleştirici sayılabilecek bu yaklaşım, verginin ne sadece devletin hatalarıyla açıklanabilecek bir konu olmadığını ne de mükelleflerin tamamen suçlu ya da buna meyilli bir kesim olmadığını, aksine konunun geniş çaplı ve girift ilişkileri barındıran çok boyutlu bir konu olduğunu göstermektedir. Ancak şu bir gerçek ki, vergi hem konusu itibarıyla hem de tarafları itibarıyla olduğundan daha farklı bir perspektiften bakış açısıyla görülmesi gereken ve gelişen bir alandır. Bu konuda Metin'in özeleştirisi ise bir öz değerlendirme, gerçekleri kendi kendine bir itiraf etme niteliğinde.

“Bugün ahlaksızlığın en büyüğü olarak vergi kaçırmak görülüyor toplumların bakış açısına göre. Ben vergimi ödemeyip de bir asgari ücretliden benden çok daha fazla vergi alınıyorsa bizim bu yaptığımız bana göre ahlaksızlıktır. Buna önem vermemiz gerekiyor.” (Diyarbakır, Metin).

Vergi adaletinin sağlanabilmesi mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini düzgün bir şekilde yerine getirmelerini gerektirmektedir. Bu konuda “mükelleflerin vergi mevzuatından doğan yükümlülüklerini gerçeğe uygun bir şekilde yerine getirmeleri konusundaki davranışlarının düzeyini ifade eden vergi ahlakı” (Akdoğan, 2009:188) son yıllarda öne çıkmakta, kayıtdışı ekonomi ile ilgili yorumlarda dikkate alınmaktadır. Vergi ahlakını yaşamsal ahlakla doğru orantılı olarak değerlendiren Özgür'ün bu düşüncesinin yanında aynı düşünceleri paylaşan Turgut Albaş konuyu bir adım ileri götürerek ahlak kavramını din eksenini dışında bir değerlendirmeye tabi tutarak şunları söylemektedir.

“Ahlak kavramı kendisi başlı başına bir insanda olması gereken ve piramidin en tepesinde olan bir şeydir. Hatta bana göre, dini inancın bile üzerindedir. Dini inancı olmayan birini ahlaksız diye düşünemeyiz. Vergi ahlakını yükseltecek olan, devletin bu konuda alacağı kararlar ve onların uygulanabilirliğidir. Çünkü vergi cebren ve tek taraflı olarak alınan bir gelirdir. Bu nedenle ahlakın kalitesini belirleyende bu kamu erkidir.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Albaş'ın bu görüşleri karşısında Mete ise konuyu dinle ilişkilendirmektedir.

“Vergi kanunlarına uymak ahlaki bir yükümlük. Bu birazda inançla alakalı bir durum. Yani insanın dini inancıyla orantılı. Çünkü dini ahlaki yanında ticari ahlakı da olan zaten bu vergi olayını daha (iyi) okuyor. Ben böyle bakıyorum.” (Ankara, Mete)

Vergi ahlakını zekât müessesesinde yer alan 1/40 mevzuu ile ilişkilendiren Demirci, günümüzdeki vergi oranlarını eleştirerek vergi ahlakını nereye koyacağını sorgulamakta ve bunun sonucunda ne olacağını şöyle özetlemektedir.

“Vergilendirme elindeki karın bir kısmının devletle paylaşılması, ona ödenmesidir. Devlet geleneği yokken bile böyle bir metot vardı, İslam’daki zekat meselesi yani. Ahlak kriterinde 40’ta bir tartışma konusu değildir, ama yüzde 40 bir tartışma konusudur. Böyle bir durumda ahlaki nereye oturtacağım burada. Bu durumda yüzde 40, herkes benim için çalışsın demektir. Çalış, kazan, didin çabala her şeyin içerisine gir, sonrada gelsin senin kazancının yüzde 50’sini alsın; buradan doğru insan çıkmaz.” (Diyarbakır, Demirci).

Öte yandan vergi ahlakını bir onur meselesi olarak gören Kürşat ise ahlaki olmanın sonuçlarına dikkati çekmektedir.

Vergi ahlakı, onur demektir. Çünkü benden alınan vergi ile belki Sincan’a hastane yapılıyordur, bir okul yapılıyordur, yetimhane yapılıyordur, yani senden benden gelenle ortak bir şeyle yapılıyordur. Devlet senden aldığı ile sana hizmet sunuyor. O nedenle benim için bir onurdur, şereftir.” (Ankara, Kürşat)

Tüm bu söylenenlerin karşısında ise vergi ahlakının tek taraflı olmayacağını söyleyen Mehmet, sert bir eleştiri yapmaktadır.

“Vergi ahlakı ne devlette var, ne de vatandaş da var. Devlette vergi ahlakı olsaydı, vatandaşta da olurdu. Sizde o ahlak yoksa, siz onu vatandaştan bekleyemezsiniz. Sen bir önce o vergi ahlakı gömleğini giy ki, o zaman nasıl oturduğunu göreyim ve senin huzuruna öyle geleyim. Öyle değil mi?” (Diyarbakır, Mehmet).

3.2.4. Vergi afları ve rant ekonomisi

Vergi afları konusunda mükelleflerin bazıları olumlu yaklaşımlar sergilerlerken, bazıları ise olumsuz görüşler belirtmişlerdir. Bu mükelleflerin içinde buldukları ticari durum, sektör veya yaşadıkları olaylar nedeniyle değişebilmektedir. Vergi aflarının belirli aralıklarla yapılması olumlu etkiler sağlayabilirken, sık sık tekrarlanması ise vergi adaletini ve dengesini sarsabilmektedir. Nitekim görüşme yapılan mükelleflerin büyük bir kısmı,

vergilerini ve yükümlülüklerini düzgün bir şekilde yerine getirdiklerini belirtmişler ve daha çok bu nedenle vergi afları sayesinde kazançlı duruma geçen mükelleflerin durumlarından rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Affı sadece hem mükellef için hem de devlet için bir fırsat olarak değerlendirmek ise kısa vadeli bir çözüm olarak görülebilir. Yoksa uzun vadede tam tersi sonuçlara neden olabilir. Çünkü af sonrası yeterli ve kapsamlı denetim ve ceza sistemi uygulanamazsa vergiye ve idareye karşı mükelleflerin inancı ve güveni kaybolabilir. Vergi affını iyi niyetli bir yaklaşımla değerlendiren Kağan bu durumu bir hak tanıma olarak ifade etmiştir.

“Herkes art niyetli değildir. Ödeyemeyen insanlarda olabilir. Dürüstçe çalışıp işini yürütememiş olabilir. İlla ki 100 kişiden 2 ya da 3 kişi bu manada çıkabilir. Herkes parası varsa vergisini ödemek ister. Borçlu kişi boşuna borçlanmamıştır. Onun içinde af iyi bir şeydir. İnsanlara düzeltme anlamında bir hak tanımak lazım.” (İstanbul, Kağan).

Vergi affını bir temizlenme ve rahatlama olarak gören Baver ise her iki tarafın kazançlı çıktığı bir durumdan bahsetmektedir.

“Dediler ki ilk defa gelin devletle barışın ve şu kadar para ödeyin, temizlenin. Devlet içinde iyiydi, iş yapan insanlar için de iyi bir şeydi. Ben ilk defa olumlu bir şey gördüm. Bu sayede insanlar bir sicilimizi temizleyip, soluk alalım dediler. Bu sayede o af ve vergi barışı muazzam bir nefes aldırdı. Hem devlet hem de vatandaş kazandı.” (Diyarbakır, Baver).

Dicle’de, Baver gibi düşünmekte ve şunları söylemektedir.

“Mesela son çıkan vergi affı çok iyi bir şeydi. Kayıt dışının önüne geçen bir şey. Çünkü insanlar nereden neyi daha az vereceğim düşüncesindedirler. Ne oluyor vergi affı çıkınca, defterlerim denetlenmesin diye düşünüyor. Çünkü defterleri denetlendiğinde bir sorun çıkabilir. Dört dörtlükte olsa bir açık bulunabilir. Ne oluyor o zaman. Bu parayı vereyim de, devlette rahatlasın ben de rahatlayım diyor. Bu sayede devlette belki toplayamayacağı parayı topluyor, alamayacağı parayı alıyor. Vatandaşa güzellikle ödemeyeceği parayı zorlansa bile ödüyor.” (Diyarbakır, Dicle)

Vergi afları konusunda iki yönlü bir değerlendirme yapan Bozkurt, konunun hem rahatsız edici yönünü vurgulamakta hem de ticari hayatın düzenlenmesi ve yoluna devam edebilmesi için gerekliliğinden bahsetmektedir.

“Vergi affı çok hoş bir şey değil, insan kendini enayi yerine konulmuş gibi hissediyor. Gerçekten vergisini ödeyememiş sıkışmış bir firma, SGK borcu birikmiş, vergi borcu birikmiş bir firmayı öldürmek yerine böyle aflarla veya takvime bağlayarak kolaylık sağlamak bu açıdan olumlu. Bir şeyi öldürmek kolay ama zor olan o adamlara yardım edilmesidir.” (Ankara, Bozkurt)

Bozkurt’un bu iki yönlü değerlendirmesi karşısında Ahmet Bülent ve Verde ise vergi affının kötü niyetli mükellefleri ödüllendirildiğini, kötü niyetli olmayanlara ise haksızlık yapıldığını vurgulayarak afların adalet duygusunu zedelediğini ifade etmektedirler.

“Vergi afları her şeyi zedeliyor. Her şeyini düzgün yapan bir mükellefle hiçbir şey yapmayan mükellefi aynı kefeye koyuyor. Adalet bunun neresinde var? 6111 sayılı kanuna bir bakın, baştan aşağıya hırsız, dolandırıcıyı, samimiyetsiz insanları temizlemeye yönelik çıktı. Yok matraha artırımı vs., böyle bir af olur mu? İnsanlara baktığınızda benim suçum ne diyor? Düzgün insanlar yok değil, gerekirse kredi çekiyor, vergi borcunu ödüyor, ancak numunelik. İnsanlar ödeme gücüne göre fatura getiriyorlar. Firma faal gözüküyor. Malı aldım diyor. Sahte fatura olmasın diyoruz ama sana ne diyor mükellef. Bizde bir şey diyemiyoruz. 6111’le devlet itibarını zedeledi. Bir yandan da insanların vergi ile ilgili kötü alışkanlıklarını artırdı.” (Ankara, Ahmet Bülent)

“12 yıl önce işe başladığımda daha fazla rahatsızdım. Şimdi yapılan son yeniliklerle geliştirilen sistemlerle devlet, e-fatura ile yeni nesil pos cihazlarıyla bir şeyler yapmaya çalışıyor. Bunu takdir etmek lazım. Bu konudaki sorunlar eskiye göre daha da azaldı ama bu bitmedi. Adam ödemiyor ama sen ödüyorsun, sonra adam aftan yararlanıyor, sende isyan ediyorsun. Düzenli ödemeyeni ödüllendiriyorsan, ödeyene de bir indirim ver ya da bir teşvik et, takdir et ki aradaki fark belli olsun. Ama bu yok.” (Ankara, Verde)

Konunun adalet duygusunun zedelenmesinden, bir zulme ve zalimliğe dönüşmesinden bahseden Mustafa ise bu konuda daha sert bir tutum sergilemektedir.

“Devlet millete zulmetmez ama şu anda ki vergi sistemi en azından toplanması kısmında zalimdir ve zulmediyor. Çünkü çıkarılan torba yasalar, aflar adaleti tesis etmiyor. Ödeyenin zararına, ödemeyenin karına. Ben bunu yeri geldiğinde ödemeyen biri olarak konuşuyorum.” (Ankara, Mustafa)

Vergi afları üzerinden devleti eleştiren Serhat ise vergi barışı ve aflarının bir kandırımacadan ibaret olduğunu ve devletin yetersizliği nedeniyle uygulandığını söylemektedir.

“Dört beş yılda bir devlet kendince bir oran belirliyor ve seni affedeyim diyor. Emin ol bu af değil, bu sadece teknik olarak yetersiz olduğu bu vergiyi tehdit yoluyla almasıdır. Vergi barışı altında yapılan bu iş, olmayan bir kazancın üzerine yapılıyor. Kazancınız olsun olmasın matrah artırımı yoluyla vergi veriyorsunuz. Yani kandırmaca. Trafikte cezalar gibi. Vergi daireleri de bunu yapıyor. Bir limit var o gerçekleştirilmeye çalışılıyor.” (Diyarbakır, Serhat)

Vergi aflarının olmasının yanlış olduğunu söyleyen Özgür, ödemeyenlere o şansın verilmesinin eşitlik kavramının dışına çıkılmasına neden olduğunu ve bunun bir defadan fazla yapılmaması gerektiğini vurgulayarak, sık sık tekrarlanması durumunda bu uygulamanın bir gelenek haline gelebileceğinden bahsetmektedir. Özgür’le aynı bölgede ticaret yapan Mehmet ise bu konuda devletin böyle bir uygulamayı tercih etmesinin başka bir nedenini şu olayla pekiştirmektedir.

“Vergi affı gibi şeyler pansumandır. Bunu yapacağınıza sistemi kökten değiştirin. Mehmet Şimşek’in 50 bin öğretmen alımıyla ilgili olarak “biz bunu vergiye yansıtırız” demesi çok korkutucu bir şey. Yani devlete herhangi bir yerden gelecek her yükü, siz vergiyle telafi ederseniz vay halinize. Korkunç bir şey.” (Diyarbakır, Mehmet)

Verginin kompleks yapısı zaman zaman vergi aflarını keyfi bir karardan ziyade bir zorunluluk olarak gündeme getirmekte, vergi ile ilgili uygulama ve süreçlerde yaşanan bir takım tikanıklıkların varlığını göstermektedir. Bu konuda vergileme sürecine dikkati çeken Latif, her iki yönden bir yaklaşım geliştirerek konuyu bir bütün olarak değerlendirmiş ve şöyle bir analiz yapmıştır.

“Vergi afları diye tabir ettiğimiz meseleler, aslında doğrudan doğruya karşı çıkacağımız ya da taraf olabileceğimiz düzenlemeler değildir. Çünkü çok komplike sebep sonuç ilişkileri var burada. Şöyle ki; vergi uygulamaları ve vergi inceleme raporları çok sağlıklı hazırlanmadığı için, vergileme süreci çok adaletli ve yasal ilerlemiyor ve bu yüzden birçok durumda insanlar ödeme güçlerinin çok çok ötesinde vergi ve cezalarıyla karşı karşıya kalıyorlar ve iş yapan, adam çalıştırıp, üretim yapan iş adamları ağır vergilemeler yüzünden her şeylerini kaybedebiliyor. Bu durumda insanlar, ister istemez mali idarenin üzerinde, hükümetin üzerinde bir baskı oluşturuyorlar. Diyorlar ki, “biz haksız ve mesnetsiz vergilere, ödeme gücümüzün çok üzerinde vergilere maruz kaldık” diye. Mükelleflerin çoğunun bu talebi, haklı bir taleptir. Devlette ister istemez bunu yapıyor ama bunun sosyolojik ve psikolojik sonuçları vardır. Ne tür sonuçları vardır? Ödemelerini zamanında yapmaya çalışan, devamlı muhasebecisine adam gibi vergi çıkar bana diyen, aman bir hata olmasın diyen adamların hayal kırıklığına uğraması gibi. Birde şöyle bir şey oluyor. Gerçekten zor durumda olan, sahte fatura kullanan ve KDV kaçırarak bir sürü de insanların varlığı ve bunların öbürlerine karşı bir kazanmışlık psikozu içerisine girmeleri.” (Ankara, Latif, YMM)

Ankara'da çalışan Latif'in bu değerlendirmelerine İstanbul'da bulunan Turgut Albaş ise bir katkıda bulunarak şunları eklemektedir.

“Vergi afları ne yazık ki, Türkiye'nin kanayan bir yarasıdır. 2008'den bu yana beş, altı tane vergi affı olmuştur. Bu durum Türkiye'nin ekonomisi ile ilgili sıkıntılarının doğrudan mükellefe sirayet ettiğini göstermektedir. Mükellefler borçlarını ödemek isteseler dahi karşılaştıkları ekonomik krizlerden dolayı böyle bir borcu ödeyememe gibi bir durumla karşı karşıya kalmaktadırlar. Devletin buradaki anlayışında “eldeki bir kuş, daldaki üç kuştan daha iyidir” düşüncesi yatmaktadır ve ben de bunu doğru buluyorum. Tabii ki ama bu lokal bir doğrudur. Aslında olması gereken verginin tabana yaygınlaştırılmasıdır ve sağlam bir kamu geliri haline gelmesidir. Böyle bir durumda müteşebbis artık herkesten vergi toplanıyor dolayısıyla devlette bizi artık yolunacak bir kaz olarak görmeyecektir diye düşünecektir. İşte o zaman vergi aflarına da artık ihtiyaç kalmayacaktır.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Liberal ekonominin 1980 sonrası dönemdeki yükselişi, ekonomi içerisinde belli rant unsurlarını doğurmuş, bu da toplumda bazı ekonomik dengesizliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konuda Türkiye'deki en göze çarpan rant unsuru ise gayrimenkul yatırımlarıdır. Böyle bir ekonomik gelişim süreci, zaman zaman ticaret yapmayı anlamsızlaştırmakta, mükelleflerin üretim yapıp katma değer sağlayan bakış açılarını da sorgulamalarına neden olmaktadır. Ticaretten sağlanan karların giderek düştüğü son yıllarda, rant araçlarına yapılan yatırımların getirisi mükelleflerin hem adalet duygusunu zedelemekte, hem de devlete ve yaptıkları işlere olan inanç ve azmi tahrip etmekte ya da yasal olmayan yolların kapılarını aramalarına neden olmaktadır. Bu konuda çok muzdarip olan ve maliyeye karşı karşıya gelen Mete, gayrimenkul sektöründeki siyasi rantın içeriğinden bahsetmiş ve yaptığı işin detaylarını anlatmıştır. Mete'nin anlattıklarını doğrulayan Latif ise konunun ayrıntılarını ve ortaya çıkan durumu şöyle ifade etmiştir.

“Siyasi rant bizim ülkemizin bir gerçeği. Mesela inşaat sektöründe 150 m²'nin altı yüzde 1 KDV'ye, 149 m² üstü ise yüzde 18 KDV'ye tabidir. 149,9 m² proje çizdirdiniz ve inşaaata başladınız. Sonrada teknik olarak inşaatın metrekaresini teknik olarak büyüttünüz ve bu dairelerin metrekaresini 180 m²'ye çıkarttınız. Ama projede hala yüzde 149 m². Ama yüzde 18 diliminde daire yapıyorsunuz. Şimdi burada bir siyasi rant var. Proje de öyle ama fiiliyatta farklı yani. Bu yüzden birkaç inşaat ayağımızla metrekaresini ölçmeye çalışırken kovulmuşluğumuz da var. Bu işler inşaat aşamasında yapılıyor ve sonra iskan aşamasında bu durumlar görmezlikten geliniyor ve yüzde 1 KDV ödeniyor ama yüzde 18 KDV diliminde yer alan daireler yapılıyor.” (Ankara, Mete)

“Yeni kanunda neredeyse KDV oranlarının hepsini yüzde 18’e çıkardılar. Arsa maliyetleri yükseldi. Demir, çimento maliyetleri yükseliyor. Bir de yüzde 1 KDV ödememiz gereken yerde, yüzde 18 KDV olduğu zaman daire fiyatları 600 bin TL.’den 750 bin TL.’ye yükseliyor. Dolayısıyla daha önce yüzde 100 elde ettiğiniz karlar yüzde 50’lere, yüzde 40’lara düşüyor. Bunu da 4 ya da 5 sene içerisinde kazandığınızı düşünürseniz senelik yüzde 10 gibi bir kâr elde etmiş oluyorsunuz. Yani enflasyon oranında. Öyle olunca inşaat sektörü daha da sıkıntıya girecek. Ama 40 dairelik yeri 100 daireye çıkararak inşaat yapanlara ise bir şey yok. Onlar zaten yüzde 300 kazanıyorlar.” (Ankara, Mete)

“Bir örnek vereyim mesela. Bir arsa sahibi düşünün. Adamın babasından kalan ya da 5 sene öncesinden satın aldığı bir arsası var. Bu adam arsasını kat karşılığı inşaatla veriyor ve bunun karşılığında 500 adet konut sahibi oluyor ve elini hiçbir şekilde taşın altına koymuyor. Bu konutları 5 yıldan fazla elinde bulundurduğu için kendisi açısından değer artış kazancı. Konutları yapan müteahhit ise hem kurumlar vergisi, KDV, sosyal güvenlik primleri ödeyip iş kazalarının bütün külfetine katlanıyor, hem de yaptığı bu konutların yarısını arsa sahibine veriyor ve bu arsa sahibi hiç vergi ödemiyor. Böyle bir müteahhitin vergi algısı ne olur? Yani adil olmayan adaletsiz bir yapı var. İş yapan, üretim yapan adam her şeye katlanıyor ama öbür taraftan rant elde eden adam hiçbir külfete katlanmıyor. Bu algıyı besleyen de bu aslında. Siz devlet olarak doğrudan vergi alamıyorsanız dolaylı olarak aldığınız vergilerde meşruiyetini yitiriyor. Temel zayıflık, sorun ve zafiyet budur. Yani adil bir sistem kuramamak. Mesela bir müteahhit düşünün, adam bir iş alıyor. Binde 9,48 yani yüzde 1’e yakın bir damga vergisi ödüyor. Direk yüzde 1 vergilendirme. Henüz bir hak ediş aldı mı? Almadı. Bir kâr elde etti mi? Hiç belli değil. Hiç bir şey yapmadı. Bugün sözleşme yapsa 15 gün içerisinde bu damga vergisini ödemek zorunda. 10 milyonluk bir sözleşme imzalarsa, 100 bin TL. damga vergisini 15 gün içerisinde ödemek zorunda. Mesela inşaat sektöründe taşeron usulü çalışmalar var. Adam bir iş alıyor ve işin bir kısmını bir taşerona devrediyor. Taşeronla bir sözleşme imzalıyor. Hadi bakalım bir daha damga vergisi, yüzde 1. O taşeron o işi yapamıyor, kaçıp gidiyor. Müteahhit yeni bir taşeron daha buluyor ve yine yüzde 1 damga vergisi. Böyle olunca piyasada iş yapan, parasını ranta bağlamayıp elini taşın altına koyup risk altına giren insanlar açısından (bu nispi algılama yüzünden) vergiler katlanılmaz bir hal alıyor. Mesela burada rantta vergilendirilse, şehir rantları, imar rantları, değer artış kazançları da vergilendirilse....” (Ankara, Latif, YMM)

Rant gelirlerinin en çok yaşandığı İstanbul’da ticaret yapan İsmail bu konuda oldukça dertli bir mükellef. Öyle ki, böyle bir ekonomik zeminde ticaret yapmayı “enayilik” olarak görmekte ve yaptığı işi sorgulamaktadır.

“Bir yerde atı alan Üsküdarı geçmiş, anlıyor musun? Mesela benim çok zoruma giden kazandığımı işime yatırmam, istihdam oluşturmam, risk almam. Türkiye’de ilk kez ben polisin kullandığı kask, kalkan ve robokopları ürettim. Mühendis kimliğimle belki de cesaret gösterdim. Vergi ödedik, istihdam yaptık. Ama ben 37 yıllık bir esnaf olarak oturduğum evi 2-3 yıl önce banka kredisi ile aldım. Burada ise kirayla oturuyorum. Her şeyim kredi ile kira ile, yani her şeyim bir pamuk ipliğine bağlı. Bir köşede birikmiş bir kuruş param yok. Buna inanın. Ama mal dolu. Git aşağıya inanılmaz malım var. Bir sattıysam, iki mal koymaya çalıştım. Hastalık bu. Mal satamıyorsun paraya sıkışıyorsun. Bunu yapacağın yerde, klasik anlayışla şurada bir yerde arsa, gayrimenkul alsaydım hiç ne istihdam sorunu, ne 30 kişinin çalışmasına gerek kalırdı. Hepsinin derdi bana. Yani bir adaletsizlik var. Bu yüzden

rant gelirlerinin bu kadar büyük boyuta geldiği bir ortamda bizim yaptığımız enayiliktir ve adı da budur. Dolayısıyla hiçbir şeye inancın kalmıyor, anlıyor musun? Bu rantıye gelir sistemi Türkiye’de düzelmediği sürece ve kayıt dışı ekonominin bu kadar arttığı bir yerde, kimse bana ne vergi adaletinden ne de başka bir şeyden bahsetmesin.” (İstanbul, İsmail)

Konuyu bir örnekle pekiştiren İsmail, Türkiye’nin bu gerçeğini şöyle devam ettiriyor.

“Türkiye’de biraz iyi eğitim almışsanız, korkuyorsunuz. Benim yanıma köyden gelip yanımda çalışan çocuklar vardı. Hamallık yaparlardı. Aldım yanıma tezgahlar yaptım, ilkokul mezunu bile değillerdi. Kavacık’ın oralarda gecekondu kapatmışlar. Bana dediler ki, abi gel buraya köprü yapılıyor bir arsa al diye. Dedim ki, oğlum ben bekçilik mi yapacağım dedim. Ben beceremem bu işi dedim. Buna cahil cesareti gerekiyor, biz de ise o yok. Adamlar oralarda bana 50 trilyona hava basıyor. Napayım hayat bu. Benim 37 yılda elde ettiğimi aldığı üç beş arsayla, yasadışı yollarla, zilyetlikle, muhtar tapusu, şunla bunla aldılar. Ben bunu okumadım. Ben kimya okudum, insanlığı okudum. Bu eksik bizde, bir de işimi seviyorum, hep işime yatırım yaptım. Şimdi işte evi de almamda hayret. Nasıl aldım onu da bilmiyorum.” (İstanbul, İsmail)

3.2.5. Kayıt dışı ekonomi ve vergi kaçakçılığı

Kayıtdışı ekonomi yapılan ticari faaliyetin ya hiçbir belgeye dayanmadan ya da gerçeği yansıtmayan belgelerle devletin denetimi dışında tutulmasıdır. Burada ya kısmen ya da tamamen yapılan işin gizlenmesi amaçlanmakta, yasaların suç saydığı bir girişimde bulunulmaktadır. Kayıtdışılık, gerçekte meydana gelen ve VUK’a göre de vergiyi doğuran olayın (md. 19) ortaya çıkmasına rağmen mükellefin yapmış olduğu işin kayıt altına alınmasının engellemesi ve devletin denetimi dışında bilerek kalmasına yönelik teşebbüste bulunulmasıyla meydana gelmektedir. Kayıtdışılığın bir çok nedeni olmakla birlikte çözümünü de zor ve komplike bir durumdur.

Bu nedenle mükellefler vergi sisteminin kendilerine eşit davranmadığını düşünmeleri durumunda, mükellefiyetleriyle ilgili yükümlülüklerini eksik yerine getirme ya da tamamen vergi sistemi dışında bırakmalarına neden olmaktadır. Mükellefleri kayıtdışılığa yönelmelerinin en önemli sebeplerinden birisi ise marjinal vergi oranlarının yüksekliğidir (Karayılmazlar-Güran, 2005). Bu ve diğer nedenlerle birlikte artan kayıt dışılık nedeniyle vergi kayıpları artmakta ... vergi artışları dolaylı vergilere doğru kaymaktadır. Bu duruma toplam vergi gelirleri

içerisindeki dolaylı vergilerin payının 1987’de %50 seviyelerinden 2005’de %70’lere seviyelerine ulaşmış (Akçağlayan-Kayıran, 2010) olması gösterilebilir. Vergi kaçakçılığı ile ilgili olarak çok sinirlenen ve sert ifadeler kullanan Mustafa bu konuda ince bir ayrıma dikkati çekmektedir.

“Devlet kendi uygulamasında illegaliteyi meşru sayarsa, mükellef niye saymasın, vatandaş niye saymasın. Vergiden kaçınmak zekilik, vergi kaçırmak ise şerefsizliktir. Vergi kaçırmanın zekilik olarak tabir edildiği bir ortamda adaleti zaten bekleyemezsiniz.” (Ankara, Mustafa)

Mustafa’nın vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınma fiilleri önemli bir ayrımdır. İkisinin arasındaki fark, yapılan fiilin yasal olup olmaması noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede vergiden kaçınma fiili yasal sınırlar içerisinde kalınarak vergiyi doğuran olaya sebebiyet verilmemesi ve vergi yükü dışında kalma çabasını ifade etmektedir. Dolayısıyla burada mükellefin herhangi bir vergi borcu oluşmamaktadır. Vergi kaçakçılığı ise “vergi borcu doğmuş olmasına rağmen vergi kanunlarına aykırı düşen hareketlerle verginin hiç ödenmemesi veya kısmen ödenmesi”dir (Akdoğan, 2009:170). Bu tanımlamadan hareketle Mustafa, vergiden kaçınmayı “zekilik” olarak kaçakçılığı ise hakaret içerikli bir davranış olarak nitelendirmektedir.

Genel olarak bu konuda sert düşüncelere sahip olan mükellefler kaçakçılık ve kayıtdışılık nedeniyle ortaya çıkan adaletsizliğe vurgu yapmakta, çeşitli tepkiler göstermektedirler.

“Kayıt dışı ile ilgili en ağır ceza neyse o uygulanmalı bana göre. Ben eşek miyim abi? Habire fatura kesiyorum, cezalı vergi ödüyorum ... ya da ödeyememişim tamam mı. Ben bunu zul addettim, hakaret telakki ettim ama buna rağmen benim bir tane faturasız işlemim yoktur. Ama öbür tarafta ise adam naylon fatura kesiyor. Vergisiz bir şey olur mu? Vergisiz bir devlet çarkı dönebilir mi?” (İstanbul, Yavuz).

“Vergi kaçakçılığı sözün bittiği yerdir. Ben ödüyorsam, o da ödeyecek. Herkesin elini taşın altına koymasını gerek. Devlet benim hesaplarımı kontrol edebiliyorsa, bu güce sahipse, vergi kaçakçılığının önüne geçecek bir sistemi geliştirebilir ya da vergi oranlarını yeniden düzenleyebilir.” (Ankara, Kürşat)

“Vatandaş olarak neyin nereye harcandığını bildiğimizde vergi ödemek seve seve. Eğitime, hayra gittiğini bildiğinizde bu durum çok daha rahat. Bugün Avrupa da en büyük ayıp vergi kaçırma. Yani bunun hırsızlıktan pek bir farkı yoktur. Ancak verginin harcandığı yerde çok önemlidir. Bunu bildiğinde, ona göre insan biraz elini vicdanına koyup hareket edecektir. Maalesef bizim ülkemizde, mesela örtülü ödeneğimiz çok olduğu için neyin nereye gittiğini çok bilmiyoruz.” (Diyarbakır, Metin)

“Devletin yaptıklarından dolayı otomatik olarak ölmek için öldürmek felsefesinde olduğu gibi, etki tepkiyi doğuruyor. Sonuçta bir de toplumun bozukluğu yansıyor. Kasap bozuk et satarsa, lokantacı bozuk yemek satarsa hesabında olduğu gibi.... Temelden düzelmek lazım. Bir kere her şeyden önce konulan kanunun arkasında durmak lazım. Kanunlar konuluyor ama maalesef arkasında durulmuyor. En basiti trafik meselesi. Ama sonuçta bir şey var göstermelik olarak. Her şey yasak ama her şey serbest.” (İstanbul, Kubilay)

Büyük oynayanın büyük kaçırdığını, küçük oynayanın ise küçük kaçırdığını ifade eden Veli, esasen kaçırmak konusunda herkesin gücüne ve imkânına göre davrandığını söylemekte, bu yorumuyla da toplum olarak bu tür fiillere meyile işaret etmektedir. Dolayısıyla bu yönde ortaya çıkan tartışmalar genel toplumsal düşünce ve ahlak yapısıyla bağlantılı bir konudur. Öte yandan sistemde mükellefi böyle bir duruma itmekte, diğer başka unsurlarda kaçakçılığın oluşmasına neden olmaktadır.

“Kim Türkiye’de ben dört dörtlük işimi yapıyorum diyorsa yalan söylüyor demektir. İsteyerek ya da istemeyerek ticaretimizde hatalarımız olabiliyor, faturalarımızda vergilerimizde, kasalarımızda isteyerek veya istemeyerek, bilerek ya da bilmeyerek yanlışlar yapabiliyoruz. Herkesin illa ki bir açığı vardır.” (İstanbul, Kağan)

“Genel anlamda mükellefler devletle bir probleminin olmamasını ister. Ana düşünce ağırlıklı olarak böyledir ve bu da yüzde 80-85 oranında bu yöndedir. Her toplumda olduğu gibi aksine düşünenlerde olabilir. Bu konuda ki problemlerden birisi, sosyal güvenlik primlerinin çok yüksek olmasıdır. Bir diğeri de devletin bu konuda kontrol mekanizmasının yetersiz olmasından dolayı vergi toplanmasında mükelleflerin haksız rekabete uğradıklarını düşünmeleridir. Direk vergilerde yani dolaylı olmayan vergilerde mükelleflerin vergilerin adil toplandığına inancı yoktur. Bu pratikte çok rahatlıkla görülebilmektedir. Ticari hayatın içinde, son zamanlarda bilişimden, teknolojiye yararlanarak devletin yapmış olduğu tespitlerin, mükelleflerden, YMM’lerden veya mali müşavirlerden daha ötede olduğunu düşünüyorum .... Yani bu politikayı vergi politikasıyla sınırlamamak, devletin mali kuruluşlarıyla SGK veya Maliye Bakanlığı’na yıkmamak lazım. Bu durum devletin genel politikasıyla, sıcak para politikasıyla ve faiz politikasıyla yürütüldüğünden dolayı da ortaya çıkmaktadır diye düşünüyorum.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Yukarıda Veli’nin büyük olanın büyük kaçırdığı, küçük olanın ise küçük kaçırdığına yönelik ifadesi ile Dicle’nin aşağıda yer alan ifadeleri genel mükellef profilini anlamak için yardımcı olacaktır.

“İki tane ... satmışsın mesela 40 TL.’ye ya da 50 TL.’ye. Onun fişini kesen ne olur, kesmesen ne olur. Ama ihracat yapılan işlerde yurtdışına gidecek koli için onun faturasını keseceksin tabi ki. Göndermesi olacak. Müşteri de fişini kesecek. Ben de vereceğim, o da verecek. Bu herkes verince olur. Bir koparsa biter.” (İstanbul, Veli).

“Küçük ve orta ölçekli esnaf değil de, büyük firmalar vergi kaçırıyor bana göre. Mesela ben 10 bin TL.’lik vergi kaçırırsam ne olacak. Ama adamlar trilyonlar kaçırıyorlar. Bunların devlete yansımaları yüksek. O yüzden boşuna bizimle uğraşıyorlar. Bu yüzden gidip büyük firmalarla şirketlerle uğraşmaları, denetlemeleri lazım.” (Diyarbakır, Dicle)

Veli’nin yapılan alım satım işlem tutarının küçüklüğünü vurgulayarak söylediği “fişini kessem ne olur, kesmesem ne olur!” ile Dicle’nin “10 bin TL. vergi kaçırırsam ne olacak?” ifadesi ticari faaliyetin işlem hacmine göre yükümlülüklerin yerine getirildiğini sembolize etmekte, yapılan işlerin kıyaslandığını göstermektedir. Esasen vergi konusunda hassas ve bilinçli bir görünüm vermesine karşın Veli’nin bu ifadesi birçok mükellef ve vatandaşın umursamadığı ya da dikkate almadığı bir yaklaşım tarzını göstermektedir. Buna karşın Verde’nin 60 TL.’lik ekmek hırsızlığını mahkemeye taşınması ve hakimin bundan dolayı Verde’nin haklı fesih yapma gerekçesini “60 TL. için mi yaptın bunu?” sorusu olayları mahiyeti itibariyle değil de, hacimleri itibariyle dikkate alındığını ortaya koymaktadır.

Mükelleflerin vergi kaçakçılığına nasıl meylettiklerini ise Ahmet Bülent şu şekilde anlatıyor.

“Vergi ahlakı ile ahlaken çok düzgün mükellefler bile bu vergi düzenlemeleri sonucunda (o ahlaki yapı kendinde mevcut olsa bile) bazı şeyleri yapmama noktasına doğru gidiyor. Adam ahlaklı ve devletini seviyor, hatta ödeyeceği verginin haricinde salma salsalar 50 bin değil, 60 bin TL. bile veririm diyor. Ancak insanlar böyle bir duruma doğru kayıyor ve bir zaman geliyor ki, bende bunu yapmam gerekiyor diyebiliyorlar.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Genel olarak kayıtdışı ekonominin oluşumunda uzun dönemli kalkınma anlayışının yanlışlıkları sonucu oluşan bölgesel dengesizliklerin ve gelir dağılımı bozukluklarının yoğun bir iç göçe yol açması, iç göçün beraberinde çarpık kentleşmeyi getirmesi belirleyici olmuştur. Kayıtdışı ekonominin yerleşip palazlanmasında vergi sisteminin, idari ve bürokratik yapının ve de giderek bireyciliği çıkarıcılık (veya küçük “kasaba kurnazlığı”) olarak algılamaya başlayan toplumsal, politik, mali ve iktisadi etik anlayışlarının da önemli olduğu inkar edilemeyecek bir durumdur (Gümüş, 2000).

Köyden kente göçün yoğun bir şekilde yaşandığı Diyarbakır'da ticarete ve vergiye yönelik davranışların nasıl şekillendirildiğini ise Mehmet şu şekilde bahsetmektedir.

“Diyarbakır'da şehir merkezine göç eden kesim çok açık bir şekilde tespit edilip tarım ve hayvancılığa kazandırılmalı ama devlet bunu yapmadı. Şehirlerin rahat etmesi için tarımda çok büyük reformlar yapılmış gibi gösterilse de ben bir şey göremiyorum. Aksine tarım reformu aileleri daha kötü duruma düşürdü. Bu insanları tekrar köylerine havvancılığa ve tarıma kazandırmak gerek. Şehirler ancak böylece rahat edecek. Kültürel ve sosyal anlamda altyapısı olmayan insanlar şehre, yasalara ayak uydurmakta sıkıntı çekiyor. Ondan sonra da kazandığım 50 TL.'nin 20 TL.'sini devlete mi vereceğim diyerek bunu nasıl kaçırırım diye düşünmeye başlıyorlar. Bir de bu sayı artınca rekabette oluşuyor kendi aralarında ve rekabet olunca da kâr düşüyor bu defa da. Karı düşünce de bir de devlete vergimi vereyim diyor.” (Diyarbakır, Mehmet)

Kaçakçılığın sebeplerine eğildiğimizde ise adalet ve eşitliğin olmaması, vergi oranlarının yüksek olması, kâr marjlarının düşük olması, yapılan giderlerin belgelendirilmemesi ya da belgelendirme de güçlük çekilmesi, vatandaşın kolay yolları tercih etmeye meyilli olması, vergi sisteminin genel yapısı ve işleyişinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu konuda Ahmet Bülent ve Dicle adalet ve eşitlik vurgusu yaparak vergi oranlarının yüksekliğinden şu şekilde bahsetmektedirler.

“Herkes gelirin göre eşit vergi verirse ortada zaten bir problem olmayacak. İşin karmaşıklığı sistemin işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle insanların vergiden kaçmaya çalışması ve alternatif durumlara kaymasıdır. Artık Türkiye'de kaçakçılık bir sektör haline geldi. Ayrıca insanlar birbirlerine fatura alınacak yerleri dahi söylüyorlar. En son ...'da birisi 5 milyon TL.'lik sahte faturayla yakalandı. Yani bu iş sektör haline geldi, hem de ciddi bir sektör. Bu vergi kaçakçılığına yeltenmenin nedeni adalet ve eşitlik duygusunun kalmaması ve vergi oranlarının yüksek olmasıdır. İnsanların kişilikleriyle, bireyselliklerle alakalı bir durum.” (Ankara, Ahmet Bülent)

“Sonuçta senin (devletin) halkın gözünden görebilmen lazım. Burada halk ufak tefek bir şey kaçırıyorsa eğer bunu mecburiyetten yapıyordur, mecbur olmasa kaçmaz. Bu onun canını acıtmazsa kaçmaz. Mesela sizin 1000 TL. maaşınız var. Devlet bundan 50 TL. vergi keserse ödersiniz. Ama devlet sizden 300 TL. vergi keserse bunu öderken acaba ne yapsam da daha az ödesem diye düşünürsünüz. Bence bu yüzden oranlar makul olursa herkes daha dürüst olacak ve daha isteyerek ödeyecektir.” (Diyarbakır, Dicle)

Kağan ise, kâr marjları ve rekabete değinmekte,

“Rekabet çok fazla olduğu için, sürümü hızlandırıp, para kazanmanın peşine koşuyoruz. Daha çok satış yapıp, daha çok para kazanmaya çalışıyoruz. Bu

nedenle imalatçıdan ihracatçıya kadar, herkes çok ciddi bir rekabet içerisinde çalışıyor. Rekabet çok olunca karlılık oranları düşüyor. Bu sefer de para kazanma ihtimali düşünce vergi kaçakçılığı ortaya çıkıyor tabii ki.” (İstanbul, Kağan)

Serhat ise giderlerin belgelendirilememesinden bahsetmekte,

“Bir defa siz bu ülkede giderlerinizin birçoğunu belgelendiremiyorsunuz. Belgelendiremeyince de, problemlerinizi oluşmaya başlıyor. Onun içinde gerçek gelir üzerinden vergilendirme olmuyor .... Siz giderlerinizi belgelendiremiyorsanız, sizin yerinize bir başkası belgelendirir. Yani denetim ve otokontroldür mesele, kendine güvendir. Dolayısıyla sistemin eşitlik ve adalet yönü sağlanmazsa, eksik kalırsa bu tür unsurlar devreye girer ve bunlarda gerçek olur.” (Diyarbakır, Serhat)

Mehmet ise vatandaşların kolaya kaçtıklarını ifade etmektedir.

“Çok sıkıntılar, badireler atlattı bu bölge. Şimdi vergiyle birçok sıkıntıyı aşmaya çalışınca devlette, vatandaş da rahat edemiyor. Vatandaş rahat edemeyince de işin üç kağıdına kaçıyor ve ben devletten nasıl çalarım diye bir formül peşinde koşuyor. Böyle olunca da önüne ve eline geçen fırsatları aynen kullanıyor. Türkiye'nin her yerinde bu böyledir, yalnızca bu bölgeyle alakalı değil. Ben vatandaşın daha iyi çalışabilmesine olanak veren daha adil bir sistemin gelmesini arzu ediyorum. Öyle bir sistem gelsin ki, vatandaş çalmaktan vazgeçsin. Ama sistem zorluyor bunu ve sistemin sıkıntısı bu. Bu nedenle sistem kişiyi hırsızlığa itiyor.” (Diyarbakır, Mehmet)

Kaçakçılık yapanı şikayet etme konusunda komşuluk ilişkisini öne alan Kağan, ticari ahlak ve ilişkisini geleneksel anlayışla şu şekilde ifade etmektedir.

“Devlet kaçakçılık yapanı kendisi bulsun alsın. Örneğin ben vergimi öderken, komşum bir şey ödemezse, ben onu gidip şikayet etmem. Çünkü komşuluk ilişkisi öndedir. Şikayet edersek eğer, bu da bizde bir vicdan azabına neden olur.” (İstanbul, Kağan)

Vergi gelirlerinin büyük bir bölümünün toplandığı İstanbul'da kaçakçılığın nerede ve nasıl olduğundan bahseden Yavuz, yapılan haksızlıklardan yakınmaktadır.

“Ben İstanbul'da yaşıyorum ve vergi ile tanışmamış çok ciddi bir kesim olduğunu biliyorum. Devlet memlekete döviz girmesi işine geldiği yerlerde... ve isim verebilirim. Laleli sektörü, Tahtakale sektörü. Buralarda fatura ile hiç tanışmayan kimseler olduğu gibi, düşük faturalarla iş yapanlar bile var. Özellikle Laleli'yi çok iyi biliyorum hiç vergi ile işi olmayan ve bunu devlette biliyor. Ama döviz geldiği için sesini çıkarmıyor. Biz ise kümesteki tavuk. Yani bağıra çağıra ...” (İstanbul, Yavuz)

Turgut Albaş ise kayıtdışılığın önlenmesi için hazırlanan ve uygulamaya konulmayan nereden buldun yasasının nasıl unutulduğunu şu sözlere dile getirmektedir.

“Vergi gelirlerinin en sağlam gelir olduğunu devleti yönetenler de bilmektedir. Ancak devletin en büyük problemlerinden birisi de kayıt dışı ekonomidir. 1998 yılında nereden buldun yasası Türkiye'nin gündemine gelmesine, bütün altyapı hazırlıkları yapılmış olmasına rağmen aniden frene basılmış ve bir arabanın devrilmesi gibi bir gerekçeyle ertelenmiştir ve bir daha da gündeme gelmemiştir. Bu doğru mudur? Bana göre doğru değildir. Bu zamanla uygulanabilirdi. Ancak olmadı.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Verginin çok boyutlu etkilerinin nasıl geliştiğini anlatan Mete aşağıdaki örnek olayda, Türkiye ekonomisinin lokomotif sektörlerinden birisi olan inşaat sektöründe yaşanan yanlışlıkların nasıl büyük sorunlara dönüştüğünü, birileri için mağduriyete, akabinde ise ilişkileri tahrip eden boyutlara ulaştığını şu şekilde anlatmaktadır.

“Biz kat karşılığı inşaat yapmıyoruz. Arsayı alıyoruz ve kendi arsamıza binayı yapıyoruz. Buranın bir rayiç bedeli var. Atıyorum mesela 1 milyon TL. Ama siz 3 milyona alıyorsunuz. Genel olarak tapu işlemi belediye rayiç bedeline göre yapılır. Tapu harç bedeli binde 4 olduğu için çok yüksek çıkıyor. 1 milyon TL.'lik bir arsanın binde 4'ü 40 bin TL., ama 3 milyon TL. gösterirseniz 120 bin TL. ödemeniz gerekiyor. Siz de bunu göstermek istemezseniz belediye rayici üzerinden 40 bin TL. ödeyebilirsiniz. Sonra siz buraya 40 tane daire yapıyorsunuz ve birde buna üfe oranında bir artırım yapıyorsunuz. Sonra o rayiç bedel 1.3 milyon TL. oluyor. Sonra 1.3 milyon TL.'yi 40 daireye böldüğünüzde çıkan bedel sizin satış bedeliniz oluyor (diyelim ki 50 bin TL.) ama dairenin gerçek satış bedeli 300 bin TL., Sonra gidiyorsunuz 10 bin TL., 20 bin TL. artırım yapıyorsunuz oluyor size 70 bin TL. Ondan sonra 300 bin TL.'ye satıyorsunuz daireyi vatandaşa ve 70 bin TL. fatura kesiyorsunuz. Ancak şunu da yapabiliriz. Mesela bu arsayı 3 milyon TL.'den de arsayı alan olarak harç ödemeye razıyım diyerek de gösterebiliriz. O zaman arsayı satan kişi diyor ki, bak belediyede rayiç 40 bin TL. çıkıyor, dolayısıyla ben bunun 20 bin TL.'sini öderim. Sen bunu gerçek değerinden yani 3 milyon TL.'den gösterirsen 120 bin TL. harç çıkıyor ve ben bunun yarısını yani 60 bin TL.'sini ödemem diyor. Ama işin bu aşamasından sonra ise devreye maliye giriyor. Geliyor maliye diyor ki, “kaçtan sattın daireleri?”. Sen de 70 bin TL.'den sattım diyorsun. Öyle şey olur mu diyor, o halde ben 4 tane alayım buradan daire diyor. Çünkü biliyor buranın bedelini. Ondan sonra diyor ki, bunun arasındaki bedelin vergisini de (daire başı ortalama 200 bin TL. diyelim) ödeyeceksin. Bu rakamı 40 daire ile çarptığında bu sefer 8 milyon TL. gibi bir rakam çıkıyor karşımıza. Bunu da yüzde 35'le çarptığımızda (GV Oranı) 2.5 milyon TL. gibi bir vergiyle karşı karşıya kalıyoruz ve maliye'de bu parayı ödeyeceksin diyor. İtiraz edersen eğer maliye bu sefer daire sahiplerine kağıt (tebligat) gönderiyor, gelin bir görüşelim diye ve onları çağırıyor. Bilgisayardan bu daire sahiplerini araştırıyor ve ne iş yaptığını da görüyor. Özellikle de ticaret yapıyorsa. Ondan sonra da “bak, sen ticaret yapıyorsun diyor, şu rakamı doğru söyle bana” diyor ve tam aldığı rakamı senin üzerine gelirim diyerek, yani tehdit

ederek öğreniyor. Bunun üzerine ona dokunmuyor ya da ufak bir ceza kesiyor ve kapatıyor o tarafla işini. Sonra bize geliyor ve yükleniyor. Siz de bu sefer uzlaşmaya giriyorsunuz. Uzlaşmadan ne çıkarsa artık. Biz burada helal yolla ticaretle uğraşmaya çalışırken, belediye ile maliye arasındaki ilişkinin bedelini biz ödüyoruz. Bizim isteğimiz burası 5 milyon TL. ise 5 milyon TL. gösterelim. Belediyede de 5 milyon çıksın. Ama ne emlak vergisi oranını düşürün. Buna itirazım yok. Bu sefer ben maliyeyle sorun yaşamayacağım. Belediyeye diyorsunuz o beni ilgilendirmes diyorsunuz o beni ilgilendirmes diyorsunuz. Ondan sonra onların aralarındaki kopukluk, bize fatura oluyor. Otomatikman onun cezasını biz çekiyoruz. En büyük sorunlarımızdan biri budur. Biz bu yüzden çok ceza yedik. Bundan dolayı şimdi aldığımız bu arsayı gerçek aldığımız fiyattan gösterdik. Böyle yapınca da başka sorunlarla karşılaşmaya başladık. Artık biz maliyeye yönelik tedbirimiz alıyoruz ve harcımızı yüksek ödüyoruz. Ama bu bizim işimiz değil ki, devletin işi.” (Ankara, Mete)

İstanbul’un bir gerçeği olan korsan taksi meselesini ise Turgut Albaş istihdam boyutuyla ilişkilendirerek şöyle bir yorum yapmaktadır.

“Zaman zaman bir mükellef ne olup, ne olmayacağını bilmese de, maliyede görev alan arkadaşlar o mükellefin kasa hesabından nazım hesaplarına kadar her şeyini bilmektedirler. Ancak bu güç hizmet sektöründe veya kayıt dışı sektörde pek belirleyici olmamaktadır. Örneğin İstanbul’da bir korsan taksi gerçeği vardır ve bu başka illerde yoktur. Mesela geçenlerde bu konuda kanuni bir düzenleme yapılmıştır. Ama mesela ben sizi biraz sonra korsan taksikle istediğiniz yere mevcut taksimetrelili taksinin yüzde 40 ucuzuyla başka bir yere götürebilirim. Bu durumda devlet bence şunu demektedir. “Ben istihdamı sağlayamıyorum, siz kendi istihdamınızı kendiniz sağlayın” demektir. İşte yüzde 43 gelirin hepsi kayıt içinde değil. O zaman devlet diyor ki, “kayıt dışındakiler siz birbirinizden ticaretinizi yapın, çünkü ben size istihdam sağlayamıyorum”. Geçen bir taksiciye sordum korsan taksi var mı diye. “Abi var, hiçbir şey değişmedi” diye bana cevap verdi yapılan bu yasal düzenlemeye rağmen. Ülkedeki işsizlik kronik hale gelmiştir. 15-24 yaş arası işsizlik 2002’de koalisyon hükümetlerinden devralındığında yüzde 9,7 iken, bugün bu oran yüzde 9-13 arasında gidip gelmektedir uzun zamandır. Yanılmıyorsam Haziran ve Temmuz 2013 verileri itibarıyla 15-24 yaş arası işsizlik oranı yüzde 19’dur ve bu kayıtlara düşen çok ciddi bir orandır.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Kayıtdışılığın Diyarbakır’daki boyutlarını ise Abdullah anlatmaktadır.

“Kayıt dışılık Türkiye’nin her yerinde var, haliyle Diyarbakır’da da var. Bir de buraya dışarıdan gelen kara para demeyelim de gizli bir para var. Bunun kaynağı neresidir diye sorarsanız. Kaynağı Kuzey Irak’tır. Bu nedenle burada ki birçok işadınının gizli kasası Irak’tır. Oradan gelen para çalıştırılmaktadır.” (Diyarbakır, Abdullah)

Vergi kaçakçılığının engellenmesinin ticaretin işleyişinde yapılacak bir revizyonla sağlanması gerektiğini söyleyen Baver, kimsenin bu konuda dürüst olmayacağını, dürüst olduğunu söylese bile bunun bir yalandan ibaret olacağını vurgulayarak vergi kayıp ve kaçığının boyutlarını ve etkisini ifade etmektedir.

Çözüm için devletin de belirlenen sınırlar içerisinde kalması gerektiğini, gayrimeşru iş ve ilişkilerin ise tavsiye edilmesinin gereğini ise Latif şu şekilde açıklamaktadır.

“Devletin vatandaşla ilişkisi sadece maliyeyle değil. Devlet o anlamda vatandaşla ne kadar kırmızı çizgiler içerisinde kalırsa, mükelleflerinde kırmızı çizgilerin içerisinde kalmasının sebebi haline gelmiş olur. Terside tersidir. Burada mesela mafyayı falan düşünün. Mafya mükellefe gidiyor ve diyor ki, senin burada iş yapabilmen için her gün şu kadar ödeme yapman gerekiyor. Peki mükellef o ödemeleri nerede gösterecek ve bu muhasebe anlamında, vergileme anlamında işlemini nasıl yapacak? Devlet bu anlamda mafyayı temizlediği zaman muhasebe ve vergi sistemini iyileştirmiş olur. Yani bunlar birbirleriyle ilişkili şeylerdir.” (Ankara, Latif, YMM)

3.2.6. Vergi uyumu, denetimi ve cezaları

Vergi sisteminin işleyişinde mükelleflerin vergiye uyumu kadar vergi denetim ve cezalarının da etkisi vardır. Sistemin aksayan ya da suistimal edilen yanlarını denetim mekanizması ile sürekli takip altında tutan mali idare, yapılan suçun mahiyetine göre cezalandırma yetkilerini kullanmaktadır. Para cezalarından hürriyeti kısıtlayıcı cezalara kadar düzenlemelerin yapıldığı vergi hukukuna göre, bu yetki denetim elemanları tarafından kullanılmaktadır. Yapılan denetimlerde mükelleflerin yükümlülüklerini zamanında yerine getirmemeleri, eksik ya da hiç yerine getirmemeleri ceza kapsamında değerlendirilmekte, ek vergi, gecikme faizi ve zammı, para ve hapis cezaları ile cezalandırılmaları yoluna gidilmektedir. Daha çok matrah farklarının çıkarıldığı ve mükelleflerin tarhiyat öncesi uzlaşma yoluyla, yani kendi rızalarıyla da yükümlülüklerin tamamlanmasına çalışıldığı bir denetim süreci son yıllarda tercih edilmektedir.

Vergi denetimini yoklama, arama, bilgi toplama ve vergi incelemesi olarak dörde ayırmak, vergi suçlarını ise usulsüzlük suçları, vergi ziyai suçları ve kaçakçılık suçları olarak üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan ilk iki suçun cezası idari işlem neticesinde verilirken, kaçakçılık suçlarının cezası, ceza mahkemeleri tarafından hükme bağlanmaktadır. Buna göre ilk olarak usulsüzlük suçuna bakılacak olursa, vergi kanunlarının (VUK md. 351) şekil ve usule ilişkin hükümlerine uyulmaması durumunda “usulsüzlük” suçu söz konusu olmakta ve

VUK md. 352-353'de belirtilen cezalarla mükellefler cezalandırılmaktadır.⁶⁹ Vergi ziyaı suçu ise "mükelleflerin ödevlerini zamanında yerine getirmemeleri veya eksik yerine getirmeleri yüzünden verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesi veya eksik tahakkuk ettirilmesi" nedeniyle oluşmakta ve VUK md. 344'e göre cezai müeyyideler uygulanmaktadır. Kaçakçılık suçları ise vergi kanunlarında belirtilen defter ve belgelerde hile, gizleme, ibraz etmeme, yok etme, sahtesini düzenleme vb.'den oluşmaktadır. Bu suçların detaylarını ve cezalarını düzenleyen VUK md. 359 ise söz konusu bu suçların ayrıntılarından bahsetmektedir. 18 aydan 5 yıla kadar hapis cezalarının düzenlendiği bu madde de yer alan hükümlerin cezası, vergi inceleme raporlarına istinaden ceza mahkemeleri tarafından hükme bağlanmaktadır. Bu kapsamda vergi incelemesi; yoklama, arama ve bilgi toplamadan daha farklı bir yere sahip bir denetim aracıdır. Diğer üç denetim aracından farklı olarak sadece denetim elemanlarının yetkisi dahilinde bulunan vergi incelemesinden maksat (VUK md. 134) "ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamaktır". Bu nedenle vergi incelemeleri vergi kayıp veya kaçaklarının tespiti konusunda mali idarenin önemli bir aracı durumundadır.

Maliyenin elinde bulunan bu denetim araçlarıyla sık sık karşılaşılan mükelleflerin bu konudaki düşünceleri ise şu şekildedir.

"Babam rahmetlinin bir lafı vardı. "Oğlum biz polisten korkmayız ki, polisten suçu olan korksun" derdi. Meşru yollarda gidelim, ağır gidelim, az gidelim ama uzun yıllar gidelim dediğimiz için, kimseden korkumuz yok. Maliye denilince tabi ki biraz korkulur. Ama bizim gayrimeşru bir işimiz olmadığı için bir sorunumuz yok." (Ankara, Bozkurt)

"Konu maliye olunca mafya gelmiş çöküyor gibi hissediyorum. Ellerinde devamlı bir sopa var ve bunu da devamlı ima ederler. Bunun ismi "denetleriz ha sopasıdır". Bu sopayla muhatap olmamak için işini düzgün yapacaksın, kaydını düzgün tutacaksın, sağa sola meyletmeyeceksin, tevessül etmeyeceksin elin güçlü olursa bu konuda o sopaya karşı o zaman sen de denetlersen denetle sopasını çıkarır, karşılığını verir ve ezilmemiş olursun." (Ankara, Mustafa)

Mustafa bir yandan maliyenin bir korku veya tehdit aracı olarak denetim mekanizmasını kullanmasını eleştirirken bir yandan da kendini savunmaya

⁶⁹ Usulsüzlük cezaları genel ve özel usulsüzlük cezaları olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan genel usulsüzlük cezaları da 1. Derece genel usulsüzlük suçları ve 2. Derece genel usulsüzlük suçları olarak tasnif edilmiştir.

yönelik (işlerini düzgün bir şekilde yapmakla ilgili) olarak sergilediği tavrı denetim mekanizmasının etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Hatta görüşme yapılan birçok mükellefin denetimden geçtiği, bazılarının ise bu işlem nedeniyle canının yandığını söylemiştir. Can yanması olarak ifade edilebilecek bu durumu ise Alperen biraz daha detaylandırmaktadır.

“Bizim devlette tehdit var. Memur ceza yazmaya geliyor. Biz bunu yazacağız, mecburuz diyor. Biz öyle talimat aldık diyor ve bunu alenen söylüyorlar. Fiş kesiyor musun? diyor. Bende kesmiyorum diyorum, sadece visalar için kesiyorum diyorum. Zaten kesiyorum desem de inanmayacak ve o da zaten sorduğumda inanmam diyor. Bu sefer biz sana en düşük maddeden yazalım diyorlar ve Allah var, düşük maddeden de yazıyorlar. Vergi ödemek benim zoruma gitmiyor. Ben devlete kazandığım sürece öderim. Ben vergi öderken mutlu oluyorum. Kazanmadığım sürece benden vergi alamazsın ya! Bundan önceki işyerime geldi memur dedi ki, ‘günlük burada 1000 TL.’lik iş yapıyorsundur sen ve 1000 TL. üzerinden hesaplıyorum’ dedi. Sen oturdun mu bir gün, iki gün takip ettin mi benim işimi, baktın mı sen. Bir ay gel otur. Yok burası 1000 TL.’den az iş yapmamış! Böyle kabalamaya vergi alınmaz. Ama benden öyle vergi aldılar ya!” (Ankara, Alperen)

Dicle ise vergi kanunlarının esnekliğinden değinerek bu durumun ceza kesmeyi kolaylaştırdığından bahsetmektedir.

“Mesela vergi çok esnek bir şey. Siz bir vergi uzmanı olarak gelerseniz ve canınız ceza kesmek isterse mutlaka ceza kesersiniz bana. Ben dünyanın en iyi defterlerini tutayım, herşey beş beşlik olsun, dört dörtlük değil, sizin canınız isterse kesiyorsunuz. Geliyorlar buraya denetmenler geziyor. Faturaya bakıyor ve düzenleme tarihi ile çıkış tarihi aynı an değil diye ceza kesebiliyor. En ufak bir şeyden bile ceza kesme şansları var. Bence bunlar olmamalı. Daha basit daha herkesin anlayabileceği, daha düzgün olmalı ve çokta esnek olmamalı. Ceza kesebilecek kadar esnememeli.” (Diyarbakır, Dicle)

Aynı konulara değinen Abbas ise benzer şeylerden bahsederek şu örneği veriyor.

“Denetime çıkan devlet memurlarının eline herhâlde 50-100 yaprak veriyorlar ve bunu bitirmeden gelme diyorlar diye düşünüyorum. Neden? İki sene önce falan bir memur geldi. Kasaya fişlere baktı tek tek. Faturaya baktı ve burada tarih var burada da var, ama saati yazmıyor dedi. Yani kaşın üstünde kara ver demek istedi. Uğraştı uğraştı bulamadı. Hatta aslında benim baktığım tüm faturalara teker teker aynı cezayı kesmem lazım ama ben bir tanesine kesiyorum diyerek bir de iyilik yaptı.” (Abbas, Ankara)

Kesilen cezaların toplanan vergilere göre daha fazla olduğunu söyleyen Ahmet Bülent, Ankara’daki mükelleflerin genellikle aşına oldukları Rüzgarlı

Sokaktaki Çatalhan Binasını⁷⁰ ilginç bir şekilde betimlemektedirler. Tabi ki bu yaşanmışlıklarla ilişkili bir durum.

“Mesela Çatalhan diye çok meşhur bir yer var. Orası bir arkan veya bağlantın yoksa ve işin düzgün değilse gittiğinde sana ... bir yerdir. Bu nedenle Çatalhanı, mezbahaneye benzetiyorum. Canlı giren bir hayvanı keserler ve derisini yüzerler ya onun gibi. Kimsesi ya da arkası olmayan mükellefler için böyle bir yer. Ama işini düzgün yaptıysan bir sıkıntı yaşamıyorsun ancak buna rağmen Çatalhan 12 Eylül mahkemeleri gibi yani mezat gibi bir yer. Bu nedenle Çatalhan içeriye girmeden önce mezbahaya, içeriye girdikten sonra mezata dönüşüyor. Pazarlık yani mezat ise şu şekilde işliyor. Alınan faturanın sıkıntılı olduğunu bilerek giden mükelleften çok bizim kaygılandığımız buna karşın mükelleflerin işi çözümledikleri için rahat olduğu, pazarlık yaptıkları bir yer. Herkes ne yapıyorsa cezasını çeksin. Ama faturadaki saat hanesi yazılmadı diye usulsüzlüğe giriyor diyor, sahte fatura kullanan ise geçiştiriliyor. İsteddiği kadar öbür vatandaş ahlaklı olsun. Onunda düşünceleri negatife dönüşüyor. Yani vergi müfettişinin yaklaşım tarzı değişiyor. Tamam suç işlemiş mükellefin ticari hayattan soğutma. Sırf bu uygulamalardan, yaptırımlardan, fütursuzluklardan dolayı ticareti bırakmak isteyen insanlar var.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Maliyenin içyapısından haberdar da olan Ahmet Bülent, maliyeyi kaynayan bir kazana benzeterek kurum içinde yaşanan sıkıntıların kendilerini de etkilediğinden bahsetmektedir.

“Yapılan uygulamalar mükellefleri isyan noktasına getiriyor. Yılda iki kere niye aynı kurumu vergi müfettişleri incelemeye alıyor. Bir mükellefin aynı dönemini üç tane müfettişin ayrı ayrı istemesi normal bir şey mi? Sıkıntı maliye teşkilatı içerisindeki adaletsizlikten kaynaklanıyor. Zaten maliye kaynayan bir kazan. Örneğin kapıcının gelir uzmanı olması. Bu adam nasıl inceleyecekte, neyi bulacak. Böyle bir adamdan ben nasıl adil olmasını bekleyeceğim. Böyle bir şey yok yani, sabit olmuş bazı yanlışlar.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Gelir uzmanları dışında vergi müfettişleri ile yapılan yeni düzenlemelerden de bahseden Ahmet Bülent, denetim mekanizmasını ciddi bir şekilde eleştirmektedir.

“Şimdi maliyeye vergi müfettişi alıyorlar. Müfettişin görevi nedir, inceleme yapmaktır. İnceleme yaparak devlet vergiyi nasıl toplayacak ceza ile mi? Altı aylık bir eğitimle vergi müfettişlerinin inceleme yapması ne kadar yeterlidir. Artık bir de ziraat mühendisleri de vergi müfettişi olabiliyor. Pe ki nasıl vergi müfettişi olacak bunlar. O zaman canı yanan mükelleflerin sıkıntısı daha da artacak demektir. 10 bin tane vergi müfettişinin alınması bu işi çözmez. İnceleme anlayışı sakat bir konu. Son zamanlardaki incelemeler ise sahte fatura üzerine. Sahte faturanın bu kadar yaygınlaşması devletin bu vergileri toplayamadığının delaletlidir zaten. O yüzden devletin yaptığı, derler ya sineklerle mücadele etmek için ilaçlama yetmez, bataklığı kurutmak gerek diye. Yani devlet sineklerle mücadele edecek işçi arıyor.” (Ankara, Ahmet Bülent)

⁷⁰ Maliyenin Ankara'daki denetim birimlerinin bulunduğu yerin adı.

Cezaların ortaya çıkardığı girdap daha çok mükelleflerin kurumsal yapılarını oluşturamamaları ve iç denetim mekanizmalarına sahip olmamaları nedeniyle büyümekte mükellefleri suç sarmalına saplanmalarına neden olmaktadır.

“Bir ceza ödüyorsun, onu ödeyebilmek içinde tekrar aynı şeyi yapıyorsun. Mesela ben 50 bin TL. vergi ödüyorum ve sonra bunu kurtarabilmek için aynı yolu deniyorum. Çünkü güçlü değilim.” (Diyarbakır, Rohat)

“Mükellefler çocuk gibidir. Bir kural koyarsanız o kurula uyarlar ama o kuralı siz çiğnerseniz onu da hemen sizin önünüze koyarlar. Maliye o anlamda geleneklerine daha bağlı bir kurum. O manada bir sıkıntı yok. Ben Adana’da görev yaparken aracımız taşlandı. Ama Diyarbakır’da böyle bir şey yaşamadık. Örneğin bir gün sıkıntılı bir mükellefle ilgili bir işlem yapmamız gerekiyordu. Hasar tespiti yapmamız lazımdı. Memurlar dediler ki, “Ya üstad oraya gitmesek olmaz mı?” Yok dedim, gideceğiz. Ama dedim üslubunuza dikkat edin. Aşağılayacak bir şeye girmeyin ve işinizi yapın dedim. Ben de gittim. Hiçbir sıkıntı yaşamadan işimizi yaptık ve geldik. Yani mükellefin o damarını yakaladığın zaman her şey halloluyor. Her insanın fitratında da vardır, ‘hor görürsen tepki alırsın.’ Yani etki tepki meselesi.” (Diyarbakır, Abdullah)

3.2.7. Vergi dairesi⁷¹ ve çalışanları

Vergi ile ilgili işlemlerin yapıldığı yer olan vergi daireleri VUK md. 4’e göre “mükellefi tespit eden, vergi tarh eden, tahakkuk ettiren ve tahsil eden daire” olarak tanımlanmaktadır. Verginin doğuşundan tahsil aşamasına kadar tüm aşamalarında idari işlemlerin gerçekleştirilmesi bir vergilendirme sürecidir. Mükellefin verginin doğuşuna neden olan fiili ve onun belirtilen şekilde beyan edilip bildirilmesi ve ödenmesi süreci çok kısa bir süre içerisinde gerçekleşebileceği gibi uzun bir zaman dilimine de yayılabilir. İşte verginin bu aşamaları vergi dairesi ile mükellefler arasında bir ilişkinin oluşmasına neden olmaktadır. Bu aşamada ise mükellefler vergi dairesi çalışanlarıyla dolayısıyla devletin kamu gücünü kullanan yetkilileriyle temas sağlamaktadırlar. Bu ilişki sadece vergisel yükümlülüklerin yerine getirildiği bir yer değil aynı zamanda devletin bürokratik mekanizmasının hissedildiği bir yerdir. Bunlar içerisinde yer

⁷¹ İbn-i Haldun Mukaddime adlı eserinde bir rivayete göre “Divan”ın yani dairenin adını (mali işlemlerle ilgilenen dairenin/idarenin) “Divane” olarak aktarmakta ve bunun anlamının da “şeytanın adı” anlamına geldiğinden bahsetmektedir. Buna göre İbn-i Haldun bu tanımlamayı şu şekilde aktarmaktadır. “Mali hesaplarla meşgul olanların fikir ve akılları çok keskin ve nazif olup, belli ve belirsiz şeylere çabuk nüfuz ettiği ve dağınık rakamları bir araya topladıkları için bunlara bu ad verilmiştir. Bundan sonra nakil ve istiare ile bu ödevi görmek üzere toplanmakta oldukları yerlerde Divan=Daire olarak anılmıştır.” (Haldun, 1997:619).

alan vergi daireleri ise devlet kurumları içerisinde farklı bir yere sahip olan maliyenin asırlık geleneklerinin tevarüs ettiği ve genetik yönleri itibariyle de derinden yaşatıldığı yerler olarak mükelleflere ulaşmaktadır.

Bu konuda Çiçek tarafından yapılan çalışmada (2006) mükelleflere yöneltilen “Genel olarak vergi idaresinin vergi yükümlülerine yaklaşımlarını nasıl buluyorsunuz?” şeklindeki soruya 21 kişi görüş bildirmemiş, 163 kişi (%33,9) olumlu, 318 kişi de (%66,1) olumsuz yanıtını vermiştir (Çiçek, 2006:128). Bu da gösteriyor ki, vergi dairesi ve çalışanlarının yaklaşımı, üslubu ve iletişim şekillerinin daha çok mükelleflerin mali idareye karşı olumsuz bir kanaate sahip olmalarına neden olmaktadır.

Vergi dairesine genellikle bir sorun olduğunda gittiğini söyleyen Demirci, vergi dairesinin kendileri için bir adres olmadığını, hatta aynı dili konuşmadıklarını bu yüzdende aralarında bir diyalogun bulunmadığını söylerken, esasen Diyarbakır’ın ve kendisinin politik durumunun da ipuçlarını vermektedir. Verginin devletin varlığını gösteren ve devamını sağlayan özelliği devlete olan aidiyet hissini de test edilmesini sağlamaktadır. Demirci görüşünün devamında ise şunlara değinmektedir.

“Vergi dairesi bize devleti hatırlatıyor ve vergi yoklamasına geldikleri gün haksızlık başlıyor. Sen bir işyeri açmışsın ve burada iki kişiden aşağı kişi çalıştıramazsın diyor ve haksızlıkta ilk noktada başlıyor. Senin kiranı şu kadar yazmak zorundayım diyor. Kendi kriterleri ile asgari kriterleri karşılaştırıyor ve sonuçlarına baktığında sen eksi ile işe başlıyorsun. Ticarete başlayanlar için sistem esnek olmalı biraz, çünkü Türkiye’de çoğu şirketin ömrü üç yıl. İnsanlar ilk yıl açmayla, iki yılda kapatmayla uğraşıyorlar. Firma ayakta kalsın diye bir tolerans gösterse devlet, zarar etmeyecektir diye düşünüyorum. Bizim odaya kayıtlı şu an 20 bin üye var. Ama bunların aktif olanı 6 bindir. Geriye kalan 14 bin ise süzgeçten geçenlerdir. Yani eriyen, eriyen, eriyenlerdir. Bu nedenle ilk çıkışın gözden geçirilmesi lazım. Böyle bir yaklaşımla bir yere varılmaz.” (Diyarbakır, Demirci)

Demircinin ilk cümlesi devletle ilgili düşünceleri hakkında ilk sinyalleri verirken eleştirileri Ankara’dan Alperen’in söyledikleriyle paralellik arz etmektedir. Demirci görüşünün ilerleyen kısımlarında bu konuyu (devlet düşüncesi) daha da genişletmiş görüşlerini açıkça dile getirmiştir. Vergi

dairesinin kendilerini birer “kaz”⁷² olarak gördüğünü ifade eden Serhat bu tehditkar tutumunun gerekçesini şöyle ifade etmektedir.

“Gerçek anlamda vergi dairelerinin mükelleflere güvenme sorunu var. Güvenmediğinden dolayı da sürekli mükellefleri hırsız yerine koyuyor. Bundan dolayı da tehdit temelli yaklaşıyor. Yani yaklaşımı tehditkardır.” (Diyarbakır, Serhat)

Vergi dairesine özellikle de çalışanlarına karşı bir öfke içerisinde bulunan Yavuz, memurlara karşı iyi şeyler düşünmemektedir.

“Samimi bulmuyorum vergi dairelerini, yani şeytan görsün yüzünü. Mecbur olmasam gitmem. Oturup tipleri de özel mi seçiyorlar ne, suratsız tipler. Yani işin enteresan tarafı bende ki bu durum kızıma da geçmiş, onu da resmi daireye gönderme, öldür daha iyi. Bu yüzden bana, aman baba beni resmi daireye gönderme der. Ben böyle olmasını istemezdim ama böyle. Seni orada birey olarak görmüyorlar, alacak verecek olarak, bir muhasebe kalemi olarak görüyorlar. Bu tarzda ki kanatte agresifleştiriyor beni. Bu nedenle kavga edip çıkıyorum.” (İstanbul, Yavuz)

Veli'nin anlattığı aşağıdaki olay ise sık sık eleştirilen klasik memur tiplemesine yaşanmış bir örnek vermektedir.

“En basit örneği iki gün önce yaşadığım bir şeyi anlatayım. Malımız Katar’a gitti ve orada sergi açtık 35 gün boyunca, ramazan ayında. Sonra giden malımızın bir kısmı geri geldi. Buna dair iadede bulunmak içinde vergi dairesinden ve bankadan bir belge almamız lazımdı. Bunun için kardeşim sabah saat 8 buçukta vergi dairesine gitti. (Bana kardeşim anlattı bu olayı). “Senin afyonun patlamış ama bizim ki patlamadı, o yüzden sen git öğleden sonra gel” demiş memur. Bunu söyleyen bir vergi memuru. Bana alt tarafı bir yazı lazım ya! Zaten matbu bir evraktır o. Benim malım iki hafta orada yattı ve 3.500 TL. antrepo parası verdim. Neden? Prosedürler, evraklar. Gümrük memurlarının değişmesi. Giderken sorun yok. Dönüşte sorun var. Sattığımı beyan ediyorum .... Bir vergi memuru bu sözü nasıl düşünüyor böyle. Vergi memuru benim işimi oyuyor. Zaten memur dediğimiz zaman, lakaytlık, gevezelik, 1 saat çalışan 5 saat oturan, vs. anlıyoruz. Belki de memurunda şeyine geldi ama şu anda memurlar daha düzeldi, gençleri aldılar da.” (İstanbul, Veli)

Maliye konusunda çok muzdarip olan ve yaşadıklarını hissederek anlatan Baver, maliyeyi adliyeye kıyaslayarak insiyatif konusunda serzenişte bulunmaktadır. Baver görüşmenin sonunda deşarj olduğunu hatta bu görüşmenin kendisine terapi gibi geldiğini ifade etmiştir. Görüşmenin ilerleyen kısımlarında sorulara ayrıntılı ve örnek olaylarla açıklama getiren Baver, düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir.

⁷² Kaz hikayesi daha çok maliyeciler tarafından mükelleflere atıfla kullanılan bir betimlemeye dayanır. Bu hikayeye göre, vergicilik bir “kaz yolma sanatı”dır. Ancak bu iş bağırtmadan yapılmalıdır. Ne zaman ki kaz (yani mükellef) bağırır, yolma işlemi de o zaman bırakılır.

“Maliyeden korkarım ama mahkemeden, askerden korkmuyorum. Ben gidip hakim karşısına çıktığım zaman suçluysam da neden suç işlediğimi anlatabiliyorum. Ama maliyede gidip derdini anlatamazsın ki. İletişim olsa da insiyatif yok. Ama hakimin karşısında senin kalemini kıracak hakim değil mi? Karşısına çıktığın zaman kanun diyor ki, bu suçun karşılığı bu diye. Hakim bile insiyatif kullanabiliyor. Her ne kadar sen bu suçu işlemişsen de bu bu sebeple işlediğin için şu şu indirimlerden faydalanabilirsin, senin samimiyetine senin durumuna göre insiyatif kullanabiliyor. Ama maliyeye gittiğin zaman insiyatif yok, kesinlikle yok. Güçlüysen gücüne göre yaklaşılır. Küçük ve orta ölçekli esnaflarda da bu böyle. Şu an biz diken üstündeyiz. Maliye bana göre herhangi bir uzlaşmanın, çözümün olmadığı kağıtta ne yazılmışsa aynısının uygulandığı bir yer olarak yer alıyor. Esasında onun kuralları var ama kanun yok, daha doğrusu adalet yok. Adaletsiz bir zorbalık sistemi var. Yani adalet yok orada. Kuralları bırakmışlar o olacak. Hiçbir insiyatif yok. Hiçbir şey yok. İstedığın kadar konuş, ağla, kavga et yok.” (Diyarbakır, Baver)

Geçmiş yılları (90’lı yıllar) hatırlayarak “Eskiden askeri bir mantık vardı bu böyle olacak diye ve laf anlatamazdın, dinletemezdin kendini. Şimdi ise vergi ve sigorta öyle” diyen Dicle, eski korkusunun yerine yenisinin ikame olduğunu ifade etmektedir.

“Mesela askeriye beni korkutmuyor. Niye, şimdi şöyle düşünüyorsunuz askeriyle, emniyetle muhatap olman için bir suç işlemen lazım. Ama vergi ise esnek bir şey. Bu nedenle biliyorsunuz ki istedikleri zaman sana bir ceza kesebilirler. O yüzden vergi dairesinden daha çok korkuyorum.” (Diyarbakır, Dicle)

Aynı korkudan Ankara’dan Alperen’de bahsetmektedir.

“Polisten ve savcıdan daha çok vergi memurundan korkuyoruz. Korkmayan mükellefte yoktur. Vergi memuru birincidir bu korkuda. Eskiden biz vergi memurlarıyla iyiydik. Şimdi ise başka. Ne var anlayamadım. Bütün mükellefler korkuyor. Vergi dairesine gitsen el pençe duruyorsun, ters teper diye. İncelemeye girdik mesela. Vatandaş el pençe. Olur efendim, tamam efendim. Böyle şey mi olur?” (Ankara, Alperen)

Basit konular yüzünden kesilen cezaların “tiksindiriciliğinden” bahseden Metin ise, bu konunun giderek 151onsensüst edildiğini şöyle ifade etmektedir.

“Bugün her firmada kusurlar, eksikler çıkabilir. Bizim marketlere yaptığımız dağıtımlarımız vardır. Faturada mesela şube belirtmediğimiz ya da ihmal ettiğimiz için ya da bir irsaliyeye saatin yazılmamış olması bir problem olabiliyor. Bu durumda bizim ceza kesmemiz lazım diyorlar. Benim ise o cezayı kestirmek istemememin nedeni, bu tür basit şeylerden ceza yemenin çok tiksindirici bir durum olması. Bu durum rahatsız ediyor. Alışımız belli, satışımız belli, kusurlar belli. Art niyetle yapılmış şeyler değil, uyarıcı niteliğinde şeyler olabilir ama cezanın ismi güzel değil.” (Diyarbakır, Metin)

Yargı ve maliyenin kılıçlarının çok keskin olduğunu o yüzden onların seline kapılmamak gerektiğini söyleyen Mustafa, vergi dairesinde çalışan memurları kurşun askerlere benzetmekte, hem yetki hem de formasyon konusunda ise eleştirmektedir.

“Çalışan memurların egosu, enaniyeti çok yüksek. Dedim oldu, sen uğraş mantığı ile hareket ediyorlar. Devlet kendi alacağı konusunda çok agresif. Çünkü bu özellikle 6183 sayılı AATUHK’da öyle yetkiler verilmiş ki, adamın ömrüne incir ağacı dikerler. Aynı anda bir memurun parmağının ucuna ki, bu memurların genelini böyle küçümsemek adına değil ama formasyon adına adam çaycı, odacı ama yetki, rütbe almış ve bu iş bunların elinde. Bugün vergi dairesinde e-haciz koyan adamlar dert anlamayacak şekilde, tamamen motomot kurşun asker modunda.” (Ankara, Mustafa)

Başından geçen bir olayı ise vergi dairesi memurlarının ezbere iş yapma şekilleri, yaklaşım tarz ve usulleri konusunda eleştiren Mustafa, bir nevi maliyeye karşı nasıl mücadele kazandığını anlatmaktadır.

“Geçenlerde başımıza bir şey geldi. Devrettiğimiz bir şirketle alakalı olarak 2010 yılının temmuz ayında aktifiyle pasifiyle noterde devir yapmışız. Şirket 2010 yılının temmuz ayından itibaren 8 ay boyunca beyannamesini vermeye devam etmiş ama 2011 yılının şubat ayından itibaren de beyanname vermeyi bırakmış. Yani hiç vermemiş, kayıp. Hatta defterleri de herhangi bir mali müşavirde de değil. 2012 yılının nisanında ise vergi dairesi eski ortak olarak bana yoklama gönderiyor. Yoklamayla bu şirketle bir ilişkimizin kalmadığının evrakını koyuyoruz. Bunun üzerine sonra benim ikametgah adresime beyanname verilmeyen dönemlerle alakalı olarak ve benim bu konuda ehliyetim olmamasına rağmen (beyanname istesem bile veremem) 12 bin TL. ayrı ayrı dönemlere ilişkin özel usulsüzlük cezaları kesilmiş ve gönderilmiş vergi dairesince. Ben de bunun üzerine dilekçeyle bunları geri gönderdim. ... Vergi Dairesi’nin müdürü dahil o dilekçeyi teslim edebilmemiz tam 4,5 saatimizi aldı. Çünkü dilekçenin evraktan geçirilmesi ve havale edilmesi lazım. Ama evrakçı nereye, kime havale edeceğini bilemiyor. Dilekçeyi hazırlarken konuyla alakalı kanunları dilekçe de belirtmiş ve emekli bir hakimden de yardım almıştık, yani dilekçe heralde biraz ciddi olmuş. Bu şekilde tebligatı geri iade ettik, ödeme emrini değil. Çünkü vergi dairesinin ödeme emrini çıkartabilmesi için tebligatı kesinleştirmek zorunda. Yani kafalarına göre tebligat göndermişler. Arkadaşlar geri aldılar dilekçeyi ve iade ettik. Artık ne yaparlarsa. Çünkü dilekçeyi okuduklarında dilekçeyi anlayabilecek kapasitede değiller. Karşılıklarına böyle bir şey gelmemiş. Devlet kağıt gönderir almak zorundasın, devlet ceza keser ödemek zorundasın. Alğı bu. Yani bu devletin saman altından su yürütmesidir. Bizim bakışımız budur. Biz ticaretimizi yapıyorsak (devlet) bize dürüstçe gelecek. Ayak oyunu yapmayacak.” (Ankara, Mustafa)

“Vatandaş olarak cehalet denizindeyiz. Zaten adam kayıkta. Sen yeterince açığa çekmişsin. Küreği de yok. Giderek daha da açığa çekiyorsun adamı ki, can tehlikesinde hissetmesini sağlıyorsun ve muvaazalı devirlerle suça sevk ediyorsun. Dert toplamak değil, dolayısıyla devlet vatandaşıyla barışık değil.” (Ankara, Mustafa)

Verginin denetim aracılığıyla tehdite dönüşmesi zaten temiz olmanın mümkün olmadığı sistem içerisinde bir korku hissinin gelişmesine neden olmuş.

“İşin detayına inmeden insanlardan vergi talebinde bulunuyorlar. Devlete eğer belli oranda kâr gösterip vergi vermezsem, o da sopam elimde diyor ve seni incelemeye alırım diyor. Bununla ilgili olarak bize tebligatlarda yapılmıştır zamanında. O zaman gideyim ben emniyete düşeyim ama maliyenin eline düşmeyeyim. Hangimizin sistemde defteri temiz. Herkesin kirli, bilerek veya bilmeyerek. Ben para veriyorum ve değer görmek istiyorum. Ben oraya girmişim mükellefim ama aynı zamanda bir müşteriyim. Bir yere gittiği zaman müşteriye kıymet verilir. Ama maliyeye gittiğimiz zaman bu kıymeti görmüyoruz. Memurlardan bahsetmiyorum. Üstteki yöneticileri diyorum. Hatta bunlardan bayan olanları var. Gidiyorsun suratına bakmıyor. Para alıyorsunuz ya!, Bir şefkat gösterin ya! Biz oraya giderken hakikaten korkarak giriyoruz. Maliye bizim için korkulacak bir yerdir.” (Diyarbakır, Baver)

Hem vergi verip hem de değer görmemek mükelleflerin şikayetçi oldukları bir durum.

“Devlet vergi alıyor, alınsın, alınmasın değil ama aldığı vergiler hem çok fazla hem de bu vergilerin yerine ulaştığına inanmıyorum. Şimdi ben vergi veriyorsam devletin benim hayatımı kolaylaştırması gerekmiyor mu? Bir de kötü muamele görüyorsam, sıkıntı yaşıyorsam verdiğim verginin karşılığını alamıyorum demektir.” (Diyarbakır, Dicle)

Vergi dairesinin mükelleflere yaklaşımları konusunda Diyarbakır’la ilgili olarak Abdullah şu tespiti yapmaktadır. Abdullah’ın bu tespiti Diyarbakır’da görüşme yapılan diğer mükelleflerce de paylaşılmıştır.

“Diyarbakır’da yerel personel vergi dairesine gelen mükelleflere daha sert, yabancı personel ise mükelleflere daha ılıman ve iş çözmeye eğilimli yaklaşır. Bunu esas yapması gereken aslında yerel personel olması gerekirken, tam tersi bir durum vardır burada.” (Diyarbakır, Abdullah)

Vergi dairelerinde çalışan personelle ilgili olarak ise olumlu görüşlerde belirtilmektedir.

“Sahte fatura ihbarında bunun belli bir kısmının ödül olarak verilmesi lazım. İhbar gerçekse isim açıklanmıyor. Ama hangi cesaretle bunu bir vatandaş yapabiliyor. Mesela ben ... Vergi Dairesinde inceleme yapıp da ölümle tehdit edilen insanda biliyorum, araba teklif edilen insanları da biliyorum, üç kuruşa iş yapan insanları da biliyorum.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Mükelleflere yaklaşım konusunda işin mahiyeti ve gereği noktasında yeteri kadar anlama ve çözüm üretme, yeteri düzeyde sağlanamayabilmektedir. Eski

bir denetim elemanı olarak Latif, bu konuda maliye cephesinden bir bakışla durumu şu şekilde değerlendirmektedir.

“Şimdi iyi yöneticilerde var maliyede ama mükelleflerle bire bir temas noktasında kendi iş çerçevelerinden bakarlar. Mesela bir vergi müfettişi kendine tanınan süre içerisinde raporunu yazıp idareye vermenin derindedir. Dolayısıyla o kişinin bu anlamda mekanik yaklaşmamasını bekleyemezsiniz. O da tabii ki ciddi bir eğitimle sağlanabilir. Sen olayın gerçek mahiyetine bak diye. Ama bir vergi müfettişinin de, adamın yaşadığı olayların bütünü dinlemesini bekleyemezsiniz. Bürokratlar, kendi iş çerçeveleri noktasında olaya yaklaştıkları için mükellefe dokunamıyorlar.” (Ankara, Latif, YMM)

Vergi dairesinin mükelleflere yönelik üslubu mükelleflerin vergiye, mali idareye dolayısıyla devlete karşı duygu ve düşüncelerini etkilemektedir. Bu durum her bölgenin siyasal ve kültürel durumuna göre de değişiklik göstermektedir. Diyarbakır için Abdullah’ın anlattıkları bu noktada dikkat çekicidir.

“Diyarbakır’ın vergi mükellefi diğer yerlerden çok farklı değil. Şöyle ki, burada üslup çok önemlidir. İnsanın mizacında yapısında vardır. Ama burada devletle halk arasında bir soğukluk girmiş. Zaten son dönemde tüm devlet kurumları bu soğukluğu gidermek için uğraşüyor. Anlattığında buranın insanı anlar meseleyi, bu nedenle buradaki mükellefler daha uysal. Devletin korkusu buradaki mükellefler üzerinde var. O yüzden usul bileceksiniz burada ve o damarı yakalayacaksınız Diyarbakır’da.” (Diyarbakır, Abdullah)

3.2.8. Dolaylı ve dolaysız vergiler

İktisattaki insan anlayışı ile gerçek hayattaki insan davranışları üzerine metodolojik bir katkıda bulunan Ayşe Buğra “İktisatçılar ve İnsanlar” isimli kitabında; Türkiye’de hükümetlerin dolaysız vergi toplama konusundaki çaresizliğini ve bu çaresizlik karşısında devletin vergi alabilmek için her vatandaşı fatura toplayan bir polis haline getirişi ve dolaylı vergilerin gelir bölüşümünü bozucu etkileri gibi konular üzerinden ekonomik davranışları yönlendiren ve bu davranışların toplum düzeyindeki sonuçlarını belirleyen ekonomi dışı unsurların dikkate alınması gerektiğini belirtir. Ekonominin ve toplumun piyasaya indirgenemeyeceği fikrini temel alan böyle bir tartışma içinde ortaya çıkan soruların bir bilim sosyolojisi ihtiyacını ortaya çıkardığını söyleyen Buğra, yöntem konularının yani standart iktisadın yönteminin güncel ve pratik olan unsurlar tarafından zorlandığına vurgu yapmaktadır (Buğra, 2010:385).

İktisatta metodolojik açılımın bir ihtiyaç haline geldiğini gösteren bu eleştiri vergi konusunda yaşanan tikanıklara da bir katkı niteliğindedir.

Vergileri çeşitli sınıflara ayırmak mümkündür. Bunlardan bir tanesi de vergilerin dolaylı ya da dolaysız olarak ayrımıdır. Vergi kişinin doğrudan iktisadi unsurlarından doğrudan alınıyorsa ve bir başkasına aktarılamıyorsa dolaysız vergilerden bahsedilmektedir. Buna göre kişi vergiyi kendi malvarlığından ödemekte bir başkasına yansıtamamaktadır. Dolaysız vergilerde ise mükellef ve vergiyi yüklenen aynı kişi iken dolaylı vergilerde bu durum farklı kişiler üzerinde kalmaktadır. Dolaysız vergiler vergi adaleti açısından daha uygun bir yapı gösterirken dolaylı vergiler vergi adaletini olumsuz yönde etkileyebilmektedirler. Dolaysız vergilerde mükellef psikolojik olarak ödediği verginin farkında iken, dolaylı vergilerde bu durum pek söz konusu değildir (Akdoğan, 2009:290-300) Çünkü mükellefler ödemiş oldukları verginin farkında değildirler. Vergiler fiyatın içine gizlenmiştir. Bu duruma maliye literatüründe “mali anestezi” denilir. Dolaysız vergilere örnek olarak gelir vergisi, kurumlar vergisi verilebilirken, dolaysız vergilere KDV ve ÖTV’yi vermek mümkündür.

“Kanun eşittir hukuk olmalı, ancak bu ideal ölçülere maalesef ulaşamadık. Ulaşmış olsaydık Türkiye’de dolaylı vergiler önde olmaz, insanlar vergi adaletinin olduğuna inanırlardı. Sık sık da vergi rekabeti olmaz ve haksız rekabet yaşanmazdı.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Dolaylı vergilerin dolaysız vergilere kıyasla daha yüksek seviyelerde olması gerekirken ekonomik gelişmişlik düzeyi, vergi sisteminin yapısı vb. gibi unsurlar bu dengeyi bozabilmektedir. TÜSİAD’ın yapmış olduğu bir araştırmaya göre 2010 yılı itibarıyla OECD ülkelerinde dolaylı vergilerin oranı sosyal güvenlik primleri dahil olduğunda % 33 seviyelerinde seyrederken, bu primlerin vergi gelirleri içerisine dahil edilmediğinde % 43'lere çıktığı görülmektedir (TÜSİAD, 2012:28-29). OECD ülkelerinde sosyal güvenlik primleri vergi gelirleri içerisinde sayılırken Türkiye’de sosyal güvenlik primleri ayrı bir gelir kalemi olarak değerlendirilmektedir. Bu kısıt dahilinde bakılacak olursa, OECD ülkelerindeki dolaylı vergi oranlarının % 43, dolaysız vergi oranının da % 57 seviyelerinde olduğu, Türkiye’de ise bu dengenin, dolaysız vergilerde % 33, dolaylı vergilerde

ise % 67 seviyelerinde olduğu görülecektir (TÜSİAD, 2012:38) Bu denge kıyaslama yapıldığında adaletsiz bir vergi durumunu yansıtmaktadır.

“En önemli şeylerden bir tanesi Türkiye’de dolaylı vergilerle, vergi gelirlerinin idare edilmesidir. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü’nün ve TÜİK’in verilerine girdiğinizde dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki yerinin yüzde 75,6 olduğunu görürsünüz. Bunda da sıralamada ithalde alınan KDV’nin birinci sırada, dahil de alınan KDV’nin ikinci sırada, önce geçici denilip sonra da kalıcı hale gelen ÖTV’nin üçüncü sırada, BSMV’nin ise dördüncü sırada olduğu görülecektir. BSMV’de 2012 yılı bütçesi yapılırken örnek veriyorum 100 TL. hedeflenirken, 120,4 TL. gelir elde edilmiştir fiili durumda. Bu şunu göstermektedir. Bankaların dosya masrafı, komisyon, atm’lerden verilen hizmetler, internet bankacılığında alınan ekstra paraların yüksek olduğunu ve beklenenin üzerine gelir elde edildiği gösterir. Bu iyi bir şey midir? Bence kötüdür. Çünkü bu kredi kartlarında ve bireysel kredilerde artış anlamına gelir. 2012 yılında Bankalar Birliğinin yaptığı açıklamaya göre 52 milyar TL. yan hizmetlerden gelir elde edilmiştir. Yani 100 TL. olarak toplanan vergi gelirimizin 75,6 TL.’si dolaylı vergilerden, 24,4 TL.’si ise Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergiler gibi dolaysız vergilerden oluşuyor demektir.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Diğer taraftan dolaylı vergilerin oranlarına bakıldığında ise büyük bir farklılık olmadığı görülecektir. Bu vergiler içerisinde yer alan KDV oranları baz alınacak olursa, sabit % 18 gibi bir vergi oranı uygulamada bulunmaktadır. Bu oranın dışında % 1 ve % 8 şeklinde iki oran daha kullanılmaktadır. Görüşme yapılan mükelleflerden Latif’in de söylediği gibi Türkiye’deki KDV oranlarının OECD ülkelerinde geçerli olan vergi oranlarıyla kıyas edildiğinde aralarında bir paralelliğin olduğu görülecektir. Şöyle ki, standart oranlar itibariyle İngiltere’de % 17,5, Almanya’da % 19, İtalya’da % 20, Romanya’da ise % 24 gibi vergi oranları uygulanmaktadır. Türkiye’de hali hazırda KDV’de uygulanan % 18 vergi oranı bu ülkelerdeki oranlarla kıyaslandığında makul bir seviyede olduğu görülecektir (TÜSİAD, 2012:53).

“Bizim vergi sistemimiz daha çok dolaylı vergiler üzerine kurulu bir sistemdir. Aslında maliye dolaylı vergileri OECD ortalamaları düzeyinde alıyor ama sıkıntı şu. Dolaysız vergi gelirlerimiz düşük ama KDV ve ÖTV oranlarımız OECD ortalamalarına yakın. Ama bunun toplumsal algısı ise böyle değil. Aksine çok yüksek olduğu yönünde. Böyle bir algı var. Ama rakamlara baktığınızda OECD ile paralel gidiyor. Bu algının kırılması lazım. İnsanlar bu algı nedeniyle KDV’den kaçınıyorlar ve KDV ödemek istemiyorlar. Şu anda KDV’nin mükellef düzeyinde bir meşruiyeti yok.” (Ankara, Latif, YMM)

Dolaylı vergilerin vergi sistemi içerisindeki adaletsizliğini Ahmet Bülent şu şekilde ifade etmektedir.

“Vergideki en temel şey kişinin gelirin göre vergi vermesidir. Bizim ülkemizdeki dolaylı vergiler ise bunun en önemli örneği, tezatıdır”. (Ahmet Bülent)

Sadece dolaylı vergiler için değil dolaysız vergilerde de geçerli olan gelirin gerçeğe uygun bir şekilde beyan edilmesi Türk vergi sisteminin temelinde yer almaktadır. Burada ayrıntı gelirin en iyi mükellef tarafından bilineceği gerçeğidir. Buna göre mükelleflerin gelirlerini düzgün bir şekilde ve zamanında beyan etmesi gerekmektedir. Ancak bu durumun aksi yönleri de olabilmektedir.

“Beyannamelerin zamanında verilmesi değil, o beyannamelerin doğru olup olmaması önemli. Herkesin mali müşaviri var. İşleri o. Beyannamelerin zamanında verilmesi problem değil. Esas içeriği nedir bunların. Herkesin Ba-Bs’si doğru mu yani. Boş beyanname veriyor adam. Niye? Özel usulsüzlük yemeyeyim diye.” (Ankara, Mustafa)

Yaşadığı tecrübeler nedeniyle dolaylı, dolaysız vergiler ayrımını Schumpeter’in “vergi devleti” kavramına atıfla vurgu yapan Bozkurt muhtemelen bu kavramsallaştırmadan haberdar değildi. Ancak yaptığı analiz teorik bir çerçeveye tekabül etmektedir.

“Vergi devleti diye bir kavram oluştu ve maalesef bu oranlarda destekliyor bunu. Dolaylı vergiler üzerinden gitmemek lazım. Başka diğer kaynakları da bulsun ki devlet, bu hizmetleri yerine getirsin. Devlet “vergi devleti” olunca vatandaş o zaman, gerçekten ben kazancıma göre fazla mı vergi veriyorum diyor ve nasıl daha az vergi verebilirim diye düşünmeye başlıyor.” (Ankara, Bozkurt)

3.2.9. KDV tahsilatı ve matrah artırımları

Ticaretteki kâr marjlarının giderek düşmesi mükelleflerin maliyetlerini minimize etmeye yönelik çabalar içerisinde girmelerine neden olmaktadır. Kâr marjlarında meydana gelen bu düşüşler, mükellefleri farklı yollara sevk edebilmektedir. Bunlardan birisi de daha az vergi vermek ya da hiç vergi vermemek şeklinde meydana gelmektedir. Vergiler içerisinde ise kayıp ve kaçığın en çok yaşandığı, mükelleflerinde en fazla söz ettikleri vergi türlerinin başında ise KDV gelmektedir.

KDV kapsamında kesilme ve alınma mecburiyeti bulunan fatura ve fiş gibi alım satım kaydını gösteren belgelerin gerçek mahiyeti yansıtmaması bir vergi

kaybına neden olmaktadır. Halk tabiriyle “nylon fatura”lar şeklinde düzenlenen belgelerle hiç vergi ödememek veya daha az vergi ödemek için kullanılan bu faturalar, giderleri daha fazla göstermek için kullanılmaktadır. Sahte fatura kullanımının yaygınlaşması hatta bunun bir sektör haline gelmesi kayıt dışılığın boyutlarını göstermektedir. Bunun dışında KDV'nin her aşamasında yapılan iş ya da hizmetler nedeniyle katılan her değer üzerine yönelik KDV'si vergilendirme yöntemi, üretimden tüketime tüm aşamalarda mükelleflerin sorumlu tutulmasına neden olmaktadır. Bu konuda Mustafa'nın ticari hayatın gerçekleriyle KDV'nin tahsilat yöntemi arasındaki tutarsızlığa yönelik yaptığı vurgu ve anlattığı hikaye dikkat çekicidir.

“Şimdi kimse bana KDV'nin sosyal devlet anlamında, hak hukuk anlamında ne olduğunu açıklayamaz. Çünkü bunun tahsilat yöntemi çok sıkıntılı ve tamamen saçmalık. Batı'da tahsilat yöntemi farklı bu işin. Şöyle ki, şehrin çeşitli yerlerinde çeşitli tahsilat ofisleri ve her mükellefinde çipli KDV kartı var. Mesela vatandaş televizyon alacak. Dükkandan televizyonu beğeniyor ve yakındaki ofise gidiyor (Mustafa: ben basit anlatıyorum), vergisini ödüyor ve evrakını alıp dükkana geliyor. Satıcı diyor ki, ben vadede yapabilirim ama vergi peşin. Ne oluyor, devlet daha satış olmadan vergisini alıyor. Vatandaşa ödediği vergiyi görüyor. Satıcı da o vergi tahsilatını görmeden malı satmıyor. Mükellefin bilinci de buradan geliyor. Sonra o adam televizyonun parasını da ödüyor alıyor malını. Satış oldu mu?, oldu. Devlet vergisini tahsil etti mi?, etti. Cash. Pe ki bizde ne oluyor? Kestiğim faturanın bir KDV bölümü var. Yüzde 1, yüzde 8 ve yüzde 18. Faturayı kestiğim an devlete bir sonra ki ayın 26'sında ödemek üzere borçlanıyorum. Yani ortalama 30 gün vadesi var KDV'nin. Şimdi piyasa şartlarında ödeme vadelerinde, çek vadelerinde 90-120 gün arasında seyrettiği piyasa şartlarında, ben bu parayı yani tahsil etmediğim parayı cebimden ödemek zorunda kalıyorum. Ödemezsen ne oluyor? Devlet bunu şakır şakır faiz işleterek alıyor (herhalde temerrüt faizi işletiyor), dolayısıyla 90 gün sonra benim o kestiğim faturada, elde ettiğim karda devlete faiz olarak gidiyor. Devlet ödeyemediğim faizle ilgili hesaplarıma haciz koyuyor, kredibilitemi bitiriyor. Evime haciz gönderiyor, şirketimden eşya kaldırıyor. Bana bir gün ... Vergi Dairesi mükellefi iken bir ödeme emri geldi KDV ile ilgili olarak. Bunun üzerine 460 adet KDV'si tahakkuk etmiş ama tahsilatını henüz yapmadığım faturaların alt nüshalarını topladım ve vergi dairesi müdürüne gittim ve önüne koydum. Bu ne dedi? Abi dedim bu faturaların KDV kısmı, yani sizin tahsil etmeniz gereken para. Lütfen bu para ile ilgili olarak muhataplarına yazı yazın ve bana da ödeme emri gönderip durmayın dedim. Mantık budur. Bu olması gereklidir. Ben senin tahsilatçın mıyım? Bununla alakalı bir para mı ödüyorsun devlet? O yüzden KDV tahsilat sistemi çok mantıksız. Yani sosyal bir yanı yok. Tamamen devletin menfaatine yontulmuş ve KDV gecikmesi ile ilgili faizi gelir elde ettiği ve bunu da bütçede gelir (faizi) tahmin ettiği bir konu.” (Ankara, Mustafa)

KDV vergi tahsil sistemine göre, vergi sorumlusu sıfatına da sahip olan mükellefler nihai tüketicilerden tahsil ettikleri vergileri vergi dairesine bildirmek ve ödemekle yükümlüdürler. Esasen burada vergi nihai tüketici tarafından satan

ya da hizmet verene ödenerek ticari faaliyet içerisinde bulunanlara devredilmektedir. Ödenen bu vergiler ise düzgün bir şekilde ve zamanında vergi dairesine bildirilmek ve ödenmek zorundadır. Akaryakıt sektörü vergi oranlarının en yüksek olduğu sektörlerden birisidir. Ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği dönemlerde en başta ve en fazla zammın yapıldığı bu sektör yaklaşık % 70 vergi oranlarına sahiptir. Bu konunun ayrıntılarını Bozkurt şöyle anlatmaktadır.

“Ben kendi sektörümden biliyorum. Bu sektörde (akaryakıt sektöründe) 100 TL.’lik bir yakıt alırsanız, bunun 70 TL.’si vergidir. Yani biz bir nevi vergi tahsildarlığı yapıyoruz devlete. Bir meslektaşımız buna güzel bir örnek verdi. Bizim sektörümüz görünürde çok paralı bir iştir. Şöyle çuvalarla parayı topluyoruz biz müşterilerden. Ondan sonra bakarsınız ciro çok. Bu adam bayağı kazanıyor diye düşünürsünüz. Sonra o paranın yüzde 70’ini devlet dairesine götürürüz. Ondan geriye kalan ise dağıtıcının karı, Tüpraş’ın maliyeti, petrolün ithal edilirken maliyeti ve bizim karımızdır. Kalandan da bunlar kalıyor. Yüzde 70 çok yüksek bir vergi oranı. Bizim sektör gibi birkaç sektör daha var. Mesela alkollü içecekler, tütün mamülleri ve araç alım satım sektörü. Almanya’da insanlar aynı arabaya 20 bin Euro’ya biniyor, biz ise aynı arabaya 40 bin Euro ya da daha fazlasını ödüyoruz.” (Ankara, Bozkurt)

KDV’nin esasen emaneten alınan bir para olduğunu vurgulayan Latif ise şunları söylemektedir.

“İnsanlar KDV’yi yüksek olmadığı halde yüksek buluyorlar ve KDV’yi emaneten aldıkları bir para olarak görmüyorlar. Ne yapacak, kendi yüklendiği KDV’yi indirip geri kalanını vergi dairesine yatıracak. Ama bu şöyle bir döneme tekabül etti, firmaların kâr marjlarının hızla düştüğü bir döneme. Perakendecilikte, inşaat sektöründe, üretimde, ihracatta çok ciddi düzeyde kâr marjları düştü. Kâr marjları düşünce KDV, insanlar için çok daha kritik bir noktaya geldi. Yani KDV’den ne kadarı bizde kalırsa o kadar tutunabiliriz noktasına geldi insanlar.” (Ankara, Latif, YMM)

Sahte fatura mükelleflerin giderlerini daha yüksek göstererek gelirlerini eksik beyan etmelerini hatta vergi iadesi bile almalarını sağlamaktadır. Bu nedenle bazı mükellefler tarafından tercih edilen, bazılarının ise mağduru olduğu yasadışı bu yol hakkında şunlar söylenmektedir.

“Vergi oranları yükseltince insanlar bunu azaltmaya çalışırlar. Azaltmaya çalışmak içinde yeni yöntemler geliştirirler. Sonuçta ise bir arz talep meselesi oluşur. Bu nedenle arz otomatik oluşur sektörde. Talep konusunda ise Türk insanı kıvrak zekalıdır, pratiktir. Yani her şey punduna uygun gider. Büyük malzeme satıcıları ya da çok kalemlili toptancıların bir kısmı faturalı, bir kısmı ise faturasız reel satışları vardır. Hem legal, hem de illegal satış yapan bir kurumdan gerçek bir mal aldım, faturasını aldım, irsaliyesini aldım ve mal depoma indi. Ben de adama çek verdim. Gün geldiğinde de ben çeki ödedim. Ancak malı satan adamın bu ticaretinde sahte fatura verdiği tespit edilmiş. Bunun üzerine maliyede bu firmaların üstünü kırmızı ile

çiziyor. Ben de o adamdan mal alan birisi olarak çapraz sorgulama nedeniyle incelemeye alınıyorum. Bunun üzerine ben ne kadar çekle ödeme yaptığımı, malı depoma indirdiğimi yani işin gerçek mahiyetini anlatırsam anlatayım otomatikman ben de kırmızı ile çiziliyorum. Maliye bu nedenle mükellefin yanında değil, kendi menfaatinin yanında. Güvenmiyor zaten.” (Ankara, Mustafa)

“Şimdi biz bir iş yapıyoruz ve personel bize fatura getiriyor. Sonra bir inceleme yapılıyor ve fatura sahte çıkıyor. Ben bu faturanın gerçek olup olmadığını bilemem ki. Mesela firmayı sorguluyorsun temiz çıkıyor ama 3 ay sonra bir mal ve fatura alıyorsun bu seferde sahte çıkıyor, bilemezsin ki. O durum da mükellef olarak biz ne yapabiliriz. Biz 13 ilde çalışıyoruz ve personel her ay faturaları kapatıyor. Nasıl bileyim 5 sene önce ne olduğunu. Bence bu yüzden vergi affı iyi bir şey. Parayı ödüyorsun ve geçmişti kapatıyorsun.” (Diyarbakır, Dicle)

“Nihayetinde ticaret yapıyoruz. Sahte fatura konusunda veren kadar kullanan da suçlu. Ama bu konuda bir düzenleme yapılması lazım. Çünkü toplumda bazı şeyler yeni yeni oturuyor. Önceden yüzde 20, yüzde 30 paralar kazanılırken, sonradan bunlar ortadan kalkmaya başlayınca, buna bağlı alışkanlıkların da değişmesi zor oluyor. Bundan dolayı vergi oranlarının yüksek oluşu insanları dışarı itiyor.” (Diyarbakır, Metin)

Vergilerin gerçeğe uygun beyan edilmemesi ya da eksik beyan edilmesi vergi matrahlarının düşük çıkmasına neden olmaktadır. Bu durumda mükellef daha az vergi ödeyerek vergi sisteminin açıklarından yararlanma yoluna gitmekte, vergi idaresinin denetimi karşısında da bir riski tercih etmektedir. Vergi idaresi ise yaptığı denetim ve incelemelerde yakaladığı kayıp ve kaçığı daha kısa ve hızlı bir yolla tahsil etmeye çalışmaktadır. Bu yol mükellefin kendi iradesiyle eksik beyan ettiği ya da hiç beyan etmediği gelirini matrah artırma yoluyla beyanda bulunmasıdır. İşte burada vergi idaresi ile mükellef karşı karşıya gelmekte ve mükellef mecburi bir işlemi yapmak zorunda kalmaktadır. Buradaki mecburiyet mükellefin iki durumdan birisini tercihine dayanmaktadır. Bu tercih vergi idaresinin takdirine ya da mahkeme yoluna başvurmaya karşılık, kendi rızasına dayanan ve daha makul olduğu düşünülen matrah artırımını yolu olmaktadır. Matrah artırım yolunu yasal rüşvet olarak nitelendiren Mustafa şunları söylemektedir.

“Torba yasada çıkan matrah artırımını yasası; üç kağıtçı mükellefi, sen devletten para kaçırdın, kaçakçılık yaptın, vergi kaçırdın ama sen bu kaçırdığın paranın bir kısmını öde de biz de gözümüzü kapatalım meselesinden ibarettir. Bu da insanın ağına gidiyor. Ben bu konuda matrah artırımını yapmamış bir şirketim. Hiç kimse de bana o artırım yaptıramaz. Bu rüşvettir, yasal rüşvettir. O parayı ödeyeceksin ve belli bir dönemi incelemeye almayacak. Allah Allah! Acaba bu devletin eleman eksikliğinden kaynaklanan bir inceleme acziyetinin bir sonucu mudur yoksa hükümetin popülist bir

yaklaşımı mıdır ya da şu anki hükümetin para kazanma şekillerinden birisi midir?” (Ankara, Mustafa)

Matrah artırımını tehdit ve kolayca kaçma olarak nitelendiren Serhat ise şunları dile getirmektedir.

“Vergi dairesinden alacağınız olduğu zaman, matrah artışı yaptırılıyor ve vergi daireleri size bir şey biçiyor. Kendim çok yakın zamanda bunu yaşadım. Adam şu kadar vergi vereceksin diyor. Pe ki niye vereceğim zarar etmişim diyorum, yok diyor. Bu yüzden matrah artırımında bulunmayan insanların defterleri incelenmiştir ve bu insanlar perişan olmuştur. Tehditte ve işin kolayına kaçarak vergi alınmaktadır ama yasalar böyle değildir. Bunu uygulayanlar bu işin kolayına kaçıyorlar.” (Diyarbakır, Serhat)

Vergi incelemelerinde çok sık tercih edilen matrah artırımını zaman zaman limitini aşan bir şekilde kullanılabilir. Bir de bu yolu tercih etmenin mükellefin dava hakkını ortadan kaldırması, idarenin hızlı ve etkili bir yol olarak tercih etmesiyle birleşince bu usul muteber bir hal almaktadır. Ancak bu yol ticaret yapan mükellefleri rahatsız eden bir şekilde kullanılabilir.

“Maliye 2005 yılında geldi bizi incelemeye, o zamanın bedeliyle de 5 milyon TL.'lik fatura toplamışız ama bir iki kişiden eksik almışız. Adam kaçmış gitmiş, faturamızı alamamışız. Faturalarımızı sordu, yanımızdaki işçilerimizi sordu ve onların faturalarını istedi. Biz de onlar bizim sigortalımız dedik. Yok biz onu yemeyiz dediler. 1 milyon TL. matrah artırım dediler. Biz de hayır dedik. Bunun üzerine ertesi gün bütün daire sahiplerine maliye kağıt gönderdi. 27 dairelik bir yerd. Çağırdı hepsini. Tabii biraz tehdit demeyim de, senin de üstüne gideriz gibi. Tabi ne oldu. Mecburen alış fiyatlarını söylemek durumunda kaldılar. Bunun üzerine biz daire sahiplerine gönderilen kağıtları toplayıp vergi dairesine gittik. Ne istiyorsanız yapalım dedik. 1 milyon artırım yapıldı. Bunun üzerine yüzde 18 KDV oranından 180 bin TL. vergi çıktı, sonra da uzlaşmaya girdik ve 150 bin TL.'ye indirdiler ve bizde bunu nakit olarak ödedik. Biraz takışmalar oldu uzlaşmada .... Çok büyük kazançlar kalmadı inşaat sektöründe. Kazananlar var ama siyasi yönle. 40 dairelik yeri 100 daireye çıkarıp para kazanıyorlar. Bizim böyle bir bağlantımız olmadığı için vergi canımızı yakıyor. Normal şartlarda gittiği sürece biz vergimiz ödemeye razıyız ama böyle olunca bir motivasyon, moral bozukluğu yaşıyoruz. Hiç yapmayayım bu işi, niye çalışıyorum ben diyorsunuz o zaman bu adaletsizlik oldukça. Ben veririm arsamı müteahhite yapar gider. Zaten o oranda vergisini öderim. Ama ülkenin bu ticareti yapması lazım, işlemesi lazım. Herkesin bildiği işi yapması lazım. Bizim bildiğimiz işte bu. Başka bir iş yapamayacağımıza göre de mecburen yapıyoruz. O moral bozukluğu bir süre yaşıyor. Bir kırılma oluyor.” (Ankara, Mete)

3.2.10. Türk vergi sisteminin yapısı

Türk modernleşmesi üzerine yapılan tartışmalar yaklaşık 200 yıldır Türk toplumunun gündeminde. Batı toplumunun elde ettiği gelişmişlik seviyesini, ürettiği sistemleri Türk toplumuna uyarlamaya dönük çabalar Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında batılılaşma çabalarıyla gerçekleştirilmeye çalışıldı. Ancak Türk toplum yapısının kendine özgü nitelikleri ve sosyo-kültürel yapısı bu konuda batıyla bir özdeşlik içerisinde değildi. Siyasal, ekonomik ve toplumsal yapıda yapılmak istenilen bu modernleşme girişimleri halen çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Ticari hayatı da derinden etkileyen bu konuda İsmail, Mustafa ve Yavuz benzer şeyleri paylaşmaktadırlar.

“Batıyı yanlış tanımlama Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden bu yana en büyük sıkıntısıdır. Bizim inşaat sektörümüzde böyledir. Altyapıyı yapmadan üstyapıyı yaparız. Sonra üst yapıyı kırıp altyapı yaparız. Onun gibi vergi sistemimizde böyle maalesef. Bizim sistemimiz kağıt üstünde iyi olmasına rağmen, pratikte uygulamada sıkıntı yaşanıyor. Yani ekonomik sistemimize uyumlu değil. Sen sosyal yapını analiz etmemişsin ki. Batıdan aldığın her şey iyidir, iyi olmak zorunda diye düşünmüşsün. Tamamda adam kendi sosyolojik yapısını analiz etmiş, oturtmuş, tüm kombinasyonlara hakim olmuş, ona göre çözüm üretmiş ve revizyonlara sahip olmuş. Sen ne yapıyorsun onların yapısına göre revize edilmiş sistemleri kendine ithal ediyorsun.” (Ankara, Mustafa)

“Biz kendiliğinden bir şey üretmiyoruz, hep dışarıdan aldığımız kopyalarla toplumumuza naklediyoruz. Düşünen, üreten vizyon sahibi elemanlara ihtiyacımız var ama bizde eğitim sisteminden gelen araştırmacılık, sorgulama, niçin, nedenler yok. Hiçbir şeyi birbirinden ayıramazsın. Bugün Maliye Bakanlığı'ndan Çalışma Bakanlığı'na bürokrat kesim doğru bir şey üretmiyorsa bunun altında adama göre iş, eğitimden gelen bozukluklar ve birazda toplumsal faktörler vardır. Neden, niçin yok. Avrupa birliğine girersiniz ... yırtarsınız ve girmek için her türlü şaklabanlılığı yapar, takla atarsınız. Onların koyduğu yasaları uygulamak için düzenleme yaparsınız. Ama bunlar senin toplumunun gerçeği değil, onların toplumunun gerçeği. Olay bu.” (İstanbul, İsmail)

“Dilimizdeki demokrasinin oturması akşamdan sabaha olmaz, bu bir süreç. İngiltere'de sanayi devrimi olmuş 200 senede oturmuş, Fransa'da Fransız ihtilali olmuş 250 senede oturmuş, bizde de 50 senede olmaz tabii ki. Yani sıkıştırılmış programla olmuyor. Bunun sosyolojik olguları var. Halkın o seviyeye gelmesi, insanların o seviyeyi özümsemesi, algılaması belirli bir zamana bağlı. Biz sürekli şoklarla yaşayan bir toplumuz. 10 yılda bir ihtilal, muhtıra. Biz nevi şahsına münhasır bir toplumuz.” (İstanbul, Yavuz)

Bu bağlamda kanunlar ve toplumsal gerçekliklerin birbirini tam olarak karşılamadığı durumlarla karşılaşabilmektedir. Hali hazırda uygulanan bazı

kanun ve mevzuatlar Batı'dan ithal edilmiş hukuk sistemine ve toplumsal yapıya uyarlanmaya çalışılmıştır. Paradigmal yaklaşımında önemli olduğu bu uygulamalarda toplumsal ve ekonomik gerçekliklerin takip edilmesi ve ona uygun değişikliklerin gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Ancak yapılan yasal düzenlemeler ve hazırlanan politikalar bazen yeterli olmamaktadır.

“Kağıda yazılmış kanunla gerçekler hiç örtüşmüyor. Hatta yanından bile geçmiyor. Biri Şam'a biri de Halep'e gidiyor. Çok uç noktalara yani. Bu söz bizim burada bir deyimdir; alakası olmayan uç noktalarda anlamında. Dolayısıyla vergi kanunumuz vergi sistemimiz bir uç noktada, piyasa şartları ise başka bir uç noktada. Yani birleşme imkânı olmayan ayrı dağlar.” (Diyarbakır, Baver)

Ancak Albaş'ın da ifade ettiği gibi “ülkenin ekonomik argümanları değişmiş olduğundan vergilemeyle ilgili giriftlik daha da artmıştır”. Yaşanan değişimlerdeki hız ve ortaya çıkan ayrıntılar böyle bir giriftliği doğal olarak ortaya çıkarmıştır.

Genel bir eleştiri yapan Yavuz, mükelleflerin kendi perspektifinden yaptıkları değerlendirmelere bir de “biz, kendimiz neredeyiz ve nasılız” anlamında bir okuma yaparak içsel bir yaklaşımda bulunmuştur.

“Hiçbirimiz oturduğumuzda mangalda kül bırakmayız ve çok demokratızdır. Vergi ile ilgili konularda 10 metre atlar, 20 metre zıplarız. Ama reel de yaşanan olaylar böyle değil. Demokrasi tanımında da bu böyle. Yani çok demokrat olduğumuzu söyleriz. Ama zülfiyare dokunulduğunda da tırnağımızı çıkartırız. Belki de fitratımızda var insan olarak çifte standart.” (İstanbul, Yavuz)

Yavuz'un iç eleştirisine maliye kökenli birisi olarak bir eleştiri de bulunan Latif, maliye bürokrasisinin özel sektörü ve ticari yapıyı anlamak için bir de o işleri yapan kişilerin (mükelleflerin) gözünden olaylara bakılması konusunu dillendirmekte ve yeni bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunun ip uçlarını vermektedir.

“Valla biraz ben belki özel sektörde olduğum için yanlış anlaşılabilir ama maliye bürokrasisinin bir kısmının gerçekten özel sektörde olan şeylerden haberdar olması lazım. Mesela vergi konseyi var bizde. Bunun çok etkin çalışması lazım. Ama çok etkin çalışmıyor. Vergi konseyi bu konuda raporlar hazırlayıp maliyeye sunabilir. Yani illa özel sektörden transfer anlamında değil ama vergi konseyi piyasayı gözetleyebilir. Maliyede çalışırken özel sektörü takip etmeye çalışıyorduk ama onu tanımak için içinde olmak gerekiyor. İnsanların hepsini kötü niyetli olarak görmemek lazım. İnsanlar iyi niyetli, vergide ödemek istiyorlar. Orada kazanmak istiyorlar, ama

buradaki etkinsizlik psikolojiyi ve yapıyı bozuyor. Diyor ki devenin neresi düz ki, her tarafı eğri. Orası eğri, burası eğri. Öyle bakınca niye doğru bir zeminde bulunayım diyenler var. Vergi konseyindeki özel sektörün raporları dikkate alınabilir.” (Ankara, Latif, YMM)

Ticaret yapmanın giderek güçleştiğini, piyasa şartlarında devletinde mükellefi giderek köşeye sıkıştırdığını söyleyen Veli, esasen artan bir gerilimden ve birbirini anlayamamaktan kaynaklanan bir sürece dikkati çekmektedir.

“Vergi ile ilgili çok sıkma var. Neden diyeceksiniz. Çünkü devlet her kapıyı kapattı. Niye kapattı veya nasıl kapattı. Vergi dairesi, SGK ve ticaret odasından birine borcun varsa hiçbir evrak alamıyorsun. Elini kolun bağlanıyor. Beni kilitliyorsun. Bir işle uğraşırken ikinci ile uğraşıyorsun. Ne oluyor beyinler artık durma noktasına geliyor. Hangi biriyle uğraşayım diyorsun. İhracatıma mı bakayım, müşterimle mi uğraşayım, kiralama ile mi uğraşayım?” (İstanbul, Veli)

Bu konudaki eksikliğe ise Özgür bir örnek vermektedir.

“Gelişmiş ve geri kalmış yerler arasındaki uçurum sorgulanmalı, vergi sistemi sektörel olarak tanzim edilmeli. Afyon meyvesiyle ünlü ancak onu kurutacak tesis yok. Bunlar sağlanması lazım ki vergi alabilsin. Ama devletin böyle bir politikası yok.” (Diyarbakır, Özgür)

Olması gereken süreci anlatan Mustafa ise iyi bir vergi sisteminin topyekün bir yaklaşımla gerçekleştirilebileceğini, bunun sağlanmasının ise güven ve eğitimle mümkün olabileceğini anlatmaktadır.

“Devlet devlet olmasından kaynaklı millet odalıdır, vatandaş odaklıdır ve devlet bu riski üzerine almak zorunda olan bir kurumdur. Sosyal devlet ilkesi gereği devlet sadece vergi dairesinde çalışanları eğitmeyecek, mükellefi de eğitecek. Okullarda vergi dersleri koyacak. Çocuklar verginin ne olduğunu, ödenmediğinde ne olacağını, ödendiğinde ne olacağını bilecek. İşte o zaman gelecek nesillerimiz daha iyi yetişebilir. Bu süre içerisinde devlet vatandaşına güvenmekle mükelleftir. O zaman yakalarsam .... Hatta ocağına incir ağacını dik. Buna kimse bir şey diyemez. Ama iltimas, ayırimcılık yaparsan millette sana faklı yaklaşır.” (Ankara, Mustafa)

3.3. Ticari ve Ekonomik Yapı

3.3.1. Ticaretin ve ticari ilişkilerin yapısı

Ülgener'e göre iktisat ahlakı uyulması istenen normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi, iktisat zihniyeti ise kişinin gerçek davranışında sürdürdüğü değer ve inançların toplamı olarak (Ülgener, 1991:21-22) ticareti ve ticaret üzerinden şekillenen iktisadi ve toplumsal faaliyetleri şekillendirir.

“Ben feodal bir ailenin çocuğuyum. Ailem bana ticarete girmeden önce memurluk yap, ama ticaret yapma dedi. Ticaret odasına ilk kayıt olan esnafım. Bayan olduğum için ticaret yapmamı istemedi ailem. Ama ben kararlıydım ve başardım. Bu coğrafyada birey mantığı yoktur, örgütlü yaşam mantığı vardır. Kapitalizm hırsların bileşkesidir. Kazanmak yaşamak içindir. Kapitalizmin kölesi olmayacaksın. Paranın kontrolünü kaybedersen zalim olursun.” (Diyarbakır, Özgür)

Ticaretin ve siyasetin geleneksel aile ve feodal ilişkiler tarafından şekillenışı bireyselleşmeyi engelleyen, iktisadi ve toplumsal gelişmeyi yavaşlatan unsurlar olarak toplumsal yapıyı etkilemektedir. Bu durum daha çok doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesindeki ilişkiler ağında daha belirgin bir durumdadır. Feodal ilişkilerin iktisadi hayatın dayattığı değişim süreciyle birlikte yaşadığı çözümlenme bireysel başarıları ve kimliklerin şekillenmesini de beraberinde getirmektedir. Son yıllarda yaşanmakta olan bu kırılma tarihsel bir gerçekliğe dayanmaktadır. Özgür'ün de ifade ettiği şekilde birey mantığından ziyade örgütlü yaşam mantığına dayanan bu feodal yapı, devletin geçmişteki siyasal ve iktisadi stratejisinden izler taşır. Öyle ki bu konuda ülkenin batısından başlayan sanayileşme sürecinin birkaç kentle sınırlı kalmasının uluslaşma sürecinin sınırlarını belirlediğini söyleyen Ebinç, bu durumu “devletin iktisadi genişlemesinin önünü açmak, ekonomik ve siyasal bütünleşmeyi sağlayacak politikalar yerine sürekli güvenlik ve zora dayalı politikalarla devletin bölgede egemenliğini sürdürmeye çalışması” şeklinde oluştuğunu belirterek, otoritesini şiddet temelli bir stratejiyle desteklemesinin “bölgedeki geleneksel yapıların kendi içine kapanarak daha dirençli bir boyut kazanmasına” neden olduğunu ifade etmektedir (Ebinç, 2008:154)

Ticari dolayısıyla iktisadi gelişmelerin sosyolojik sonuçlarının diğer bölgelere göre gecikmeli bir şekilde yaşanması ve bu durumun bölgesel

dengesizlikler şeklinde kendini göstermesi feodal yapıların gücünü göstermektedir. Ancak ticaretle ve siyasette yaşanan son yıllardaki gelişmeler yaşanan değişim süreci şeklinde değerlendirilebilir. Bu konuda ilginç bir örnek olarak görülebilecek olan Özgür'ün yukarıda anlattıkları ise bireysel bir hikâye olmakla birlikte bu çerçeveyi açıklayan kişisel bir başarı örneğidir. Diyarbakır'da ticaret yapmanın diğer güçlükleri konusunda diğer mükellefler ise şunları anlatmaktadırlar.

“Piyasada parası olup da hiçbir vergi kaydı olmayan ve para satan insanlar var. Hem de çatır çatır paralar satıyorlar ve aylık yüzde 7'lerle, 8'lerle, 9'larla bir de. Bu yalnız Diyarbakır'da değil, Türkiye'nin birçok yerinde var ama doğuda daha da fazla ve yaygın. Adamın vergi borcu var ve bunu ödemesi lazım. Ne yapıyor, gidiyor bu adamlardan para satın alıyor ve vergi borcunu ödüyor. Sonra ne oluyor, bu defa para aldığı adama ödeyeceği faiz için çalışmaya başlıyor. Bu bana göre hem aptallık, hem ayıp, hem de üstü kapatılmış bir şey ve en büyük yara. Büyük karlarla çalışmıyor ki bu insanlar. Ama sistem bu. Bir de bu borç alanlar diyor ki, bu adamlar benim işimi gördü.” (Diyarbakır, Baver)

Diyarbakır'daki göçün etkilerini ise Metin anlatıyor.

“Biz birazda perakende piyasaya çalıştığımız, köyünden göç etmiş gelmiş, bakkal açmış, market açmış ama vergi kaydı yaptırmamış adamlara mal alıp sattığımız için çok sıkıntı yaşıyoruz. Tabanda, yani göçle şehre gelen halkta vergi bilinci bulunmadığı için sıkıntı yaşıyoruz.” (Diyarbakır, Metin)²²

Ticaretin siyasete, teröre dolayısıyla korkuya ve ranta nasıl dönüştüğünü ise Abdullah özetliyor.

“Diyarbakır'da insanlar yaşanan olaylardan dolayı ya devlete dayanmış ya da PKK'ya dayanmış. İşadamları da daha ziyade rant işadamları olmaya başlamış. Nerede rant var ben bunun yanında olayım, onun yanında olayım demiş ve dolayısıyla bu yapıyı da iş adamları kullanmış. Bu bölgedeki korku ranta çevrilmiş. Yani korku eşittir rant olmuş. Diyarbakır'da vasıflı işlerde emek çok pahalıdır, çünkü vasıflı işçiler batıya gidiyorlar, vasıfsız işlerde ise emek çok ucuzdur.” (Diyarbakır, Abdullah)

Bölgede ticaret yapmanın sıkıntılarını dile getirenlerden ve bu konuda başından bayağı badireler atlatılardan birisi olan Baver ise, devletle iş yapmanın bedelinin mahkemelere uzanan hikâyesini aşağıda anlatarak yargının ve devlet kurumlarının ticaretteki etkilerine dikkati çekmektedir.

“Benim başıma mesela çok komik bir olay geldi. İş yaptım özel idareye. Bedeli, 280 bin TL. Allah yüzümüze baktı da fazla bir şey değildi. Sağlık ocaklarının onarım işlerini yaptık. Bir ilin altı yedi ilçesinde yapıyoruz bu işi. Bu ilçelerdeki sağlık ocaklarından birisinde sağlık memurlarından birisinin bizim adamlarımızdan bir isteği olmuş. Bunun üzerine ben de dedim ki, biraz harçlık ihtiyacı var herhalde, verin o halde diye. Bizim elemanlarda 250 TL. veriyorlar o sağlık memuruna. Adam da bu sefer, bu nedir diyor az bulma manasında. Bende kovun bunu buradan ..... edin gitsin dedim. Sonra neyse biz işimizi yaptık, bitirdik. İki kurumdan kontrol mühendisleri işlerimizin kabullerini yaptı. Bu sırada o sağlık memuru, şunlar şunlar eksik yapıldı diye bir mektup yazmış kaymakamlığa. Sonra o memurun yazdığı mektup valiliğe gidiyor. Orada makine mühendisleri, elektrik mühendisleri kabullerimizi yapmışlar, hak edişlerimiz hazır. Ama sonra bir de dediler ki, biz size parayı ödemiyoruz. Niye?, şikayet var. Sonra yeni bir komisyon kuruldu, raporlar verildi ve ben her şeyi düzelttim, yaptırdım ama paramı vermediler. Benim ailemden hukukçular var, dedik ki ne yapalım? Aradan üç dört ay geçti ve ben bunları yani devleti icraya verdim. Fakat sen devletin parasını icra yoluyla alamıyorsun. Böyle bir sistem var, paramı alamadım. Gittim mahkemeye. 4 yıl mahkeme sürdü ve bu 4 yıl içerisinde ben vergilerimi ve SGK primlerimi ödeyemedim. Adam beni 1 ay bekler, 2 ay bekler, 3 ay bekler ama 1 yıl bekleyemez. Sonuçta ben ne vergilerimi ödeyebildim, ne de SGK'mı ödeyebildim. Bir de bana devleti icraya verdiğim için yasaklama cezası verdiler, teminatımı da bozdular, anlatabildim mi bunları yaşadım. Aslında devlet bir cebimden alıp diğer cebime koyacak parayı. Ama mahkeme var. Neyse sonunda mahkemeyi kazandım. Ama aradan 5 yıl geçti ve benim şirketimi mahvettiler. 5 yıl evvel bu 280 bin TL. benim kasama girmiş olsaydı, benim param şu an 1 milyon TL. olmuştu yaptığım ticarete. Ama ben geriye saydım.” (Diyarbakır, Baver)

Ticaretin işlevsizleştirilmesi ve hukukun geç ya da hiç işlememesi ticareti engelleyebilmekte, mükellefleri zor durumlara sokabilmektedir. Bunun yanında ticarete hızla yol alan bazı mükelleflere de rastlanmaktadır. İstanbul'dan Cengiz bu konuya şu örnekle dikkati çekmektedir.

“Ayağını yorganına göre uzatacaksın. Eskilerin bir tabiri vardır. Bir yılan vardır. Birde “silsili” deriz bizim memlekette solucan vardır. “Silsili” zorla yılan olmaz. Solucan solucandır diye. Ne kadar uzatırsan solucanı kopar. O yüzden zorlamayla büyümek, mantıklı bir şey değil. Borç almakta da ölçülü olacaksınız. Biz bunun farkına 25-30 sene öncesinde varmışız. 60 senedir bu sektördeyiz ve buradayız. Ama üç beş sene önce bu sektöre girip de bizi fersah fersah geçenler oldu. Mantar gibi firmalar bitti. Örneğin adam 1994 senesinde ilk özelleştirmeden birkaç arkadaşıyla birlikte 4 bin tonluk bir gemi aldı. Bizim ise o zamanda 8 tane gemimiz vardı şimdi de 8 gemimiz var. Bu adam hayat hikâyesini anlatmış gazetede ve 200 küsür parça gemisi var. Bunun yanında otel var, yat var, kat var, havacılık var vs. yani sen kedi besliyorsun adam aslan besliyor. Bunlar vergi ahlakına girer mi?” (İstanbul, Cengiz)

Bazı ticaret erbabının bu şekilde ticari yükseliş göstermesi ticaretin ve ekonominin kontrolsüzlüğüne bir örnek niteliğinde. Nadir Güllü'de benzer bir olayla ticaretin kontrolü ve piyasanın gerçekleri (karaborsacılık) hakkında şunları söylemektedir.

“Her şeyi yasal olan, her şeyi belgeleyen insanın işi ağır ve zor. Çarkı döndürmesi zor. Ben kaliteden ödün veremiyorum. Fıstığın kilosu şu an 70 TL. ve Gaziantep’te kilosunu 45 TL.’den stok yaptılar, hem de bu işle hiç alakası olmayan insanlar yaptı bunu; doktor, tekstilci vs. ve çıktı fıstık 70 TL.’ye. Biz maliyeden arkadaş senin karaborsacılık yapmaya ne hakkın var demesini bekliyoruz. Bir de fıstıkların bu şekilde depolarda iki sene beklemesi akrotoksin üremesine neden oluyor. Burada devletin görevi, zanaatkârların önünü açmak ve karaborsacıların önünü kesmek olmalıdır.” (İstanbul, Nadir Güllü)

Bir de hava parası gerçeğine değinen Nadir Güllü, ticaretle vergi sisteminin örtüşmemesinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getiriyor.

“İşi eliyle yapana işçi derler. Kafasını kullanana usta derler. Yüreğini koyana ise zanaatkâr derler. Bunun için zanaatkâr ustaların bedeli vardır. Bedel ödenir. Bunun için biz böyle ustalarımıza “hava parası” öderiz. Ben bunu ödediğim zaman bu benden gidiyor. Ben birde bunu göstereyim dediğimde devlet bunun yüzde 30’nu istiyor.” (İstanbul, Nadir Güllü)

Verde ise iflas erteleme nasıl ticari ahlaksızlığa dönüştüğünü bir örnekle anlatıyor.

“Bir de iflas erteleme olayı var. İflas ertelemeye büyük firmaların çoğunun sıkıştıklarından dolayı bu yola gittiklerine inanmıyorum. Aksine milletin parasını devlet aracılığıyla ve bu yolla vadelendirdiklerini düşünüyorum. İflas erteleme olayında firma devlete gidiyor ben iyi niyetliyim diyor. Borçlarımı ödemek, istiyorum ama gücüm yok şu an diyor. Devlette ona diyor ki, sen iflas erteleme al ve borçlarını bir sıraya sokalım diyor. Sonra devlet piyasaya diyor ki, bu adamın size borcu var ve ödeyecek diyor, ama senin vaden iki katına, üç katına çıkıyor. Bazı insanlar işte bu açığı iyi kullanıyor. Bakıyorsun iflas erteleyen bu adam, sana borcunu ödemek yerine gidip başka bir yerde başka bir iş açıyor. Bu yüzden bence iflas erteleme firmalar tarafından suistimal ediliyor. Bu tür uygulamalar nedeniyle iflas ve iflas erteleme gibi konularını devletin ciddi bir şekilde ele alması lazım. Adam iflas ettim diyor ama aslında mal kaçırıyor. Buna bir önlem almadıkça ondan sonra bu olaylar daha da büyüyor.” (Ankara, Verde)

Verde’nin bu düşünceleri karşısında ise Latif konuyu başka bir şekilde değerlendirmektedir.

“Burada bir mükellef var ve dışlı üretiyorlar, şanzıman üretiyorlar ve ihracat yapıyorlar. Büyük borçları var ve tükenmiş durumdadır. Örneğin borcu olan ve reel üretim yapıp ihracat yapan bu tür mükellefler için oturup bir komisyon kuralım ve bu komisyon bu insanların sorunlarını oturup tartışsın. Borçlarını bir ödeme planına bağlasın. Gerekirse devlet onlara bir yönetim kurulu üyesi görevlendirsın. Bu adamlar yatırım yapıp, ihracat yapabilsinler, istihdam yapabilsinler diye. Yani mükellefleri çıplak kanunlara bırakmamak gerekiyor. Ancak burada şunu kastetmiyorum. Kimse iflas etmesin gibi. Adam vergi vermiyorsa, işçilerine maaş ödeyemiyorsa vb. bırakalım iflas etsin. Bunu ödeyenler ayakta kalsın, bu doğru bir

şeydir belli ölçülerde. Ama bazı işletmeler var ki bir şekilde bir döngüye girmiş oluyorlar ve birde katma değer üretiyorlar. Yani vazgeçilmezler. Mesela biraz önce söylediğim firma bir sürü çırak eğitiyor bu konuda. Bulunduğu bölgede vaha gibi bir yer. Ciddi bir katma değeri var. İhracat yapıyor. Böyle işletmelere daha derin bir yaklaşım göstermek gerekiyor. Biz onlarca haciz koyup, inceleme yapmışız ve bu adamlar ayakta kalıp üretim yapıp, ihracat yapıyor. Demek ki bir hata var bir yerde. Seçici olmak yani. Bütün kimsenin iflas etmesine izin vermeyelim demiyorum. Hatta iflas piyasayı düzenleyen bir şey. Yönetemeyenlerin silindiği bir sistem. Otomatik stabilizasyonu sağlayan bir şey. Ama diğer taraftan başka bazı hususlarda var.” (Ankara, Latif, YMM)

Latif ve Verde'nin bu değerlendirmeleri devletin bu düzenlemeleri nasıl ve hangi yolla yapacağı konusunda zor bir durumla karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Ticaret ve vergi ahlakı konusunda yeteri kadar olgunlaşmamış bir toplumda yapılan yasal düzenlemelerin suistimal edilme ihtimali ve bunların keşfedilmesine yönelik yaklaşım tarzı, problemlili bir ticari hayatı ve ilişkisine işaret etmektedirler.

Rekabetin artması ve buna bağlı olarak kâr oranlarının düşmesi piyasada yeniden bir düzenleme ihtiyacının dile getirilmesine neden olmaktadır. Sektörel bazda düzenlemelerin yapılması gerektiğini belirten mükellefler, ticaretin giderek sıkılaştıran şartları ve devletin mali kurumları kısıncasında kendilerine bir alan açma, lehlerine bir çıkış istemektedirler.

“80'li, 90'lı yıllar rekabetin çok fazla olmadığı, kâr marjlarının yüksek olduğu, kayıtdışı ekonominin daha yüksek olduğu bir dönem. Ticaret yapacağım diye ortaya çıkan kişilerin çok kolaylıkla kâr elde edebildiği, karlılık oranlarının yüksek olduğu, bir dönem. 2001 kriziyle mali toparlanma, maliye disiplini açısından devletin birçok alanda artık harcama yapmaması, transferde bulunmaması, seçici davranması, bütçenin tek çatı altında toplanması ve harcamaların daha disiplin içerisinde yapılmaya başlanması, küresel rekabetin piyasalarla buluşması gibi durumlar Türkiye'deki kâr marjlarını düşürdü. Şu an da devletten iş alan adamlarda bir market işleten şahısta, ya da bir üretim yapıp Çinli rakipleriyle ihracat piyasalarında rekabet eden üreticilerde yüzde 5-10 civarında bir brüt kâr marjıyla çalışıyorlar, çalışmak zorundalar ve teknik olarak net kâr edebilmek için giderlerini minimize etmeleri gerekiyor.” (Ankara, Latif, YMM)

“Enflasyonist ortamın ortadan kalkmasıyla beraber cirolar artmasına rağmen kâr minimize olduğu için mükelleflerin taşıdığı riskler yükseldi.” (İstanbul, Turgut Albaş)

“Gelirler azalırken, vergiler hala yerinde sayıyor ve artıyor. Dün kazanılan yüzde 15-20'lerdeki paralar yok. Vergi yapısı buna göre yapılandırılmıyor.” (Diyarbakır, Metin)

“Vergi ile ilgili uygulamalarda sektörel özelliklere dikkat edilmesi gerekir. Maliyetlerim arttığı halde satış fiyatlarımızın aynı olduğu işte kâr marjımız giderek azalıyor. Bazen zararına çalıştığımız oluyor. Mükelleflerin büyüklüğüne göre değil de, sektöre göre uygulamalarda farklılıklar yapılmalı. Bazı sektörlerde taban fiyatı ile piyasa koruma altına alınmalı, kâr marjı dengede tutulmalı.” (Ankara, Verde)

Türkiye'deki ticari zihniyeti ve girişimciliği özetleyen Ankara'dan Mahmut ise bu durumu "Türkiye'de herkes iş sahibi oldu. Birisi yapıyor, birisi batırıyor. Milletın gözü yeni açılıyor. Sen nasıl bunu yapıyorsun, ben de gider onun gibi yaparım diyor. Gidiyor, yapıyor, oluyor ya da olamıyor" şeklinde anlatıyor. Mahmut'un bu çıkarımı kurumsallaşamamış bir ticari yapı ve ilişkisini göstermektedir. Bununla birlikte vergi ile ilgili karşılaşılan sorunların aynısının Türkiye'nin her yerinde söz konusu olduğunu söyleyen Diyarbakır'dan Demirci, bölgesel anlamda mükellefler ya da vatandaşlar arasında bir fark olmadığını çünkü "paranın üzerinde Atatürk'ün" olduğunu vurgulayarak ifade ediyor. Vergi sisteminin giderek sıkılaştığını ifade eden Alperen, değişen şartlara ayak uydurmanın gereğini hissediyor.

"Şu anki vergi sistemi doğrudur belki ama bugünkü sıkıntı eskiden geliyor. Önceden esnaf iş yapıyordu, yiyordu, içiyordu sene sonunda muhasebeci geliyor ne kadar vergi ödeyelim diyor. Babam, amcam anlatıyordu şu kadar ödeyelim diye. Siz şimdi olması gerekeni yapıyorsunuz diye memurlara söyledim. Ben bunu eskiden beri yapsaydım bu sorunları yaşamazdım. Yaşım 35, yirmi küsur yıldır bu işin içindeyim ben ilk defa stok sayımı gördüm. Babama sordum, amcama sordum kimse görmemiş. Sen bunu zamanında düzenli yapmış olsaydın ben bu halde olmazdım. Şimdi muhasebecime soruyorum yani stokumu kontrol ediyorum. Eskiden beri bu kontrol olsaydı böyle olmazdı." (Ankara, Alperen)

Piyasa şartlarının anlaşılabilmesi ise mali idarenin yeni bir bakış açısıyla mümkün olacağını ise Veli şu sözleriyle ifade etmektedir.

"Maliye Bakanlığı'nın bir takım ar-ge çalışmalarıyla vs. piyasanın nabzını tutması, yaşaması ve o havayı koklaması lazım. Masanın ön tarafı ile masanın arka tarafı farklı. Muhakkak ki oradan buradan bir şeyler duyuyorlardır ama farklı şekillerde ne oluyor, ne bitiyor diye buralara gelse, anlasa buna göre bu sektöre şöyle bir şey yapmamız lazım dese daha iyi olur." (İstanbul, Veli)

3.3.2. Ticaretin ve siyasetin iç içeliği

Ekonominin siyasi istikrar arayışı kişilerin ya da kurumların herhangi bir şokla ya da beklenmedik durumlarla karşı karşıya kalmasını engellemek için talep edildiği söylenebilir. Bunun sebebi ekonominin toplumsal hayattaki rolüdür. Ekonominin ve toplumsal hayatın bu şartları bir mekanizma olarak siyaseti devreye sokmaktadır.

“Türkiye’de seçimlere bakın hepsinde istikrar kazanmıştır. Bir tane farklı örnek yoktur. Son 10 seçimdir insanlar yakın geçmişte hep istikrarı tercih etmiştir. Bu vatandaşın bireysel borçluluğunun sıçramaması üzerine yaptığı bir kurgudur. Faizler çıkarsa ne yaparım demesinden kaynaklıdır. Ortalama herkesin 15, 20 yıla yakın bir dönem borçlu olduğunu düşünürseniz, bundan sonra iktidarın kimin olacağını tahmin edebilirsiniz.” (Diyarbakır, Demirci)

Ülke gündemi, siyasal ve sosyal olaylar ekonomiyi etkileyebilmekte, istikrara yön verebilmektedir. Güncel olayların ticari hayattaki rolü bu işin içindekiler tarafından hissedilebilirken, piyasanın aldığı seyir devlet içinde yeteri kadar fark edilemeyebilir. Son günlerde yaşanmış bir olayın ticaretteki etkisini Kapalıçarşı esnafı Veli anlatıyor.

“Devlet kendi kurallarını kendisi danışmadan koyuyor. Toplantı yapıyor ve onaylanıyor. Vatandaş, mükellef ne olacak diye düşünülüyor. Son 2-3 senedir işlerimiz kötüye gidiyor. Şu Japon kızın öldürülmesi⁷³ bizi etkiledi. Japonlar bizden daha milliyetçi. İki sene Japon turist yok artık, bitti. Bir hainin yaptığı bu cinayet; bizi, taksiciyi otelciyi vs. her şeyi etkiliyor. Benim bir Japon müşterim söyledi bunu iki, üç gün önce. İki sene unutulmuş Japonları, gelmezler buraya dedi. Adam diyor ki, mağazalarda stand açıyorum, Türk bayrağı koyuyordum insanlar geliyordu ve satış yapıyordum. Ama şu anda benim mal satabilmem için Türk bayrağını çıkartmam gerekiyor dedi. İşte bu durumlardan devlet bilgi sahibi değil. Bütün aşamalardaki herkes bu durumdan zarar gördü. 1 milyon TL. iş yapıyorsa bu durumda bu yarı yarıya düşecek.” (İstanbul, Veli)

Ticaretin ve siyasetin iç içe geçen yapısını Diyarbakır’da daha çok hissedebilmek mümkün. Serhat’ın “Bu bölge son otuz yıldır siyasette bilinçlendi” sözü siyasetin hayatın tüm alanlarında ve sürekli aktif olduğunu göstermektedir. Bu durum görüşmelerin yapıldığı kişilerde net bir şekilde gözlemlenmiştir. Hatta görüşme içerisinde siyasetin etkinliği ve bölge sorunları görüşmecilerin ifadelerine yansımıştır. Diyarbakır’da görüşme yapılan 10 mükellefin hepsi de görüşme esnasında PKK, devlet ve siyasetin ticaretleriyle ve vergiyle olan ilişkisini yaşadıkları hikâyelerle aktarmışlardır. Bunlardan Baver, Metin, Demirci, Mehmet ve Serhat yaşadıkları olaylarla bölge hakkında önemli açıklamalarda bulunmuşlardır. Bunların dışında Eyüp ise sorulan soruların hiçbirine pek cevap vermemiş ya da ezbere kısa ve ortalama ifadelerle geçiştirmeye çalışmıştır.

73 Nevşehir’in Göreme Beldesi’nde 9 Eylül 2013 tarihinde bisikletle Zemi Vadisi’nde gezintiye çıkan Japon turistlerden 22 yaşındaki Mai Kurihara’nın bıçaklanarak öldürüldüğü, aynı yaştaki arkadaşı Hoshie Temakatsu’nun yaralandığı olay.

Ancak hayatını derinden etkileyen ve devlete mesafe koymasına neden olan bir hikâyeyi ise ayrıntıları ile anlatmıştır.

Siyasetin ticaretteki yerini Metin şu sözlerle ifade ediyor.

“Mesela Diyarbakır kuyumculuğu hep Ermenilerin elindeydi, ne oldu bu insanlar giderken bunları da beraberinde götürdüler. Kentin o zaman kendine göre bir yaşam tarzı da vardı, köyünde kendine göre bir yaşam tarzı vardı. İnsanlar belki köyünde iki tane ineğiyle ve tavuğuyla hayatını idame ettirirken göçle birlikte hem şehre zarar verdiler, hem de kendilerini bitirdiler. Önceden Ortadoğu bölgesine hayvancılığını ihraç ederken, bugün ithal ediyoruz. Bunlar işte köylerin boşaltılması, yaylaların yasaklanması ile oldu. Biz bunların ortaya çıkardığı toplumsal sorunları 50, 60 yıl daha çekeceğiz. 30 yıldır verilen savaşın etkisi ileride çıkacak. Şu anda bir şey köklü olarak algılanmıyor, yüzeysel olarak algılanıyor. Bölge insanı bugün Ankara da, parlamentoda olan her şeyden haberdardır. Ama elinden bir şey gelmiyor. Birebir yaşadım bazı şeyleri burada. Siyasetle yaşamak burada ticaretle at başı gidiyor.” (Diyarbakır, Metin)

PKK'nın günlük hayattaki etkinliği ve ticaret yapmayı zora sokan eylemlerine değinen Baver ise şunları aktarıyor.

“Bizim esas temelimiz ... sektöründen geliyor. Bu sektörde en iyi iş yaptığımız gün hafta sonudur. Ama burada yaşanan olaylardan dolayı hemen hemen çoğu cumartesi günü kepenkleri kapatmak zorunda kalıyorduk. Zaten biz tatil ülkesiyiz, bir de bu olaylardan işyeri kapanırsa bir sürü tatil. Benim 1994 yılında ... orada iş yerim vardı. Geliyorlar ve kapatın diyorlardı. Ben ise buna direndim ve bir tek dükkanını açan da bendim. Yine bir kapatma vardı, direndim ve en sonunda emniyet geldi dedi ki, kapat. Biz sizi biliyoruz dedi. Biz işimizde ekmeğimizdeyiz. Benim için ekmeğim önemli. Ben ekmeğimi kazanırsam, çıkarırsam iyiyim. Yoksa ne Kürdü, ne Türkü, ne Lazı, ne Çerkesi beni kurtarmaz, ben ekonomime bakarım.” (Diyarbakır, Baver)

Bir başka olayda ise şunlardan bahsediyor.

“Diyarbakır'da eski esnaflar kalmadı. Bunların hepsi işlerini kapattılar ve gittiler. Bir taraftan ise hem devlet bizden vergi aldı, hem de öbür taraftan örgüt gelip vergi aldı. Hatta örgüt bunu vereceksin, yapacaksın dedi. Mesela bana oldu. Yıllar önce ...'nın Türkiye'deki ilk distribütörlerinden birisiydim ve bölgede tekdim. Her yere mal veriyordum ve para kazanıyordum. Bir gün birileri geldi ve kapımı çaldı. Bize bu kadar ... vereceksin dediler. O zamanda pahalı. Bizim için devletimiz önemli çünkü biz bu işleri bu bayrağın altında yapıyoruz. Ben ... versem Allah korusun ve bir tane masum bir insanın başına bir şey gelse .... Sonra ismini vermeyeceğim ve burada herkese büyüklük yapmış bir insan ve dürüst memurlardan birisine böyle böyle bir problemim var dedim ve derdimi anlattım. O da bana yardım etti. Ben bunu o zaman bilinçli bir vatandaş olarak söylememiş olsaydım şu an ben cezaevindeyim. Sonra ben bunlara (örgüte) bir miktar para verdim ve bu olaydan kurtuldum. Bu anlattığım benim için geçerli bir şey. Bir de burada o korku, sıkıntı ve vergi adı altında tehditlerle iş yapmaya çalışıyorsunuz. Burada örgüte vergi verip cezaevine giren bir sürü insanlar tanıyorum. Yani bu bölgenin böyle bir geçişi oldu. Sonra ben o işi

biraktım. Benim bu işle ilgili referans olduğum insanlar ise benden bir yıl sonra bu sektörde çok büyük paralar kazandılar ve hiçbiri burada durmadı. Hepsi parayı kazanıp İstanbul'a gitti." (Diyarbakır, Baver)

Devlet dışında PKK'nın da bölgede vergi aldığını ifade eden Baver, örgütle devleti kıyaslıyor.

"Barış sürecinden hemen önce bile KÖYDES kapsamında kırsal bölgelerde iş alan firmalar hem devlete veriyordu, hem de örgüte vergi veriyordu. Yani aldığı işin vergisini bir devlete, bir de aldığı o işin yüzde 10'unu diğer tarafa vermek zorunda kalıyordu. Çift taraflı vergi veriyordu yani. Aldığın işin yüzde 10'unu ya da pazarlık yapınca yüzde 5, yüzde 7 ya da 8'le örgüte para veriyorsun, bunu verdiğinde işlem tamamdır. İşine devam edebilirsin. Bu işin mahiyetine göre zamansal olarak belli dönemlerde de alınırken, aynı zihniyet devlette de var. Ama devlete bu belli bir sistemde ödeniyor." (Diyarbakır, Baver)

3.3.3. Batıdan doğu, doğudan batı

1980'lerin ikinci yarısından itibaren artan bir dizi sosyo-politik gerilimin gerisinde, ulus devleti oluşturan çeşitli toplulukların din, dil, etnik aidiyet temelinde öne sürdükleri kimlik talepleri vardır. Geçmişte insan toplulukları arasındaki benzerlikler kolektif yaşamın temelini oluştururken, günümüzde ise vurgu giderek farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Böylece kimlik taleplerinin etnik topluluğun üyeleri açısından tatminkar bir şekilde çözüme kavuşturulamaması merkezi devletlerin milliyetçilikleri ile merkezden özgürleşme yoluyla kendi kimliklerini savunmaya çalışan mikro milliyetçilikler arasında (üstü açık veya örtük bir şekilde) bir çatışmaya neden olmaktadır (Üstel, 1999:35). Bu konuda Ankara ve İstanbul'da ki mükellefler genel olarak ulus-devletin milliyetçilik anlayışının ekseninde görüş ve düşünceler ifade ederken, Diyarbakırlı mükellefler ise etnik kimlik temelli siyasal sorunlar üzerinden şekillenen bir milliyetçilik anlayışıyla sorulara ve konulara farklı yaklaşımlar getirmişlerdir. Bu çerçevede toplumsal alanda, bu iki yaklaşımın birbirlerine olan yaklaşım ve bakış açıları üzerinden şekillenmektedir.

Bu yüzden Batı'daki doğu algısı ve doğu'daki batı algısı da birbirinden farklı. Bu durum yaşanmışlıklarla örülüp siyasallaşmakta, ekonomiden kültüre toplumsal farklılıklara neden olmaktadır. Bu ayrışmaya farklı kişi ya da konular üzerinden bakabilmek mümkün. Ticaretin ve verginin içselleştirilip

içselleştirilmemesi bir kıyaslamayı da beraberinde getiriyor. Türkiye'nin batısı ile doğusu vergi konusunda birçok konuda benzer konulara ve sorunlara değinirken, verginin üzerinden alındığı ticari faaliyetler ve ilişkiler mükelleflerin vergi ve ticaret üzerinden bölgesel kıyaslamalar yapmasını sağlıyor. Bu durumu mükelleflerin ifadelerinde net bir şekilde görebilmek mümkün. Ülkenin bir bölgesinde devletin etkinliğini tam olarak hissedebilmek söz konusuysen, bir başka bölgesinde aynı etkinliği hissedebilmek mümkün olmayabiliyor. Bu durum devlet otoritesinin hissedilirliğini dolayısıyla itaat etme güdüsünü şekillendiriyor. Ülkenin içinde bulunduğu gerçeklerde bu düşünce ve algıda etkili oluyor. Ticaret, güven ve istikrar isteyen, eşit şartlarda ve adaletle gerçekleşen bir etkinlik ise hem ticaretin hem de verginin çok boyutlu yönlerinin ele alınması gerekiyor. Bunun için mali mevzuat ve uygulamalar üzerinden kamusal alanda birbirleriyle eşit vatandaşların homojenleştirilmesi çabası ise (mükelleflerin) aslında daha çok toplumsal eşitsizliğe dayalı bir sistemi ortaya çıkarıyor (Gülalp, 2007:174).

Görüşme yapılan mükellefleri batıdan ve doğudan birbirlerine nasıl baktıklarını ve değerlendirdiklerini göreceğ olursak bu detayları anlamak daha da mümkün olacaktır. Batıdan doğuya bakıldığında görülenler ve düşünülenleri şu şekilde sıralamak mümkün.

“Örneğin ülkemizde terör sıkıntısı var. Terörden dolayı bir tarafta devletin gücü var. Diğer tarafta yok. Burada insanlar devletini sevmese bile çekiniyor. Yani devlete karşı bir yanlış yapmak istemiyor. Ama o tarafta devletin gücünü göremiyorsunuz. Yani hükümranlılığı yok. Otorite diye bir şey yok. Yani otoritenin olmadığı bir yerde devlet vergi toplayabilir mi? Terörün olduğu bölgelerde otoritesi yok. Kaçakçılığı serbest bırakmış vs. Ama burada bunu kolay kolay yapamazsın. Aleni bir şekilde yapamıyorsun. Ancak oralarda bunu aleni bir şekilde görebiliyorsun. Devlet otoritesinin vatandaş tarafından hissedilip hissedilmemesi vergi toplama açısından, vergi kaçakçılığı açısından çok önemli bir unsur.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Konuyu bir örnekle kıyaslayan Mustafa şunları anlatıyor.

“Bizim verdiğimiz vergiler doğuya teşvik olarak gidiyor. Terör vs. tamam ama... Bir örnek vereyim mesela. Madeni yağ işi yapan büyük bir şirket sahibi arkadaşım var. Diyarbakır'da da bayisi var. Bir malla alakalı olarak fiyat istemiş. O da demiş ki, fiyatı 3 TL. artı KDV. Adam ortalığı yıkıyor, biz 3 TL.'ye anlaşmadık mı diye? KDV ne diyor yani. Ben sana kamyon kamyon mal göndereceğim, sonra KDV ne demek diyecek. Ben burada eşek yüküyle KDV, ÖTV ödeyeceğim sen de bana KDV ne diye

soracaksın. Bu durum Sivas'tan bu taraftaki esnafın canını yakıyor. Sivas'tan öte taraftaki vatandaşa biz bakıyoruz. Onun içinde herkes haddini bilecek. Ben vergimi ödüyorsam sahibi de benim." (Ankara, Mustafa)

Vatandaş olmanın gereklerinden birisi olan vergi konusunda ülke genelinde dengeli bir yapının gerçekleşmemesi, siyasal ve ideolojik ayrışmaları da beraberinde getiriyor. Aynı konuda Ahmet Bülent ise şunları söylüyor.

"Geçenlerde Doğu ve Karadeniz bölgesine gittim. Orada iş yapan kimselerle görüşme imkânım oldu. Mesela biz burada incelemiden bazen başımızı kaldıramıyoruz, ama oradaki insanlarla görüştüğümüzde inceleme ne demek onu dahi bilmiyor. Akkrabam var mesela ...'da 15 yıldır mali müşavir, o anlatıyor, yani içler acısı. Muhasebecilik zaten yok. Rakamları yazıp beyanname veriyorlar." (Ahmet Bülent)

Az kazanandan az çok kazanandan çok değil de, koparabildiğinden alma mantığının ne kadar ve nerede gerçekleştirildiği zihinlerde bir ayrışmaya, adalet ve güven hissini kaybına neden oluyor. Bu konuda Ankaralı bir mükellef olan Mete devleti, özellikle de onu temsil edenleri suçlayarak şunları dile getiriyor.

"Bu ülke gerçekten zor kazanıldı. Bu topraklarda çok büyük emekler var. Biz inancımızı, sevgimizi kaybedersek eskilere ihanet etmiş oluruz. Sizin dedeniz yaşayacakken canını verdi bu topraklar için. Bu birazda onlara haksızlık olur, ben öyle bakıyorum. Bu ülkede yaşıyorsak bu vatani sevmek zorundayız. Doğu'daki adamda sevmek zorunda, Batı'daki adamda sevmek zorunda. Ben askerliğimi Hakkari Şemdinli'de yaptığım için biliyorum. "Orada insanların yaşam şartları gerçekten çok zor. Kolay şartlarda yaşamıyorlar. Ama çok fazla avantajları da var. Avantajları da var, dezavantajları da var. Devletin hatası yok mu var. Devlet belli bir zaman baskı yapmış. Ama bu pek şimdi kalmadı. Ama umutlarını yitirmiş gibi bakıyorlar. Çok fazla sayıda Kürt kökenli çok zengin var. Belki bizden daha zengin. Bu biraz tezat oluşturuyor. Hem şikâyetçisin, hem zenginsin. Bu olmuyor. Oralar bölündüğü andan itibaren buradaki gibi özgür olmayacak, iç çatışmalar yaşayacaklar. Ekonomi bozulacak. Gidin buradan diyeceksin. Batıda. Orada ne iş yapacaklar. Biz ayrılacağız. Ekonomik olarak size bağlı olacağız. Buralar birilerinin hayatı pahasına çizildiyse bu kadar kolay olmaz. Ayrımcılığı vatandaş olarak biz yapmıyoruz. Devlet yapıyor. Devletin yönetim kadrosu yapıyor. Asker yapıyor, polis yapıyor belki de." (Ankara, Mete)

Terörün bir alternatif olarak devletin egemenliğini gösterdiği araçlardan birisi olan vergi konusunda doğuyu nasıl etkilediğini ise şu ifadelerde görmek mümkün.

"Doğudaki devlet algısı çok farklı. O bölgeyi konuştuğumuzda terörü konuşmamız lazım. Ne yaparsanız yapın bu sorun her şeyi etkiliyor. İnsanlar esas olan gücü

tanımamaya başlıyorlar. Terör örgütünün orada vergi topladığını duyuyoruz. Yani alternatif bir otorite olursa, vergi toplayanın elinde değişimi görüyoruz.” (Ankara, Ahmet Bülent)

Doğudan batıya bakıldığında ise şunlar dile getirilmektedir.

“Dışarıdan gelen birisi Diyarbakırlı olmamış olmanın dezavantajlarını yaşar mı, yaşar, kentlerde hemşericilik çok fazla oturan bir şey. (Bu durum hemşericilikten mi yoksa etnik kimlikten mi kaynaklanmaktadır?) Hemşericilik üzerinden bir sistem, bir pozitif ayırım noktasıdır. Ondan sonra diğer kriterler başlar. Diyarbakırlı mıdır, değil midir? Bu Kürt, Türk ayırımına kadar gider. (Bu ayırım yapılıyor mu size göre?) Ben yüzde yüz olmaz demeyeyim ama yüzde 99 olmaz diyebilirim. Ama olur mu olur. Hala bunlar bu sorular soruluyorsa bir pay var.” (Diyarbakır, Demirci)

“İç Anadolu Türkü’nden bahsediyorsak, devlete olan mesafenin onlar açısından daha fazla kabullenildiğini düşünüyorum. Kürtler ise mesafesini koruyorlar. O da buldukları topraklardan aldıkları deneyimler ve hafızadan geliyor. Ege’de savaşı daha yoğun yaşayanlar ya da asimile olan ya da olduğunu unutanlar daha devletçidir. Bulgar göçmeni daha devletçi olabiliyor. Dersim örneği ortadadır. CHP’dir katleden ama hepside CHP’lidir. Bu durum ters yüz olmuştur. Kaba nefret üzerinden sistem kurgulanmamalıdır.” (Diyarbakır, Demirci)

Doğu’da ticaret yapmanın diğer güçlüklerinden bahseden Mehmet, bankaların kredi verme ile ilgili kriterlerinin bölgede ticaret yapmayı zora soktuğunu anlatarak ticari anlamda bölgesel farklılıklara neden olan konulardan birisine değinmektedir.

“Problem sadece vergide de değil. Bugün hiçbir banka bu bölgede adil davranmıyor. Türkiye’nin diğer bölgelerinde yaptıklarını burada yapmıyorlar. Hepsi yalan konuşuyorlar. Geçenlerde Batman’daki TÜSİAD’ın toplantısına davetliydim. Ben oraya da gittim. Banka temsilcileri de vardı. Söyleyecektim yalan söylüyorsunuz diye. Vatandaşın arsasını kabul etmiyorsunuz, arazisini kabul etmiyorsunuz, kat mülkiyeti olmayan binaları kabul etmiyorsunuz, bire bir olmasa hiç kabul etmiyorsunuz. İlçede ki 176onsensüstür kabul etmiyorsunuz. Cizre’de şunun var diyorsunuz, almam diyor. Bu bölgede bazen birebir bile kabul etmiyorlar. İki alıp bir vermiyorlar bazen bile. Ama her verdiği belge için dünya kadar komisyon alıyorlar. Yani Allah’tan korkmak lazım. Hiç para kazanmadan bütün yıl boyunca bankalara çalışan, vergi dairesine çalışan çok mükellef var. Birde Türkiye’de eskisi gibi çok rahat para kazanmak yok. Müteşebbisin para kazanması çok zor. Hani ekmek aslanın ağzı hikayesi var ya. Durumlar çok farklılaştı. Kazanan çok iyi kazanıyor. Ama herkes kolay para kazanma sisteminin içine giremiyor. Sadece vergide değil, başka konularda da adalet görmüyor vatandaş.” (Diyarbakır, Mehmet)

“Bürokrasinin her alanında bu bölgenin (Diyarbakır’ın) batıya göre biraz daha sıkıntı çektiğine inandığını” söyleyen Metin gibi, doğu’da ticaret yapan

mükelleflerde bölgesel dezavantajlardan bahsetmektedir. Ancak bazen bu durumlar ticari bir avantaja da dönüşebilmektedir. Bu konu da yukarıda Demirci'nin de belirttiği ve diğer mükelleflerinde ifade ettiği gibi uzun yıllar bölgede sağlanamayan güven ortamı ticari yatırım ve girişimciliğin sadece bölge halkı tarafından yapılması durumunu ortaya çıkarmıştır. Bölgeye yatırım yapanlar ise bu bölgeyi yakından tanıyan ve uyum sağlama konusunda zorluk çekmeyeceğine inanan mükelleflerce gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmektedir. Görüşme yapılan mükelleflerden ve işlerini İstanbul'da yürüten Rojan bu duruma bir örnek verilebilir. Diyarbakır'a yatırım yapmak için gelen Rojan esasen Batmanlı. Rojan'ın görüşme sürecinde verdiği cevaplar ve yaklaşım tarzı İstanbul'da ticaret yapan bir iş adamı profilini vermekle birlikte Diyarbakır'da görüşme yapılan mükelleflerle de örtüşen bir yaklaşım içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede doğu'da ve batı'da zihinsel olarak belli bir ayırım olduğunu söylemek mümkün.

3.3.4. Ticarete özgüven ve iç kontrol gereksinimi

Ticaret yapmanın giderek zorlaşması ve yükümlülüklerin artması ticaretle uğraşanları daha profesyonel bir mantıkla çalışmaya yönlendirmekte ve kurumsallaşma gereksinimini ortaya çıkartmaktadır. Ticaretin bu seviyelere gelmesinde devletin düzenleyici ve kontrol edici yaklaşımı etkili olmaktadır. Profesyonel anlamda iş yaptıklarını söyleyen Verde, mali konularda bir sorunları olmadığını ve bu konudaki hassasiyetlerini şu sözlerle ifade etmektedir.

“Maliyeyle ilişkimizde biz kendimizi güçlü görüyoruz. Çünkü kendimize güveniyoruz. Bunun verdiği bir özgüven var. Yani tamız bu konularda, iddialıyız. Bizi bir inceleseler de, plaket verseler. Çünkü problemimiz yok.” (Ankara, Verde)

Bunun yanında ticarete yol alıp kurumsallaşmak isteyen Abbas ise konjonktürün ve siyasal karar mekanizmalarının piyasada iş yapmayı zora sokan ve bu durumu tedirginliğe dönüştüren durumu hakkında şunları söylemektedir.

“Mesela ben yatırım yapamıyorum şu anda. Mağazalaşmak istiyorum, şubeleşmek istiyorum ama yapamıyorum. Neden biliyor musun? Devlet yarın bir gün bir kanun çıkarır sektörle ilgili ve bu işi bu meslek sahipleri yapacak der diye, işte o zaman ben biterim.” (Abbas, Ankara)

İşini düzgün yapan ve bu konuda özgüveni yüksek olan ama devletin uygulamalarından da şikâyetçi olan İsmail ise başından geçen bir olayı şöyle anlatmaktadır.

“Şimdi hırsız polisi görürse titrer hocam. Geçen bir şey oldu. Sabah evdeyim çocuklar arıyor. Mali polis geldi, arama yapacaklarmış, gümrükçüler var, savcılıktan arama kararları var diye. Ne zaman oluyor bu olay, bir ay kadar ancak oluyor. İyi dedim. Hemen geldim ama çocuklar (çalışanlar) nasıl korkmuşlar. 3 tane polis, 3 tane maliyeci, 3 tane gümrükçü var. Kim dedim ekip başı. Çıktı birisi. Ver bakayım dedim savcılık kağıdını. Baktım ellerinde arama emri kağıdı. Arayın dedim, aradılar ... şimdi normalde elim ayağımın titremesi, aman abi gel bilmem ne yapalım, vs. yapmam lazımdı. Bir baktım ki olay .... Filtrelerine bakıyorlar. Nereden aldın, kime satmışsın vs. Zaten benim yanlış bir işim yok ki. Ya dedim, devlet ihbarcı olmuş, devlet kendini ihbar ediyor, bakar mısın ya. Bu çok üzücü bir şey, benim bildiğim vatandaş ihbar eder, bazıları da çamur atmak için. Devletin idamesi için bu gerekli. Devlet kendi kendini ihbar ediyor, bu benim gözümde devleti bitirdi. Sonra gittiler. Eskiden maliyeden vergi dairesinden geldiler mi herkes titrerdi. Niye herkes yamuk. Altına yapan, yediren içiren.... Ben neden çekineceğim ki. Devlet benim. Benim babamın babası gidip Çanakkale’de şehit olmuş. Neden korkacağım ki, devlet benim ki.” (İstanbul, İsmail)

Ticaretin ve piyasa şartlarının ortaya çıkardığı yeni durumu, kişilerin ve firmaların muhasebe ve iç kontrol sorunu olarak değerlendiren Latif, mükelleflerin kendilerini nasıl koruyacaklarını, işlerini nasıl yapacaklarını şu şekilde anlatmaktadır.

“Ankara için mükelleflerin en büyük dertleri vergi kaçırmak değil, en büyük dertleri büyük mükellefler açısından iyi bir muhasebe ve finans sistemi kurmamaları, bir iş kontrol sistemi geliştirememeleridir. Bu neye yol açıyor. Aslında vergi ödememeleri gereken bir alanda vergiye tabi tutuluyorlar ya da tam tersi oluyor. Ben hep bu sorunla karşılaştım ilk önce. Bu konuda sağlıklı yapıların oluşturulamadığını gördüm. Bu da ciddi bir sorun ve ele alınması gerekiyor. Bu da iki nedenden kaynaklanıyor. Birincisi yeterli bilgi düzeyine sahip olmamaları. Bu yüzden sistem kurmaya yönelik kaynak ayırmıyorlar. İyi bir mali müşavir, finans müdürü bulmuyorlar. Bir vergi var öderiz ve geçeriz diyorlar. Halbuki olay bir muhasebe ve kontrol sistemi olayıdır.” (Ankara, Latif, YMM)

“Karlı ihale alıyor bir adam ama adımlarını, tedarik zincirini iyi kuramıyor veya iyi yöneticilerle çalışmıyorsa zarar ediyor. Artık şu anki sistem minimum maliyetle, maksimum iş yapmayı gerektiriyor. Bu da aslında profesyonelleşme anlamına geliyor. İş düzeyinde profesyonelleşmeyi zorunlu kılıyor. Yani tırnak içinde kasaba mantığı ile iş yapma süreci bitti ve bu büyük bir oranda yaşandı ve bitmek üzere. Mesela büyük marketler artık pazarlama alanında doktora yapmış yöneticilerle çalışmaya başlıyorlar. Yani bu işin felsefesini bilen insanlarla çalışıyorlar. İnsan kaynakları artık insan kaynakları kasiyer alırken daha dikkatli davranıyor. Kendisine maliyetine düşünüyor vs. Önceden bunlar yoktu. Önceden amcaoğlu, halakızı vardı. Şimdi ise yöneticiler ahbap çavuş ilişkisiyle, istihdam olayı bitmek üzere. Kalifiye personelin iş yaptı ... adamların ilgili yerlerde çalıştıkları bir dönemi zorunlu kılıyor.

Şu anki piyasa şartları. Bir taraftan iyi bir şey bu. Çünkü insanlar daha kaliteli mal ve hizmetleri daha ucuza tüketme şansı elde ediyorlar bu şekilde. İyi olanlar ayakta kalıyor. Devletin bu defa piyasayı bozucu şekilde müdahalesinin olmaması lazım.” (Ankara, Latif, YMM)

Latif'in söylediklerine benzer düşüncelerle katkı da bulunan Turgut Albaş ise şunları ekliyor.

“Gelişen ticari hayatla birlikte YMM ve mali departmanlara daha fazla önem verilmesi gerekiyor. YMM müessesesi ya da bağımsız denetim müessesesi nedeniyle katlanılan maliyet çok büyük bir maliyet değil.” (Turgut Albaş).

Bir özeleştiri de bulunan Kağan “Kaç yıldır ticaretle uğraşıyorum hala bana sorsan kaç çeşit vergi var, bilemem ben, mali müşavirler bile yetersiz kalıyor yani. Daha kolay, anlaşılabilir olabilir. Burada sadece devletin değil, bizimde hatamız var. Biz ülke olarak az okuyan, az araştıran bir toplumuz. Biraz da kendimizde hatayı aramalıyız. Açıp da vergi ile mevzuatı kaç kere okudun desen, hiç okumadık diyebilirim.” Sözleriyle Türkiye'deki genel mükellef davranışına örnek vermektedir. Bu konuyu daha da ayrıntılı hale getiren Baver ise şunları söylüyor.

“Sistemi düzgün bir şekilde oturtmak gerekiyor. Sistem böyle bir şekilde sürdüğü sürece onlar af çıkarsınlar bir yıl sonra biz yine iş yaptığımızda yine gideceğiz, aynı şekilde aynı sistemi uygulayacağız. Bilinçli veya bilinçsiz, bana verende aynı şeyi yapıyor. Benim taşeronumdur. Diyorum ki, sen bana 1 milyonluk iş yaptın. 1 milyonluk faturamı getir. Adam 300 bin TL.'si var sağdan solda getiriyor ve kesiyor. Benim taşeronumdur almışım arkadaş, parasını da ödemişim. Ben neyini araştırabilirim. Ba-Bs formunu istiyorum. Alıyorum dosyama bırakıyorum, banka makbuzumu, faturamı bırakıyorum. Ben o kadar işin gücün arasında taşeronumun bana getirdiği faturanın nereden getirdiğini, şecerresini çıkaramam ki, bunu yapacak ne vaktim var, ... Yetiştiremezsem bir dünya vergi çıkacak. Diyoruz ki yetiştir, gözümüzü kapatıyoruz, bunları yapıyoruz. Yapacak bir şey yok. Yani siz gidip bir yerden gömlek alıyorsunuz. Lakost. Siz bunun hangi fabrikadan çıktığını araştırır mısınız? Gider mağazadan alırsınız. O da sana fatura, fiş keser verir.” (Diyarbakır, Baver)

Devletin vatandaşlarıyla ilişkileri konusunda hem senkronizasyon hem de kendi iç kontrol sistemlerini harekete geçirmesi gerektiğini söyleyen Latif, sahip olduğu kurumları kontrol etmesi ve hukuka uygun bir şekilde çalıştığını güvence altına alması gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda devletle mükellef arasında olması gereken denge ve adaletin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini vurgulayarak genel bir değerlendirme yapmaktadır.

“Vergileme sürecimizin daha adil ve şeffaf bir hale getirilmesi lazım. Devletin bu konuda mükellefe yönelik vergileme sürecinde piyasayı bozucu şekilde çalışmaması lazım. Mükellefler özünde vergi kaçırmaya meyilli değildir. Tam tersine mükelleflerin sorunları vardır. Bunlar muhasebe sistemleri, iç kontrol sistemlerinin kurulması sorunları vardır. Bu yeni dönemde rekabetin artmasının, kâr marjlarının azalmasının mükelleflerin sıkıntılarıdır. Devletin bu konularda gerekli önlemleri zamanında alması gerekir bunların hepsi kültürel yasal işe ... bağlı sorunlardır ve bütüncül bir şekilde düşünülmesi gerekir. Sadece belirli bir tedbir olarak çözülebilecek şeyler değildir. Devletin topyekün bu noktada kendini gözden geçirmesi, iş dünyasının yeni dünyayı okuması, anlaması ve anlamaya çalışması gerekiyor. Daha etkin bir vergi sistemi için bunlar zorunlu. Yani vergi sisteminin gözden geçirilmesi gerekiyor.” (Ankara, Latif, YMM)

Bu çerçevede Latif'in söylediklerini destekleyen Turgut Albaş'da verginin ahlaki, hukuki ve sosyolojik boyutlarına dikkati çekerek bütüncül bir değerlendirmenin gerekliliğine vurgu yapıyor.

“Vergi ile ilgili olarak Türkiye’de sıkıntılar vardır. Ama bir toplumsal değişim süreci yaşanıyor. Devlet hukuki ve ahlaki boyutlar içerisinde vatandaşıyla ilişki geliştirmesi gerekiyor. Mevzuatla ilgili olarak daha iyi olmalıyız. Dolaylı vergilerin vergi oranlarının yüksek olması kayıtdışı ekonomiyi tetikliyor. Bu da vergi sistemini bozuyor. Hizmet sektörü daha öne çıkmalı daha demokratik bir toplum için. Hukukun evrensel boyutu daha işlevsel hale getirilmesi, devletin çarklarını iyi bir şekilde döndürmesi gerekmektedir.” (İstanbul, Turgut Albaş)

3.4. Devlet, Otorite ve Meşruiyet

3.4.1. Mükellefin dünyasında devlet ve kanunun anlamı

Modern devletlerin ancak tarihsel bağlamları içerisinde anlaşılabileceğini söyleyen ve devletlerin doğalarını kavramanın yolunun ise tarihsel gelişimi içerisinde onların izlerinin sürülmesinden geçtiğini belirten Pierson, Bob Jessop’un ünlü eseri Devlet Kuramı’nın (State Theory) 341. Sayfasına kadar herhangi bir devlet tanımı yapmadığını belirterek, ancak bundan sonra devletin tanımını yaptığını ve ardından devletin temel özelliklerini sıraladığından bahseder (Pierson, 2011:13). Bu konu da Weber, modern devletlerin temel biçimsel özelliklerini şu şekilde ifade eder.

“Yasamayla değişmeye tabi, kendileri de yönetmelikle kontrol edilen idari bir kadronun örgütlü eylemlerinin yöneldiği yönetsel ve hukuksal bir düzene sahiptir. Bu düzen sistemi sadece devletin üyeleri olan ve çoğunluğu üyeliğini doğumla kazanan vatandaşlar üzerinde değil, fakat çok büyük oranda yargı alanında meydana gelen

bütün eylemler üzerinde bağlayıcı otorite iddiasında bulunur. Bu nedenle bölgesel temelde zorlayıcı bir örgüttür. Ayrıca bugün güç kullanımı sadece ya devlet tarafından izin verildiği ya da emredildiği derecede meşru sayılmaktadır ... modern devletin güç kullanımını tekeline alma talebi onun için zorlayıcı yargı ve sürekli eylem niteliği kadar vazgeçilmezdir.” (Weber, 2012:166-167)

Modern devletin politikalarında bir mihenk taşı olan vergilendirme (Pierson, 2011:51) konusunda mükelleflerin devleti nasıl tanımladıkları ve nasıl algıladıkları önemlidir. Modern devletin ortaya çıkışı savaş, harcama ve vergi ilişkisini doğurmuş ve modern devletin bürokratik yapısının temelini oluşturmuştur. Verginin modern devletle birlikte kurumsallaşıp içselleştirilmesi meselesi bunların sistematik ve sürekli olmasını gerekli kılmıştır. Barış zamanı bir takım toplumsal gelişmeleri etkileyebilme gücü vergiyi modern devletin bir denetim aracı olmasını sağlamıştır. Bir toplumun temsil edilebilirlik derecesini gösteren ve bir kırılma noktası olan vergi, bu yüzden meşru temellere sahip olmak zorundadır (Pierson, 2011:48-52). Dolayısıyla mükelleflerin devlete karşı tutumu vergiye karşı tutumunu belirleyen en önemli göstergelerden birisidir. Vatandaşların zihnindeki güçlü ve adil olan ideal devletin ise pratikte her koşulda vergi alabileceğine yönelik oldukça kuvvetli bir inanç vardır. Bu yüzden vatandaşların zihnindeki bu ideal devlet ile gerçek hayatta karşı karşıya kaldıkları devlet algıları birbiriyle örtüşmemektedir (Baloğlu, 2010:116). Vergi üzerinden mükelleflerin dünyasında devletin ne anlama geldiği, nasıl değerlendirildiği önemlidir.

“Devlet dediğimiz bir yerde maliyedir, mahkemeye gittiğinde mahkemedir. Bunların bir bütünüdür. Eninde sonunda nihai, hızlı, adil bir sonuç alabiliyorsa vatandaş, devlete saygı duyar. Vicdani bir sonuç çıkıyorsa. Aksi halde de saygısını kaybediyor.” (Ankara, Latif, YMM)

“Devlet kanunlarını günün şartlarına uyarlamalı, revize etmeli ve benim işimi çözebiliyorsa o zaman itaat edilmeli, bir tikanıklık varsa o zaman durum değişebilir. Devlet vatandaşlık haklarını, firmamın haklarını koruyan, bize göz kulak olan bir yapıdır.” (Ankara, Verde)

Devletin hukuki formlara dayanan işlevselliği vergi ve diğer uygulamalarında meşru bir zemin elde etmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla meşruiyet; sürekli bir şekilde bir dinamizmi, bireysel ve toplumsal talep ve duyarlılıklara cevap verilebildiği sürece sağlanabilecek, aksi takdirde zedelenebilecektir.

Devlet deyince Hobbes'un "Canavar diyeceğim de şimdi. Leviathan! (vurgulayarak söylüyor)" ifadesini hatırlatan Rojan'ın bu ifadesi doğrultusunda Baver'in "Devlet karşısında kendimi suçlu gibi hissediyorum. Elleriyle yakalasalar var ya biz mahvoluruz. Ticaret micaret kalmaz" sözleri Rojan'ın "canavar" nitelemesine bir örnek olarak yorumlanabilir. Bu kapsamda devletle ilgi bir başka örnek ise şu şekilde.

"Örneğin 2 yıl önce isim vermemiz doğru olmayabilir, burada gıda sektöründe bir stok incelemesi vardı. Sürekli kontroller yapıldı yıl sonunda. Biz bu durumla ilgili olarak valiye çıktığımızda, bizzat devletin valisinin kullandığı, "Devlet yolunacak kaz arıyor. Eğer siz mükellefseniz kurtuluşunuz yok" dedi. Gerçekleri söyledi yani. Bizim sektörümüzde vergiye tabi olmadan bir sürü insanlar işini yürütebiliyor. Aynı rekabeti yapabilir miyiz onlarla?" (Diyarbakır, Metin)

"Devlet karşısında işveren olarak, yatırımcı olarak değerimizin olmadığını düşünüyoruz. Bugün ayaküstü işlerle uğraşanların çok daha rahat ettiğini düşünüyoruz. Bize zevk veren inanın değişik sektörlerimizde yanımızda çalışan yaklaşık 50-60 arkadaşımızın evlerine ekmeklerini götürmeleridir. Bu bizi mutlu ediyor. Ancak devlet denince bana göre yolsuzluk, bana göre taraf, adamcılık ne bileyim yani güçlü yanında olan, güçle götüren diyebilirim. Adaletsizliktir." (Diyarbakır, Metin)

Devleti ebet müddet olarak gören Mustafa, devletin hakkının ödenemeyeceğini "Ben Türk'üm, devlette ebet müddettir." Diyerek ifade etmekte ancak "Devlette olsa hakkımı yedirmem, hakkımı ararım" sözleriyle de devlete karşı hakkını aramaktan imtina etmeyeceğini belirtmektedir. Mustafa bu bakış açısının devamında ise şunları söylemektedir.

"Ben vergi konusunda devletin hiçbir birimine güvenmiyorum. Neden? Çünkü adı zorlamak olan insanlar da zor ama devlette alacağını toplamak zorunda hizmetler için. Ama bunu vatandaşını kandırarak, korkutarak, yalan söyleyerek yapıyorsa sosyal devlet denilen şey ki anayasanın maddelerinden bir tanesidir, ihlal ediliyor." (Ankara, Mustafa)

Devletin usul, üslup ve metodolojik perspektifi mükelleflerin devlete olan inancını ve sadakatini etkilemekte, meşruiyeti noktasında devletin zorunlu bir örgütlenme ihtiyacı seviyesinde değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu anlamda bölgesel, sosyo-kültürel ve ekonomik gerekçeler açısından farklılıklar söz konusu olmaktadır. Devletle ilgili olarak aşırı bir inanç ve bağlılık ifade eden

Ahmet Bülent'le birlikte Abbas devlet olmazsa nelerin olabileceğini şu sözlerle ifade etmektedirler.

“Vergi kaçırabilme imkânım var, biliyorum ama kaçırmam. Ben o çarkın içine girmek istemiyorum. Benim kişisel değerlerim, yetişme tarzım buna engel oluyor. Yanlışlarımız olabilir ama yapmam. 100 kişi içerisinde bu konuda ilk 3’e gireceğimi düşünüyorum. Devletime sadık bir vatandaşım ve devletimde olmazsa kendimde olmayacağını düşünüyorum. Gerektiğinde devletim içinde ölürüm. Devletin kıymetini bilen insanlarız. Devlete, vatana, bayrağa bir bağlılığımız var. Devlet, benim için var olma sebebim. Devlet olmazsa biz de olmayız. Olmazsa biz ne olacağız. Çingeneler mesela vatansız. Ben fiziksel olarak var olabilirim ama bir anlamı olmayacak. Değerlerimizin birleştiği bir çatıdır devlet. İktidarlar gelip geçer ama devlet bakidir. Yani devlet, şemsiye gibi seni yağmurdan koruyor. Senin ait olmanın anlamı. Yaşadığın coğrafyada varlığını barındıran yapı. Yaşayabilmemizin teminatı. Irak’ta, Suriye’de, Mısır’da devlet mi var? İnsanlar, ölüyor, tecavüze uğruyor, can mal güvencesi yok, şerefi namusu inancı kalmıyor. Yani yaşayan bir canlı, ifaden yok, bir şey yok. Yani devlet olmadan millet olabilir mi? Devlet olmazsa millettten bahsedemezsin.” (Ankara, Ahmet Bülent)

“Devlete düşmanlık değil ama kırgınlığım oluyor. Devlete düşman olamazsın. Çünkü başka yaşayacak toprağımız yok.” (Abbas, Ankara)

Devletle ilgili bu ifadelerden sonra Ahmet Bülent bazı sorgulamalarda bulunmak da, örneğin vergi konusunda “vergi kanunlarında sen kendini bulabiliyor musun?” diyerek bir eleştiri getirmektedir.

“Devlet içinde ben ne kadar aidiyet duygusunu hissedebiliyorum. O aidiyet hissim yoksa bile, istemesen de uyuyorsun. Ben kanunun içerisinde kendimden bir şeyler bulmam gerekiyor. Benimde düşüncelerimin dikkate alındığını görmem gerekiyor. Vergi kanunlarında kendini bulabiliyor musun?” (Ankara, Ahmet Bülent)

Ankara’dan bir başka mükellef Mete ise bu dönemde gündemde olan toplumsal olaylara değinerek bir otoriterizm sorgulaması yapmaktadır.

“Devlet bir yerde, otoritedir. Ama vatandaşın yapacağı muhalefeti de göz önüne almak zorundadır. O bana şundan tepki geldi diye bazı şeyleri değiştirir. Dersini mutlaka alıyordur. Siz vatandaş olarak bunu yapmazsanız olmaz. Gezi olaylarında hükümetin yaptığı çok büyük yanlışlar vardı. Oradaki insanlar dinlenip sorun çözülebilirdi. Ben biliricilik, otoriterliktir. Bunun bir sınırlaması olmalı. Kin oluşuyor bu yüzden, ayırmacılık oluşuyor. Sağ, sol olayları gibi. “ (Ankara, Mete)

Konuyu devletin meşruiyetine getiren Mete, klasik bir iş adamı refleksiyle istikrar meselesine değinmekte bu konuda ki tutumunu anlatmaktadır.

“Devlet kendine rant sağlayacak düzenlemeler yapıyorsa bu meşru değil, ama devlet ülke yararına düzenlemeler yapıyorsa bu meşrudur. Bizim sistemimize geliyorum. Benim burada 20 dairem var. Yandaki firmanın 100 dairesi var. Bu, bu değil. Ben hükümeti seviyorum. İnanmak istiyorum. Sevmediğim halde zoraki bir nikah var aramızda. Hayatımızı ticaretimizi devam ettirebilmek için zoraki bir bağlılık var. Ben istedim ki, oy oranı biraz azalsın. Ankara veya İstanbul’dan birini kaybetsin diye. Ben bunun için Mansur Yavaş’a oy verdim. Bu sayede ayağımı biraz daha denk alayım. Bu ülkenin başbakanı olsun diye istedim. Yüzde 50’nin değil. Ama yüzde 50’den de yüzde 35’e düşün istemedim istikrar için. İnşaat sektörü lokomotif bir sektördür ve etkilendiği an demirci, mobilyacı vs. herkesi etkiliyor. Buraya dolmuş seferi başlıyor. Zaten faizler çok arttı. Tüketici kredileri arttı. Belki bir sene daha çok kötü bir sezon geçirecektik. Ama ne oldu. Dolar, 184ons, altın fiyatları düştü. Bu da ekonomiyi etkiledi.” (Ankara, Mete)

Devleti hantal bir yapı, nemalanma yeri, hükümetlerin yandaşlarına fırsat dağıttıkları bir sistem olarak gören İsmail, devleti sorun üreten bir yer olarak görmekte Yavuz’un anlattığı hikâyeye ise İsmail’in bu sözlerine örnek olmaktadır.

“Ben ağır özürlü bir çocuğun babasıyım. Yaşadığım bir sürü sıkıntılar, zorluklar var. Bir gün eczaneye gittim, ilaç alacağım. Çocuğunuz 18 yaşını doldurmuş bu yüzden ilaç veremeyiz dediler. Pahalı da bir ilaç. Tekrar rapor alacaksınız dediler. Zihinsel engelli bir çocuk olduğu için rapor almakta çok zorluklar var. Sıraya giriyorsun. 10 tane ayrı branşta, her birinde 50, 100 adam kuyrukta çocukla rapor almaya. Onla ilgili bir sürü asap bozucu olaylar. Bir de bu raporun yenilenmesi lazım. Devletin üst kademesi bunu yapmayın. Bu çocuğun özür durumu değişmiyor. Her sene bu raporun istenmesi işkence. Ya rapor alma olayını kolaylaştırın ya da bu yöntemi değiştirin. Klasik bürokrat lafı. Yüzde yüz haklısınız ama genelgeler vs. elimizi kolumuzu bağlıyor. 4 gün sırada bekledim ve zar zor raporu aldım ve o raporda da hata yapılmış. Yeniden almanız gerekiyor denildiğinde orada bir baba olarak o ağızma geleni üst yönetimde bir bürokrata söyledim. Devletin en üst makamına, başbakana mail attım. Ben bunları bunları yaşadım diye. Bürokratlarınız insiyatif alamıyorlar. Sıkıntıyı biz yaşıyoruz diye mail attım. Ne var burada devlet babaya başım sıkıştı, müracaat ettim. Hayrete şayan bana iki gün sonrada dönüldü. Gidin sizi bekliyorlar arkadaşlarımız dediler. İşte devlet bu. Orada ben, Allah devletime zeval vermesin, hastanede işimi hallettiler. O maili okuyan memur, yazdığım yazı ağır bir yazıydı. Beceriksiz vs. diye ... isimler aldım teşekkür ettim. Benim devletim bu. Kalbimde ki devlet bu. Ceberut devlet değil. Bizim geleneklerimizde ceberut devlet anlayışımız yoktur. Ama bizim genlerimizde illa bir tebaa ilişkisi vardır. Bir otorite bekleriz biz, böyle de bir şey vardır.” (İstanbul, Yavuz)

İdealindeki devleti bu olayla açıkça ortaya koyan Yavuz’un anlattığı hikâyeye, devletin başka bir organı olan yargı mercilerinde yaşadığı bir olayla katkı da bulunan Cengiz ise, sonu kırgınlık ve kızgınlıkla sonuçlanan yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır.

“Bizim bir personelimiz vardı. Müdür değil de müdürlük sıfatını kendine yakıştırdı. Gemiler Rusya’dan gelir, buradan İtalya’ya, İsrail’e gider. Meğerse sonradan duyduk ki kontrollü bir şekilde adam kaçırılıyor ve bizim hiç haberimiz yok. Çünkü bizim acentelik yapan müdürümüzün acentası var Karaköy’de. Gemi gelir boğazdan girer. İhtiyacını görür ve kalkar gider. Sistem artık şöyle oluyormuş. Bir balıkçı motoru yanaşıyor. 3, 5, 10 adam atılıyor gemiye. Adam başına kaç Euro alıyorsa. Bir gün bana bir mektup geldi gemiden. Sordum müdüre böyle bir şey varmış diye. Devamlı yapılmış meğer bu. O kaptan, ikinci kaptan bıraktı gitti gemiyi ve bu iş ... gemisinde oluyor deniliyor bu iş. Mütevazilik insana her zaman fayda vermiştir ve biz bu konuda mütevazî değiliz. Biz bu sektörün en büyüğü değiliz, ama en iyisiyiz. Halel getirmeyiz ismimize. Gittik dava açtık böyle böyle diye. 1,5 – 2 sene bekledik. Avukat yarın 9’da Sultanahmet’te olacağız dedi. Beni uyku tutmadı. 8’de oradayız biz. Saat 11 oldu çağırıldılar bizi. Şundan şundan dolayı gemiciler arasındaki bu olay düşmüştür diye. Ben dedim ki, hakim bey 55 yaşında adamım ben. Dinlemedi beni biliyor musun? Ya sen ne ... ya. Allah değilsin ki ya. Hiç dinlemedi. Yok efendim ispat yok dedi. O zaman benim kaptanlarım niye terk edip gitti gemiyi. Sonra ne oldu biliyor musun? Bu işin elebaşı 2. Kaptan o hakimin kararına güvendi ve geldi bize dava açtı ve birde üstüne bizden tazminat aldı. Davada kendi aklandı ve biz karalandık ve ondan sonra beni 3-5 senelik tazminatı ödemem için. Hırsızda mesleğini yapıyor. Ben 2 senedir bekliyorum bu davayı, seni görmek için değil hakim. Ben kendimi aklamak için oradaydım. Böyle hallerde var. Hastanelerde aksaklıklar var. Ama biz fazla muhatap olmadığımız için bilmiyoruz pek. Hakim kral emekli olunca getir götür yapıyor yüzüne bakmıyorlar.” (İstanbul, Cengiz)

Bu kısma kadar daha çok Ankara ve İstanbul’da ki mükelleflerin devlete bakışları ile ilgili yaklaşımlar verilmeye çalışıldı. Şimdi ise Diyarbakır’da ki mükelleflerin devlete ve kurumlarına nasıl baktığı ortaya koyulmaya çalışılacak. Ancak Diyarbakır’da mükelleflerin devlete bakışlarında etki eden bazı hususlar bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmına kadar kısmen de olsa devletle ilgili olarak mükelleflerin düşüncelerinden ipuçları bulmak mümkün olsa da burada direkt devlete yönelik düşünce ve kanaatler yer almaktadır. Bölgenin terör olayları nedeniyle geri kalması, aşırı göç ve devlet kurumlarının varlığının olağanüstü düzeyde hissedilmesi, PKK’nın ekonomik ve toplumsal hayata olan etkileri vb. hususlar görüşmeler boyunca ifade edildi ve gözlemlendi. Bazı mükellefler arasında çeşitli farklılıklar bulunmakla birlikte, devletle ilgili olarak şu düşünceler dile getirilmiştir.

“Babam “devlete hainlik yapma, belan büyük olur” der. Bu babamın ilk öğüdüdür. Eğer ki devlete hainlik yaparsan devlette o zaman sana zalim olur.” (Diyarbakır, Özgür)

“Devletle çok cebelleşmeyeceksin. Yani hak arama noktasında da zaman zaman çok bir arada gözükmemek gerekiyor. Devletle fazla muhatap olmamak lazım. Tabi kuşak farkı var. Geçmişte artık devletle cebelleşerek bazı şeyleri talep ettik. Şu anki gençlik ise sen vermezsen, ben alacağım diyor. Biz ise istiyorduk, talep ediyorduk. Şimdiki gençlik ise daha radikal, alacağım diyor. Şu anki kuşak senden talebim yok, bu hakkımı kullanacağım diyor.” (Diyarbakır, Serhat)

Devlete olan bağılılığın sarsılmasına yönelik olaylarla ilgili olarak Baver ve Serhat şunları söylüyor.

“Bir köye bir onbaşı gitmiş ve vatandaşı toplamış. Çocuğunun yanında babasını tokatlamış. Sen o devleti sever misim? Devlet devletliğini yapmadığı zaman Kürtler isyan etmiş. Ama nedir bir onbaşı tokat atarsa, köylüyü sıraya dizerse, böyle bilinçsiz şeyler yapılırsa. Buralar sürgün şehirleriydi, sürgüne gelen adamın yetkisi de varsa bir de kan kusturuyor.” (Diyarbakır, Baver)

“ (1992’de) çok basit bir şeyden dolayı içeri girdim. 6 gün içeride kaldım. Bizim kuşaklar farklı dedim ya. Bizim babalarımız ya da dedelerimiz devlete kadercilik üzerinden bakmışlar. İki tokat yedikleri zaman yemem gerekirmiş gibi bakmışlar. 90’lı yıllarda bir hareket vardı, üniversite yıllarında gençlikte biraz asi şeyimiz vardı. Mücadele ettik. Ama çok bedel ödedik. Genelde üniversite okurken Kütahya’da ve burada. Ben Kütahya’da halk oyunu yarışmasında kız yüzünden tartıştık ve polisle kız yüzünden kavga ettik. Burada böyle bir şey olmaz ya .... Mesela kahveye girip polis, kusura bıkmayın bir arama yapacağız dedi ve çok kibar geldi. Diyarbakır’da böyle bir şey yoktu, aksine 90’lı yıllarda fiziki yok etme çok meşhurdu.” (Diyarbakır, Serhat)

Devlet için önemli olanın koruma refleksi olduğunu vurgulayan Demirci, bu konuda devletin bir ayırım yapmadan hareket ettiğini söylüyor.

“Türkiye devletindeki tüm yasalar devleti koruma üzerinedir. Devleti vatandaştan da koruyan kanunlar vardır. Hal böyle olunca onun karşısında etik, ahlak senin olamaz. Bunu Kürt olduğum için söylemiyorum. Türk içinde bu böyledir. Geçmişinde bunlar var. Türk milliyetçiliğiyle uğraşmış kişilerinde başına gelenleri biliyoruz. Aynı şeydir. Mesele orada devletin kendini koruma refleksidir. Kürt’te bu belki dönem dönem fazla olabiliyor.” (Diyarbakır, Demirci)

Baver ise şunları aktarıyor.

“Şu son yıllarda Türkiye’nin gidişatında devlet denilince korkulacak bir şey akla geliyor. Haklarını aramadığın, derdini anlatamadığın bir yer akla geliyor. Eskiden millet devletten alırdı. Şimdi ise biri kaçıyor, biri kovalıyor. 80’li, 90’lı yılların başlarına kadar birileri devletten iyi paralar aldı ... o da yanlış. Hiçbir zaman böyle ortak bir noktaya ulaşamadık. Bana göre nedir. Senin cebinde 10 TL. varsa devletin çalışanı da, devlette ben o vatandaşın cebinden o 10 TL.’yi nasıl alırım derdinde. Ben iş yapıyorum kaymakamlıklara yani öyle bir sistem. Hiçbir kanun yok. Kanun kaymakam. Büyük işler yaptırıyorlar. Yapıyorsun sonra diyor ki, senden şu parayı kesiyor. Niye kesiyorsun? Gayri resmi. Ne yapabilirsin? Hiçbir yere gidemiyorsun. Devlet nerede, devletin kurumunda kanun yok. Diğer taraftan maliye onun vergisini alıyor senden. Öyle komik şeyler. Saçma sapan bir sistem var.” (Diyarbakır, Baver)

Diyarbakır denilince devletle alakalı zikredilen konulardan birisi de Gaffar Okkan oldu. 2001 yılında Diyarbakır’da şehit edilen Emniyet Müdürü Gaffar Okkan hem görüşmeciler tarafından hem de görüşmeciler dışında irtibat kurulan

kişilerce sık sık anlatılan bir isim oldu. Onun döneminde bölge halkının devletle yakın bir temas kurduğunu söylemek mümkün. Hakkında ideal bir devlet adamı portresi çizilen Okkan, bölgede halkla iletişim sağlamakta büyük başarı göstermiş bir kişilik olarak görülüyor. Onu döneminde yapılanlar hakkında mükellefler şunları söylemişlerdir.

“Gaffar Okkan hal hatır sorardı, bir derdin var mı sıkıntın var mı diye. Anında müdahale ederdi. Gaffar Okkan geldi, bayan memurları trafiğe çıkardı. Burada bayana saygı vardır. Her yerde bayan trafik polisi vardı. Saygı duydu halk. Böyle bir şey kimin aklına gelirdi. Halkta kurallara uymaya başladı. Derdini anlatacak bir makam mevki gördü.” (Diyarbakır, Baver)

Görüşme yapmaktan pek memnun olmayan hatta devlet ve kurumlarıyla ilgili çok da haz etmeyen ve bunu davranış ve ifadelerine de yansıtan Eyüp bile Gaffar Okkan konusu açıldığında şunları söyledi.

“İnsanların özgürlüğünün kısıtlanması kadar kötü bir şey olamaz. Bölgede barış için kim adım atmışsa herkesi öldürdüler. Gaffar Okkan'ı çok seviyorduk.” (Diyarbakır, Eyüp)

Devlet korku mekanizması olmamalı, çözüm mekanizması olmalı diyen Dicle ise bir dönem korktuğu devlet kurumları yerine şimdi vergi idaresinin geçtiğini belirterek şunları söylüyor.

“Mesela buraya polis gelse korkmam, hayırdır derim. Asker gelsin beni sorsun korkmam. Ama vergi dairesinden gelirlerse strese girerim. Bir şey mi var, bir şey mi oldu, çıkacak diye. Bu da kendimizi aciz hissetmemize neden oluyor.” (Diyarbakır, Dicle)

Konuyu bir yöntem sorunu olarak değerlendiren Mehmet ise şunları paylaşıyor.

“Diyarbakır'ın özel bir durumu var. Devlet bunu yeteri kadar anlayamıyor ama çözebilecek gücüde var. Fakat yaklaşım tarzı, metot olarak sorun var.” (Diyarbakır, Mehmet)

Yapılan yasal düzenlemelerin hukukiliği ile ilgili ise Turgut Albaş şunları aktarıyor.

“Kanun hukukun bir altı. Hukuk piramidin tepesi. Kanunda devletin yaptırım gücünün kaleme alınmış, müeyyideleri olan metin olarak düzenlenmesidir. Aslında şu olmalı, hukukla kanun birbiriyle çelişmemeli.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Kanunların meşruiyetini sorgulayan Demirci ise şunları söylüyor.

“Meşruluk denen mesele bambaşka bir şey. Koyduğunuz tüm kanunlar, uygulanmak durumunda değildir. Kanunlar herkes için bağlayıcı ama siz öbür taraftan meşru olan tüm haklarınızı kullanırsınız. Meşru değilse uymam. Net yani. (Kargaşa olmaz mı?) Yok sistem kendini bulur. Siz kanunla şartları zorlarsınız, cebindeki parasına karıştırsanız, insanlar kendileri bir sistem kurgular ve meşrudur ve onu oturtur ve oda yürür. O yüzden kanunlar devamlı kendini değiştirmek zorunda kalıyor. Kanunun çıkışı devletin ihtiyacına binaen çıkıyor. Vatandaşın ihtiyacına binaen çıkmıyor. Birebir doğrudan demokrasi olursa bana göre belki bunu yapabilir. 550 kişi parti genel başkanlarının seçtiği bir sistemdir, kurgudur. Onların ifade ettikleridir. Meşruluk bambaşka bir şeydir bu yüzden” (Diyarbakır, Demirci)

3.4.2. Devletin kutsallığı ya da bürokratik devletin çözülüşü

Devletin kutsallığı esasında onun egemenliği altında bulunan insanların yaşam haklarının güvence altına almasından kaynaklanan bir durumdur. Bu sayede devlet kendisine itaat edilmesini sağlar (Koçak, 2006). En temel hak olan yaşama hakkı ve devamında yer alan sosyal, siyasal ve ekonomik hakların sağlanması devletin temel görevleridir. Bunları sağlamak için devletin elinde bulundurduğu gücün zamanla kutsallığa yönelik bir düşünceye evrilmesi Türk toplumsal yapısının devlete yönelik düşüncelerinde önemli bir yer tutar. Devletin varlığına ve onun kutsallığına olan inancı, dinsel ya da etnik özelliklere bağlayan bazı görüşler olmakla birlikte, bunlar daha çok devletin varlığı ve buna duyulan inançla bağdaştırılmaya çalışılmaktadır.

“Devlet benim için kutsaldır. Devleti olmayanın imanı yoktur gibi.” (Ankara, Alperen)

“Devlet olmazsa millette olmaz. Irkı olmayandan hayır gelmez.” (Ankara, Mahmut)

“Devlet babadır, ne yapsa yeridir” diyen Veli ise devletsiz olunamayacağını, onun varlığı olmazsa yaşamımızın sağlanamayacağını dile getirmektedir.

“Devlet kutsaldır. Çünkü devlet babadır. Babalık derken, baba kural koyucudur. Devlet düzeni, çalışmamızı, yaşamamızı, güvenliğimizi, yememizi, içmemizi adı her neyse bunları kurumlarıyla sağlar. Bu yüzden biz yaşamamızı devlete borçluyuz. Devlet olmazsa başka birileri olacak tabii ki. Devlet neden kutsal olmasın ki.” (İstanbul, Veli)

Devletin varlığını ve kutsallığını tarihsel ve mitolojik unsurlarla ilişkilendiren Mustafa ve Bozkurt ise bu konuda şunları söylemektedirler.

“Milletlerin devletlerle kurumsallaştığını, güç sahibi olduğuna Orta Asya’dan beri böyle geldiğine iman etmişiz. Ondan dolayı milletin kılıcı devlettir.” (Ankara, Mustafa)

“Devlet varsa biz varız. Yoksa, devlette bir şey olmazsa, devlet nasıl yatırım yapacak .... Bunları yaparken de paraya ihtiyacı var. Biraz politik olacak belki ama milliyetçi muhafazakâr tabanlı insanlarız. Orta Asya’dan beri bu millet devletine sadıktır, devletine bağlıdır da. Devlette onun için kutsaldır, kurum olarak da kutsaldır. Devlet bir kişi değil, insanlardan oluşuyor. İyisi de var, kötüsü de var.” (Ankara, Bozkurt)

Kutsal sayılan devletle bir köşe kapmacanın olmaması gerektiğini vurgulayan Latif, devletin kutsal olamayacağını aksine hizmetkâr olması gerektiğini vurgulayarak, kutsal olarak addedilen devletin aslında bir takım güçlerin ona vehmedilmesinden kaynaklandığını ancak bunun gerçekte bir karşılığının olmadığını söyleyerek bu şekilde düşünülen devletinde bir çözülmeye doğru gittiğini ifade etmektedir.

“Aslında devletle bir köşe kapmaca içerisinde insanlar. Devlet beni nereden yakalar diye. Kutsal olanla böyle köşe kapmaca oynanamaz. Ankara’nın da, İstanbul’un da, Diyarbakır’ın da buna inandığını düşünmüyorum. Ama öteden kalma devlete yönelik bir sıfat insanların zihinlerinde kalmış olabilir... İnsanlar devletten adam gibi hizmet bekliyorlar. Devletin kendi kendisini denetlemesini bekliyorlar. Devletin demokratik, şeffaf, hesap verebilir olmasını bekliyorlar. Diyarbakırlı ya da Ankaralı’ya eşit olmasını bekliyor insanlar. Böyle olsa da devlet kutsal olmaz. Bana göre, devlet hizmetkâr olmalıdır. Yani çünkü ... devlet eninde sonunda bir grup silahlı adamdır. Ne demek bu toprakları koruyan asayişî temin eden demektir. Bu onun özü. Ama artık sofistike bir durumla karşı karşıyayız. O sofistike devletin bile hesap verebilir ve şeffaf olması lazım.” (Ankara, Latif, YMM)

Kutsallığı sınırlandırılmamış bir devlet anlamında değil de hesap verilebilir, şeffaf ve demokratik özellikler itibariyle devletin kutsallığını açıklayan Turgut Albaş ise şunları söylüyor.

“Devlet kutsaldır. Kastımız dokunulmaz anlamında değil. Yoksa toplum bir guruh haline gelir. Devlet olma şeyini oturtamayanlar zaten milletler çöplüğüne gitmiştir.” (İstanbul, Turgut Albaş)

Devletin üretim yapıp, katma değer sağlayanı teşvik edip ötekileştirmeden adil bir şekilde davranması gerektiğini vurgulayan İsmail ise şunları ifade ediyor.

“Adam Ermeni ama sanatkâr adam, üreten adam. Niye kovuyorsun? Hiçbir toprağın mülkûn sahibi yoktur. Sen bana ne olursan ol katma değer kat, istihdam üret. Başımda taşıyım demeli devlet. Devlet insanları ötekileştirirse olmaz, işin içinden çıkamaz. Devlet adil olacak, tarafsız olacak. Devlet ne zaman sopayı göstereceğini, ne zaman seveceğini bilmeli. Hep günlük politikalar, günlük düşünceler.” (İstanbul, İsmail)

Bir diğer adalet vurgusu yapan Özgür ise “Devlet adaleti, hukuku işleten mekanizma olduğu için kutsaldır” diyerek devletin adaleti tesis ettiği ölçüde makbul olabileceğini vurgulamaktadır. Buna karşın devletin varlığı ve kutsallığı ile ilgili ise, bazı mükelleflerin farklı değerlendirmeleri bulunmaktadır.

“Şu an yaşadığımız Türkiye Cumhuriyetini diyecek olursak, kutsal gelmiyor yani. Daha çok uymak zorunda olduğunuz, başka daha iyisi olamadığı için olan, bir şey var Türkiye’de. Daha iyi olabilir. Kesinlikle.” (İstanbul, Rojan)

Devletin kutsal olması gerektiğini ancak bunu sarstığını ifade edenler ise şunları söylemektedirler.

“Kutsal olması gerekendir. Şu an deseniz Türkiye Cumhuriyeti Devleti sizin için kutsal mıdır? Vereceğim cevap farklı olacaktır. Kutsal değildir bana göre.” (Diyarbakır, Serhat)

“Devlet kutsal olmalıdır. Yani nasıl kutsal olmalıdır. Devlete bakış açısı ile alakalı bir şey aslında. Devleti baba gibi düşünürseniz anladığımız manada babanızın nasıl değerli kutsalsa, devlette öyle olabilir. Ama devleti baba gibi görmezseniz cebinizden çıkan üç kuruşta gözü olan ve size bir şey vermeyip sürekli sizden bir şey isteyen biri olarak görürseniz, sizin için kutsal olmuyor. Ama olması gereken baba gibi olmasıdır. Yani devlet vatandaşın menfaati için olmalıdır.” (Diyarbakır, Dicle)

Bir diğer adalet vurgusu yapan Eyüp ise “devlet adil ve eşit davranırsa kutsaldır” diyerek devletin varlığını ve kutsiyetini gerekçelendirmektedir.

“Vatandaşını kucaklayan, hakkını, hukukunu arayan, kollayan devlet, onun için devlet bunun için devlet olmayan devlettir. Adil devlet kutsaldır. Eğer bunlarını yapmazsa kutsal değildir.” (Diyarbakır, Mehmet)

Devletin kutsallığının gerekçelendirmesini insana bağlayan Demirci ise şunları söylemektedir.

“İnsan kutsaldır kesinlikle. Hiçbir zaman merkeze insanın dışında bir şey koymakla insana dair bir şey, yaşam olmaz. Eğer eninde sonunda bende somut bulacaksa bana benzeyen bir şey olmalı.” (Diyarbakır, Demirci)

Devletle ciddi sorunlar yaşayan Baver ise devletin kendisine karşı mahcubiyetini görmek istediğini anlatıyor.

“Valla kutsaldır. Ama kutsallıklarını bozuyorlar. Dertlerimiz ortaya çıktıkça, inancımızı kaybediyoruz. Kutsal olması gerekiyor. Ancak devlet beni yakaladığında affetmiyor. Ben de yakalarsam onu affetmem. Onun mahcubiyetini hissetmem lazım. Ben onun korkusunu hissediyorum, mahcubiyetini hissetmiyorum. Nerede kalıyor kutsallık. Kutsal olan bir şeye mahcup olursun. Benim gözümde kutsallığı kalmadığı için mahcubiyet hissetmiyorum. 100 kişiden sorun 80, 90'nı (bilinçli olanlara sorun) der ki, hayır. Bunun bölgede yaşananlarla bir ilgisi yok. Ticari anlamda ifade ediyorum. ... Orta yolu bulmayı denemedi bize karşı.” (Diyarbakır, Baver)

Devletin kutsallığını temelde adil olmasına, vatandaşları arasında ayrımcılık yapmamasına ve insana değer vermesi gerekçelerine dayandıran mükellefler, devletin hukuksal ve sosyolojik noktalarına işaret ederek toplumsal yapıya uyumlu bir kurum olarak devletin bir değişim geçirmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar.

3.4.3. Kutsal devlet karşısında bireyselleşen toplum

Devletin kutsallığı sadece yapıp ettikleriyle değil, devletin temelini oluşturan unsurlardan birisi olan vatandaşların, devlete ve içinde yaşadığı toplumun değer sistemine bağlılığı ölçüsünde de belirlenmektedir. Bu bağlılığı asabiyet kavramıyla açıklayan İbn-i Haldun, asabiyet ile iktidar arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu söyler. Buna göre iktidarı ele geçirecek potansiyele sahip olmak, iktidara geçmek ve onu sürdürmek asabiyetle mümkündür. Hatta belirli bir topluluk ya da toplum üzerinde üstünlük ya da egemenlik sağlamanın güç sayesinde mümkün olduğunu söyleyen İbn-i Haldun; mücadele, çatışma, savaş gibi aksiyonel durumların asabiyetin varlığı ve kuvveti ile ilişkili olduğunu ifade eder (Hassan,1977:210). Devlete olan bağlılık ve hatta kutsallığına olan inancın da bu çerçevede şekillendiği düşünülürse, bu bağların zayıf olduğu ya

da zayıfladığı durumlar bir sorgulamayı, çözülmeyi veya değişim sürecini de beraberinde getirecektir. Devletin kutsallığına olan inançla ilgili olarak aidiyet hissine değinen İsmail bu bağı sorgulayan ama vazgeçemeyen bir mükellef olarak şunları söylüyor.

“Ben ne kadar kutsalsam, devlette o kadar kutsaldır. Yani devlet benim içim var. Tekrar söylüyorum. Devletin hatalarının bedelini de biz ödüyoruz. Sevabını da ben yaşayamıyorum. Bir tek şey. Geçmişten gelen aidiyet duygumuzla, seviyoruz ve koruyoruz devletimizi. Onun içinde biz iyi niyetle çabalıyoruz. Karşılığını alamıyoruz. Ama olsun çabalıyoruz. Biz öyle gördük. Ama devlet hayati hata yapmasa.” (İstanbul, İsmail)

Ahlakı kişiselleştiren ve kendinden sorumlu olduğunu söyleyen bir başka İstanbul mükellefi Kağan ise bireyselliğe vurgu yapıyor.

“Ben kendi ahlakımdan sorumluyum. Bu devlete bulaşmamak değil. Ben kendi ahlakımı bilirim. Devlete olan yükümlülüklerimi yerine getiriyorum. Sigortasız adam çalıştırmıyorum. Başkası bunları yapmıyorsa buna da karışmam. Ben kendi işime bakarım.” (İstanbul, Kağan).

Bu konuda en çarpıcı açıklamalarda bulunan Yavuz, milliyetçi muhafazakâr geçmişi ile eskiden devlete atfettiği kutsallık düşüncesini sorgulamakta, geçmişle bugün arasında yaşadıkları üzerinden bir kıyaslama yapmaktadır. Buna rağmen devleti bekası ve varlığı için ölmeyi bile yeğleyen Yavuz, bireye daha fazla değer atfettiğini belirtiyor.

“Devlet benim devletim yine ama çok da kutsamıyorum. Devletim benim için önemli, hatta çok önemli. Kalben bir bağım var devlete ama eskiden şöyle bir şey vardı. Devlet için her şey mubah, şimdi ise bunun biraz daha farklı olduğunu, bireylerinde önemli olduğunu düşünüyorum. Devlet benim devletim. Devletim için kanımı, canımı veririm. O ayrı bir şey. Ama 25 sene evvel atfetmiş olduğum kutsallığı artık atfetmiyorum. Yani her şey devlet için feda olsun. Hayır. Bireylere biraz daha fazla önem veriyorum.” (İstanbul, Yavuz)

Hayatın giderek artan temposu insanları kendi dünyalarına ve yalnızlaşmaya itmekte bireyselliği ve kişisel menfaatleri öne çıkarmaktadır.

“Bence çok hızlı bir şekilde bireyselleşen bir toplumuz. Bu hem ailelerinin küçülmesinden kaynaklanıyor. Hem de benim söylediğim o şehir hayatının yoğun çalışma halinden. İşlerle ilgili beklentilerin artması ve verimli çalışmayanların dışlandığı bir süreç var. Bu kendiliğinden bireyselleşmeyi getiriyor. Ama bize özgü bir şeylerde bunun içerisinde var.” (Ankara, Latif, YMM).

Ulusların siyasal varlıklar oldukları görüşü kültürel kimlikten daha ziyade vatandaşlık bağlarını ve siyasal bağlılıkları vurgular. Buna göre ulus; kültürel, etnik ve diğer bağlılıklarından bağımsız olarak vatandaşlık bağıyla bağlı bir insanlar grubunu ifade eder (Heywood, 2010:153). Dolayısıyla milli kimlik siyasi bir topluluğu gerektirir. Siyasi bir topluluk ise topluluğun bütün fertleri için geçerli olacak belli ortak kurumlara, hak ve görevlere yönelik tek bir yasanın varlığını ima eder. Böylece topluluğun aidiyet hislerini duyacakları belli bir toplumsal mekân ve bir toprak parçası söz konusu olacaktır (Smith, 2010:24). O toprak parçasına bağlı olan vatandaşlığın ise iki farklı yönü vardır. Birincisi yeni ve siyasal olarak inşa edilmiş bir kimliği tanımlar. İkincisi ise topluluğun üyelerine bir dizi hak ve yükümlülük getirir (Gülalp, 2007:13). Bu yükümlülüklerden birisi olan verginin ne anlama geldiğini zaman içerisinde kavradığını söyleyen Demirci ise, kapitalist sisteminin yapısının insanları nasıl bir çıkmaza sürüklediğini ve bireyselleştirdiğini vurgulamaktadır. Bu çözümlemesini Diyarbakır ve bölge halkının devletle sorunlar yaşamasına neden olduğunu söyleyen Demirci, kapitalist sistemin ortaya çıkardığı olumsuzluklara dikkati çekmektedir.

“Ticarete başlarken biz devlete vergi vermek üzere bu işlere girmiyoruz ki, biz kendi ihtiyaçlarımıza binaen gidiyoruz. Beslenmek, barınmak, çocuklarımıza bakmak nedeniyle bu işlere giriyoruz. Para kazanmak gibi bir zorunluluğumuz var. Devlet sonradan karşımıza çıkıyor. Normal vatandaşken devlet baba bize baksın diyorduk. Aslında böyle değilmiş sistem, ticarete girince görüyorsunuz. Türkiye’de şöyle bir şey var. Olağanüstü bir girişimci sayısı var Türkiye’de. Artık yüzde 50- 60’ı da ölü havuzdadır bu girişimcilerin. Kalan yüzde 50’sinin de ben çok rahat olduğunu düşünmüyorum. Çünkü orada da bir ağalık biçimi var. Sen sistemin içerisine giriyorsun. O seni borçlandırıyor ve sen de çabalıyorsun. Birçok insana soruyorsun ben işimi bırakmak istiyorum der ama bırakamıyor. Çünkü borcu var. Bu kapitalizmin sömürü anlayışından da kaynaklanır. Gelir seni kredi kartıyla, araç kredisiyle, mortgage kredisiyle yani herkes borçlu, en az 20 yıl borçlu. Böyle bir durumda insanlar istikrarın dışına oy verir mi? Borcum artmasın diye. Yani sistem insanları bireyselleştiriyor. Kapitalist sistemin yöntemi bu. Bu bölgenin muhalefeti bu yüzdendir.” (Diyarbakır, Demirci).

Devletle kendisi arasında bir kıyaslama yapan Rohat ise şunları söylüyor.

“Ben olaya bireysel olarak bakıyorum. Ben devleti devlet etmişim. Ben olmadığım zaman devlet değil zaten. Ben vatandaşım. Ben devleti etmişim o gelmiş. En güzel hayatı yaşıyor. Ben en kötüyü. Ben daha da zengin etmeye çalışıyorum.” (Diyarbakır, Rohat)

3.4.4. Sosyo-Kültürel farklılıklar üzerinden verginin ideolojik tasnifi

Devletin varlığına olan inanç ve sadakat sadece devletin iş ve işlemleri ile değil, tarihsel geçmişe dayanan ve aidiyet hissinin zaman içerisinde içselleştirilmesiyle ilişkili bir durumdur. Bu şekilleniş süreci içerisinde ideolojik yaklaşımların belirmesini ve toplumsal zihniyetin şekillenmesini sağlamaktadır. Bunlardan zihniyet, tutum ve davranışların sergilenmesinde, ideolojiler ise geleceğe yönelik ideallerin gerçekleştirilmesinde etkili olmaktadır. Hem geçmişin bugüne yansımaları hem de bugünün işleyişini etkileyen zihniyet, devamında ideolojiler üzerinden geleceğe yönelik bir açılımın şekillenmesini sağlar. Geçmişle gelecek arasında sosyo-kültürel yapının şekillenmesini ve işleyişini etkileyen bu formatlar, devlet ve toplum ilişkisinin boyutlarını ve içeriğini de şekillendirmektedir. Öyle ki Sorokin'in sosyo-kültürel yapı üzerine yaptığı çözümleme bu durumu daha da anlaşılır kılacaktır.

Buna göre bireylerin ya da grupların sahip oldukları anlamlar, değerler ve kuralların toplamı onların *ideolojik kültürlerini*; salt anlamların, değerlerin, kuralların belirlediği ve gerçekleştiği anlamlı eylemlerin toplamı ise *davranışsal kültürlerini*, ideolojik kültürlerinin dışlaştığı, katılaştığı ve toplumsallaştığı bütün öteki taşıyıcıların, maddi, biyolojik şeylerin ve enerjilerin toplamı da *maddi kültürlerini* meydana getirir. Böylece bir kimse ya da grubun toplam ampirik kültürü bu üç kültür (ideolojik, davranışsal ve maddi kültür) sisteminden oluşur (Sorokin, 2008:232).

Sosyo-kültürel yapıyı dolayısıyla devlet ve toplum ilişkisini belirleyen bir diğer süreç ise modernleşmenin homojenleştirme stratejisidir. Giderek karmaşıklaşan ve çeşitlenen toplumsal yaşam gerçekliği karşısında, "modernitenin dayattığı homojenleştirme, hukuksallaştırma ve ahlaklaştırma projesi yetersiz kalmakta; insanlar, gruplar ve kurumlar arasındaki etkileşim ve iletişimin nasıl gerçekleştirileceği ve bu bağlamda ahlaki değerlerin ve normların nasıl sağlanacağı sorunu" ortaya çıkmaktadır (Yüksel, 2002:194). Modernleşmenin tektipleştirici yaklaşımının ortaya çıkardığı bu sorun Sorokin'in belirttiği gibi bir toplumun ideolojik kültür unsurlarını etkileyecek böylece

davranışsal eylemlerini belirleyecektir. Anlamlar ve değerler üzerinde ortaya çıkan bu etki toplumsal yapı içerisindeki farklı durumları görmezden gelerek toplumsal yapıya ait özgünlükleri yönlendirecektir.

Bu çerçevede Ankara, İstanbul ve Diyarbakır'da ki mükelleflerin içinde buldukları sosyo-kültürel ortam ve ekonomik süreçlerde bazı farklılıkları içinde barındırmakta buralarda ki mükelleflerin devlete ve otoritesine yaklaşımlarını şekillendirmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapı her zaman ve her bölge de aynı özellikleri ve belirlenen karakteristikleri göstermeyecek, kendi sosyo-kültürel özgünlüklerini davranışlarına ve düşüncelerine yansıtacaktır. Bu konuda Diyarbakır'da bulunan mükelleflerin Ankara ve İstanbul'da bulunan mükelleflerden farklı bir yerde durduklarını söylemek mümkün.

“Devlet otoritesini kabul ediyoruz ama kişisel haklarımızı yine arayabiliriz. Orada hiçbir sıkıntı yok. Çünkü bir otorite olmadığı zaman bir boşluk olur. Devlet geleneğini ilk kuran milletlerdeniz aynı zamanda ve devleti olmayan halkları görüyoruz çevremizde. Dağılıyorlar, parçalanıyorlar.” (Ankara, Bozkurt).

Devletin kurumları aracılığıyla bölgesel anlamda farklı uygulamalarda bulunduğunu ileri süren Diyarbakırlı mükelleflerden Dicle, sorunun genel hizmet veya imkânlardan kaynaklanmadığını farklı haksızlıkların bulunduğunu vurgulayarak sorunun ideolojik ve siyasallaşan yönünü ifade etmektedir.

“Ben isterim ki, devlet güçlü olsun. Devletin güçlü olması orada yaşayan halkın güçlü olması demektir. İnsanların güçlü olması demektir. Ama devlet güçlü olacak diye insanlar sömürülmemeli. Devlet güçlü olsun ama adil olsun. Herkese aynı mesafede olsun. Siz neden Diyarbakır'ı tercih ettiniz. Mesela şu anda Karadeniz'de bulunan insanda biliyor burada yapılan haksızlıkları, Çorum'daki insanda biliyor. Ama aslında şöyle baktığınız zaman belki Karadeniz'de hala elektriği, yolu olmayan köyler var. Ama o insanlar nedir, devleti daha çok sevdiği için bu kadar çok, buradaki Doğu'daki insanlar kadar ses çıkarmıyor. Ama Doğu'da bu kadar çok ses çıkmasının nedeni insanlara devletin getirdiği imkânlardan dolayı haksızlık yapılması değil, farklı haksızlıklar yapılması, mesela biraz önce anlattığım polis örneği gibi. Karadeniz'deki insanın polisle ilişkisi iyidir. Ama işte eskiden buradaki polis, asker halk üzerinde ağır bir baskıda bulunduğu için insanların her türlü şeyi (tepkisi) bu otoriteyeydi.” (Diyarbakır, Dicle)

Devletin yapısının ve işleyişinin farklı olması gerektiğini söyleyen Dicle, devletin gerçek bir baba olarak davranmasını, aksi halde adaletsiz bir durumun oluşacağını şu sözleriyle dile getiriyor.

“Devleti otorite olarak gördüğümüz zaman güç karşısında eğilmemiz gerekiyor. Bu yüzden devlet otorite olmamalı. Devlet baba olmalı, çözüm üretmeli. İnsanların menfaatine çalışmalı. Otorite olduğu zaman baskı oluyor, zorbalık oluyor. Güç gösterisi yapmış oluyorsunuz. Bu yanlış, devlet bu olmamalı. Devlet ne olmalı? Devlet sorunları çözen olmalı, adil olmalı, herkese aynı seviyede olmalı, halkın menfaatine çalışmalı. Kişilerin değil halkın.” (Diyarbakır, Dicle)

Şehirlerin sahip oldukları sosyo-kültürel yapılar o şehirlerde yaşayan insanların davranışlarını ve yaşam şekillerini etkilemektedir. Bu konuyu bir fıkrayla açıklayan Abdullah, Diyarbakır’ın yakından tanınması gerektiğini vurgulayarak, gerçeklerin görünenden farklı olduğunu ve bunun anlaşılması gerektiğini şu sözlerle dile getirmektedir.

“Burada simitçisinden iş adamına kadar herkes siyasetle ilgilidir. Siyaset çok etkilidir. Mesela Kemal Unakıtan’ın anlattığı bir fıkraya vardı. Bir Trabzonlu, bir Kayseri ve bir Diyarbakırlı uçak kazasında ölüyorlar ve öbür tarafa gidiyorlar. Trabzonlu öbür taraf gidip geliyor. Diyorlar ki nasıl yaptın bu işi? Ya diyor verdim 20 bin dolar rüşveti geldim diyor. E diğerleri, Kayserili sıkı bir pazarlığa oturmuştu, en son 12 bin dolara düşürmüştü pazarlığı ve pazarlık devam ediyordu. Diyarbakırlı ise ben vermem devlet versin diyormuş. Şimdi şehirlerinde karakteristiği önemli. Burada işler rant ekonomisi üzerine kurulu ve her şey devletten bekleniyor. Ancak iş adamı portföyü yavaş yavaş değişmeye başlıyor. Diyarbakır’ın tek eksiği insanların buraya batıdan gelip görmeleridir. (Diyarbakır, Abdullah)

Devletin toplumun bir yansıması olması gerektiği düşünülecek olursa devlet karşısında bireyin kendisini nasıl gördüğü ve düşündüğü önemli olacaktır. Bu durumu eleştiren Demirci, devletle ilgili olan düşüncelerini şu şekilde paylaşıyor.

“Türkiye değişik bir örnektir bu konuda. Devlet deyince bizden vergi toplandığını görmedik. Devlet deyince aklımıza bir sürü bir sürü başka şeyler gelir ve bu biz değiliz. Siz devlet deyince kendinizi görüyor musunuz? Ben zannetmiyorum. Devlet şu an kabuk değiştiriyor. Devlet deyince aklımıza MGK gelirdi. Sonra sivil oldu dendi. Genel sekreteri asker oldu. Bizi kandırıyorlar.” (Diyarbakır, Demirci)

“Bir devletin meşru olması için devletin merkeze insanı koyması lazım. Ancak devleti yönetenlerin anlamaya vakitleri olduğunu düşünmüyorum. Gaffar Okkan örneği önümüzdedir. Hizbullah’ın üzerine gitmişti. Bazı dükkanlar da fotoğrafları vardır. Başka bir yöntem uyguladı. İletişim kurdu. İnsana değer verdi.” (Diyarbakır, Demirci)

Paranın toplumsal birlikteliği sağlayıcılığının yeterli olamayacağını söyleyen Demirci, konjontürel süreçlerin değişim süreci içerisinde etkili olduğunu belirterek kapitalizmin bu süreçteki gücüne vurgu yapmaktadır.

“Para bizi bir arada tutan bir şey olamaz. Yani bunun nesnel bir yanı yok. Bu 3. Dünya ülkesi olmanın, birazda devletinde kolay para kazanma durumunun olduğu bir yerde olur .... Devlette akıllanacak, vatandaşta akıllanacak. Ondan sonra diğer şeyler konuşulabilecek. Siyasal konjonktür biraz o tarafa doğru gidiyor. Şu aşamada paranın yönü, kıblesi belirleyici oluyor. Siyasette de her şeyde de. Çünkü kapitalizmi o kadar vahşice yaşıyoruz ki, bunun içerisinde bunu yadsımak imkânsız.” (Diyarbakır, Demirci)

Etnik, kültürel, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan ve karmaşık bir yapıya sahip olan millet (Smith, 2010:33) için en önemli konulardan birisi ise etnik kimliktir. (Smith, 2010:43). Etnik kimlik temelinde yaşanan siyasal kriz nedeniyle toplumsal yapıda ortaya çıkan ideolojik farklılıkların iletişimi ve anlaşmayı engellememesi gerektiğinin bir örneğini kendi hayatından örnek vererek açıklayan Demirci, geçmişte daha radikal bir kişiliğe sahip olduğunu ancak değişen şartlar ve yaşanan sürecin bir yumuşamayı da beraberinde getirdiğini dile getirmektedir.

“Mesela benim eşim Urfalı’dır, Türkmen’dir ve ailesi de MHP’lidir. Ben ise BDP’de siyaset yapmış biriyim. Bu bireysele inmez bir mesele. Tartışırız aramızda. Onlar gene de anlamak isterler ne oluyor diye. Bir sürü duydukları şeyi ilk defa duymuşlardır benden. Bakın diyorum devlet hepimizi sömürüyor. İkimiz evlendik kim karşı çıktı bize? Bende 20 yıl önceki gibi katı değilim. 20 yıl önce radikal olmayan yoktu ki.” (Diyarbakır, Demirci).

Son yıllarda yaşanan gelişmelerde devletin önemli haklar getirdiğini ve bir şeffaflaşma sürecinin yaşandığını ifade eden Baver ise eleştirel bir dille yaşanan değişimi anlatıyor.

“Devletin bölgeye yaklaşımı iyidir. Devlet yumuşuyor, şeffaflaşıyor. Hatta fazla taviz veriyor. Adam geliyordu ortaokul mezunu polis 10 kişiyi sıraya çekiyordu. Şimdi insanlar polise diyor ki, bana ceza kesemezsin. Bundan daha büyük bir hak var mıdır? Daha ne yapsın devlet. Bu millet bu konuda devlete haksızlık yapıyor. Ben Diyarbakır’ın öz ve öz yerlisiyim. Bizde ne olduğumuzu şaşırдық. Ben Kürtçe bilmiyorum. Hele öz ve öz Diyarbakırlıyız.” (Diyarbakır, Baver).

Batı’da yaşayan insanların doğu’da yaşayan insanlara nazaran devlete ve otoritesine daha da bağlı olduğunu sık sık dile getiren Diyarbakırlı mükellefler ve

hatta İstanbul ve Ankara'daki mükellefler, bu durumun İbn-i Haldun'un ifadesiyle asabiyet ilişkilerini ortaya çıkarmakta, ideolojik ve zihinsel arka planın bu ilişkiyi belirlediğini göstermektedir.

“Ankara'nın ötesine gittiğinde ve bir insana sorduğunda devlet otoritesini kabul eder. Ama buradaki insan kabul etmez. Çünkü devlet burada vatandaşa bir şey yapmamıştır. Burada devletle vatandaşın arası kopuktur.” (Diyarbakır, Rohat)

Hem toplumsal sınıflar hem de bölgesel farklılıklar üzerinden vergi ile ilgili konularda yaşanan sıkıntılar ideolojik ve etnik kimlik problemlerinin bu konuyla nasıl ilişkilendirildiğini ortaya çıkartmakta, devletin temel yetkilerinden birisi olan vergi toplama hakkı üzerinden politik ve sosyolojik süreç şekillenmektedir. Verginin devletin belirgin vasfı olması yanında bir ötekileştirme stratejisi olarak kullanılması, toplumsal yapı içerisinde bir ayrımlaşmanın oluşmasına neden olabilmekte, bu durum sosyal mutabakat derecesinin tahrip olmasına dolayısıyla meşruiyetin zedelenmesine ve egemenlik yetkisine rıza gösterilmesine bir tehdit olmaktadır. Verginin hem bir kontrol hem de politik bir araç olarak devlet tarafından toplumsal yapıya uyumlu bir şekilde değerlendirilmesi sosyolojik ve siyasal etkinliğinin anlaşılabilirliği ölçüsünde gerçekleşebilecektir.

3.4.5. Vergi, meşruiyet ve devlet

Devletin egemenlik gücüne dayanılarak alınan vergi; mükelleflerin mali güçlerine göre vergilendirilmesini, vergi yüküne adil bir şekilde katılmalarını, yükümlülüklerini düzgün bir şekilde yerine getirmelerini ve verginin meşruiyetine olan inanç ve düşüncelerini etkilemektedir. Verginin doğumundan tahsiline kadar tüm aşamalarında yaşanan süreçler mükelleflerin devlete, otoritesine dolayısıyla meşruiyetine yönelik düşüncelerini hem belirlemekte, hem de anlaşılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkacak sonuçları hem doğrudan hem de dolaylı şekilde etkilemektedir.

Öyle ki meşruiyet mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayan ve dolayısıyla vergiden kaçınmayı (ve vergi kaçakçılığını) engelleyen önemli bir kriterdir (Baloğlu, 2010:64). Vergiye yönelik mükelleflerin zihninde yer alan meşruiyet problemi devlete karşı olan vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmesini etkiler.

Vergi nedeniyle devlet karşısında mükellefler, emredilen ve itaat etmesi gereken yükümlüler olarak kamu otoritesi önünde eğilirler. Mükelleflerin bu fiili onların cezalandırılmaya yönelik korkularından değil, aksine kanunlara saygılı vatandaş olmalarından kaynaklanan bir durumdur (Galbraith, 2004:30-31). Bu saygı ise mükelleflerin devlete ve onun otoritesini onaylamalarından ve güvenmelerinden kaynaklanır.

Burada mükelleflerin otoriteye itaat etmesi Weber'in "itaat eden kişi sadece örgütlenmenin üyesi sıfatıyla böyle davranır ve itaat ettiği de sadece hukuktur" (Weber, 2012:337) ifadesinde yer alan hukuk, adaletin sağlanmasına dayanan bir durumdur. Bu yüzden devlet hukuk kurallarıyla, ortak inançlarla uyumlu ve geçerliliğinin rızaya dayanmasıyla meşrulaşabilir (Barry, 2003:100). Mükelleflerin vergi üzerinden devlete yönelik meşruiyet algıları ise onların akıllarına ve vicdanlarına yönelik taahhüt ve uygulamalarla şekillenmektedir.

Bir ya da iki kelimeyle "meşruiyet size göre ne anlama geliyor?" sorusuna mükelleflerin verdiği şu cevaplar bahsedilen bu teorik tartışmalara şu gerçeklikleri eklemekte, mükelleflerin dünyasında şu algıların bulunduğunu ortaya koymaktadır: "Adalet, vicdan, hukuk, doğru olmak, doğallık, gerçek, hakkaniyet, halk, olması gereken, kabullenilebilir olmak, hakka dayanmak, kanuna ve ahlak kurallarına uymak."

Buna göre otorite bir zorlama veya manipülasyondan ziyade meşruluk veya haklılıkla örtülü bir iktidar biçimi (Heywood, 2010:24) olarak verilen emrin inandırıcılığı (Friedrich, 1999:165) ölçüsünde geçerli olabilecek bir durumdur. Burada öne çıkan ve temel noktayı oluşturan hukuk, yani adaletin sağlanması bireysel onama ve toplumsal rıza arayışının temelini oluşturur. Bu yüzden meşruiyet sadece iktidarın kaynağı bakımından değil, kullanılması bakımından da önemlidir (Hazır, 2004:68). Bu sebeple vergisel yükümlülüklerin uygulanma süreci meşruiyet sürecini etkilemekte, sürekli bu durumu belirlemektedir.

Siyaset felsefesinin en temel konusu olan adalet üzerine siyaset düşünürleri asırlar boyunca iyi toplumu adil toplum olarak resmetmişler ancak buna rağmen adaletin karşılığının ne olduğu konusunda ise tam olarak bir ittifak sağlayamamışlardır (Heywood, 2011:210). Öte yandan insanlar kanunları

bağlayıcı kabul eder ve özellikle adil olduklarına kanaat getirdikleri için onlara uyulması gerektiğine inanırlar. Şayet hukuk adalete göre uygulanmaz veya bizatihi adil olarak görülmezse, bu durumda vatandaşların kanuna karşı gelme hususunda meşru gerekçeleri ortaya çıkar (Heywood, 2011:211).

Adalet, toplumsal ve ekonomik dengesizliklerin dolayısıyla meşruiyetin sorgulanmasında karşılaşılan temel bir problemdir. Hem bugün hem de geçmişte yaşayan tüm toplumlar gibi Osmanlı devlet ve hükümlerlik anlayışında da adalet temel konu olmuştur. Öyle ki devletin temelini oluşturan adalet, Tursun Bey ve Kınalızade Ali gibi ilk Osmanlı tarih yazıcılarının eserlerinde “Daire-i Adliyye” formülü ile izah edilmiştir. Buna göre “hükümdar askersiz kuvvet sahibi olamaz, parasız asker olmaz, tebanın refahı olmadan para olmaz ve adalet olmadan halk müreffeh olmaz” (Kınalızade, Tarihsiz:283 - Öz'den Aktaran Güzel Mumyalmaz, 2013:41). Ayrıca Kınalızade'ye göre “Devletin unsurları anlaşma ve yardımlaşma üzerinde bulunurlarsa o devlet her türlü tehlikeye ve yıkılmaya karşı korunmuş olur. Şayet devlet fertlerine tefrika arız olursa zayıflık yüz gösterir. Sonunda da yıkılır gider” (Kınalızade, Tarihsiz: 210). Buna göre devletin toplumla bir mutabakat içerisinde olması yani adaletin sağlanmasına, devletin herkese eşit muamelede bulunmasına, toplumun ve bireylerin istidat ve (hakkına) kabiliyetlerine göre korunmasına, iyilik ve yardımında aynı ölçüler içerisinde yapılmasına bağlıdır (Kınalızade, Tarihsiz: 217-226). Bu konuda bir diğer önemli isim Koçi Bey ise Osmanlı'daki mülki ve askeri teşkilatın yozlaşmasını, rüşvet ve iltimasın toplumsal yapıyı tahrip edişini 4. Murat'a ve ondan sonra Padişah olan Sultan İbrahim'e anlatmış, bütün bu sorunların devletin adaletle hükmetmesiyle çözümlenmesine bağlamıştır (Koçi Bey: 1972:VI-VII).

Kısacası adalet gerçekleşmesi beklenen şey (Heywood, 2011:212) olarak vergiyi, meşruiyeti ve devlete olan itaati belirleyen temel bir sorundur. Bu nedenle devlet için vergi mükelleflerin rızasına bırakılamayacak kadar hayati bir konu olmakla birlikte bunun nasıl ve ne şekilde alınacağına yönelik politika ve uygulamalar adaletin sağlanması konusunu sürekli gerekli kılacak, vergi üzerinden toplum ve devlet ilişkisini belirleyen temel parametre olarak bulunacaktır.

SONUÇ

Vergi sadece devletin hayatîyetinin devam ettirilebilmesinin sağlandığı mali bir kaynak değil, aynı zamanda siyasal ve toplumsal bir olgudur. Bunun sebebi verginin mali boyutunun dışında, doğuşundan tahsiline kadar toplum ve devlet ilişkisinde dolaylı etkilere sahip politik bir araç olmasıdır. Öyle ki vergi klasik iktisadın ve modern devletin ortaya çıkışı sürecinde insana ve dünyaya pozitivist açıdan bakan paradigmatik yaklaşımın belirleyici olduğu bir süreç içerisine sokulmuş, böylece teorik ve metodolojik yapısı itibariyle maliye disiplinine hapsedilerek uzunca bir süre bu disiplin üzerinden tanımlanmış ve açıklanmıştır. Bu bakış açısı ister istemez verginin zaman içerisinde mevzuata ve teknik bir boyuta indirgenmesine neden olmuş, diğer yönleri bu paradigmatik yaklaşım nedeniyle görmezlikten gelinmiştir. Öte yandan bu durum verginin statik yapısından da kaynaklanmış, pozitivist gelenek içerisinde şekillenen bürokratik geleneğinde bu sürece katkısı olmuştur. Verginin hem maliye disiplini içerisine hapsedilmesi hem de statik ve bürokratik gelenek ekseninde ötekileştirilen yapısı, toplumsal gerçekliklerle örtüşmesini engellemiş ve bu ilişkiyi zora sokmuştur. Sürecin bu şekilde işleyişi verginin sistematığı ve yapısı itibariyle sadece maliye disiplini ekseninde değerlendirilmesine, doğrudan ya da dolaylı etkilerinin disiplinler arası boyutlarının yeteri kadar dikkate alınmamasına neden olmuştur.

Yüzyılın başında Avusturyalı iki sosyolog olan Joseph A. Schumpeter ve Rudolph Goldscheid'in Birinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın içine düştüğü mali krizin nedenlerini araştırdıkları çalışmalarlarıyla gündeme gelen "Maliye Sosyolojisi", vergiyi daha genel anlamda maliyeyi klasik iktisadın genel öğretisi dışında vergi devletin krizinin sosyolojik yönüne dikkati çekmiş, ancak bu çaba kendilerinden sonra yeteri kadar devam ettirilememiştir. Yaklaşık yarım yüzyıl süren sessizliğin ardından neo-klasik iktisadın piyasalarda dolayısıyla toplumsal yapılarda meydana getirdiği sarsıcı etkiler birçok alanda olduğu gibi vergi konusunda da yeni bakış açıları ve çeşitlilikleri gündeme getirmiştir. Bunun yanında yüzyılın ikinci yarısında bilim felsefesi alanında yaşanan değişim ve yeni paradigmatik yaklaşımların gündeme gelmesi hem bilimsel hem

de iktisadi ve toplumsal gerçekliklere yönelik yeni bakış açılarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Daha çok 1980 sonrasında ve giderek artan bir şiddetle yoğunlaşan bu değişim dalgası verginin maliye disiplini içerisinde ele alınan konseptini maliye sosyolojisi ekseninde yeniden değerlendirilmesini ve verginin diğer sosyal bilim disiplinlerince de ele alınmasını bir zorunluluk haline getirmiş, süreç içerisinde vergiye yönelik sosyolojik çalışmalar gündeme gelmiştir. Ancak yapılan bu çalışmaların çoğu vergiyi sosyolojik yönüyle ele alma iddiasını taşımasına rağmen verginin içten içe ihtiyaç duyduğu paradigmatik değişim zorunluluğuna vurgu yapmaktan uzak kalmıştır. Hem dıştan hem de verginin kendi içyapısı ve sisteminden kaynaklanan değişim zorunluluğu vergi ile ilgili sorunların ele alınmasında aslında metodolojik bir problem olduğunu göstermektedir. Vergiye ve verginin doğrudan ya da dolaylı yoldan etkilediği konulara yönelik ihtiyaç duyulan yeni yaklaşım, farklı bakışa açıları ve disiplinlerin kapılarının aralanmasını sağlamıştır. Verginin maliye disiplini dışında dolaylı etkilerinin maliye sosyolojisi üzerinden anlaşılabilmesi esasen yukarıda ifade edilmeye çalışılan yeni paradigmatik gelişimin sağlanmasıyla söz konusu olmuştur. Verginin bu konudaki etkili olduğu özelliklerden birisi de devletin egemenliğidir.

Verginin tanımı içerisinde yer alan ve toplanmasının temel gerekçelerinden hatta en önemlilerinden birisi olan egemenlik yetkisi, devletin varlığının hem gösterildiği hem de verginin toplanmasının sağlandığı temel özellik olarak öne çıkmaktadır. Bu özellik devletin varlığının ve bekasının temel koşuludur. Devletin en büyük gücü olan egemenlik yetkisi, hükmetme gücünün meşruluğu bağlamında söz konusudur. Buna karşın meşruiyetin tahkim edilmesi ise devlet ve toplum arasındaki inanç ve güveni aşındırır ve egemen devlete itaat etmeyi zora sokar. Devletin toplumla ilişkisinin meşru zemininin karşılıklı mutabakat ve rızaya dayanılarak sağlanamaması veya yıpratılması ise bir meşruiyet krizine, daha ileri aşamada ise bir otoriterizme dönüşebilir. Bu konuda modern devletin ortaya çıkışını rasyonel yasal bürokrasiye dayandıran Weber, meşruiyeti toplumdan onay almaya bağlamaktadır ki, bu sayede iktidarı kendi iradesiyle diğer insanların davranışlarını belirleme kabiliyeti olarak değerlendirir. Eğer devlet bu kabiliyeti gösteremezse meşruiyet zeminini tahrip eder. Bunu

engellemek için ise devletin toplumsal referanslarını kavraması gerekir ve bunun içinde bürokratik bir mekanizmayı devreye sokar. Ancak bu işleyiş bir müddet sonra kişiliksizleştirilmiş ve zalim bir toplumsal düzene yol açabilir. Bu tehlikeye karşı devletin toplumsal değişim sürecini anlaması ve otoritesini buna göre sürekli inşa etmesi gerekmektedir. Burada otoritenin hem tahrip hem de inşa edilmesinde etkili araçlardan en önemlisi ise vergi olarak öne çıkmaktadır. Verginin bu araçsal yönü devlet ve toplum ilişkisinin dolayısıyla meşruiyetin test edilebileceği pratik bir uygulama alanıdır. Otoritenin ve meşruiyetin giderek artan bireyselleşme ve devletin kutsallığında meydana gelen çözümlenmeyle birlikte değişim geçiren yapısı, vergilendirme sürecini bir kontrol imkânı olarak ortaya koymaktadır. Vergi ve vergilendirme sürecinin bu konuda sağladığı en önemli sonuç ise “adalet” sorunudur.

Egemenliğin sağlanması çeşitli yol ve araçlarla olmakla birlikte bu yetkiyi kullanan siyasal iktidarın yani devlet otoritesinin sürdürülmesi sürekli teste tabi dinamik bir durumdur. Siyasal iktidarın otoritesinin kabulü ve ne kadar içselleştirildiği ise yapılan yasal düzenlemeler ve bunların haklılığı ölçüsünde, yani meşruiyetle ilgili bir sorundur. Bu anlamda otorite, toplumsal gerçekliklerle bir örtüşmenin sağlanması ve toplum tarafından bir kabullenmenin gerçekleşmesiyle mümkün olabilecek bir durumdur. Otoritenin sağlanması ve devam ettirilmesi ise meşruiyetin varlığı ile söz konusudur. Meşruiyet ise itaate ve rızaya dayalı bir konsensüstür. Meşruiyetin sağlanması ve bunun üzerinden devlet otoritesinin sürdürülebilmesinin temel araçlarından birisi olan vergiler, kapitalist sistemin gelişmesi ve modern devletin ortaya çıkışı ile birlikte egemenliğin dolayısıyla siyasal iktidarın gücünün hissedilmesinde etkili bir role sahiptir. Bununla birlikte vergi, egemenliğin kimin elinde olduğu ve ne derecede sağladığının temel parametrelerinden birisidir. Çünkü devletin toplumla kurduğu siyasal ilişkinin hukuki zeminlerinden birini oluşturan vergiler, devletin bir hükmetme aracı, otoritesinin ise göstergesidir. Buna karşın devletin meşruiyetinin ve haklılığının kristalize hali olan otorite, kolaylıkla elde edilemeyecek öte yandan rahatlıkla tahrip olabilecek bir konudur. Dolayısıyla otoritenin tam anlamıyla tesis edilmesi yani meşruiyet konusunda tereddütlerin giderilmesi vergiye yönelik yükümlülüklerin mükellefler tarafından rahatlıkla yerine getirilmesini etkileyecek, bu durum tersinden işletildiğinde otoritenin de

güçlenmesini sağlayacaktır. Sonuç olarak otorite verginin toplanması ve vergilendirme sürecindeki safhaların yerine getirilmesini olumlu yönde etkileyecektir. Bunun yanında otoritenin sağlanması adalet ve eşitlik prensiplerinin etkin kılınmasını bununla birlikte dolayısıyla demokratikleşme sürecini olumlu yönde etkileyecek, vergi gibi toplumsal ve bireysel yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlayacaktır.

Kapitalist sistemin gelişmesiyle birlikte ticaretin ve piyasanın sürekli değişen yapısı stabil bir yapıya sahip olan vergi sistemini sürekli zorlamakta, devletle mükellef arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Kapitalizmin bu dinamik yapısı verginin statik yapısını etkileyerek sürekli güncellenmesini ve revize edilmesine neden olmaktadır. Bu kapsamda Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde 30 mükellefle yapılan derinlemesine mülakat yöntemiyle bu üç ilin mükelleflerinin düşünce ve algıları anlaşılmaya çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak bu sonuçlar sadece görüşmelerin gerçekleştirildiği 30 mükellefin görüşleri olarak değerlendirilmeli bu şehirlerde yer alan tüm mükelleflere yönelik genellemeler olarak görülememelidir.

Ankara'da ticaret yapan mükellefler, siyasetin ve bürokrasinin belirleyiciliğini yakından hissetmekte, ticari hayat ve ilişkilerde bu durumdan etkilenmektedir. Ticari yapının ve ilişkilerin bu temel çerçeve içerisinde belirlenmesi mükellefleri vergi ile ilgili yükümlülükleri konusunda yönlendirmektedir. İdeolojik bağlamda da devletin varlığı ve bekası konusunda makbul bir vatandaş profiline sahip olan Ankara'nın mükellefleri de bu çizgide bir görüntü vermektedir. Öyle ki, vergi ile ilgili yükümlülüklerini zamanında ve ileri de sorun oluşturmayacak şekilde yerine getirmeye çalışan buradaki mükellefler, vergi üzerinden devletle bir sorun yaşamama konusunda dikkatli olmaya çaba göstermekte, hatta vergilerini ödemek konusunda borç alma yoluna gidebilmektedirler. Devlete olan bağlılıkları karşısında ticaretin ve ticari ilişkilerin ortaya çıkardığı yapı, mükelleflerin devlet karşısında haklarını aramak ve elde etmeleri yönünde girişimlerde bulunmalarını engellememekte, bunun da devlete olan bağlılık ve kutsallığına olan inançlarını zedelediğini düşünmektedirler. Bunu bir hak arayışı ve adaletin tek taraflı olamayacağını,

devletinde bu konuda sorumlu ve yükümlü olduğunu ileri sürerek ifade etmişlerdir. Bu anlamda bireyselleşme devlet karşısında da sorgulamayı ve haklarını elde etmeyi engellememektedir. Ancak mükellefler devletin varlığı ve bekası ile ilgili bir durum söz konusu olduğunda bu durum hak arama ve sorgulamalarının önüne geçmekte, fedakârlık yapma konusunda tereddüt etmemektedirler. Bunun nedeninin ise Ankara'da iş yapan mükelleflerin ideolojik ve siyasal yönelimlerinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında Ankaralı mükellefler devletin diğer bölgelerde yaşayan mükelleflere nazaran özellikle de doğu ve güneydoğu Anadolu'da yaşayan ve iş yapan mükelleflere kıyasla, bir ayırım yaptığını oradaki mükelleflere göz yumduğunu ve otoritesinin yeteri kadar hissedilmediğini, bunun sonucunda da mükelleflerin vergi bilinci ve ödeme yükümlülükleri konusunda yeteri kadar hassas olmadıklarını belirtmişlerdir.

İstanbul'da ki mükellefler ise, devleti ticaret üzerinde bir gölge olarak görmekte, bu anlamda ticareti ve piyasayı yeteri kadar takip edemediğini vurgulanmaktadır. Hızla değişen ve sürekli yenilenen piyasa şartları ve ilişkilerini, statik vergi sisteminin kendileri için bir engele dönüştüğünden, bürokratik mekanizmanın küresel ticaretin Türkiye üssü sayılabilecek bu kente ayak uyduramadığından bahsetmektedirler. Devletle ve kurumlarıyla ilişkilerinde korku ve endişeden ziyade, mecbur ve muhatap olmak zorunda kaldıkları yapıları düşündüklerini ifade eden İstanbullu mükellefler, dış piyasaları bilen, küresel rekabeti yaşayan yönleriyle devlet karşısında haklarını arayan, ancak devletin varlığı ve sürekliliği söz konusu olduğunda ise gereken her türlü fedakârlığı yapmaktan çekinmeyecek bir duruş sergilemektedirler. Bu durum bir yandan ideolojik bir temele dayanmakla birlikte, bir yandan da devletin varlığı ve gerekliliği konusunda sahip olunan duygu ve düşüncelere dayanmaktadır. Ankara'daki mükelleflerle bu noktada ortak paydaya sahip olan İstanbullu mükellefler, devletin varlığı ve bütünlüğü konusunda benzer düşüncelere sahiptirler. Ancak farklı etnik kimlik ve sosyo-kültürel yapılardan gelen bazı mükellefler, bu noktada diğer İstanbullu mükelleflerden farklılıklar göstermektedirler. Bu durum sadece içinde yaşanılan kentin değil, diğer hususların da (etnik kimlik ve içinde bulunulan sosyo-kültürel yapılar) belirleyiciliğini öne çıkarmaktadır. Devletin bekası, kutsallığı ve varlığı

konusunda ideolojik ve etnik kimliğin etkinliği bu konuda açıkça ortaya çıkmaktadır. Bir diğer sonuç ise, rasyonel ve daha gerçekçi düşünöen İstanbullu mükellefler, kapitalist yapının dayattığı şartları Ankara ve Diyarbakır'a nazaran daha fazla hissetmekte bu durum tutum ve davranışlarına yansımaktadır.

Diyarbakırlı mükelleflerin ise, son 30 yılda bölgede yaşanan terör olaylarından etkilendiği, düşüncelerinin de bu ekseninde şekillendiği görölmüştür. Bu zaman diliminde terör olaylarının meydana getirdiği kırsal kesimden şehir merkezlerine yaşanan zorunlu göç ve iskân sürecinin, kontrolü mümkün olmayan başka gelişmelere neden olduğu görölmektedir. Öyle ki bu durumu şu şekilde açıklamak mümkün. 1980'lerin ortalarından itibaren hızla yayılan terör olayları, kırsal kesimde kontrolü zor olan unsurlarla mücadele etmek için köy ve meralarda yaşayan bölge halkının, yaşadıkları bölgeleri boşaltmalarına ve şehir merkezlerine doğru zorunlu olarak göç etmelerine neden olmuş. Bu uygulama her ne kadar terörü sona erdirmeye yönelik bir girişim olarak gerçekleştirilse de, zaman içerisinde farklı ekonomik ve toplumsal sorunlara yol açmış. Daha önce yaşadıkları yerlerde tarım ve hayvancılıkla geçinen bölge halkı, zorunlu iç göçle birlikte şehre dahil olmuş ancak entegre olma noktasında çeşitli sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Geçim kaynaklarının kırsal bölgenin imkânlarıyla sınırlı olan bu geçim ekonomileri, şehre gelen kitlelerin ekonomiye dâhil olma süreçlerinde çeşitli sorunları gündeme getirmeye başlamış. Öyle ki, şehirdeki yaşama dahil olma ve hayatı idame ettirme zorunluluğu göçle gelen bu kitleleri ticarete, hizmet sektörüne vb. yönlendirmiş. Bunlardan ticarete yönelen kesim vergi ile bu şekilde karşılaşmış, devletin güvenlik güçleri dışında sahip olduğu diğer kurumsal unsurlarıyla temasa geçmek zorunda kalmıştır. Kazancın bir bölümünün devletle paylaşılması anlamına gelen bu yükümlölük, daha önce böyle bir bilince ve yükümlölüğe muhatap olmamış kitleleri zora sokmuştur. Bununla birlikte serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi piyasanın ve ticaretin yapısını etkilemiş, vergi dışında piyasa şartlarında göçle gelen bu kitleleri etkisi altına almıştır. Piyasanın bu işleyişi hem ticarete hem de toplumsal yapı da, aşırı bir bireyselleşme sürecini gündeme getirmiş, kişisel menfaat ve fayda her şeyin önüne geçmeye başlamıştır. Bu durum kazancın maksimize edilmesi, giderlerin ise minimize edilmesini gündeme getirmiş ve rekabeti ortaya

çıkarmıştır. Piyasanın sınırlı hacmi karşısında karşı karşıya kalınan rekabet süreci, mükelleflerin kâr marjlarını daraltmış, piyasada tutunmakta ve ayakta kalmakta sıkıntılar baş göstermiştir. Piyasada meydana gelen bu değişimler, mükelleflerin karlarının kısılmasına neden olmuş, mükellefler ise daralan karlılıklarını artırmanın yollarını aralamaya yönelmişlerdir. Bu durumda mükellefler doğal olarak kazançlarının belli bir kısmını devlete vermekten imtina etmeye bu yükümlülüklerini yerine getirmekten uzaklaşmaya çalışmışlardır. Öyle ki, verginin bilinç olarak içselleştirilmiş bir konu olmaması buna karşı bir direncin oluşmasına, hatta pek de iyi olmayan devletle ilişkide istenilmeyen bir duruma yol açmıştır. Bu konu da 'elde edilen kazancın geçinmeye mi yoksa devlete verilmeye mi?' olduğu konusunda gerilimler yaşayan Diyarbakırlı mükellefler vergi ile ilgili yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmışlar ve zorlanmaktadırlar. Genel olarak Diyarbakırlı mükellefler, Ankara ve İstanbullu mükelleflere göre vergi bilinci ve devlete bağlılık konusunda farklı bir profil çizmekte, siyasal ayrışma ve etnik kimlik ekseninde devletle aralarında bir mesafe olduğu izlenimi vermektedirler.

Devletin ayakta kalmasını ve sürekliliğini sağlamanın vergilerle mümkün olduğunu vurgulayan mükelleflerin bu konuda en şikâyetçi oldukları konu ise vergi adaleti olmuş, her üç ilde de bu tespit ortak paydayı oluşturmuştur. Bu üç ilde de devletin otoritesi ve etkinliğinin sağlanması ve görünmesinde temel unsur olarak öne çıkan vergi, mükelleflerin diğer kamu kurum ve kuruluşlarına nazaran önemstedikleri bir konu olarak gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamındaki bu üç ilde de mükellefler sektörel ve bölgesel özelliklerin dikkate alınarak bir sistemin kurulmasını ve vergi ile ilgili yükümlülüklerde buna göre yaklaşılması gerektiğini vurgulamışlardır. Vergi uygulamalarını daha çok kendi cephelerinden değerlendiren mükellefler, verginin devletin vatandaşa yönelik bir silahı olduğundan bahsetmekte, kapitalist yapının sindirilmesi süreci ile birlikte bireyleri ve toplumu etkileyen bir öncelik haline geldiğini belirtmektedirler. Vergi üzerinden devletin girişimcilerin ortağı olduğu vurgusunu yapan mükellefler, her üç ilde de aynı düşünceleri paylaşmaktadırlar. Öyle ki bu konuda her üç ilde de mükellefler; vergi yükünün adil dağıtılmadığı, mükelleflere farklı ayrıcalıklar ve istisnaların uygulandığı, vergi denetim ve cezalarında farklı uygulamalar yapıldığı ve vergi denetiminin bir silah ve tehdit aracı olarak ileri sürüldüğü,

vergi oranlarının ise yüksek tutulduğu, matrah artırımı uygulamalarının kötüye kullanıldığı, bölgesel olarak mükelleflere yönelik vergi uygulamaları arasında farklılıklara gidildiği ve mükellefler arasında dengenin sağlanamamasından rahatsızlık duyduklarını bununla birlikte mali idarenin hukuk dışına çıktığını ifade etmişlerdir. Tüm bunların ortak paydasını ise “vergi adaleti” oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu sorunlar mükelleflerde adalet duygusunun zedelenmesine ya da sağlanamamasına, mükellefler arasında ve piyasada ise devlete karşı güven hissinin zedelenmesine, bunun sonucunda da mükelleflerin devletle bir nevi köşe kapmaca oynanması durumuna yol açmaktadır. Hatta bu durum devleti kutsal gören mükelleflerde dahi söz konusudur. Sadece vergide değil, sosyal güvenlik sistemi ve mahkemeler konusunda da eleştirilerini dile getiren mükellefler, devletle ilişki içerisinde oldukları bu temel kurumların işleyişi ve uygulamaları konusunda da çeşitli serzenişlerde bulunmuşlar dolayısıyla sadece kurumsal baz da değil de, devletin genel politikalarındaki eksikliklere ve aksaklıklara da değinmişlerdir. Çalışmanın kısıtı dahilinde yer alan, sorunları ve konuları da vergi üzerine şekillenen çalışmanın odağında yer alan mükelleflerin en çok dile getirdikleri adalet problemi, tüm kamu kurum ve uygulamalarında temel sorun olarak ortaya çıkmıştır. Mükelleflerle ya da daha genel çerçevede vatandaşlarla geliştirilen hukuk çerçevesinde daha çok kurumların sistem sorunları üzerine bir eleştiri gözlemlenmiş ve bu yöndeki söylemler daha çok devletin genel strateji ve politikalarına yönelik olmuştur. Hem mahkemelere hem sosyal güvenlik kurumuna, hem de güvenlik birimlerinin uygulamaları ve yaklaşımlarına yönelik ortak eleştiriler, vergi ile ilgili iş ve uygulamalarda da dile getirilmiştir. Bu değerlendirmeler devletin genel politikaları ve uygulamalarındaki eksiklikler olarak belirmiş, devletin genel yaklaşım tarzı ve işleyişine vurgu yapılmıştır. Esasen bu eleştiriler devletin pozitivist ve determinist yaklaşımının doğal bir sonucu, metodolojik eğiliminin mecburi şekillendiği olarak belirmiştir. Bireye ve topluma madde temelli ve pozitivist paradigmanın sayıltıları ekseninde yaklaşan devletin bu yönelimi, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının vatandaşlarıyla ilişkilerini etkilemiştir. Zaman içerisinde yasal düzenlemelerden belge ve bilgi yönetimine, sistemsel kurgulardan bakış açlarına kadar insana ve topluma ait temel özelliklerin ve değerlerin dikkate alınmadığı ya da dâhil

edilmediği bir sistem ve işleyiş şekillenmiş, devlet ve birey ilişkisi de bu paradigmal çerçevede devam etmiştir.

Sonuçta devletin otoritesinin sağlanmasında önemli bir araç olarak görülebilecek vergi, meşruiyete olan inancın sağlanmasında temel parametrelerden birisi, otorite ile ilişkisinde ise demokratikleşme sürecini etkileyen bir güce sahiptir. Dolayısıyla otoriteye olan itaat demokratik kurumların ve değerlerin güçlenmesini sağlayacaktır.

Farklı kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal yapılara sahip olan bu üç şehrin mükellef profilleri toplumsal yapının farklı zihinsel boyutlara sahip olduğunu göstermekte, kendi özgüllüklerini sosyolojik olarak sergilemektedirler. Bu durum toplumun tek tipleştirilmesinin ya da belirlenmiş bir forma sokulmasının mümkün olamayacağını, sahip oldukları anlam ve değerler dünyasının çözümlenmesi gerektiğini göstermektedir. Mükelleflerin içinde buldukları sosyo-kültürel yapının şekillenmesindeki rolleri ile bu yapı tarafından belirlenen zihniyet kodları verginin, vergi üzerinden ise devletin ne'liğini belirlemektedir. Bu gerçekliğin tam anlamıyla kavranabilmesi ise tercih edilen metodolojik yaklaşıma bağlıdır. Hermenötik yaklaşımın bu çalışma kapsamında tercih edilmesinin nedeni ise bu öze ulaşabilme isteğidir. Farklı zihniyet kodlarına sahip olan bu üç şehrin zaman içerisinde şekillenen ve değişim geçiren sosyo-kültürel yapıları egemen devletin mükelleflerle dolayısıyla vatandaşla olan ilişkisini belirlemektedir.

Vergisel yükümlülüklerin düzgün bir şekilde yerine getirilmesi ve vergi konusunda itaatin sağlanabilmesi bu üç şehrin zihniyet yapılarının anlaşılabilmesi ölçüsünde mümkün olabilecek bir durumdur. Bu çerçevede Ankara ve İstanbul'da bulunan mükellefler vergi ile ilgili bazı konularda her ne kadar Diyarbakırlı mükelleflerle aynı düşünceleri paylaşıyorlar da, vergi almanın devletin egemenlik yetkisinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkardığı sosyolojik sonuçları üzerinden bir farklılaşma içerisinde oldukları düşünülmektedir. Örneğin vergi oranlarının yüksek olması, denetim mekanizmasının etkin bir şekilde hissedilmesi, vergi dairesi ve çalışanlarının tavır ve tutumları Ankara ve İstanbul'da ki mükellefler için bir şikâyet, itiraz ve eleştiri kaynağı hatta bir adım

ötesinde verginin meşruiyeti tartışmalarının aralanmasına neden olmakla birlikte devletin varlığı, birliği ve sürekliliği sözkonusu olduğunda ise bu şikâyet ve eleştiriler yerini güven, sadakat ve itaatin dahi ötesinde sahiplenmeye ve ciddi fedakârlıkların yapılabileceği yönündeki düşüncelere bırakmaktadır. Buna karşın Diyarbakır ise Ankara ve İstanbul'a nazaran aynı fedakârlık ve sahiplenme duygu ve düşüncesini paylaşmamaktadır. Bunun nedeni Diyarbakır'ın uzun yıllardır siyasal alanda devletle yaşadığı gerilimin ortaya çıkardığı sonuçlarının kültür ve zihniyet bağlamında dokunmuş sosyo-kültürel yapısından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Diyarbakır'da ki mükellefler açısından devletle ilişkilerinde etnik kimlik temelinde ortaya çıkan siyasal sorunların neden olduğu bir meşruiyet krizinin varlığından söz edilebilir. Devletle toplum arasında yaşanan meşruiyet krizinin Diyarbakır'da ki mükellefler için zihniyet bağlamında yer eden yönü, verginin meşruiyetinin daha kolay sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda siyasal kriz Diyarbakır'da bulunan mükelleflerin otoriteye itaat etmelerini zora sokmakta ve meşruiyete olan inançlarının sağlanması konusunda Ankara ve İstanbul'da bulunan mükelleflere nazaran zayıf bağlara sahip olmalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak vergi tek başına meşruiyetin sağlanması veya sorgulanmasını sağlayabilecek bir olgu olmamakla birlikte bu sürecin anlaşılabilmesi ve sağlanabilmesi konusunda önemli parametrelerden birisidir. Bu çerçevede meşruiyet siyasal, sosyal ve ekonomik krizlerin varlığı üzerinden zihinsel ve fiili sonuçlar doğurmakta, bu anlamda toplumsal yapının tümüne indirgenemeyecek düşünce ve yaklaşım farklılıklarını ortaya çıkarmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abeles, M. (1998), **Devletin Antropolojisi**. (Çev. N. Ökten). İstanbul: Kesit Yayıncılık. 78-140.
- İnternet: Adaoğlu, H. S. (2008). Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler. **İÜHF**, LXVI(1). Web:<http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuhfm/article/view/1023000105/1023000096> adresinden 26 Aralık 2012'de alınmıştır. 4-19
- Ağaoğulları, M. A., Zabcı, F. Ç. ve Ergün, R. (2005). **Kral-Devletten Ulus-Devlete** (ikinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi. 215.
- Akal, C. B. (1991). **Yasa ve Kılıç**. İstanbul: Afa Yayınları. 7-8.
- İnternet: Akçağlayan, A. ve Kayıran M. (2010). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 5(2), web: <http://kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13066730/2010/cilt5/sayi2/M0011235.pdf> adresinden 17 Temmuz 2013'de alınmıştır. 133
- Akdoğan, A. (2009). **Kamu Maliyesi** (On Üçüncü Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi. 2-300.
- Akdoğan, A. (2011). **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi** (Onuncu Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi. 3-185.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). **Vergi, Zulüm ve İsyân** (Birinci Baskı). Ankara: Phoenix Yay. 134.
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Özen, A. (2012a). Geleneksel Maliye ve Yeni Maliye. **Yeni Maliye, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler**. C. C. Aktan, A. Kesik ve D. Dileyici (Editörler). Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2012(420). 1-17
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Vural, T. (2012b). Vergi Ne Üzerinden Alınmalı? Vergi Konusunun Seçiminde Optimalite ve Meşruiyet. **Yeni Maliye, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler**, C. C. Aktan, A. Kesik ve D. Dileyici (Editörler). Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2012(420). 69
- Aktan, C. C., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2012c). Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlaki ve Sosyo-Psikolojik Sınırları, **Yeni Maliye, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler**, C. C. Aktan, A. Kesik ve D. Dileyici (Editörler). Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2012(420). 197

- Arendt, H. (2012). **Şiddet Üzerine** (Altıncı Baskı). (Çev. B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları. (Eserin orijinali 1970'de yayımlandı). 55-67.
- İnternet: Aydın, H. İ. ve Ayhan, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 5(1). Web: <http://iibfdergi.cumhuriyet.edu.tr/> adresinden 26.12.2013'de alınmıştır. 74.
- Backhaus, J. G. (1994). The Concept of the Tax State in Modern Public Finance Analysis, **Schumpeter in the History of Ideas**, Edited: Yuichi Shionoya and Mark Perlman, Michigan: The University of Michigan Press. 77.
- İnternet: Backhaus, J. G (January 2002). Fiscal Sociology, What For?, **America Journal of Economics And Sociology**, 61(1), pp: 55-77. Web:<http://www.jstor.org/discover/10.2307/3487739?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104255215457> adresinden 17 Temmuz 2013'de alınmıştır. 55-61.
- İnternet: Backhaus, J. G. (2004). Joseph A. Schumpeter's Contributions in The Area of Fiscal Sociology: A First Approximation, **Journal of Evolutionary Economics**. 14. Web:<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs00191-004-0186-z> adresinden 31 Temmuz 2013'de alınmıştır. 143-144.
- İnternet: Backhaus, J. G. ve Wagner R. E. (2005). From Continental Public Finance to Public Choice: Mapping Continuity, **History of Political Economy**, 37, pp:314-332. Web: http://mason.gmu.edu/~rwagner/Backhaus_Wagner%20final%20HOPE.pdf adresinden 28 Mayıs 2013'de alınmıştır. 15.
- Baloğlu, B. (2010). **Sosyolojik Açıdan Türkiye'de Halkın Vergiye Bakışı..** Yay. No:2010-61. (Haz. F. Baloğlu, B. E. Yılmaz, M. Şeker). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası. 21-116.
- Baloğlu, B. ve Baloğlu, F. (2010). **Toplumsal Yapı ve Verginin Sosyal Bileşenleri Tercihli Vergi**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No: 2010(62). 48-51.
- Barry, N. P. (2003). **Modern Siyaset Teorisi** (Birinci Baskı). (Çev. M. Erdoğan ve Yusuf Şahin). Ankara: Liberte Yayınları. (Eserin orijinali 1981'de yayımlandı). 95-113.
- Baş, T., Usta, Y. ve Uyar, E. Ö. (2008). Derinlemesine Görüşme, **Nitel Araştırma Yöntemleri (NVivo 7.0 ile Nitel Veri Analizi)** (Birinci Baskı). (Editörler: Türker, B. ve Ulun A.), Ankara: Seçkin Yayınları. 111.
- Batirel, Ö. F. (2007). **Kamu Maliyesi ve Yönetimi**. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları. 85-121.
- Bayraktar Durgun, G. (2007). Siyasi-İdeolojik Bir Bilgi Faaliyeti Olarak Pozitivist-Evrenselci Sosyal Bilim Anlayışı, **Folklor-Edebiyat**. 13(49). 41-46.

- İnternet: Beriş, H. E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 63(1). ss:55-80. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/933/11632.pdf> adresinden 26 Aralık 2012'de alınmıştır. 56-77.
- Bilici, N. (2008). **Vergi Hukuku**. (On dokuzuncu Baskı). İstanbul: Seçkin Yayıncılık. 41-42.
- Bilici, N. (2011). **Kamu Maliyesi** (Birinci Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi. 140-141.
- Budak, T. (2010). **Türk Vergi Hukukunda Anayasal Ölçüt: Mali Güç** (Birinci Baskı). İstanbul: 12 Levha Yayıncılık. 58.
- Buğra, A. (2010). **İktisatçılar ve İnsanlar**. İstanbul: İletişim Yayınları. 385.
- Bulutoğlu, K. (2008). **Kamu Ekonomisine Giriş, Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı** (Yedinci Baskı). Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları. 344.
- İnternet: Campbell, J. L. (1993). The State and Fiscal Sociology, **Annual Review Sociology**. 19. 163-185. Web: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2083385?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104257100737> adresinden 12 Ağustos 2013'de alınmıştır. 163-180.
- İnternet: Campbell, J. L. (2005). Fiscal Sociology in an Age of Globalization: Comparing Tax Regimes in Advanced Capitalist Countries. **The Economic Sociology of Capitalism**, (Edited: Nee V. and Swedberg, R. Princeton: Princeton University Press, pp. 391-418. Web: <http://sociology.dartmouth.edu/sites/sociology/files/Fiscal%20Sociology%200%26%20Globalization.pdf> adresinden 10 Kasım 2013'de alınmıştır. 391-412.
- Caniklioğlu, M. D. (2010). **Anayasal Devlette Meşruiyet**. Ankara: Yetkin Yayınları. 42.
- Coşkun, İ. (1997). **Modern Devletin Doğuşu**. İstanbul: Der Yayınları. 95-179.
- Çelebi, A. K. (2012). Mali Olaylara Sosyolojik Yaklaşımın Önemi, **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, No: 2012(418). 7.
- İnternet: Çetin, H. (2003). Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. 58(3). Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/461/5248.pdf> adresinden 20 Şubat 2013'de alınmıştır. 62-83.

- Çiçek, H. (2006). **Psikolojik ve Sosyal Yönden Yükümlülerin Vergiye Karşı Tutum ve Tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)**. İSMMMMO Yayınları. 65. İstanbul. 106-107.
- Dahl, R. A. (1993). **Demokrasi ve Eleştirileri**. (Çev. L. Köker). Ankara: Yetkin Basımevi. (Eserin orijinali 1989'de yayımlandı). 50-61.
- Didier, J. (2009). **John Locke** (Birinci Baskı). (Çev. A. Altınörs). İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 63-67.
- Dikeçligil, B. (2000). Sosyolojide Metotlararası Farklılaşma ve İşbirliği, Sosyolojide Bütünleşme ve Farklılaşma, **III. Ulusal Sosyoloji Kongresi Eskişehir**. Ankara. 11.
- Dileyici, D. (2012). Devletin Mali Alandaki Rol ve Fonksiyonlardaki Değişim, **Yeni Maliye, Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar, Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler**. (Editörler: C. C. Aktan, A. Kesik ve D. Dileyici). Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. No: 2012(420). 506.
- Doehring, K. (2002). **Genel Devlet Kuramı, Genel Kamu Hukuku**. (Çev. A. Mumcu). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Eserin orijinali 1991'de yayımlandı). 23-24.
- Doğru, M. K. (2009). **İktisat ve Güç**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 11-41
- Duguit, L. (2011). Egemenlik ve Özgürlük, **Devlet Kuramı** içerisinde (Üçüncü Baskı). (Der. Cemal Bali Akal), Ankara: Dost Kitabevi. (Eserin orijinali 1922'de yayımlandı). 379.
- Durgun, Ş. (2000). Modern Devlet Olmanın Önkoşulu Ulus Devlet midir?, **Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi**. 2(3). Ankara. 112.
- Duverger, M. (2002). **Siyaset Sosyolojisi**. (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Varlık Yayınları. (Eserin orijinali 1973'de yayımlandı). 125.
- Ebinç, S. (2008). **Doğu Anadolu Düzeninde Aşiret-Cemaat-Devlet (1839-1950)**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 154.
- Edizdoğan, N. (2008). **Kamu Maliyesi** (Onuncu Baskı). Bursa: Ekin Yayınları. 4-159.
- Eroğul, C. (1999). **Devlet Nedir?** (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi. 18.
- Friedrich, C. J. (1999). **Sınırlı Devlet** (Çev. M. Turhan). Ankara: Gündoğan Yayınları. 8-182.

- Furtun, A. (2005). *Thomas Hobbes ve Doğa Kanunları*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım. 41-42.
- Galbraith, J. K. (2004). *İktidarın Anatomisi* (Birinci Baskı). (Çev. R. Dikmen). Ankara: Hece Yayınları. (Eserin orijinali 1983'de yayımlandı). 12-40.
- Gelir İdaresi Başkanlığı (2014). *2013 Yılı Faaliyet Raporu*. GİB Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 187. 95-111.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Birinci Baskı). (Haz. C. Güzel). İstanbul: Kırmızı Yayınları. 732.
- Göze, A. (1983). *Siyasal Düşünce Tarihi*. İstanbul: Fakülteler Matbaası. 99.
- Göze, A. (1993). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler* (Altıncı Bası). İstanbul: Beta Yayınevi. 122-123.
- Giray, F. (2001). *Maliye Tarihi*. Bursa: Ezgi Kitabevi. 23.
- Gülalp, H. (2007). Milliyete Karşı Vatandaşlık. *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması Kitabı İçinde*. (Birinci Basım). (Haz. Haldun Gülalp). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülalp, H. (2007). Ulus-Devlet Aşılıyor mu? *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma Ulus Devletin Sorgulanması Kitabı İçinde*. (Birinci Basım). (Haz. Haldun Gülalp). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gümüş, T. (2000). Dışsallık ve Kayıtdışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 3. 63.
- Günday, M. (2011). *İdare Hukuku* (Onuncu Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi. 42.
- Haldun, İ. (1997). *Mukaddime I*, (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: MEB Yayınları. (Eserin orijinali 1377'de yayımlandı).
- Hall, J. A. ve Ikenberry, G. J. (2005). *Devlet* (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1989'da yayımlandı). 2.
- Hazır, H. (2004). *Anayasa Hukuku* (Üçüncü Baskı). Ankara: Alter Yayınları. 68.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*. (Çev. A. K. Bayram). Ankara: Adres Yayınları. 15-20.
- Heywood, A. (2010). *Siyaset* (Yedinci Baskı). (Çev. Bican Şahin ve Zeynep Kopuzlu). Ankara: Adres Yayınları. 22-288.
- Heywood, A. (2011). *Siyaset Teorisine Giriş*. (Birinci Basım). (Çev. Hızır Murat Köse). İstanbul: Küre Yayınları. 210-212.
- Hirş, E. (2001). *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, (Üçüncü Tıpkı Basım). (Güncel Dile Uyarlayan: Selçuk Baran (Veziroğlu)), Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü. 277-295.

- Hobbes, T. (2012). **Leviathan** (Onuncu Baskı). (Çev. S. Lim). İstanbul: YKY Yayınları. (Eserin orijinali 1651'de yayımlandı). 133-136.
- Husserl, E. (2010). **Husserl, Fikir Mimarları 9**. (İkinci Baskı). (Yazan ve Yayına Hazırlayan: Kasım Küçükalp, Çev. Harun Tepe). İstanbul: Say Yayınları. 105-111.
- Husserl, E. (2012). **Fenomenoloji Üzerine Beş Ders** (Giriş ve Çev. Hatun Tepe). Ankara: Bilgesu Yayınları. XXV.
- Işık, A., Organ, İ., Karayılmazlar, E. ve Işık, H. (2005). **Kamu Maliyesi**. Bursa: Ekin Yayınları. 109.
- İnternet: İpek, S. ve Kaynar, İ. (2009). Vergiye Gönüllü Uyum Konusunda Çanakkale İline Yönelik Ampirik Bir Çalışma, **Yönetim ve Ekonomi**. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İİBF, 16(1). http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C16S12009/173_190.pdf adresinden 30 Ocak 2013'de alınmıştır. 174
- İyi, S. (2003). **Martin Heidegger'de İnsan Sorunu**. (Birinci Basım). Bursa: Asa Kitabevi. 11-12.
- İnternet: James, S. (August 2010). Combining The Contributions of Behavioral Economics and Other Social Sciences, **In Understanding Taxation And Tax Reform**, San Diego State University. Conference of the Society for the Advancement of Behavioral Economics. Web: http://mpa.ub.uni-muenchen.de/26289/1/MPRA_paper_26289.pdf adresinden 29 Aralık 2013'de alınmıştır. 7-13.
- Kapani, M. (1983). **Politika Bilimine Giriş** (Üçüncü Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları. 468(3). 35.
- Karaismailoğlu, F. Ö. (2006). **Sosyal Teoride İktidar Tartışmaları, Marx, Nietzsche, Weber, Foucault**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Bursa. 58-81.
- İnternet: Karayılmazlar, E. ve Güran, M. C. (2005). Gelir Vergisinde Tarife Yapısı Adalet ve Etkinlik Temelli Teorik Tartışmalar Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz, **AÜ-SBF Dergisi**. 60(2). Web: http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/2/6_ekrem_karayilmazlar_mehmet_cahit_guran.pdf adresinden 17 Temmuz 2013'de alınmıştır. 142-167.
- Kınalızade, A. E. (Tarihsiz). **Devlet ve Aile Ahlakı**. (Haz. Ahmet Kahraman). Tercüman 1001 Temel Eser (69). 210-283.
- Koçak, M. (2006). **Batı'da ve Türkiye'de Egemenlik Anlayışının Değişimi, Devlet ve Egemenlik (Eski Kavramlar-Yeni Kavramlar)**. Ankara: Seçkin Yayınevi. 80-95.

- Koçi Bey. (1972). **Koçi Bey Risalesi**. (Birinci Baskı). (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman). İstanbul: MEB Devlet Kitapları. VI-VII.
- Kurtkan, A. (1968). **Metodolojik Bir Deneme Olarak Mali Sosyoloji** (1968 Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Fakülteler Matbaası. 8-11.
- Leroy, M. (2008). **Sociopolitical Issues for a Dialogue with Economists**, 2008(3). Web: www.socio-logos.revues.org/2073 adresinden 9 Kasım 2013'de alınmıştır. 1-9.
- Lipson, L. (2005). **Siyasetin Temel Sorunları**. (Çev. F. Yavuz). İstanbul: İş Bankası Yayınları. (Eserin orijinali 1997'de yayımlandı). 79-199.
- Mahçupyan, E. (2000). **Batıdan Doğu'ya, Düünden Bugüne Zihniyet Yapıları ve Değişim**. İstanbul: Patika Yayınları. 32-35.
- Maliye Bakanlığı. (1983). **178 Sayılı Maliye Bakanlığı Teşkilat Kanunu**. R. G. No: 18251.
- Maliye Bakanlığı. (2005). **5345 Sayılı Gelir İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun**. R. G. No: 25817.
- Maliye Bakanlığı. (2011). **Vergi Denetim Kurulu Başkanlığının Kurulması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 646 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname**. R. G. No:27790.
- Maliye Bakanlığı. (2006). **5452 Sayılı Maliye Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hakkında Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun**. R. G. No: 26073.
- Mann, M. (2012). **İktidarın Tarihi, Sınıfların ve Ulus-Devletlerin Yükselişi 1760-1914, Cilt II**. (Çev. A. R. Güngen). Ankara: Phoenix Yay. 9.
- Mardin, Ş. (1999). **Din ve İdeoloji** (Yedinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları. 16-55.
- Marshall, G. (1999). **Sosyoloji Sözlüğü**. (Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. 529.
- İnternet: Martin, İ., William, Mehrotra, A. K. and Prasad, M. (August 2009). **The Thunder of History: The Origins and Development of the New Fiscal Sociology**. İndiana University, Research Paper Number:147. Web: <http://ssrn.com/abstract=1461204> adresinden 22 Mayıs 2013'de alınmıştır. 1-2.
- İnternet: McLure, M. (2003). **Fiscal Sociology**. Web:<http://msc.uwa.edu.au/?f=151090> adresinden 28 Mayıs 2013'de alınmıştır. 2-8.

- McLure, M. (Maggio 2004). The Fiscal Sociology of Gino Borgatta, La Scuola Di Economia Di Torino. **Da Cognetti de Martis a Einaudi**, Università Degli Studi Di Torino, Torino, http://www.uwa.edu.au/___data/assets/pdf_file/0015/102543/04_10_McLure.pdf adresinden 30 Ekim 2013'de alınmıştır. 24.
- Miliband, R., Poulantzas, N. ve Laclau, E. (1990). **Kapitalist Devlet Sorunu**. (Çev. Yasemin Berkman). (Yayına Hazırlayanlar: Murat Belge, Atilla Aksoy). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Miliband, R. (1989). **Kapitalist Devlet** (Birinci Baskı). (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Belge Yayınları. (Eserin orijinali 1983'de yayımlandı). 87.
- Güzel Mummyakmaz, H. (2013). **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vatandaşlık**. (Birinci Baskı). İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık. 41.
- İnternet: Musgrave, R. A. (1992). Schumpeter's Crisis of the Tax State: An Essay in Fiscal Sociology", **Journal of Evolutionary Economics**, 2, 89-113. Web: <http://link.springer.com/article/10.1007%2F01193535> adresinden 31 Temmuz 2013'de alınmıştır. 90-99.
- Mutluer, M. K. (2006). **Vergi Genel Hukuku** (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 9.
- Mutluer, M. K., Öner, E. ve Kesik, A. (2007). **Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi** (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 216-374.
- Mutluer, M. K. (2007). **Vergi Özel Hukuku** (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 9.
- Nadaroğlu, H. (1996). **Kamu Maliyesi Teorisi** (Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım. 11.
- Nerre, B. (2008). Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics, **Economic Analysis&Policy**, Volume:38(1), pp:153-167. 153.
- Neuman, W. L. (2010). **Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Nitel ve Nicel Yaklaşımlar), 1-2. Cilt** (Dördüncü Baskı). (Çev. Sedef Özge). İstanbul: Yayın Odası. 120-135.
- Oktay, C. (1998). **Siyaset Yazıları "Hum Zamirinin Serencamı" ve Diğerleri**. İstanbul: Der Yayınları. 45.
- Oktay, C. (2003). **Siyaset Bilimi İncelemeleri** (Birinci Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları. 6-54.
- Oppenheimer, F. (1984). **Devlet** (Birinci Baskı). (Çev. Y. Sabuncu). İstanbul: Kaynak Yayınları. (Eserin orijinali 1914'de yayımlandı). 46-198.

- Öncel, M., Kumrulu, A. ve Çağan, N. (2012). **Vergi Hukuku** (Yirmi Birinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi. 7.
- İnternet: Padgett, J. H. (July 1981), Hierarchy and Ecological Control in Federal Budgetary Decision Making, **The American Journal of Sociology**. 87(1), 75-129. Web: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2778540?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104254939317> adresinden 5 Haziran 2014'de alınmıştır. 76.
- Palmer, R. E. (2002). **Hermenötik**. (Birinci Basım). (Çev. İ. Görener). İstanbul: Anka Yayınları. 73-184.
- Poggi, G. (2007). **Devlet; Doğası, Gelişimi ve Geleceği** (Birinci Baskı). (Çev. A. Babacan). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Eserin orijinali 1990'da yayımlandı). 3-174.
- Poggi, G. (2012). **Modern Devletin Gelişimi**. (Çev. B.Toprak ve Şule Kut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 123.
- Pierson, C. (2011). **Modern Devlet** (Birinci Baskı). (Çev. N. Kutluğ ve Burcu Erdoğan). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi Nemesis Kitaplığı. 13-52.
- İnternet: Pitt, B. (2009). Review of Richard E. Wagner's Fiscal Sociology and the Theory of Public Finance: An Exploratory Essay, **Review Austrian Economics**, Massachusetts. 22, 119–122. <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11138-008-0065-1> adresinden 31 Temmuz 2013'de alınmıştır. 119.
- Reisman, D. (2004). **Schumpeter's Market Enterprise and Evolution**, Edward Elgar Publishing, UK. 196.
- Rousseau, J. J. (2007). **Toplum Sözleşmesi** (Üçüncü Baskı). (Çev. T. Ilgaz). İstanbul: Kırmızı Yayınları. (Eserin orijinali 1762'de yayımlandı). 25-152.
- Russell, B. (2002). **İktidar** (Dördüncü Baskı). (Çev. M. Ergin). İstanbul: Cem Yayınevi. (Eserin orijinali 1938'de yayımlandı). 280.
- Sakınç, S. ve Cura, S. (2012). "Mali Sosyalleşme ve Kültür İlişkisi", **Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler**, Editör: A. Kemal Çelebi, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2012. 33-36.
- Sartori, G. (1996). **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**. (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları. (Eserin orijinali 1987'de yayımlandı). 202-207.
- Savaş, V. F. (2008). **İktisat ve İdeoloji** (Birinci Baskı). Ankara: İlke Yayınevi. 3.
- Sayar, N. S. (1975). **Kamu Maliyesi** (Beşinci Baskı). İstanbul: Sermet Matbaası.

- İnternet: Saygılı, A. (2010). Modern Devletin Çıplak Sureti. **AUHFD**. 59(1). ss:61-97. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/1504/16587.pdf> adresinden 20 Şubat 2013'de alınmıştır. 89.
- İnternet: Schmidt, K. H. (2001). "Staatswirtschaftslehre" A Component of "Staatswissenschaften" **Today and Tomorrow, European Journal of Law and Economics**. 12. pp: 135-143. <http://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1012542402120> adresinden 31 Temmuz 2013'de alınmıştır. 136.
- Schumpeter, J. A. (1961). **The Theory of Economic Development**. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 3.
- Schumpeter, J. A. (1991). The Crisis of the Tax State. **The Economics and Sociology of Capitalism** (Edited: Richard Swedberg). Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1991. (Eserin Orijinali 1918'de yayımlandı). 100-101.
- Sennett, R. (2011). **Otorite**. (Çev. K. Durand), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Eserin orijinali 1980'de yayımlandı). 29-35.
- Sert, M. (2010). **Ulus Devletler ve Vergiler: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz**. (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara, 2010).
- İnternet: Sert, M. (2011). Maliyeye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler, **Ekonomik Yaklaşım**. 22(81). ss.1-16. Web: http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V22_N81_A01.pdf adresinden 30 Ocak 2013'de alınmıştır. 2-11.
- Slattery, M. (2007). **Sosyoloji'de Temel Fikirler**. (Yayına Hazırlayanlar: Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz). İstanbul: Sentez Yayıncılık. 326-327.
- Slattery, M. (2010). **Sosyolojide Temel Fikirler**. (3. Baskı) (Yayına Hazırlayanlar: Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, Çev. Hacer Harlak). İstanbul: Sentez Yayınları. 231-237.
- Smelser, N. J. ve Swedberg, R. (2005). **Introducing Economic Sociology, The Handbook of Economic Sociology** (Second Edition). Princeton University Press. 4-14.
- Smith, A. (2012). **Milletlerin Zenginliği** (Altıncı Baskı). (Çev. H. Derin). Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin orijinali 1776'de yayımlandı). 927-930.
- Smith, A. D. (2010). **Milli Kimlik**. (Altıncı Baskı). (Çev. B. Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları. 24-43.
- Sombart, W. (2011). **Burjuva (Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlaki ve Entellektüel Tarihine Katkı** (İkinci Baskı). (Çev. O. Adanır).

Ankara: Doğu Batı Yayınları. (Eserin orijinali 1913'de yayımlandı). 197-355.

Sorokin, P. A. (2008). **Bir Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri**. (Birinci Basım). (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Salyangoz Yayınları. 232.

İnternet: Soysal, M. (2003). Değişen Egemenlik ve Meşruluk, **Anayasa Yargısı Dergisi**. 20. ss:171-181. Web: http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg20/msoysal.pdf 171-181 adresinden 26 Aralık 2012'de alınmıştır. 1-3.

Stewart, M. (2006). **Introduction: New Research On Tax Law And Political Institutions, Tax Law and Political Institutions**. University of Melbourne, Legal Research Paper, No:219, Volume:24, No:2. 1-7.

Sunar, L. (2012). Weber'in İktisat Sosyolojisi: Uygarlığı Anlamanın Anahtarı Olarak İktisadi Zihniyet **Ekonomi ve Sosyoloji Özel Sayısı, Sosyoloji Konferansları**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi. No:45, 19-42, 2012/1. 26.

Şimşek, O. (2013). **Türk Girişimciliğinin Sosyolojisi** (İkinci Baskı). Ankara: Otorite Yayınları. 76-77.

Tan, M. (Nisan 2011). **Yürürlükteki Türk Vergi Kanunları** (On Birinci Baskı). Ankara: Gelirler Kontrolörleri Derneği.

Teziç, E. (1998). **Anayasa Hukuku Genel Esaslar** (Beşinci Bası). İstanbul: Beta Yayınları. 2-6.

TMMOB (1998). Zorunlu Göç'ün Diyarbakır Örneğinde Araştırılması. TMMOB Araştırması. **75 Yılda Köylerden Şehirlere Kitabı İçinde**. (Bölge İçi Zorunlu Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması). (Gen. İkinci Baskı). (Araş. Koor. Rifat Dağ). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları (1999).

Turner, B. (2007). **Eşitlik**. (İkinci Baskı). (Çev. B. S. Şener). Ankara: Dost Kitabevi.

Türk, İ. (2002). **Kamu Maliyesi** (Dördüncü Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi. 16.

Türk, İ. (2008). **Kamu Maliyesi** (Yedinci Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi. 111-163.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982). (Yay. Haz. Remzi Özmen). Ankara: Seçkin Yayınevi.

İnternet: TÜSİAD. (Ekim 2012). **Dolaylı ve Dolaysız Vergilerin Türk Mali Sistemindeki Yeri: Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Sonuçları**. (Haz. Ayşegül Mutlu ve Mustafa Çelen). TÜSİAD-T/2012-10/532. Web: http://www.tusiad.org/_rsc/shared/file/DOLAYLI-DOLAYSIZ-VERGI.pdf adresinden 14 Mayıs 2014'de alınmıştır. 28-53.

- Uluatam, Ö. (1999). **Kamu Maliyesi**. Ankara: İmaj Yayıncılık. 291-292.
- Uluatam, Ö. (2003). **Kamu Maliyesi**. Ankara: İmaj Yayıncılık. 285.
- Ülgener, S. F. (1991). **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası**. İstanbul: Der Yayınları. 21-22.
- Ülgener, S. F. (2006). **Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler**. Toplu Eserler 4, İstanbul: Derin Yayınları. 14-17.
- Üstel, F. (1999). **Yurttaşlık ve Demokrasi**. (Birinci Basım). Ankara: Dost Kitabevi. 35.
- İnternet: Vergi Denetim Kurulu (01.04.2014). **Faaliyet Raporu 2013**. Web: http://www.vdk.gov.tr/File/?path=ROOT%2fDocuments%2fDosya%2fFaaliyet_Raporu_2013.pdf adresinden 20 Ağustos 2014'de alınmıştır.
- Vergin, N. (2008). **Siyaset Sosyolojisi; Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar** (Altıncı Baskı). İstanbul: Doğan Kitap. 45-52.
- Wallace, R. A.-Wolf A. (2012). **Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi**. (Dördüncü Baskı). (Çev. Leyla Elburuz-M. Rami Ayas). Ankara: Doğu Batı Yayınları. 350.
- Weber, M. (2012). **Ekonomi ve Toplum**. (Çev. L. Boyacı). İstanbul: Yarın Yayınları. (Eserin orijinali 1922'de yayımlandı). 77-362.
- İnternet: Yereli, A. B. ve Ata, A. Y. (Temmuz-Aralık 2011). Vergi Adaletine Ulaşma Yöntemleri Çerçevesinde Fayda İlkesinin Teorik Açından Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**. 161. <http://www.sgb.gov.tr/sayfalar/maliyederGISi.aspx> adresinden 17 Temmuz 2013'de alınmıştır. 22.
- İnternet: Yıldırım, M. (Mayıs 2004). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. 27(1). ss:35-48. Web: <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/931.pdf> adresinden 26 Aralık 2012'de alınmıştır. 35-37.
- Yurtseven, Y. (2006). **Osmanlı Devletinde Siyasal İktidarın Meşruluk Temelleri**. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. 5-50.
- Yüksel, M. (2002). **Modernleşme Bağlamında Hukuk ve Etik Anlayışına Sosyolojik Bir Bakış**. (57-1). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.177-195.
- İnternet: Zafirovski, M. (2002). Paths of the Weberian-Austrian Interconnection, **The Review of Austrian Economics**. 15(1). pp:35-59. Web:http://www.gmu.edu/depts/rae/archives/VOL15_1_2002/2_zafiloski.pdf adresinden 31 Temmuz 2013'de alınmıştır. 35-53.

İnternet: http://tr.wikipedia.org/wiki/Fritz_Neumark adresinden 12 Şubat 2014'de alınmıştır.

İnternet: http://de.wikipedia.org/wiki/Rudolf_Goldscheid adresinden 15 Mart 2014'de alınmıştır.

İnternet: http://tr.wikipedia.org/wiki/Joseph_Alois_Schumpeter adresinden 15 Mart 2014'de alınmıştır.

İnternet: www.tuik.gov.tr adresinden 17 Nisan 2014'de alınmıştır.

İnternet: www.gep.gov.tr adresinden 17 Nisan 2014'de alınmıştır.

EKLER

Ek-1: Soru Formu

“Türkiye’de Vergi Davranışlarını Etkileyen Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Faktörler; Ankara, İstanbul, Diyarbakır Örneği” konulu doktora tez konusu kapsamında Ankara, İstanbul ve Diyarbakır illerinde bulunan vergi mükelleflerinin vergi üzerinden devlete bakış açıları ve devlet algılarını ölçmeyi planladığımız bu çalışmada her ilde 10 mükellef olmak üzere toplamda 30 mükellefle derinlemesine mülakat yöntemiyle görüşme yapmayı amaçlıyoruz. Toplam 42 sorudan oluşan görüşmelerde mükelleflerin kimlik bilgileri ve ses kayıtları kesinlikle gizli kalacak olup, kişisel veya ticari sır niteliği taşıyan bilgilere ihtiyaç duyulmamaktadır. Yapılan görüşmelerde mülakat yapılan mükelleflerin gerçek adları yerine kendilerinin belirleyecekleri bir kod adı (kod adı) kullanılacaktır.

İlginize teşekkür eder, saygılar sunarım...

Alper MUMYAKMAZ
Gazi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü
Doktora Öğrencisi

SORULAR

A) KİŞİSEL BİLGİLER

- 1) Adınız, Soyadınız:
- 2) Cinsiyetiniz:
- 3) Yaşınız:
- 4) Eğitim durumunuz:
- 5) Mükellefiyet Türünüz:
- 6) Çalıştığınız sektör/faaliyet alanınız nedir?
(ticari, zirai, serbest meslek vb.)
- 7) Yıllık gelir vergisi ya da kurumlar vergisi ödemeniz ne kadardır?
- 8) Kaç yıldır ticaretle uğraşıyorsunuz?
- 9) Bu şehirden başka bir şehirde ticari faaliyetiniz var mı?
- 10) Sizinle birlikte kaç kişiyle çalışıyorsunuz?
- 11) Şu an yürüttüğünüz ticari faaliyet/sektör dışında da uğraştığınız bir ticari faaliyet alanı var mı?

B) VERGİ İLE İLGİLİ SORULAR

- 1) Bir vergi mükellefi olarak vergi denilince zihninizde nasıl bir algı/düşünce oluşuyor? Vergi ile ilgili genel düşünceleriniz nelerdir?
- 2) Vergi kanunlarının yapısı/genel durumu (karmaşıklığı, basitliği vb.) hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 3) Türkiye’de yürürlükte olan vergi oranlarını nasıl buluyorsunuz?
- 4) Türkiye’deki vergi türleri/çeşitliliği hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 5) Vergi mevzuatının sık sık değiştirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 6) Hangi sıklıkla vergi dairesine gidiyorsunuz?
- 7) Vergi ile ilgili en büyük şikayetiniz, sorunuz nedir?
- 8) Sizce vergi dairesi tarafından mükellefler arasında kişisel özellikleri veya ekonomik güçlerine göre farklı uygulamalar yapıldığını düşünüyor musunuz?
- 9) Vergi sistemimiz adil mi?
- 10) Türkiye’de mükellefler ödeme güçlerine göre vergilendiriliyor mu?
- 11) Vergi beyanlarınızın zamanında ve doğru bir şekilde vermenizden denetlenme veya cezalandırılmanızın etkisi var mı?
- 12) Vergi cezaları caydırıcı nitelikte mi?
- 13) Vergi ile ilgili ceza ve yaptırımların ağırlığı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 14) Devlet kurumları içerisinde sizi en çok korkutan kurum hangisidir? (Adliye, emniyet, vergi dairesi vb.)
- 15) Vergi kaçakçılığı (sahte fatura ticareti) ve kayıt dışı ekonomi hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 16) Vergi oranları ile vergi kaçakçılığı arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 17) Vergi afları hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 18) Vergi kanunlarına uymak ahlaki bir yükümlülük müdür?
- 19) Vergi ahlakı hakkında ne düşünüyorsunuz? Türkiye’deki vergi ahlakı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?
- 20) Vergi idaresinin “mükellef odaklılık” anlayışı hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 21) Vergi dairesindeki görevli memurların size karşı yaklaşımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 22) Şu anda uygulanan ve çıkarılan vergi kanunları ticari ve ekonomik hayatın gerçekliğiyle ne derece örtüşüyor?
- 23) Sizce vergi sistemimiz ekonomik ve sosyal gelişmelere uyumlu mu?
- 24) Vergi ile ilgili yükümlülüklerinizi yerine getirirken etnik ya da dini kimliğinizin size olumlu veya olumsuz etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?

C) DEVLETLE İLGİLİ SORULAR

- 1) Vergi ödemek devlete bağlılığın bir göstergesi midir?
- 2) Kendinizi devlet karşısında nasıl hissediyorsunuz?
- 3) Devletin vergi politikaları bir mükellef olarak beklentilerinizi karşılıyor mu?
- 4) Ödediğiniz vergilerin nerelere nasıl harcandığı, karşılığında ne yapıldığı noktasındaki düşünceleriniz nelerdir?
- 5) Size göre vergi politikaları belirlenirken mükelleflerin görüşleri önemseniyor mu?
- 6) Vergi kanunlarına uyma yükümlülüğünüzle sahip olduğunuz devlet düşünceniz arasında nasıl bir ilişki var?
- 7) Vergi mevzuatının karmaşık yapısı ve vergi kaçakçılığı gibi durumlar sizin devlete olan inancınızı ve düşüncelerinizi etkiliyor mu?
- 8) Devlete ödediğiniz vergiler vesilesiyle hesap sorabildiğinizi düşünüyor musunuz? Ya da böyle bir hakkınızın olup olmadığını biliyor musunuz?
- 9) Ticarete başladığınız yıllardaki vergi ve devlet üzerine sahip olduğunuz düşüncelerinizle şu an ki düşünceleriniz arasında bir farklılık var mı? Varsa nasıl bir farklılık var?
- 10) Kanun size göre ne anlama geliyor, zihninizde nasıl bir düşünce oluşturuyor?
- 11) İçinde yaşadığımız bu ülkede her zaman devletin koymuş olduğu kanunlara (özelde vergi kanunlarına) itaat etmemiz gerekir mi?
- 12) Vergi ile ilgili olarak devlet tarafından uğradığınız bir haksızlık veya yanlışlık karşısında nasıl bir yol tercih ediyorsunuz/edersiniz? (Mahkeme yolu, uzlaşma, rüşvet vs.)
- 13) Devlet denilince aklınıza ne geliyor, devlet sizin için neyi ifade ediyor, ne anlama geliyor?
- 14) Devlet size göre kutsal mıdır? Kutsalsa neden, kutsal değilse neden?

D) OTORİTE VE MESRUIYETLE İLGİLİ SORULAR

- 1) Egemenlik, İktidar, otorite ve meşruluk gibi kavramlar sizin için neyi ifade ediyor?
- 2) Devlet otoritesini kabul etmek kişinin kendi kimliğinin, kişiliğinin zedelenmesi anlamına gelir mi?
- 3) Bir devletin meşru olması için sizce gerekli olan ya da olması gereken özellik nedir?
- 4) Devlet otoritesine itaat etmek, devlet görevlilerinin size yapmanızı söylediği şeyi yapmak mıdır?

Ek-2: Derinlemesine Görüşme Yapılan Mükelleflerle İlgili Tablo

Der. Gör. No	Kod Adı	Şehir	Sektör	Mük. Türü	Mük. Süresi (Yıl)	Ödenen Yıllık GV/KV	Çalışan Sayısı	Eğitim Durumu	Cinsiyet	Yaş	Gör. Süresi (Dk.)
1	Alperen	Ankara	Gıda İnşaat	GV	44	25 000	10	Lise	Erkek	35	62
2	Abbas	Ankara	Kozmetik	KV	8	25 000	15	Üniversite	Erkek	30	87
3	Ahmet Bülent	Ankara	Muhasebe	GV	5	9 000	3*	Üniversite	Erkek	34	135
4	Verde	Ankara	Turizm Gıda, Lojistik İnşaat	KV	24	5 600 000	600	Üniversite	Kadın	33	65
5	Mustafa	Ankara	Temizlik İlaçlama	KV	10	10 000	224	Yüksek Lisans	Erkek	35	81
6	Kürşat	Ankara	Turizm	KV	35	20 000	12	Lise	Erkek	34	40
7	Mete	Ankara	İnşaat	GV	11	200 000	20	Üniversite	Erkek	38	80
8	Mahmut	Ankara	Lokanta	KV	15	-	35	İlkokul	Erkek	50	35
9	Bozkurt	Ankara	Akaryakıt, Medikal	KV	66	60 000	25	Üniversite	Erkek	42	45
10	Latif	Ankara	YMM	KV	3**	350 000	10	Doktora Öğrencisi	Erkek	39	73
11	Özgür	Diyarbakır	Gıda Tekstil Eğitim	KV	26	50 000	80	Lise	Kadın	47	60
12	Rohat	Diyarbakır	İnşaat	GV	15	10 000	25	Lise	Erkek	47	36
13	Dicle	Diyarbakır	Güvenlik GSM Alarm	KV	16	20 000	10	Üniversite	Kadın	45	55
14	Baver	Diyarbakır	İnşaat	KV	21	40 000	50	Lise	Erkek	45	73
15	Demirci	Diyarbakır	Taahhüt Danışmanlık	KV	10	67 000	10	Üniversite	Erkek	36	68
16	Eyüp	Diyarbakır	Isı	KV	30	-	-	-	Erkek	57	30
17	Metin	Diyarbakır	Gıda, Akaryakıt Hayvancılık	KV	18	-	22	Üniversite	Erkek	45	46
18	Serhat	Diyarbakır	Eğitim İnşaat Muhasebe	KV	20	-	70	Üniversite	Erkek	45	74
19	Abdullah	Diyarbakır	YMM	KV	5	-	-	Üniversite	Erkek	40	68

20	Mehmet	Diyarbakır	Güvenlik, Eğitim Temizlik İnşaat, Sağlık	KV	40	-	350	Üniversite Terk	Erkek	55	77
21	İsmail	İstanbul	İş Güvenliği	KV	37	120 000	30	Yüksek Lisans	Erkek	62	35
22	Hulusi	İstanbul	İnşaat	KV	-	-	60	Üniversite	Erkek	45	73
23	Kaçan	İstanbul	Kırtasiye	KV	17	-	25	Ortaokul	Erkek	37	50
24	Veli	İstanbul	Tekstil	KV	15	80 000	10	Lise	Erkek	45	94
25	Kubilay	İstanbul	Mobilya	KV	50	-	10	Lise	Erkek	49	58
26	Nadir Güllü	İstanbul	Gıda	KV	60	1 000 000	130	Üniversite	Erkek	60	51
27	Turgut Albaş	İstanbul	YMM	GV KV	18	100 000	15	Üniversite	Erkek	55	62
28	Yavuz	İstanbul	Gıda	GV KV	25	40 000	13	Üniversite	Erkek	56	36
29	Cengiz	İstanbul	Denizcilik	KV	60	İstisna	170	Lise Terk	Erkek	57	63
30	Rojan	İstanbul	Tekstil	KV	15	200 000	130	Yüksek Lisans	Erkek	33	20

* Mali Müşavir Ahmet Bülent'in 30'un üzerinde mükellefin mali danışmanlığını yapıyor olması dikkate alınmıştır.

** YMM Latif'in Maliye Bakanlığı'ndaki (10 yılın üzerinde) bürokratik ve mesleki tecrübesi dikkate alınmıştır.

*** Bazı mükellefler ödemiş oldukları kurumlar veya gelir vergilerini tam olarak bilemedikleri için ödedikleri gelir veya kurumlar vergisi tutarı, Eyüp ise kimlik bilgilerini ve soruları tam olarak cevaplamak istememesinden dolayı ilgili satırlar boş bırakılmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : MUMYAKMAZ, Alper
 Uyruğu : T.C.
 Doğum Tarihi ve Yeri : 17/06/1978 Kırıkkale
 Medeni Hali : Evli
 Telefon : 0 505 519 76 93
 Faks : -
 e-posta : alpermumyakmaz@gmail.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet Yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi/Sosyoloji	2014
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/Kamu Yön./Sosyoloji	2006
Lisans	Gazi Üniversitesi/İ.İ.B.F./Çalışma Ekon.	2002
Lise	Sincan Lisesi	1995

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2012- Devam Ediyor	Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Bşk.	Gelir Uzmanı
2010-2012	Cumhuriyet Üniversitesi CMYO Maliye	Öğretim Gör.
2008-2010	Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Bşk.	Gelir Uzmanı
2004-2008	Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Bşk.	Gelir Uzman Yrd.

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

- Mumyakmaz, A. (2013). Vergide Yeni Bir Paradigma İhtiyacı ve Vergi Sosyolojisi, *Uluslararası Katılımlı VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Yeni Toplumsal Yapılanmalar: Geçişler, Kesişmeler, Sapmalar*. (Editör: Muammer Tuna), 2-5 Ekim 2013, Muğla. 697-705.

Hobiler

Fotoğrafçılık

Gazi gelecektir...

